

# M M G A R O N

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ  
YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY FACULTY OF ARCHITECTURE E-JOURNAL

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM  
PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION

CİLT (VOLUME) 4 - SAYI (NUMBER) 3 - YIL (YEAR) 2009

"EBSCO Host Art & Architecture Complete" ve DOAJ dizini'nde yer almaktadır.  
Indexed in EBSCO Host Art & Architecture Complete and DOAJ.





© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi  
© 2009 *Yıldız Technical University Faculty of Architecture*



KARE YAYINCILIK  
İSTANBUL

# M M G A R O N

PLANLAMA, MİMARLIK, TASARIM VE YAPIM  
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ E-DERGİSİ

PLANNING, ARCHITECTURE, DESIGN AND CONSTRUCTION  
THE E-JOURNAL OF YTU FACULTY OF ARCHITECTURE

## GENEL YAYIN YÖNETMENİ (MANAGING DIRECTOR)

**Zekai GÖRGÜLÜ**

*Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dekanı*

## KURULUŞ DÖNEMİ GENEL YAYIN YÖNETMENİ VE EDITÖRÜ (FOUNDER MANAGING DIRECTOR AND EDITOR)

**Emre AYSU** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)*

**Çiğdem POLATOĞLU** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü)*

## EDİTÖR (EDITOR)

**Faruk TUNCER**

*Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü*

## YARDIMCI EDİTÖRLER (CO-EDITORS)

**Yiğit EVREN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)*

**M. Tolga AKBULUT** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü)*

## YAYIN KURULU (ASSOCIATE EDITORS)

**Alev Erkmen ÖZHEKİM** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü)*

**Aynur ÇİFTÇİ** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü)*

**Ebru SEÇKİN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)*

**Elif Örnek ÖZDEN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)*

**Sevgül LİMONCU** *(Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü)*

## ULUSAL BİLİMSEL DANIŞMA KURULU (NATIONAL EDITORIAL BOARD)

**Füsün ALİOĞLU** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**İlgi Yüce AŞKUN** *(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)*

**Ayfer AYTUĞ** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Ayşe BALANLI** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Cengiz CAN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Feridun ÇILI** *(İstanbul Teknik Üniversitesi)*

**Sengül Öymen GÜR** *(Karadeniz Teknik Üniversitesi)*

**Suna GÜVEN** *(Ortadoğu Teknik Üniversitesi)*

**Alaattin KANOĞLU** *(İstanbul Teknik Üniversitesi)*

**Ayşe Nur ÖKTEN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Oya PAKDİL** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Haluk PAMİR** *(Ortadoğu Teknik Üniversitesi)*

**Müjgan Şerefhanoglu SÖZEN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Betül ŞENGEZER** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Bülent TANJU** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Uğur TANYELİ** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Ayhan USTA** *(Karadeniz Teknik Üniversitesi)*

**Zekiye YENEN** *(Yıldız Teknik Üniversitesi)*

**Ahmet YILDIZCI** *(İstanbul Teknik Üniversitesi)*

## ULUSLARARASI BİLİMSEL DANIŞMA KURULU (INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD)

**Joseph ABRAM** *(L'ecole d'Architecture de Nancy, France)*

**Marcel BAZIN** *(Uni. De Reims Champagne Ardenne, France)*

**Sulan KOTALAN** *(Columbia University, USA)*

**Manuel da Costa LOBO** *(Portugal)*

**Milan ZACEK** *(Ecole Nationale Supérieure D'architecture de Marseille, France)*

**John LOVERING** *(Cardiff University, UK)*

**Luigi MAFFEI** *(Seconda Uni. Degli Studi di Napoli, Italy)*

**Fernando Nunes da SILVA** *(Portugal)*

**François TRAN** *(L'ecole d'Architecture de Lyon, France)*

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi adına

**Sahibi (Owner)** Zekai GÖRGÜLÜ  
**Genel Yayın Yönetmeni (Managing Director)** Zekai GÖRGÜLÜ  
**Editör (Editor)** Faruk TUNCER  
**Editör yardımcıları (Co-Editors)** Yiğit EVREN  
M. Tolga AKBULUT

**Yazışma adresi (Correspondence address)** Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,  
Merkez Yerleşim, Beşiktaş, 34349 İstanbul, Turkey

**Tel** +90 (0)212 2366537  
**Faks (Fax)** +90 (0)212 2610549  
**e-posta (e-mail)** megaron@yildiz.edu.tr  
**Web** www.megaronjournal.com

**Yayına hazırlama (Publisher):** KARE Yayıncılık

Tel: +90 (0)216 550 6 111 - Faks (Fax): +90 (0)216 550 6 112 - e-posta (e-mail): info@kareyayincilik.com.tr

**Yayınlanma tarihi (Publication date):** Aralık (December) 2009

**Yayın türü (Type of publication):** Süreli yayın (Periodical)

**Sayfa tasarımı (Design):** Ali CANGÜL

**İngilizce editörü (Linguistic editor):** Corinne LOGUE CAN

**Megaron amblem tasarımı (Emblem):** M. Tolga AKBULUT

*Dört ayda bir yayınlanır. (Published three times a year).*

Megaron Dergisi 2008 yılından itibaren EBSCO Host Art & Architecture Complete tarafından taranmaktadır. Dergi 07.04.2008 tarihinde TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmıştır.

DOAJ'da dizinlenmektedir.

*As from 2008 Megaron has been indexed in EBSCO Host Art & Architecture Complete. On 07.04.2008 it was recognised as national refereed journal in the Social Science Data Base of ULAKBİM by TUBITAK. Indexed in DOAJ.*

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Türkçe ve İngilizce tam metinlere İnternet ulaşımı ücretsizdir. (www.megaronjournal.com)  
*Free full-text articles in Turkish and English are available at www.megaronjournal.com.*

## İçindekiler / Contents

## Editörden (Editorial)

<b>Tuncer F</b> .....	iv
-----------------------	----

**MAKALE (ARTICLES)**

Sosyo-Mekânsal Ayrışmada Korunaklı Konut Yerleşmeleri: İstanbul Örneği <i>Gated Communities in the Socio-spatial Segregation Process: The Istanbul Case</i> <b>Özkan Töre E, Kozaman Som S</b> .....	121
Kentsel Mekânda Kalite Kavramı <i>The Concept of Urban Space Quality</i> <b>İnceoğlu M, Aytuğ A</b> .....	131
Kaos'dan Düzene; "Sinerjetik Toplum, Sinerjik Yönetim ve Sinerjist Planlama" - Örnek Olay: 1999 Marmara Depremleri Sonrası Kaos ve Kendi-Kendine Organizasyon Süreci İçinde Bir İlkokulun Yapımı <i>From Chaos to Order: "Synergetic Society, Synergic Administration and Synergistic Planning" Case Study: The Building Process of a Primary School in the Process of Self-Organization after the 1999 Marmara Earthquakes</i> <b>Diker N, Ökten AN</b> .....	147
Süleymaniye: Yeni Bir Yaşam İçin Olası Çözümler Fenomenolojik Bir Yaklaşım <i>Suleymaniye: Possible Solutions for a New-Age Spirit - A Phenomenological Approach</i> <b>Aras L</b> .....	163
İstanbul Tarihi Yarımada'da Ulaşım Ağı ve Kentsel Hizmet Alanlarının Yerleşimi Etkileşimi <i>Interaction of Transportation and Location of Urban Facility Areas in the Case of the Historic Peninsula in Istanbul</i> <b>Hamamcıoğlu C, Yenen Z</b> .....	175
Az Gelişmiş Bölgelerin Gelişmesinde Bir Fırsat Olarak Çağrı Merkezleri <i>Call Centers as Opportunities in Development of Less Developed Regions</i> <b>Seçkin E, Ökten AN</b> .....	191
Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış <i>Re-evaluation of Rural Development Problematic in the Context of Social Capital</i> <b>İnal Çekiç T, Ökten AN</b> .....	203
Megaron, 2009 yılı 4. cilt konu ve yazar dizini .....	214
Yazarlara Bilgi .....	216
Information for the Authors .....	217

Değerli okurlar,

Bu sayımızla 2009 yılı üç yayınlık dizimizi, yeni yüzümüz ve sitemizde tamamlamış oluyoruz. Akademik çevreden; araştırmacı, yazar ve okurlarımızdan aldığımız olumlu eleştiriler 2005 yılından bu yana ortaya konan kurumsal emek ve çabanın ürünü olan dergimizin geleceği için, yayın kurulumuza önemli bir itici güç olmaktadır.

MEGARON'un yayın hayatını, bu sayıya kadar olduğu gibi, bundan sonra da konu zenginliği, makale niteliği ve yazı çeşitliliğine önem vererek sürdüreceği ve geliştireceği düşüncesindeyiz.

Uluslararası indekslerde taranan bir dergi olmak üzere gerekli girişimlerde bulunan yayın kurulumuz, bu çalışmaların ürünlerinin gerekli izlenme süreçleri sonucunda olumlu sonuca ulaşacağı düşüncesinde, uluslararası danışma kurulunu geliştirme ve zenginleştirme amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmaların olumlu ürünlerini önümüzdeki sayılarda sizlerle paylaşmak ve MEGARON'u akademik çevrede hak ettiği üst noktada görmek arzusundayız.

Bu nedenle dergimize şu ana kadar göstermiş olduğunuz yoğun ilgi ve desteğin sürmesi dileğimizdir.

Saygılarımla,

Faruk TUNCER

*Editör*

*YTÜ Mimarlık Fakültesi*

*Mimarlık Bölümü*

# Sosyo-Mekânsal Ayrışmada Korunaklı Konut Yerleşmeleri: İstanbul Örneği\*

## *Gated Communities in the Socio-spatial Segregation Process: The Istanbul Case*

Evrim ÖZKAN TÖRE,<sup>1</sup> Senem KOZAMAN SOM<sup>2</sup>

İstanbul, korunaklı yerleşmelerin öncü olduğu yeni bir kentleşme biçimini deneyimlemektedir. Bu yeni deneyimin ortaya çıkışında etkili olan unsurlar arasında; yeni elit tabakanın doğuşu, küreselleşme dalgası ile ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri ve deprem-dayanıklı konut yerleşmelerine olan talebi saymak mümkündür. Sözü edilen etkenlerin tetiklediği korunaklı yerleşmeler, mekânsal ve sosyal ayrışmanın itici unsurları haline gelmiştir. Sosyo-mekânsal ayrışmanın varlığı ve boyutları, iki koldan yürütülen bu çalışmanın araştırma sorusunu oluşturmakta, mekânsal haritalama ve kişisel görüşmeler yardımıyla tartışılmaktadır. Çalışmada ilk olarak, korunaklı konut yerleşmelerinin İstanbul'da nerede ve nasıl bir dağılım gösterdiği incelenmiştir. Bu kısımda, mevcut özel konut projelerinin yer seçimleri harita üzerine yansıtılmış ve yer seçim kriterlerine ilişkin saptamalar yapılmıştır. İkinci olarak, yerleşme sakinleriyle mülakatlar gerçekleştirilmiş, korunaklı konut yerleşmelerinin hangi kriterler doğrultusunda tercih edildiği, sakinlerin yerleşme içerisindeki mekânsal kullanım alışkanlıkları ve kentle olan sosyo-mekânsal ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada edinilen temel bulgular sonuç kısmında tartışılarak aktarılmıştır.

**Anahtar sözcükler:** İstanbul; korunaklı konut yerleşmeleri; ayrışma; yer seçimi; tercih kriterleri.

*Gated communities are a forerunner in the new form of urbanization emerging in Istanbul. Among the main factors affecting this urbanization process are the new elites, new lifestyles and the demand for physically-secured housing settlements. Triggered by these factors, gated communities have become the impulsive force of social and spatial segregation. This segregation and its dimensions, which compose the research question of this paper, are analyzed and discussed herein with the help of spatial mapping and interviews. First, the locations of the existing private housing projects in Istanbul are mapped and the location criteria for these projects are determined. Second, some factors affecting the segregation, i.e. the residents' reasons for preferring to live in a gated community, their usage habits of the facilities within the community and their daily commute to the city, are evaluated via interviews. Finally, the main findings are discussed.*

**Key words:** Istanbul; gated communities; segregation; location; demand criteria.

<sup>1</sup>İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP), İstanbul;

<sup>2</sup>Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Beşiktaş, İstanbul

<sup>1</sup>Istanbul Metropolitan Planning and Urban Design Center Group, Istanbul;

<sup>2</sup>Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey

\*Bu çalışmaya esas oluşturan bildiri 2006 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 42. ISOCaRP Kongresi'nde "Gated communities: as an efficient force in the fragmentation process of Istanbul"<sup>[1]</sup> başlığı altında sunulmuştur. Çalışmaya "http://www.isocarp.net/Data/case\_studies/881.pdf" adresinden ulaşılabilir.

## Giriş

1980 sonrası uygulanan politikalarla sermayenin kentsel gelişmeye kayması süreci, tüm dünyada benzer etkiler yaratmıştır. Üretken sektörlerden kent mekânına sermaye akışı devlet stratejilerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. 1980 öncesinde sanayiye öncelik veren devlet stratejileri, ithal ikameci politikaların sona erip, dışa açık gelişme modeline geçişle birlikte, rant sektörlerini ve özel olarak da kent mekânını çarpıcı biçimde daha karlı hale getirmiştir.<sup>[2]</sup>

Kentleşme sürecine etkide bulunan yatırımlar içinde özel konut alanlarına yapılan yatırımların yer aldığı ve özellikle talepler doğrultusunda yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu talepler, neo liberal politikalar çerçevesinde yaşanan ekonomik değişim sürecinde, zengin-fakir kutuplaşmasının artışıyla birlikte kaotik yaşamdan korunma ve toplumsal gücü yeniden hissedebilme adına benzerleriyle birarada yaşama ihtiyacıyla gelişme göstermiştir.<sup>[3]</sup>

Küreselleşme dalgası ile yayılan ve yüceltilen “yeni yaşam biçimleri” konut sektöründe hedef kitleyi “yeni zenginler”<sup>1</sup> haline getirmiştir. Bu noktada özel sektör konut yerleşmeleri projeleriyle sürece dâhil olmuş, pazarlama ile yükselişe geçen bireysel talep ve ihtiyaçlar yatırım adına fırsatlar olarak değerlendirilmiştir. Bütün bu faktörler bugün literatürde “korunaklı yerleşmeler” olarak anılan yapının biçimlenmesinde etkili olmuştur.

Korunaklı yerleşmeler sosyal donatıları sadece yerleşim içinde yaşayanlar tarafından kullanılabilen, kamusal alanın özelleştirildiği yerleşimler olarak tanımlanmaktadır.<sup>[4]</sup> Korunaklı yerleşimler içinde kolektif kullanıma ayrılmış alanların özel mülkiyetle sınırlandırılması mekânsal ayrışmaya neden olmaktadır. Bu ayrışma duvarlar, boş mekânlar vb. sınırlayıcılarla yaratılmakta ve mekâna giriş çıkışlar belirlenen kurallar çerçevesinde kısıtlanmaktadır. Belirlenmiş olan sınırların dışına çıkılmadan gereksinimlerin yerleşme içinde çözülebilmesi toplumsal etkileşimi engellemektedir. Çevresinden bağımsız bir yaşam alanı olarak gelişen yerleşmeler kendi içinde sosyal anlamda homojen bir yapı sergilemektedir.

Korunaklı yerleşmelerde mekân, kullanıcının yaşam tarzının belirleyen önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Yapılan birçok araştırmada da korunaklı yerleşmeler; mekânsal ve toplumsal ayrışma ve sosyal eşitsizlikler kapsamında değerlendirilmektedir.<sup>[5]</sup>

Bu süreçte İstanbul da, belirgin olarak konut sektörü ile ortaya çıkan sermayenin kentsel gelişmeye katıldığı kentler arasında yer almaktadır. Korunaklı yerleşmeler, kentsel gelişimi legal ve/veya illegal olarak biçim-

lendirmede büyük role sahiptir. Bir yandan tüm kentsel hizmetlerden faydalanan, bir yandan çevresine ördüğü duvarlar ve ek güvenlik önlemleri ile kendisini kentten soyutlayarak mekânsal ayrışmaya neden olan korunaklı yerleşmeler, kentte toplumsal çatışmaları körüklemekte ve toplumsal ayrışmanın yolunu açmaktadırlar.

İstanbul’da gelir dağılımında yaşanan eşitsizliklerin artışı toplum içinde yaşanan kutuplaşmayı da aynı oranda tetiklemektedir.<sup>[6]</sup> Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin, politik ve sosyal anlamda ayrışmanın varolduğu İstanbul ile kıyaslandığında düzenli mülkiyet sistemleri, sosyal konut projelerine yapılan önemli yatırımlar ile Alman ve İsveç kentlerinde mekânsal anlamda kutuplaşma eğilimi daha düşüktür.<sup>[7]</sup>

Kurtuluş<sup>[8]</sup> Türkiye’de ortaya çıkan, yükselen sınıflara seçkinlik kazandıracak, dünyadaki örneklerine benzer, kentten yalıtılmış bu korunaklı konut yerleşmelerini ikinci alt kent projesi<sup>2</sup> olarak ifade etmektedir. 1990’larda küreselleşme sürecinde konutun bir barınma ünitesinden öte yaşam biçimini yansıtan bir öğeye dönüşümü yeni elitlere odaklanan gayrimenkul yatırımlarının artmasına yol açmıştır.<sup>[9,10]</sup> Yatırımlar, talebi yeni Amerikan yaşam biçimine yönlendiren pazarlama stratejileriyle ikinci alt kent projesinin gelişimini tetikleyen bir döngüyü yaratmıştır.

İstanbul’u etkileyen iç ve dış politik, sosyal ve ekonomik etkenler kadar doğal afetler de korunaklı konutların gelişimine ivme kazandıran önemli bir faktör haline dönüşmüştür. Özellikle 1999 depremi sonrasında “deprem-dayanıklı konut yerleşmeleri”ne olan talep, sektörü “deprem-güvenli” projelere yatırıma teşvik ederek harekete geçirdiği söylenebilir.

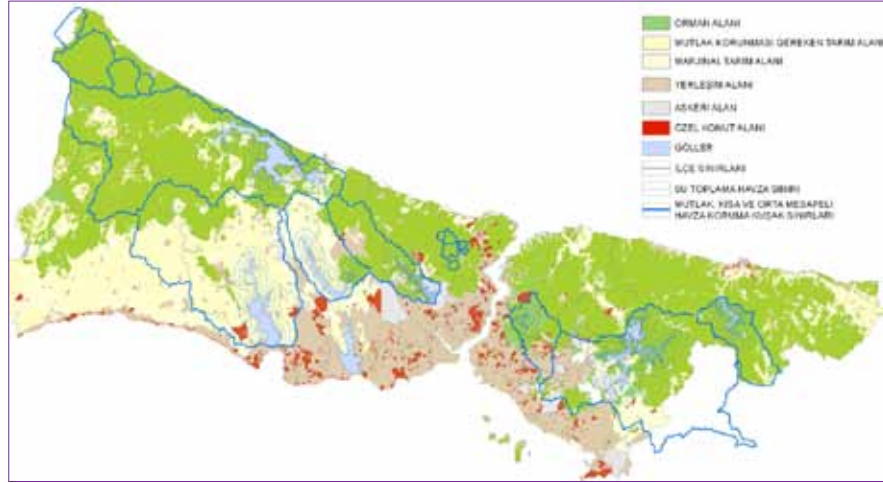
Bu çalışmada İstanbul’da korunaklı konut yerleşmelerinin yer seçim ve tercih edilme kriterleri yukarıda belirtilen etkenler çerçevesinde arz ve talep faktörleri dikkate alınarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk etabında korunaklı yerleşmelerin İstanbul metropolü üzerindeki etkileri; özel konut projelerinin yer seçim eğilimlerine ışık tutan mekânsal dağılımları, sektör temsilcileriyle yapılan görüşmelerin yanı sıra ve kavramsal ve kuramsal çalışmalar eşliğinde ele alınmıştır. Mekânsal anlamda yer seçimleri değerlendirile-

<sup>1</sup> Yeni elitler (Yeni orta sınıf: 1960’ların hippileri 80’lerin yuppileri haline gelmiştir), orta sınıfın bir makas gibi açıldığını, bir kolun üst sınıfa yaklaştığını göstermektedir. Bu bağlamda hedef kitlenin üst-orta sınıfa yaklaşır biçimde geliştiği söylenebilir.

<sup>2</sup> Kurtuluş,<sup>[1]</sup> geleneksel orta sınıfların konut talebine uygun planlı konut alanları yaratmak üzere kamu kaynaklarıyla desteklenen toplu konut projelerini, Türkiye’de ortaya çıkan ilk altkentleşme olarak yorumlamaktadır.





Şekil 1. İstanbul'da özel konut yerleşmelerinin dağılımı.

rek, korunaklı yerleşmelerin mevcut yapı içinde diğer fonksiyon ve kullanımlarla ilişkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci etabında ise, yatırım nedenleri arasında ilk sıralarda yer alan "talep" faktörü, korunaklı yerleşmelerin sakinleriyle gerçekleştirilen mülakatlar yoluyla ortaya koyulmuş ve tartışılmıştır.

Kişisel görüşmelerin gerçekleştirilmesinde kartopu yöntemi benimsenmiştir. Mekânsal anlamda giriş ve çıkışları kısıtlı olan yerleşimlere ulaşılabilirliğin zorluğu nedeniyle genel profilin eğilimlerini anlamak için zincirleme olarak ana kitleyi temsil eden bireylere erişimi kolaylaştırması, bu yöntemin tercih edilmesinde temel faktörlerden biridir. Gerçekleştirilen mülakatlarda açık uçlu yarı yapılandırılmış sorular yönlendirici olmuştur.

Yapılan mülakatlar, mevcut durumun yansıtılması açısından sınırlı olmakla beraber, niteliksel anlamda talebi biçimlendiren etmenlere ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Örneklem sayısının sınırlılığı nedeniyle, kentte korunaklı konut alanlarının çeper- merkez dağılımı göz önünde bulundurularak yer seçim tercihleri ile mekan ilişkisi sorgulanmamıştır. Kullanılan yöntem; korunaklı konutlara yönelik talebi anlamayı, sosyo-mekânsal ayrışmayı sorgulamayı ve bu ayrışmada arz ve talep faktörlerinin etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

### Korunaklı Konut Yerleşmelerinin Yer Seçim Eğilimleri ve Mekânsal Etkileri

Korunaklı konut yerleşimleri, duvarlarıyla tanımladıkları alanı fiziksel anlamda çevresinden ayırmakta ve kentsel doku içinde zonlar (bölgeler) ve kısıtlı girişler yaratmaktadır.<sup>[11]</sup> Bu çalışmada korunaklı konut yerleşmeleri; yerleşim sakini olmayan kişilerin girişinin duvarlar, kapılar ve çeşitli güvenlik sistemleriyle engellendiği/ kısıtlandığı kentsel mekânlar olarak tanımlanmıştır.

İstanbul'da yer alan özel konut alanlarının 1980 sonrası oluşan eğilimlerin bir yansıması olarak geliştiği kabulüyle metropoldeki dağılımının incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu noktada, 2005 yılında İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi'nde (İMP), Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmadan<sup>3</sup> yararlanılmıştır. Sözü edilen çalışmada yer alan TOKİ projeleri,<sup>4</sup> araştırma amacı ve soruları gereğince bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış, böylece elde edilen veri yardımıyla özel konut alanlarının metropoldeki mekânsal dağılımına ilişkin bir harita oluşturulmuştur.

Özel konut alanlarının yaklaşık alansal büyüklüğünü veren sayısal değerlerin yeniden hesaplanması ile elde edilen 2005 yılı verilerine göre özel konut alanları yaklaşık 10.000 ha'lık<sup>5</sup> bir alana yayılmaktadır ve mevcut planlı alanın 1/5'ini oluşturmaktadır.<sup>6</sup>

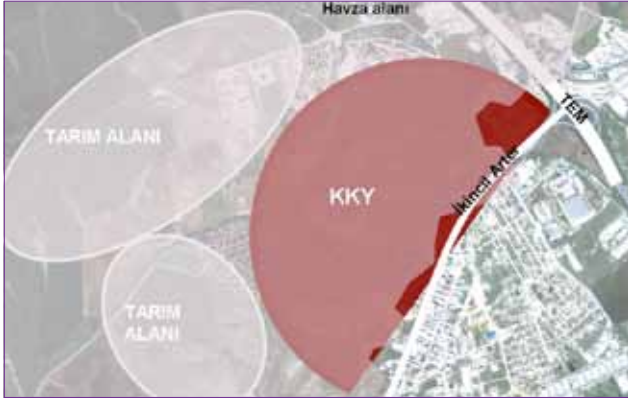
Haritadan elde edilen veriler doğrultusunda özel konut alanlarının; boğazın doğu ve batı yakasında, güneyde kıyı alanlarında, kuzeyde orman alanlarına doğru ve havza sınırları dâhilinde yoğunlaştığından söz et-

<sup>3</sup> İMP, Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu tarafından gerçekleştirilen çalışmada (2005) özel konut projelerinin yanı sıra toplu konut projelerine de yer verilmektedir. Çalışma, Haziran 2005 Uydu Görüntüsü üzerinden yapılan tespitler, belediye ve TOKİ kuruluşlarından toplu konut alanlarına ilişkin elde edilen sayısal verilerden yararlanılarak Arcgis coğrafi bilgi sistemi programında toplu konut alanlarının sınırlarının çizilmesi şeklinde geliştirilmiştir.

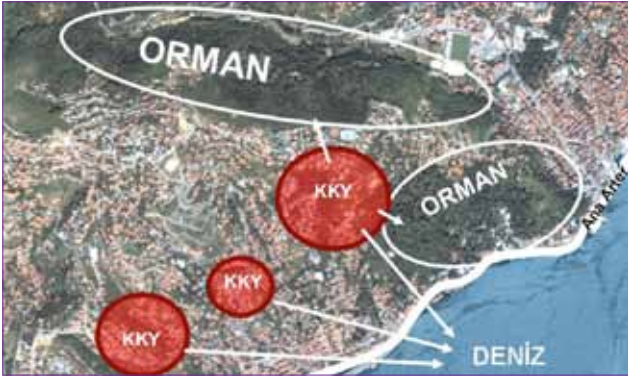
<sup>4</sup> TOKİ tarafından yapılmış olan toplu konut projeleri.

<sup>5</sup> İMP, Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu tarafından gerçekleştirilen çalışmada (2005) özel konut projelerinin sayısı yaklaşık 1.000 olarak belirlenmiştir. Perouse<sup>[12]</sup> Nisan 2006 itibarıyla korunaklı konut yerleşmelerinin sayısının 770'den fazla olduğuna dikkat çekmektedir.

<sup>6</sup> İstanbul'da yer alan konut alanı büyüklüğü yaklaşık 78.000 ha'dır. Planlı gelişmiş konut alanları bu alanın yaklaşık %68'ini (52.000 ha) oluşturmaktadır (İMP, 2005).



**Şekil 2.** Büyükçekmece'de yer alan Alkent korunaklı konut yerleşmesinin çevre ilişkisi (KKY: Korunaklı konut yerleşmesi).



**Şekil 3.** Sarıyer'de yer alan korunaklı konut yerleşmelerinin çevre ilişkileri (KKY: Korunaklı konut yerleşmesi).



**Şekil 4.** Ümraniye'de yer alan Sinpaş korunaklı konut yerleşmelerinin çevre ilişkileri (KKY: Korunaklı konut yerleşmesi).

mek mümkündür. Çepere doğru geliştiği görülen yerleşmeler TEM ve E-5 gibi ana ulaşım akslarına yakın konumlanmaktadır. Özel konut alanlarının en yoğun kümelendiği ilçeler; Büyük Çekmece, Sarıyer, Küçük Çekmece, Tuzla, Ümraniye, Eyüp, Esenler, Beykoz ve Beşiktaş ilçeleridir. Bu çalışmada, İstanbul'da yer alan özel konut projelerinin korunaklı konut yerleşmelerini kapsayan ana küme olduğu varsayılmıştır.

Kent merkezi dışında çevre yerleşimlerde konumlanmış korunaklı konut alanları kuzeyde orman alanları ve havza sınırları dâhilinde yer seçmektedir. Gerek yatırım fizibilitesi, gerekse talebe karşılık verme açısından, kentin çeperinde gelişen bu yapılaşma biçimi doğal eşiklere dayanmakta, tehdit etmekte ve hatta (Şekil 1 ve Şekil 2,3,4'te görüldüğü üzere) ihlal etmektedir.

Bazı konut alanları yerleşik alana bitişik konumlanırken bazıları da buldukları yerleşim alanından bağımsız bir şekilde gelişmiş ve yerleşim lekesinin parçacıl büyümesine neden olmuştur. Lekeseli yayılmaya neden olan bu büyüme İstanbul'da bulunan doğal alanları yok eden bir sürecin de gelişmesinde etkin hale gelmiştir.

Doğal eşiklerin ihlali ile başlayan bu yok oluş, çeşitli yasal düzenlemelerle yasal hale getirilmekte, buna bağlı olarak, sonradan benzeri projeler ile gelişecek olan ihlalleri tetiklemektedir. "...(K)entsel sit alanı içerisinde bulunan bazı araziler ve özel orman arazilerinde yapılaşma izni içeren bazı yasal değişiklikler Bayındırlık Bakanlığı ve Orman Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir".<sup>[8]</sup>

### Yer Seçim Eğilimlerinde Belirleyici Faktörler

Korunaklı konut alanlarının yer seçim kriterlerine ilişkin veriler gayrimenkul yatırım şirketleri ile gerçekleştirilen görüşmelerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda yer seçim sürecinde talep odaklı ve talep odaklı olmayan parametrelerin varlığından söz etmek mümkündür.

Bu bağlamda korunaklı konut alanlarının çeperde yer seçme eğilimi talepten bağımsız olarak gelişen yer seçim kriterleri içinde yer almaktadır. Yer seçimi arazi değeri olarak ele alındığında (projenin fizibilitesiyle bağlantılı olarak) yatırım kararlarını etkileyen bir faktördür:

*"Kent merkezinde geliştirilecek bir proje arazi maliyeti nedeniyle karlı bir yatırım olmayabilir." (Mustafa Ertuğrul Oğuz, TEKFEN Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Proje Geliştirme Müdürü, Mülakat, İstanbul, Haziran 2006).*

Kent merkezinde boş ve büyük arazilerin yok deneyecek kadar az olması ve yüksek maliyeti, düşeyde karma kullanımlı gökdelenlerin/rezidansların yükselmesine neden olmuştur. Bu oluşum, 7/24 temizlik, restoran, kuaför, çamaşırhane, spor salonu gibi yüksek nitelikli donatı ve hizmetleri içeren, günlük işlerle ve ev-iş arasında trafikte vakit harcamak istemeyen yeni elitlere hitap etmektedir. Gökdelende yaşam imajı, prestijin ve gücün bir göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte büyük ölçekli gayrimenkul yatırım-

ları için geniş arazilere duyulan ihtiyaç kaçınılmaz hale gelmektedir:

*“Yerleşik alanda geniş boş alanların yokluğu, kent merkezinden uzakta, çeperde yer almayı mecburiyet haline getirmekte. Ayrıca kent çeperinde daha uygun maliyetlere elde edilen arazilerin sağlamış olduğu avantaj, konut fiyatlarına yansıtılarak gayrimenkul sektöründe rekabeti arttırmakta”. (Harun Moreno, Alarko Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Genel Müdürü, Mülakat, İstanbul, Haziran 2006).*

Kent merkezinden uzakta yer seçen projelerde de belirleyici faktörlerden birinin ulaşım olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak korunaklı konut alanlarının ana akslara yakın yerlerde konumlandığı görülmektedir. Ulaşım ağlarından uzak mekânlarda yer seçen projelerde de ulaşım bağlantılarını güçlendirmek ya da yeni bağlantılar geliştirmek önem kazanmaktadır:

*“Çeperde gerçekleştirilecek projelerde ulaşım alt yapısı değerlendirmeye alınmaktadır.” (Mustafa Ertuğrul Oğuz, TEKFEN Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Proje Geliştirme Müdürü, Mülakat, İstanbul, Haziran 2006).*

Erişimin geliştirilmesi, kentten uzak yerleşimleri cazip ve çekici hale getirmektedir. Ayrıca bazı konut alanlarında tüm gereksinimleri sağlayan nitelikli donatıların varlığı, yerleşim ile kent merkezi arasındaki bağların önemsiz hale gelmesine sebep olmaktadır.

Yatırım kararlarında etkili olan arazi değeriyle biçimlenen çeperde yer seçme eğilimi ve erişilebilirlik talebe bağımlı faktörler olarak değerlendirilebilir. Nitelikli ve ayrıcalıklı yaşama duyulan talep, arzı ve pazarlama stratejilerini belirleyen ve tetikleyen bir süreci geliştirmektedir. “Yeni elitler”in yaratmış olduğu talepler korunaklı yerleşimlerin niteliklerine etkide bulunmaktadır. Özellikle aileler müstakil konutları tercih etmekte ve çocukların varlığı yaşam tarzlarına ilişkin eğilimlerde belirleyici olmaktadır. Kendileri ve çocukları için hektarlarca yeşil alanın içinde fiziksel ve sosyal niteliklerin (güvenlik, havuzlar, parklar, sinema vb...) standartların üstünde olduğu ayrıcalıklı mekânlarda (orman alanları, deniz ya da göl kenarları vb.) konumlanan korunaklı konut alanlarında yaratılan yaşam biçimi tercih edilmektedir. Duvarlar arkasında büyüyen, büyük alanlara yayılmayı gerektiren bu yapılanma, talep faktörünün etkisiyle de çepere yayılmaktadır:

*“Kent yaşamından uzaklaşmak amacıyla çeperlerde doğal değerleriyle ön plana çıkan müstakil konutların oluşturduğu yaşam alanlarında yer seçenler yeni bir konut sahibi olmaktan öte yeni bir yaşam biçimine sahip olmayı hedeflemekte”. (Ayşem Balman Re-*

*türk Seçkin Real-estate, gayrimenkul uzmanı, Mülakat, İstanbul, 2006.*

1999 yılında yaşanan Marmara Depremi konut sektöründe talep eden tarafının önceliklerinde değişikliklere neden olan önemli bir kırılma noktasıdır. Günümüzde depreme dayanıklılık korunaklı konutları talep edenler için en öncelikli seçim kriterlerinden biri haline gelmiştir. Yerleşimler içinde konut yapım kalitesine ek olarak zemin yapısının sağlamlığı da bazı mekânları değerli hale getirmiştir.

Sonuç olarak; nitelikli donatılar, depreme dayanıklılık, geniş ve düşük maliyetli arazi vb. gibi talebe bağımlı veya talepten bağımsız gelişen kriterlere bakıldığında, korunaklı konut alanlarının süreç içinde kent merkezine yakın alanlar kadar çeperlerde de yer seçmeyi sürdüreceği yönünde bir tespit yapmak mümkündür.

*“Özel konut sektörü taleplerin yönlendirdiği bir gelişme yaşamakta, talep edenlerin gereksinim ve istekleri yeni eğilimlere rehberlik etmekte”dir (Ayşem Balman, Gayrimenkul uzmanı, Mülakat, İstanbul, 2006).*

Korunaklı konut yerleşmeleri projeleri gerçekleştiren firmaların temel yatırım gerekçeleri arasında öne çıkan “talep” faktörü, çalışmanın bir sonraki bölümünde mülakatlar yoluyla test edilmiş ve tartışılmıştır.

### **Korunaklı Konut Yerleşmeleri’nde Talep Faktörü**

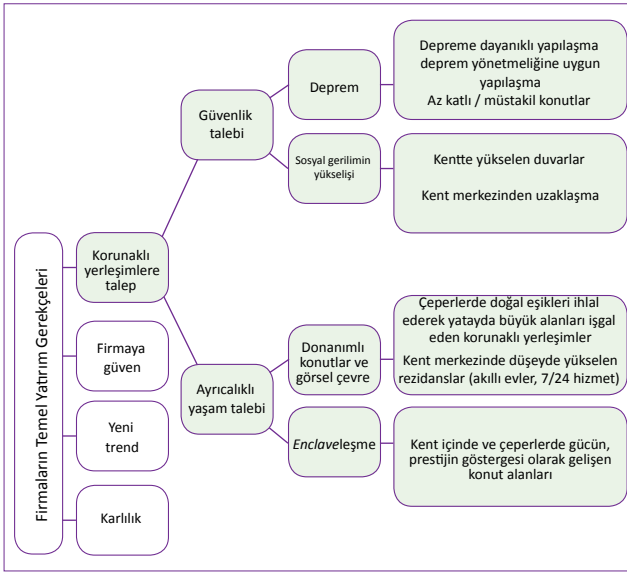
Korunaklı konut yerleşmelerinin ortaya çıkışında ana aktörler olan firmaların temel yatırım gerekçeleri arasında; tüketicinin talebi, firmaya olan güven, yeni trendler ve karlılık ilk sıralarda yer almaktadır.<sup>[13]</sup>

Bu bölümde -Şekil 5’te yer verildiği üzere- firmaların yatırım gerekçeleri arasında ilk sıralarda yer alan “talep” faktörü, tüketici talebini yaratan gerekçeler, yapılan anket/mülakatlarla test edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın önceki bölümünde kabul edilen “korunaklı yerleşme” kavramına karşılık gelen konut alanlarında yaşayan kişilerle anket/mülakat yoluna gidilmiştir.

İki yerleşim sakini ile başlayan ve kartopu yöntemi ile geliştirilen örneklem grubu, şahısları ve haneleri adına sorulara yanıt veren 30 kişiden oluşmaktadır.<sup>7</sup> Örneklem grubunun %53’ü doğu yakasında Bey-

<sup>7</sup> Bu kişilere korunaklı yerleşme tanımı yapılmış ve bu tanıma uyan yerleşmelerde ikamet eden birer tanıtıcılarına erişim sağlanmıştır. Bu yöntem zincirleme olarak devam edilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan bu kişiler 16 konut alanı özelinde bilgi sağlamaktadır. Bu konut alanları İstanbul’da 9 ilçenin toplam 14 mahallesinde yer almaktadır.



Şekil 5. Firmaların temel yatırım gerekçeleri içerisinde "Talep" faktörü.<sup>8</sup>



Şekil 6. Mülakatlarla temsil edilen özel konut yerleşimlerinin İstanbul'daki dağılımı.

koz, Ümraniye, Kadıköy, Üsküdar ve Kartal'da; %57'si ise batı yakasında Sarıyer, Büyükçekmece, Bakırköy ve Eyüp ilçeler sınırları içerisinde yaşamaktadır (Tablo 1, Şekil 6).

Yapılan anket ve mülakatlarda, kişinin profili, hane nin ekonomik durumu,<sup>9</sup> konutu/yerleşmeyi tercih kriterleri, yerleşim içinde fiziksel ve toplumsal ilişkiler, yerleşimin yakın çevresiyle olan fiziksel ve toplumsal ilişkiler gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Bu doğrultuda, talep faktörünü yaratan unsurlar arasında "güvenlik" ve "ayrıcalıklı yaşam" kriterleri öne çıkmaktadır. Her iki unsuru da "fiziksel" ve "toplumsal" faktörler olarak gerekçelendirmek ve kavramsallaştırmak mümkün görünmektedir.

Bu noktada, güvenlik faktörünün ortaya çıkışında fiziksel gerekçe "deprem" iken, toplumsal gerekçe kentteki gerilimin yükselişi olarak kendisini göstermektedir.

Tablo 1. Mülakat yapılan katılımcıların yerleşim yerlerine, ilçe ve mahallelere göre dağılımı

No	Yerleşim adı	İlçe	Mahalle	Mülakat yapılan kişi sayısı
1	Nurol sitesi	Sarıyer <sup>[7]</sup>	Tarabya	1
2	Sarıyer Acarlar sitesi		Maden	2
3	Sunset park evleri		Zekeriyaköy	2
4	Flora evleri		Zekeriyaköy	2
5	Acarkent	Beykoz <sup>[6]</sup>	Kavacak	6
6	Çekmeköy göl konakları	Ümraniye <sup>[5]</sup>	Çekmeköy	1
7	Simpaş Aqua city		Aşağı Dudullu	3
8	Simpaş Aqua Manos		Yukarı Dudullu	1
9	Bahçeşehir	B. çekmece <sup>[3]</sup>	Bahçeşehir	1
10	Alkent 2000		Alkent	2
11	Ataşehir	Kadıköy <sup>[3]</sup>	Atatürk mah.	3
12	Flora Fly Inn res.	Bakırköy <sup>[2]</sup>	Florya	2
13	Aytek sitesi	Eyüp <sup>[2]</sup>	Kemberburgaz	1
14	Kemberburgaz yamaçevler		Kemberburgaz	1
15	2001 Çengelköy konutları	Üsküdar <sup>[1]</sup>	Çengelköy	1
16	Ağaoğlu My Village	Kartal <sup>[1]</sup>	Samandıra	1
	Toplam			30

Ayrıcalıklı yaşam talebini oluşturan temel faktörler arasında ise ayrıcalıklı sosyal yapıya eklenme olarak ifade edebileceğimiz *enclave*<sup>[10]</sup>leşme talebi ve ayrıcalıklı/donanımlı fizik mekâna olan talep (gerek yerleşme gerekse konut özelinde olsun) öne çıkmaktadır. Benzer sosyal gruplarla birarada yer alma isteği, *enclaveleşme* sürecini geliştirmiştir. Dünyada da belli sosyal grupların yaşadığı *enclaveler* içinde yer almanın aynı sosyal çevreyi paylaşma yoluyla gerçekleştiği görülmektedir.<sup>[14]</sup> Şüphesiz, özel konut yerleşmelerinin talep edilmesindeki bu temel faktörler (birbirlerinden küçük farklarla ayrılmakla birlikte) kentin sosyal ve mekânsal yapısında benzer sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Yapılan

<sup>8</sup> [1] ve [13] çalışmalarından derlenmiştir.

<sup>9</sup> Örneklem grubu, ağırlıkla 36-45 arası yaş grubunda olan evli bayanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %83'ünde hane büyüklüğü 3-4 arasında değişmektedir. Bu veri, katılımcıların genel olarak aileleri (eş ve çocuk) ile yaşadıklarını göstermektedir. %57'si üniversite mezunu, %43'ü ise lise mezunudur. Örneklem grubunun 1/3'ünün daha önce çalışma deneyimi olmamışken, diğer bir 1/3'lük dilim şu an fiili olarak çalışmaktadır. Geri kalan dilim ise emeklilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %73'ünün hane halkı geliri ayda 5.000 YTL'nin üzerindedir. %7'si soruyu yanıtlamayı reddetmiştir.

<sup>10</sup> "Enclave"; sınırları çeşitli güvenlik önlemleriyle sürekli korunan yerleşmelerde (*citadel, fortress*) yaşayarak benzerleriyle bir araya toplama, böylece sosyal ve mekânsal olarak "diğerleri"nden gönüllü olarak ayrışma durumu olarak tanımlanabilir.



Şekil 7. Deprem güvenliği talebinin sektöre yansması.



Şekil 8. "Bahçeşehir'de yeni bir yaşam başladı".

mülakatlar, katılımcıların korunaklı yerleşimleri tercih etmesinde dört temel nedeni ortaya koymuştur. Bunlar; güvenlik (%16), depreme dayanıklılık (%19) ve nitelikli altyapı ve olumlu çevre koşulları (%38) olarak belirtilmiştir.

1999 depremi, konut üretim süreci için olduğu kadar, İstanbul'daki kentleşme anlayışı için de kırılma noktalarından biri olmuştur. Deprem, (ekonomik açıdan avantajlı olan kesimlerde) daha az katlı veya müstakil konutlara geçişi başlatmıştır. Yer değiştirme tarihleriyle beraber değerlendirildiğinde depreme dayanıklılığın tercih nedenleri içinde ön plana çıkması anlam kazanmaktadır. Örneklem grubunun %50'sinin, yaşadığı yere taşınma yılları, depremin hemen sonrasına, 2000-2002 tarih aralığına işaret etmektedir (Şekil 7).

Katılımcıların %53'ü konut tipi olarak villayı, geri kalanlar ise az katlı konutları tercih etmiştir. Taşınma tarihleri 2000 yılı ve sonrasına tekabül eden %83'lük oranı, (daha önce sözü edilen faktörlerin etkisiyle) son yıllarda korunaklı konutlara olan talep artışının bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Katılımcıla-

rın yaşadığı korunaklı yerleşimlerinin tümü duvarlarla çevrilidir. Ek güvenlik önlemleri olarak, yerleşimlerin %83'ünde kameralar, %73'ünde güvenlik personeli, %3'ünde ise köpek bulundurulmaktadır.

Yerleşimlerdeki güvenlik sistemlerinin yanı sıra, katılımcıların %13'ü konutlarında da alarm sistemi bulduklarını ifade etmişlerdir. Yerleşimin tercih nedenleri içerisinde "toplumsal güvenliği" vurgulayan 11 katılımcı arasından sadece bir kişinin önceki konutunda güvenlik problemi yaşadığı bilgisi elde edilmiştir.

Katılımcıların güvenlik ihtiyaçlarının kişisel deneyimlerinden kaynaklı olmadığı, bununla birlikte, güvenli bir yerleşim içinde yaşamının gerekliliğine dair güçlü inançları bulunduğu anlaşılmaktadır (Şekil 8).

Bu durum, kentte giderek tırmanan bir güvenlik problemi olduğu ve güvenli duvarların ardına saklanması gerektiği jargonu ile hareket eden pazarlama sürecinin başarısını ortaya koymaktadır. "Güvenli yaşam" sunumu, şüphesiz, gücünü kentteki sözde sosyal gerilimden almaktadır. İstanbul'da korunaklı konut arzı "Brezilya ya da Güney Afrika'daki korunaklı yerleşme örneklerinin gelişim sürecinde görüldüğü üzere 'güvensiz' bir metropol" un varlığı<sup>[11]</sup> üzerine gelişme göstermemiştir.<sup>11</sup> İstanbul'da güvensizliğin nedeni; sağlık, eğitim ve konut haklarından yoksun, çoğunlukla işsiz olan ya da illegal sektörlerce istihdam edilen, kent merkezindeki çöküntü alanlarında oldukça kötü koşullarda yaşamak durumunda olan toplumsal sınıfı ifade eden "diğerleri"ne duyulan korkudur. Kurtuluş,<sup>[8]</sup> yeni elitlerin mekânsal ve toplumsal ayrıcalıkları tırmadıkça, daha çok tehdit altında hissettiklerinden söz etmektedir.<sup>12</sup>

Mekânsal ayrışma kuramlarına yön veren çalışmalar arasında Harvey'in "mekânsal farklılaşma" çalışmalarının önemli bir yeri varolagelmıştır. "...(M)ekansal farklılaşmayı, toplumsal ilişkiler temelinde oluşan bir yeğleme dizgesinin edilgen ürünü olarak görmek yerine, sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal farklılaşmaların üretildiği ve sürdürüldüğü süreçler içinde tamamlayıcı etki olarak algılamamız gerekir".<sup>[15]</sup>

Amerika, Asya ve Afrika ülkelerindeki etnik, ırksal, sınıfsal şiddet ve gerilimin yaratmış olduğu güvenlik problemi üzerinden gelişen korunaklı konut alanları-

<sup>11</sup> Landman and Schönteich'in (2002) çalışmasında Brezilya ve Güney Afrika'daki korunaklı yerleşme örnekleri, vahşi suç ortamına karşı geliştirilen popüler alternatifler olarak belirtilmektedir. İstanbul'da korunaklı konut yerleşmesinin böylece bir eğilimle geliştiğine dair bir bulguya rastlanmamıştır.

<sup>12</sup> Beykoz Konakları yerleşiminde yer alan 401 konutun aylık güvenlik harcamasının 25.000 Euro olması<sup>[7]</sup> bu duruma örnek teşkil etmektedir.

nın,<sup>[11]</sup> Türkiye örneğinde daha belirgin olarak, küresel tüketim kültürüyle bütünleşme isteğindeki kentsel seçkinlerin yeni konut ve konut çevresi talebi ile kentsel alandaki birikim olanaklarını fark eden yatırımcıların sunum kapasiteleri üzerinden geliştiği görülmektedir.”<sup>[8]</sup> Bununla birlikte “uzaklaşma ve ayrışma isteği... dünyada olduğu gibi “güvenlik” söylemi ile meşrulaştırılmaktadır.”<sup>[8]</sup>

*“Günümüzde yalnızlığın boyutları, dikkat çekici bir seviyeye ulaştı. İnsanlar birbirini tanımıyor ve bu da korkuları tetikliyor. Güvenliğin olduğu bir yerleşim içinde yaşamak insanları psikolojik olarak rahatlatıyor.” (Gül Reman, 50, Emekli, Ataşehir).*

Katılımcıların konut yerleşiminde yer alan donatıları kullanma alışkanlıklarını anlayabilmeye yönelik olarak yöneltilen soruda; havuz, spor salonu ve alışveriş merkezleri, 30 katılımcı tarafından en sık kullanılan donatılar olarak belirtilmiştir. Parklar, sahalar, sinema ve restoranlar ikinci derecede kullanılan donatılardır.

Katılımcıların temsil ettiği 16 yerleşmenin 12’sinde donatıların yerleşim sakini olmayanlar tarafından kullanılmasına izin verilmemektedir (Şekil 9).<sup>13</sup>

Yerleşim içinde ve dışında geçirilen zamanın kıyaslanması amacıyla yöneltilen sorulara katılımcıların %40’ı yerleşim içinde daha çok vakit geçirdiğini, %47’si ise dışarıda daha çok vakit geçirdiğini belirtmiştir. Katılımcıların %13’ü ise bir öncelikten bahsetmemiştir. Korunaklı yerleşim sakinlerinin dışarı aktivitelerinde tercih ettiği mekânlara ilişkin yanıtlar, katılımcıların alış-veriş ve sosyalleşmek için dışarıda genel olarak, toplumsal gerçeklik ve sözde gerilimden yalıtılmış prestijli kentsel mekânları (Boğaziçi, Nişantaşı, Etiler vb. yerleri ve bu yerlerde yer alan Metrocity, Akmerkez gibi büyük lüks alışveriş merkezlerini vb.) tercih ettiklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, örneklem grubu Bauman’ın yapmış olduğu “yeni zenginler, sosyal normların dışındadır”<sup>[8]</sup> tanımına uymaktadır. Katılımcılar, gerek yerleşme içinde gerek yerleşme dışında, sosyo-kültürel açıdan kendilerine yakın gördükleri toplumsal kesimle bir arada olma ihtiyacını ifade etmişlerdir. Korunaklı konutlarda yaşamayı talep edenlerin konut alanlarının fiziksel yeterlilikleri kadar bu alanlarda yaşayan diğer insanların sosyal ve kültürel özelliklerini de sorguladıkları ve bu uyumun varlığının konut seçimlerinde belirleyici olduğu, sektör tarafından da vurgulanmıştır:

<sup>13</sup> Dört yerleşmenin ikisinde havuz, spor salonu gibi donatılar üyelik sistemine tabidir. Bir diğer yerleşimde ise sadece market, yabancıların kullanımına açıktır.



**Şekil 9.** Yabancıların donatı kullanımının kısıtlanması/engellenmesi.



**Şekil 10.** Ümraniye, Şile Yolu üzerinde bir korunaklı yerleşme örneği ve çevresinde yer alan gecekondu alanları.

*“Bu kişiler buldukları yerleşim içinde yaşayan diğer insanlarla sosyal ve kültürel anlamda benzerlik arıyor”. (Ayşem Balman, Gayrimenkul uzmanı, Mülakat, İstanbul, 2006).*

Mülakatlarda ortaya çıkan benzerlik faktörü çalışma içerisinde (literatürdeki tanımına uygun olarak) “enclaveleşme” olarak ifade edilmiştir:

*“Yaşadığım yer bir çok alışveriş mekânının bulunduğu normal standart konut alanlarından biri ve burada yaşayan herkes benzer ekonomik yapı ve seviyeye sahip.” (Tülin Arbaş, 66, Emekli, Ataşehir).*

Yerleşim sakinleri arasındaki sosyo ekonomik yapı benzerliği olumlu koşul olarak belirtilirken, yerleşim ve çevresi arasında sosyo- ekonomik yapıdaki zıtlık iki kişi tarafından olumsuz bir özellik olarak vurgulanmıştır (Şekil 10).

Katılımcılar, konut yerleşimlerinin, içinde bulunduğu mahalle ve çevresiyle ne fiziksel ne de toplumsal açıdan ilişkisinin olmadığını, kendilerinin de sadece bu yerleşimlerden geçen ana ulaşım akslarını kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum- özellikle de enclaveleşme ile birlikte değerlendirildiğinde- korunaklı yerleşmelerin sosyal ve mekânsal olarak kentten ayrıştığının açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Katılımcıların

%63'ü şimdiki konut alanlarında gelişen ve artan komşuluk ilişkilerinin varlığından söz etmiştir. Yerleşim sakinleri arasındaki sosyoekonomik yapının benzeşmesi komşu ile aradaki etkileşimi arttıran bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu eğilim *enclavelerin* oluşumuna dair önemli bir göstergedir.

Kent içinde farklı sosyal sınıflar arasındaki etkileşimi yok eden bir yaklaşımın gelişimi söz konusudur. Kurtuluş,<sup>[8]</sup> mekânsal ayrışma yoluyla yaratılan toplumsal ayrışmayı kapalı yerleşmelerin yol açtığı sorun alanlarından biri olarak ifade etmektedir. “Bu ayrışma, modern kapitalist kentte zaten gergin olan toplumsal bağları kopartmakta ve sosyal çatışmayı genişletme riski taşımaktadır”.<sup>[8]</sup>

Yeni bir konuta taşınma varsayımı üzerinden bundan sonraki konut tipi ve lokasyon tercihine dair yöneltilen sorulara verilen yanıtlar arasında aynı tipte bir korunaklı konut yerleşmesi öne çıkarken, lokasyon olarak en çok vurgulanan yer Boğaziçi Bölgesi olmuştur. Bu tercihi Levent, Ulus ve Etiler mahalleleri takip etmektedir. Boğaziçi’nde yaşama eğilimi “denize yakın yaşamak” şeklinde açıklanabileceği gibi, söz konusu lokasyonlarda yaşama eğilimi, mekânın prestijinin kişisel tercihlere de yansması şeklinde yorumlanabilir. Mekân sosyolojisinde mekân; “... toplumsallığın, politik olanın, kültürel ve düşünsel imgelerin sindiği, vücut bulduğu bir gerçekliğe karşılık gelir. Bu yönüyle nötr bir form değil, aksine, politiktir ve toplumsallığın türlü ifade araçları için işlevsel bir araç durumundadır. Farklı grup, cemaat, topluluk ya da ulusal formlar, doğal olarak tipik mekân tasavvurları ile gözüdürler”.<sup>[16]</sup> Bu noktada mekânın, bu sosyal yapıların kendilerini gösterme biçimi olarak yükseldiği söylenebilir.

### Değerlendirme ve Sonuç

Geçtiğimiz 20 yılda uygulanan siyasi politikalar ve küreselleşme dalgasının getirdiği yeni kavramlarla yeneden biçimlenen kentleşme anlayışında, gerek konut üretim sürecinde söz konusu olan gelişmelerin, gerekse depremin yarattığı korku faktörünün etkisiyle “yeni yaşam biçimleri” konseptinin ortaya çıktığını ve ağırlıklı olarak özel sermaye tarafından “özel konut yerleşmeleri” olarak tasarlandığını (ve pazarlandığını) söylemek mümkün görünmektedir.

Bu çalışmada korunaklı yerleşme alanları, duvarları, kapıları ve güvenlik sistemleri ile yerleşme sakinleri dışında başka kişilerin girişlerinin yasaklandığı ya da kısıtlandırıldığı yerleşmeler olarak tanımlanmıştır. Bu tanım kapsamında çalışmanın ilk aşamasında korunaklı yerleşmelerin kent mekânında ve sosyal yapıda ayrışma yaratma ve tetikleme gücü sorgulanmıştır.

Bu veriler ışığında yerleşmelerin mevcut lokasyonları, ana ulaşım aksları ve çevresi ile ilişkileri ve yer seçim kriterleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yer seçim kriterleri korunaklı siteler inşa eden yatırımcılar ve sektör içinde bu tip yatırımlar konusunda bilgi sahibi olan emlak acenteleri ile yapılan görüşmelerle ortaya konulmuştur. Yatırım gerekçeleri arasında ilk sıralarda olan “talep faktörü” çalışmanın ikinci aşamasında anket ve mülakat yöntemiyle sorgulanmaktadır.

Yapılan mülakatlar, kantitatif olarak mevcut durumun yansıtılması açısından sınırlı kalmaktadır, fakat niteliksel olarak korunaklı konutlara yönelik talebi anlamayı, kentte sosyo-mekânsal ayrışmayı sorgulamayı ve bu ayrışmada arz-talep faktörlerinin etkisini değerlendirmeye yönelik önemli ipuçları vermektedir.

Fizibilite açısından önem taşıyan arazi maliyetleri ve büyüklükleri süreç içinde yatırımcıyı merkezden kentin çeperine yönlendirmiştir. Kent çeperinde, orman alanlarına ve su toplama havzalarına yakın alanlarda yer seçim eğilimi (Sarıyer ve Beykoz gibi), İstanbul’da doğal eşikleri yok sayarak kentin yayılarak büyümesine neden olan bir süreci beraberinde getirmektedir. Doğal eşiklere dayanan bu yerleşimler, “ayrıcılık yaşam: olumlu çevre koşulu” başlığı altında ve “kent dışında ama kente yakın” sloganı ile pazarlanmaktadır. Korunaklı konut yerleşmelerinin ortaya çıkışında temel faktörlerden biri olan “talep”, yapılan mülakatlarda; depreme dayanıklılık, daha nitelikli donatılar ve olumlu çevre koşulları ve güvenlik talebi olarak kendisini göstermiştir.

Ayrıca katılımcıların konut alanları dışında gerçekleştirdikleri aktivitelerin daha çok kentin kapalı prestij alanlarında (kapalı alışveriş merkezleri vb.) yer aldığı görülmektedir. Korunaklı konut alanlarının buldukları çevreyle etkileşimi sorgulandığında ulaşım akslarının kullanımı dışında günlük yaşam içinde konut alanının yer aldığı mahalle ve çevreyle hiçbir fiziksel ve sosyal ilişkinin var olmadığı görülmüştür.

Bunun yanında, korunaklı konut yerleşmelerinin gecekondular alanları/çöküntü alanları ile fiziksel olarak yana yana var olduğu durumlar gözlemlenmiştir. Bu durum bazı katılımcılar tarafından bir çelişki olarak tanımlanmış ve olumsuz özellikler arasında vurgulanmıştır. Bu yerleşmeleri çevreleyen duvarlar yerleşim sakinlerini dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korurken aynı zamanda gecekondular yerleşmelerinin olduğu estetik olmayan imajı kapatan öğeler haline gelmişlerdir.

Korunaklı konut alanlarının arz/talep ilişkisinin sonucu olarak prestijli ve doğal değerlerle çevrelenmiş alanlarda yer alma eğilimi, bu alanların özel mülkiye-

te konu olmasına neden olmakta ve kamu kullanımının engellenmesi yoluyla yerleşim sakini olmayan yabancıların doğrudan ya da dolaylı olarak dışlanmasına yol açmaktadır. Ayrıca yerleşim dışında gerçekleşen günlük aktivitelerin kentin belli prestij mekânlarında yoğunlaşması kamuya açık bu mekânlara sosyal kodlar yerleştirerek görünmeyen sınırlarla yeniden tanımlanmasına sebep olmaktadır.

Yukarıda yer alan bu temel bulgular, “talep” faktörüyle birlikte kent içinde ve çevresinde duvarları yükselen korunaklı konut alanlarının yerleşme sakinleri ve “diğerleri” arasında fiziksel ve sosyal sınırlar yarattığını göstermektedir. Bu durum, temel yatırım gerekçeleri arasında ilk sıralarda yer alan tercih faktörü ile açıklanabileceği gibi, şüphesiz, talebin yaratılmasında ve tetiklenmesinde pazarlama stratejilerinin de rolü büyüktür.

Kentin belirli bölgelerinde yığılan korunaklı konut alanlarında yaşama talebi sosyo-mekânsal ayrışmaya etkide bulunan önemli bir unsur haline dönüşmüştür. Kişisel deneyimlerinden kaynaklı olmayan fakat bununla birlikte güvenli bir yerleşim içinde yaşamının gerekliliğine inanan, korunaklı konut alanları içinde ve dışında sosyo-kültürel açıdan benzerleriyle bir arada olma ihtiyacını talep edenlerle birlikte “diğerleri”nin ve “diğer mekânlar”ın oluştuğu görülmektedir. Toplumsal ve mekânsal anlamda ayrıcalıklı yaşam koşullarının varlığı güvenlik talebini arttıran bir unsur haline dönüşmüştür. Gerekçesi her ne olursa olsun, yaratılan söz konusu sınırlar sosyal ve mekânsal ayrışmaya neden olmakta, (korunaklı konut yerleşmelerinin yanı sıra) kentsel mekânı kodlayarak yeni elitler için “dışına çıkılamayan”, diğerleri içinse “içine girilemeyen” fobik alanlar haline getirmektedir. Metropolün gerek fiziksel gerekse toplumsal yapısında tahribata yol açan bu durumun, önümüzdeki yıllarda da, kaygı verici bir sorun alanı olarak planlama gündemini meşgul edeceği düşünülmektedir.

### Kaynaklar

1. Özkan, E., Kozaman, S., (2006), ‘Gated Communities: as an efficient force in the fragmentation process of Istanbul’, Cities Between Integration and Disintegration temalı 42. ISoCaRP Kongresi, İstanbul: YTU.
2. Şengül, T., (2001), Kentsel çelişki ve siyaset, İstanbul, Demokrasi Kitablığı.
3. Sennett, R., (1997), “The Search for a Place in the World”,

in Ellin, N. (ed.), Architecture of Fear, Princeton Architectural Press, New York.

4. Blakely, E.J., Snyder, M.G., (1997), Fortress America, Brookings Institution Press, Washington, D.C.
5. Marcuse, P., (1997), “The Enclave, The Citadel, and The Ghetto, What Has Changed in the Post-Fordist U.S. City”, Urban Affairs Review, Vol. 33, No. 2, p. 228-264.
6. Işık, O., Pınarcıoğlu, M., (2001), Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği, İstanbul, İletişim yayınları, 1. baskı.
7. Badcock, B., (1997), ‘Restructuring and spatial polarization in cities’.
8. Kurtuluş, H., (2005), İstanbul’da kentsel ayrışma, İstanbul, Bağlam Araştırma Dizisi.
9. Ünsal, F., Erbaş, E., Çavuşoğlu, E., (2001), Social Cohesion and Spatial Segregation in Globalisation Era: The Case of İstanbul, Sith International Metropolis Conference , Rotterdam.
10. Öncü, A., (1997), “The Myth of the Ideal Home” in Öncü, A. and Weyland P. (eds.), Space, Culture and Power: New Identities in Globalising Cities, Zed Books, London.
11. Landman, K., Schönsteich, M., (2002), ‘Urban Fortresses-Gated Communities as a reaction to crime’, African Security Review 11(4):71-85.
12. Perouse, J.F., (2006), ‘2007’nin sonunda İstanbul’daki lüks konut piyasasında ne olacak?’, İstanbul, Yeni Mimar-Mimarlık Gazetesi, Temmuz.
13. Baycan Levent, T., Gülümser, A.A., (2005), Gated Communities from the Perspective of Developers, Society, Amsterdam, The Netherlands, 23-27 August 2005 presented at 45th European Congress of the European Regional Science Association Land Use and Water Management in a Sustainable Network.
14. Bali, R.N., (2002), Tarz-ı Hayattan Life Style’a, İstanbul, İletişim Yayınları, 5. Baskı.
15. Harvey, D., (2002), Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı, Alkan, A., Duru, B. (der.) 20. Yüzyıl Kenti, Ankara, İmge Yayınevi, 215-249.
16. Alver, K., (2007), Siteril hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteler, Ankara, Hece Yayınevi.

Şekil 1. İMP (2005), Konut ve Yaşam Kalitesi Grubu’nun hazırlanmış olduğu çalışmada yer alan veriler, bu çalışmanın kapsamı doğrultusunda yeniden derlenerek oluşturulmuştur.

Şekil 2. Uydu Fotoğrafi üzerinden saptama yapılmıştır.

Şekil 3. Uydu Fotoğrafi üzerinden saptama yapılmıştır.

Şekil 4. Uydu Fotoğrafi üzerinden saptama yapılmıştır.

Şekil 5. Özkan ve Kozaman’ın (2006) çalışmalarından, Baycan Levent ve Gülümser’in (2005) katkısıyla derlenmiştir.

Şekil 8. Banu Evleri’nin web sitesi “www.banuevleri.com.tr”

Şekil 7. Acıbadem/Kadıköy, 2006

Şekil 9. Acıbadem/Kadıköy, 2006

Şekil 10. Ümraniye, Şile Yolu, 2006



# Kentsel Mekânda Kalite Kavramı\*

## *The Concept of Urban Space Quality\**

Mehmet İNCEOĞLU,<sup>1</sup> Ayfer AYTUĞ<sup>2</sup>

Özellikle son on yılda dünyadaki teknolojik, bilimsel gelişmeler paralelinde kentleşme kavramının yeniden sorgulaması ile beraber; kentlerdeki yaşanabilirlik, insanların yaşam kalitesi ve kentsel mekân kalitesinin geliştirilmesine yönelik ciddi araştırmalar yapılmakta ve bunların sonuçları araştırma raporları olarak sunulmaktadır. Kentsel mekân bir şehrin/kentin ana bütünleşme aracıdır. Kentsel mekânlar kentlilerin ya da değişik kullanıcılarının kültürel birikimlerini paylaştığı, aktardığı, tekrar öğrendiği yerlerdir. Aynı zamanda kentin tanımlanması (o kente dair imaj oluşumu) bağlamında kullanıcıların; kültürel kimlikleri, kişisel gelişimleri ve insanların birbirleriyle etkileşimleri sonucu kentli olma deneyimini elde etmesi de bu mekânlarda olmaktadır. Kentlerde ya da şehirlerde kamusal mekânla ilgili karşılaştığımız pratik ve kavramsal problemlerin birçoğu metodolojiktir. Bunun sebebi, “kamusal mekân” denildiğinde neyin anlaşıldığı ya da neyin kastedildiğinin tam olarak bilinmemesidir. Aslında bu karmaşanın anlaşılabilirliği sorunu sosyal, politik, fonksiyonel ve estetik meselelerin gelişigüzel ele alınması ile değil de bilimsel anlamda uzmanların bu konuları net bir şekilde araştırmalarıyla ilgili buldukları çözümlerin ortaya koymasıyla aşılabılır. Bu çalışmada da dünyadaki gelişmeler paralelinde, ülkemizdeki mekân kalitesi bağlamında, gerek tasarımı yeni yapılacak gerekse yeniden düzenlemesi yapılacak kentsel mekânlara (meydanlar ve sokaklar) yönelik kullanılabilir mekânsal kalite parametrelerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

**Anahtar sözcükler:** Kentsel mekân; algı; mekân kalitesi; kentsel mekân kalitesi; meydanlar ve caddeler/sokaklarda kentsel mekân kalitesi kavramı.

\*Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü'nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

<sup>1</sup>Anadolu Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Eskişehir; <sup>2</sup>Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı, İstanbul

*Especially during the last decade, in parallel with the technological and scientific developments in the world, empirical researches have been conducted on the livability in urban spaces, people's quality of life and the development of the urban space quality, together with a general questioning of the concept of urbanization. The results of these researches are presented as research reports. Urban space is the main tool integrating a city. Urban spaces are shared by the city-dwellers and various users, and serve as the environment in which they convey and relearn cultural accumulation. Moreover, in the context of defining the urban environment (the formation of the image regarding that city), city-dwellers acquire the experience of being a city-dweller as a consequence of their cultural identities, individual development and interaction with each other in these spaces. In cities or urban places, the practical and theoretical problems experienced with respect to public spaces are mostly methodological since it is not exactly known what is meant or understood by “public spaces”. The problem of understanding this complication can be solved not by evaluating the social, political, functional, and aesthetic issues randomly, but by the experts' clear presentation of the solutions related to their research. In this study, in parallel with the developments in the world, the parameters of space quality to be used were determined for the urban spaces (squares and streets) in our country to be redesigned and renewed in the context of the quality of space.*

**Key words:** Urban space; perception; spatial quality; urban space quality; the concept of urban space quality in squares and avenues/streets.

\*This paper reveals some of the findings of 1. authors' PhD research at Yıldız Technical University, Institute of Science, supervised by 2nd author.

<sup>1</sup>Department of Architecture, Anadolu University Faculty of Engineering and Architecture, Eskişehir; <sup>2</sup>Department of Architecture, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey

MEGARON 2009;4(3):131-146

**Başvuru tarihi: 23 Eylül 2008 (Article arrival date: September 23, 2008) - Kabul tarihi: 1 Aralık 2009 (Accepted for publication: December 1, 2009)**

İletişim (Correspondence): Dr. Mehmet İnceoğlu e-posta (e-mail): mehmeti@anadolu.edu.tr, ayferaytug@gmail.com

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

## Giriş

Kentsel mekân tasarımı, çevre-insan etkileşiminin formüle edilmesi, kentin biçimsel yapısını ve kentsel mekânın kalitesi gibi kavramlara günümüz mimarlık literatüründe ve hayatımızın her alanında sıkça rastlanılmaktadır. Kentlerin ve kentsel mekânların kalitesini iyileştirme<sup>1</sup> çalışmaları da günümüzde giderek artan bir önem kazanmaktadır.

Kentlerde kentsel/kamusal mekânla ilgili karşılaştığımız pratik ve kavramsal problemlerin birçoğu metodolojiktir. Bunun sebebi “kentsel/kamusal mekân” denildiğinde neyin anlaşıldığı ya da neyin kastedildiğinin anlaşılmasının nedeni olan bu konudaki yetersiz bilgilenmedir. Aslında bu karmaşanın anlaşılabilmesi sosyal, politik, fonksiyonel ve estetik meselelerin gelişigüzel değil de bilimsel anlamda uzmanların araştırmaları ve ilgili iyi çözümlerle aşılabileceğidir.

Kentsel mekânın “kalite”sinin anlayabilmek için öncelikle kentin ve kentsel/kamusal mekân kavramlarının ne olduğunun bilinmesi bir gerekliliktir. Bununla birlikte kent-insan arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için insani ihtiyaç ve gereksinmelerinin neler olduğunu tespit edilmesinin gerekli olduğu ve bu ilişkiler paralelinde kullanıcıları tarafından; bu mekânların nasıl algılandığı da ayrı bir önem arz etmektedir.

## Kentsel Mekânın Tanımı

İnsanların bina içinde, dışında birbirleriyle ve bu mekânlarla kurdukları etkileşimli ilişkiler mimari mekânı oluşturmaktadır.

Schulz,<sup>[1]</sup> mimari mekânı içinde yaşayan kullanıcıların fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gereksinimlerini karşılayan bir uzay parçası, bir boşluk olarak tanımlamaktadır. Mimari mekânı varoluşsal mekânın somutlaşmış hali olarak tanımlayabiliriz demektir.

Von Meiss’de<sup>[2]</sup> mimari mekânın oluşumunu, “nesnelerin ya da sınırların birbirleriyle olan ilişkisinden ve nesnenin kendisinin bir özelliğinin olmadığını fakat sınırların tanımladığı yüzeylerden doğmuş” olarak tanımlar. Bu sınırların, hemen hemen gözlemlenebilen sınırlar olduğunu, bu sınırların hiç bölünmeyen/bozul-

mayan bir formun sürekli yüzeyleri oluşturduğunu ya da, buna zıt olarak, sadece birkaç işaret oluşturduğunu savunmaktadır.

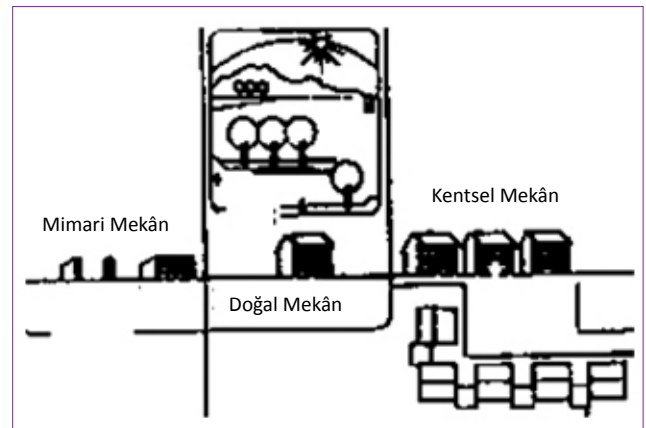
Kuban,<sup>[3]</sup> mimari mekânın, onun biçimsel olduğu kadar insan yaşamına ilişkin özelliklerini de içermesi gerektiğini ve mekânın hareketle, ışıkla var olabileceğini bu niteliklerle beraber ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Dış mekânda yapıların birbirleriyle ve diğer öğelerle olan ilişkilerinin, yakınlıklarının oluşturduğu bu mekâna “kentsel mekân” da denilmektedir.

Madanipour,<sup>[4]</sup> kentsel mekânı “fiziksel ve herkes tarafından erişilebilir olan bir yer; yabancıların ve yerlilerin çok az kısıtlamalarla girebildikleri, kasabalar, şehirler ve kırsal mekanların içlerinde kalan mekanlar” olarak tanımlanmıştır.

Altan,<sup>[5]</sup> ve Joedicke,<sup>[6]</sup> mekân ayrımı görüşünü destekleyerek; “Mekânı sınırlandıran öğelerin farklılığına göre mimari mekân ve doğal mekân ayrımı yaparız. Bu öğeler; duvarlar, tavanlar, döşemeler, sütunlar, kolonlar ve kirişler ise mimari mekândan söz ederiz. Bu öğeler; yeryüzü, gökyüzü, ufuk, çalılık, ağaçlar ve bulutlar ise doğal mekândan söz edilebilir. Mimari mekânın veya doğal mekânla birlikte mimari mekânın özel durumu olan kentsel mekânlar; sokaklar, binalar veya bunlarla birlikte yeşil mekânlar, ağaçlar vb. ile sınırlanır” demektir (Şekil 1).

Rob Krier<sup>[8]</sup> tarafından kent; “Kent özelliğine uygun, kentsel mekânı içeren ya da onunla birlikte yapılandırılan yerleşme” olarak tanımlanır. Rob Krier “kentsel mekânı” tanımlarken, estetik olarak değerlendirilmezler ise tüm dış mekânların kentsel mekân olarak adlandırılabilceğini belirtmiştir.



Şekil 1. Mimari mekân, kentsel mekân ve doğal mekân ayrımı<sup>2</sup> (Kaynak: Usta, A., ve ark.<sup>[7]</sup>).

<sup>1</sup> Kentte meydana gelen olayların ya da eylemlerin sonucunda kentsel formları, biçimleri kentlerin yapılandırıcısı olarak gören bazı güncel çalışmalarda, (ODPM, CABE, PPS, vb. meydan veya caddeler ile ilgili kalite ve kentsel mekânlarda yenileme çalışmaları) kentsel olaylar ve kentin maddesel formları arasındaki ilişkileri göz önünde bulundurmaktadırlar.

<sup>2</sup> Detaylı bilgi için bakınız; Joedicke, J., (1985, 15), Space and Form in Architecture, Karl Kramer Verlag, Stuttgart; Usta, A., (1995, 104-111), Kentsel Çevre Modeli Olarak Kampus Yerleşmelerinde Dış Mekan Kaliteleri, Mimari ve kentsel çevrede kalite arayışları sempozyumu: 5,6,7 Haziran: bildiriler / İTÜ, (1995), İstanbul.

O yüzden kentsel mekânlar, değişen sosyo-ekonomik koşullara ve kentlerin kültürel dokusuna cevap verebilen “yaşayan organizmalar” Alexander,<sup>[9]</sup> olarak da kabul edilmektedir.

Yücel,<sup>[10]</sup> “Boşluk ve zaman içinde sınırlandırılmışlık olarak kavranan mekân” algılanabilirliğiyle doğru orantılı olarak ayırt edilebilmektedir.

Şimdiki zaman aralığında meydana gelen bu karmaşıklığı anlayabilmemiz için çevrede var olan bilgilerin, vücudumuzda bulunan tüm duyu organlarımızla deneyimlenmesi ve yorumlanması gereklidir.

### Kentsel Mekânın Algılanması ve Olması Beklenen Kullanıcı Gereksinimleri

Algılama mekânda var olan etkili duruma göre ve duyu organlarına olan etkisi ile de değişebilmektedir. Bu bazen görme, bazen işitme, bazen dokunma, bazen de koku alma duyumuzun öncelik kazanmasına neden olur.

Algı, (bazen karıştırılarak “bilme” (*cognition*) olarak da değinilir) kentsel çevreyi sadece görmek ya da hissetmekten daha çok şeyle ilgilenir; uyarıcının (*Stimulus*) daha karmaşık süreci ve algılanışına da atıfta bulunur.

Bell,<sup>[11]</sup> Ittelson’un,<sup>[12]</sup> görüşüne katılarak algının eşzamanlı çalışan dört boyutunu belirlemiştir. Bunlar:

- Bilişsel: bilgiyi düşünmeyi, düzenlemeyi ve saklamayı içerir. Özünde, çevreyi hissetmemizi sağlar.
- Duygulanım: çevreyi algılamamızı etkileyen hislerimizi içerir- aynı şekilde çevrenin algılanışı hislerimizi etkiler.
- Yorumlayıcı: bulunduğumuz çevreden türeyen anlam ve çağrışımlarını kapsar. Bilgiyi yorumlarken, yeni tecrübe edilmiş uyarıcı (*stimuli*) ile birlikte karşılaştırmanın dört noktası için hafızamıza güveniriz.
- Değerlendirici: değerler, tercihleri ve ‘iyi’ ile ‘kötü’ kararını kapsar.

Mekân, birçok araştırmacının da belirttiği gibi hareketle algılanmaktadır. Algılamayı duyarımız aracılığıyla yaparız. Algılamayla birlikte mekânı deneyimler, yani yaşayarak herhangi bir yere veya mekâna ait biçimsel ve nesnel özelliklerini geçici belleğimize depolarız. O mekânda kalış süremize ve kullanım çeşitliliğimize göre o mekân bizde belirli anılarla, anlam kazanmaktadır. Bütün bu algılama süreci kişiye, kişinin dünya

görüşüne ve yaşadığı coğrafyadaki kültürüne göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Aytuğ,<sup>[13]</sup> Lang ve ark.,<sup>[14]</sup> görüşlerini irdeleyerek, algı<sup>3</sup> teorilerinin iki ana grupta toplanabileceğini belirtmiştir. Bunlar:

1. Duyuya Dayanan Teoriler; Deneyimsellik; Rasyonalizm ve Nativizm; Geşalt Teorisi,
2. Bilgiye Dayanan Algılama Teorisi”dir.

Sonuçta bir mekâna ait verileri gözümüzle; görüş, kulağımızla; o mekânın sessel özelliklerini işitiriz; burnumuzla; o mekânın kokusal niteliklerini koklarız; bedenimizle; o mekânın fiziksel niteliklerini hissederiz. Bu algılama sonucunda öğrenilen bilgi ve deneyim daha sonra kullanılmak üzere depolanır; benzer mekân özelliklerine sahip yerlerde bu bilgi direkt olarak kullanılabilir. Ancak bilindik, tanıdık gelemeyen mekânlarda da bu bilgiyi dolaylı olarak kullanırız. Bireysel olarak elde edilen bu bilgi, bize bir yere ait çevresel niteliklerin çözümlemesinde yardımcı olmaktadır.

### Kullanıcı Gereksinimleri

Carr, Rivlin, Stone, Francis:<sup>[15]</sup> “Kentsel mekânlar, ihtiyaca cevap veren, demokratik ve anlamlı olmalıdır... İhtiyaca yanıt veren mekânlar, kullanıcıların ihtiyaçlarına hizmet edebilen ve bu şekilde tasarlanan mekânlardır. Kamusal mekânda en öncelikli ihtiyaçlar rahatlık, dinlenme, aktif/pasif katılım, keşfetme ve insani ihtiyaçlardır. Demokratik mekânlar, kullanıcı gruplarının haklarını korur. Bu haklar, tüm gruplar tarafından kullanılabilir/sahip olunur ve hem hareket etme özgürlüğü hem de geçici iddia ve sahiplik/iyelik için imkân sağlar...” demektedirler.

Pluta<sup>[16]</sup> da, günümüz dünyasında geniş pazar ekonomisi gelişimi ve bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle bir çok insan ihtiyacı arasından üç tanesinin: fizyolojik ihtiyaçlar, yakın ilişki (*affiliation*) ve estetik ihtiyaçların insanlar için özellikle önemli olduğunu belirtmektedir. Devamlılığı olan mimari tasarım, devamlılık arz eden yerleşim planlaması ve kentsel tasarım gibi fizyolojik ihtiyaçları gidermek için gerekli araçlar ilk adım olarak görülür. Önem sırasında ikinci adım, bir yer kimliğinin oluşturulması ve vurgulanması için yakın ilişki ve estetik ihtiyaçlara ve bu ihtiyaçları gidermek için gerekli temel araçlara (kentsel mekânların şekilsel kompozisyonu) verilir.

### Kentsel Mekân Yaklaşımları

Kentsel mekânlar, halkın rahatlıkla ulaşabildiği yapılaşmış ya da doğal olan her türlü çevreye tekabül etmektedir. Tüm caddeleri, meydanları, yolları, konut

<sup>3</sup> Benzer bir sınıflama da Ertürk, S., (1984), *Mimari Mekanın Algılanması Üzerine Deneysel Bir Çalışma*, Doktora Tezi, KTÜ, Trabzon.



Şekil 2. Campo meydanı, Pubblico Sarayının karşıdan görünümü (Kaynak: Lien, B.,<sup>[21]</sup>).

yerleşimlerinin olduğu mekânları, vatandaşlar için ticari ya da kamusal kullanımların bulunduğu parkları, açık mekânlar ve en azından gündüz halkın kamusal/özel mekânlara kısıtlanmadan girebildiği yerleri de içermektedir.

İngiltere’de, *The Urban Task Force* (Kentsel Görev Gücü)<sup>[17]</sup> kamusal mekânlara daha stratejik bir yaklaşım için vurgu çağrısında bulunmuştur.

Kentsel mekân üzerine stratejiler geliştiren bazı araştırmacılar kentsel mekânları birçok yönden incelemiştirlerdir. Araştırmacıların, “kentsel mekân” için ortaya koyduğu görüşleri ve çalışmaları kısaca şu başlıklar altında toplanabilir:

<sup>4</sup> Başarılı kentsel kamusal mekanlar yaratan faktörleri tanımlayan bazı eserler için bakınız: (Whyte,W.,H., 1980; Bentley, vd. 1985; Tibbalds, 1992; Gehl, J., 1996; Gehl ve Gemzøe 1996; DETR ve CABE 2000; Project for Public Spaces 2000; Gehl and Gemzøe 2001).

<sup>5</sup> Wilkinson, özellikle Avrupa meydanlarının 2500 yıllık tarihsel gelişimini ve kentsel açık mekânların Amerika’daki gelişimini de irdelemektedir. Detaylı bilgi için bakınız: Wilkinson, F., P., (1988), *Leisure Studies*, Volume 7, Number 2, 125-143.

Kentsel açık mekânlarla ilgili olarak ayrıca bakınız; French, J., S., (1973) *Urban Green: City Parks of the Western World*, Kendall/Hunt, Dubuque, Iowa.

Bacon, E.N. (1967) *Design of Cities*, Viking, New York.

Morris, A., E., J., (1972) *History of Urban Form*, Wiley, New York.

Jellicoe, G., ve Jellicoe, S., (1975) *The Landscape of Man*, Thames and Hudson, London.

- Kentsel mekânı “**pozitif ve negatif**” mekân olarak yorumlayan çalışmalar
- Kentsel mekânı “**pitoresk**” bakımdan inceleyen çalışmalar
- Kentsel mekânı “**tipo-morfolojik**” olarak inceleyen çalışmalar
- Kentsel mekânı “**yer**” olarak inceleyen çalışmalarıdır.

#### Kentsel Mekân Olarak Meydanlar

Meydanlar tarihten günümüze, şehir halkının veya ziyaretçilerinin buluşma yeri, şehrin karmaşasından kopup soluklandıkları, rahatlama ve dinlenme imkânı buldukları, insanların birbirini izledikleri ve kentteki olup biten olayları paylaştıkları, kısaca çok amaçlı kullanım mekânları olmuşlardır. Günümüzde ise teknolojinin ve iletişimin gelişmesiyle birlikte bütün dünya şehirlerinde olduğu gibi araçlar tarafından yoğun trafikle işgal edilmişlerdir. Geçmişteki kullanım anlamlarını ve amaçlarını biraz yitirmişlerdir.

Moughtin,<sup>[18]</sup> meydanın (piazzanın) “mevcut planının, varolan topografik özellikler ile yüksek önem taşıyan, koruma ve kalıcılık isteyen binalar, anıtlar, yol yapım çalışmaları ile ortaya çıkan sorunlara bulunan çözümler” sonucu şekillendiğini belirtmektedir.

Schulz,<sup>[1]</sup> meydanı “kentsel yapının en belirgin ve göze çarpan unsuru” olarak tanımlamıştır. Açıkça sınırları belirlenmiş bir yer olduğundan, zihinde canlandırıl-



Şekil 3. Ortaköy meydanından boğaza bakış (solda), meydana yapılan etkinlik (sağda).



Şekil 4. Ortaköy meydanında insanlar ve eylemleri (solda), meydana yapılan etkinlik (sağda).

ması, düşünülmesi en kolay olandır ve hareket için bir hedefi temsil eder” diye belirtmiştir.

Krier<sup>[7]</sup> meydanın; agora, forum, manastır avlusu (*cloister*), cami avlusu gibi bazı kutsal yerlerin de bu göstergeden uyarlandığını düşünür ve gelecekteki meydanlarda olabilecek gelişmeler için bu gibi sembolik örneklerin “bir model” oluşturduğunu öne sürmektedir. Genel olarak, meydan,<sup>5</sup> şehrin görsel deneyiminin en üst noktasını oluşturan boyutların zıtlığı ile şekillenmiştir. Daha çok bazı topografik özelliklerin imajına katkıda bulunur (mülk dokusu, yolun devamlılığı ya da meydanın kuşatılmışlığı (Sitte<sup>[19]</sup>; Carr, ve ark.,<sup>[15]</sup> Alexander ve ark.,<sup>[9]</sup> Paul Zucker, meydanı<sup>6</sup> [20] “kamu-sal/ halka ait arazide bir psikolojik park yeri” olarak tanımlamıştır (Şekil 2).

Genelde meydanlar iki ana grup içinde sınıflandırılmaktadır: İşleve ve Şekle göre meydanlardır.

### Meydanların İşlevi

İşlev, aktivite, bir meydanın canlılığı için hayati önem taşır ve bu sebepten ötürü de görsel çekiciliğiyle de

aynı önemde olduğu kabul görmektedir.

Vitruvius, forum’un tasarımı ile ilgili olarak yazdıklarında şöyle demektedir: “yaşayan nüfus ile orantılı olmalıdır, böylece ne kullanışlı olamayacak kadar küçük olsun, ne de düşük nüfus sebebi ile çöl gibi görünsün”. Vitruvius<sup>[22]</sup> (Şekil 3, 4).

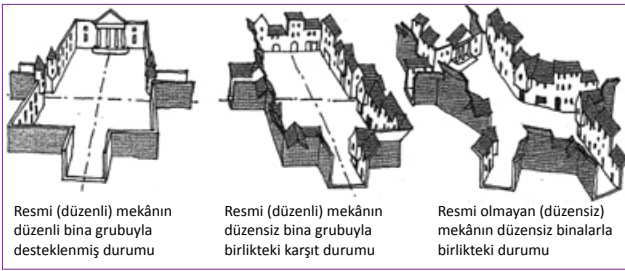
Tarihten günümüze başarılı şehir meydanları, her ne kadar bu şekilde bilinmelerine sebep olan baskın işlevlere sahip olsalar ve bu yolla sınıflandırılırsalar da, genellikle kendilerini çevreleyen binalara çeşitli kullanım imkânı sağlayabilenlerdir.

Moughtin,<sup>[18]</sup> Akdeniz ülkelerinin kentlerindeki meydan çokluğunu ve işlevsel devamlılığını, insanların yaşayış biçimlerine, kültürüne ve estetik yargılarına bağlamaktadır.

<sup>6</sup> Meydan kelimesi kök olarak platea, kelimesinden gelmektedir. Grekler “agora”, Romalılar “forum”, İtalyanlar “piazza”, İspanyollar “plaza”, Almanlar “platz”, demektir.



**Şekil 5.** Zucker'in,<sup>[20]</sup> meydanlar ile ilgili yaptığı çalışmalarda belirttiği şekillerine göre meydan türlerinden örnekler (Kaynak: Carmona ve ark.,<sup>[23]</sup>).



**Şekil 6.** Resmi-resmi olmayan mekân (Kaynak: EPOA<sup>[24]</sup>).

### Meydanların Şekli

Meydanların alabileceği şekilleri sınıflandırmak üzere bugüne kadar birçok girişim olmuştur.

Bunlardan çoklukla kabul gören iki teoriden birisi Paul Zucker<sup>[18]</sup> tarafından ortaya konmuştur. Zucker meydanlar ile ilgili yaptığı çalışmalarda meydanı beş arketip olarak sınıflamıştır. Bunlar:

- Mekanın kendi içinde tutulduğu (bağımsız olduğu) kapalı meydan,
- Mekanın ana binaya yöneltildiği baskın meydan,
- Mekanın bir merkez etrafında oluşturulduğu çekirdeksel (*nuclear*) meydan,
- Daha uzun kompozisyonlar oluşturmak için birleştirilen mekânsal birimlerden oluşan gruplandırılmış meydanlar,
- Mekanın herhangi bir sınırı olmadığı şekilsiz (*amorphous*) meydanlardır.

İkincisi ise Sitte<sup>[19]</sup> tarafından şu şekilde belirlenmiş-

tir. Sitte için, çevrili olmak bir meydan için gereken ön koşullardan birisidir ve ona göre şekilsel bazda ele alındığında meydanların sadece iki türü vardır, ya doğa ya da baskın bina tarafından belirlenme durumudur.

Sitte tarafından belirlenen iki meydan türü: **Derin ve Geniş** tip olarak belirtilmiştir.

Sitte<sup>7</sup> meydanın derin mi yoksa geniş mi olduğunun “genellikle gözlemci bütün plana hükmeden büyük binanın karşısında durduğu zaman belli olur” demektedir.

Carmona ve ark.<sup>[23]</sup> da EPOA'nın,<sup>[24]</sup> (*Essex Planning Officers Association*, 1997) kentsel mekânlar için belirlediği görüşe katılarak; kentsel mekânları iki tür olarak sınıflamışlardır. “Sokaklar ve meydanlar “**resmi**” veya “**resmi olmayan**” şeklinde nitelendirilebilir (Şekil 5, 6).

### Meydanlarda Kuşatılmışlık

Mekânsal anlamda bu kuşatılmışlık kavramı meydanın her şeyden daha önde olan niteliği olup çevrili olma hissini yaratmaktadır. Mekânın bu şekilde çevrelenmesi bir “yer duygusunun”<sup>8</sup> en saf şekilde ifade edilidir. İşte bu mekânda, kentin dışarıda kalan farklılaşmamış karmaşası içinden bir mimari üslup<sup>9</sup> oluşturulur.

Kentsel mekânda duvarların tasarımında kullanılabilecek açık tercihlerin zenginliği üzerinde duran Rob Krier,<sup>[7]</sup> bu konu üzerinde çalışmalar yapmıştır. Örnek olarak verdiği birçok durumda, çevrelenmişlik hissinin nasıl kaybolduğu üzerinedir. Birçok araştırmacının ortak olarak paylaştıkları fikir çevrelenmişlik hissi için en ideal durum iki boyutlu düzlemdir (Tablo 1).

Meydanı çevreleyen binaların çatı hattının durumu, çevreleyen binaların yüksekliğinin mekanın büyüklüğü ile oranı, üç boyutlu modellemenin derecesi, birleştirici bir mimari temanın var olması veya olmaması durumu ve mekanın genel olarak bakıldığında ortaya çıkan şekli bunları etkileyen etmenler arasında sayılabilir.

<sup>7</sup> Moughtin, C., (2003) Sitte'nin görüşlerini değerlendirirken, “hem şekilsiz (*amorphous*) meydanın hem de kendi tanımladığı içeriğin dışında kalan merkezi nesnenin etrafında oluşturulan alanın pek bir değeri yoktur. Gruplandırılmış meydanlar öte yandan Sitte için büyük önem taşırlar. Ancak bunlar, onun için genel bir form olarak görülmemekle birlikte onları daha çok meydanları birbirleriyle ve şehir dokusu ile genel olarak ilişkilendirmek için kullanılan basit bir yol olarak kabul eder” demektedir.

<sup>8</sup> Bakınız Norberg-Schulz, Christian (1980). *Genius Loci: Toward a Phenomenology of Architecture*.

<sup>9</sup> Moughtin bu durumu; “meydan bir dış odadır ve oda ile beraber, çevrelenme özelliğini paylaşır. Meydanda çevrelenmeyi oluştururken dikkat edilecek püf nokta köşelerinin ele alınış biçimidir. Genel olarak, bir meydanın köşeleri ne kadar açık olursa çevrelenmişlik hissi o kadar az olur, ne kadar yapılı ve bütünlüklü olursa da çevrelenmişlik hissi o kadar büyük olur” demektedir. Bu değerlendirmelere benzer olarak Von Meiss, (1990), Ashihara, Y., (1970, 1983) tarafından da yapılmıştır.

**Tablo 1.** Bir açık mekanın yüksekliğinin genişliğine oranı. (Kaynak: Trieb<sup>[25]</sup>)

Oran	Meydanın Mekânsal Niteliği
1:1	Duvarın uzunluğunun ancak yarısı gözüktür, meydan bir binanın ön bahçesi olarak kullanılabilir.
1:2	Duvarın bütün yüksekliği gözüktür, meydan çevrilidir ve dar bir açık mekan gibi dar hissedilir.
1:3	Duvarın tamamı görünümün sadece bir kısmıdır, geri kalanı gökyüzünün bir parçasıdır. Açık mekan artık tam olarak çevrili değildir. Bu, açık mekan için en uygun durumdur.
1:6	Duvar ve gökyüzü arasındaki ilişki tersine dönmüştür, açık mekan çok geniş hissedilir.

Bir meydanın tasarımında önemli olan şey, oran ve ayrıntılarının (materyal, süs vs.) yanı sıra çevrili mekan derecesidir. Çevrili mekan, mekâna açık caddelerin hizasına aittir, duvarları oluşturan binaların yüksekliği ve duvarların özelliği gibi.

Trieb, açık mekânın uzunluğuyla genişliği arasındaki ilişkiyi inceledikten sonra sonuçları aşağıdaki tabloda göstermiştir (Hörmann/Trieb,<sup>[25]</sup>). En çok kullanılan oran 1:3 ile 1:6 arasındadır.

Ancak, bu oranlar “yer”in şartlarından bağımsız değildir. İklim, gelenekler ve insanların davranışı, her bölgedeki açık mekanlar için en uygun oranı belirlemektedir.

Zucker’in,<sup>[20]</sup> öne sürdüğü, meydanlar için ideal tip “... belli dönemlere veya mimari akımlara bağlı kalmadan, Hellenistik ve Roma dönemlerinde mümkün olabilecek en mükemmel formdadır. Daha sonra tekrar onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda ortaya çıkar”. Bu tip meydanlara örnek olarak Paris’te bulunan Place des Voges, ve Priene’de bulunan Agora gösterilebilir.

<sup>10</sup> Spreiregen’e göre (1965, 75), bir meydanın minimum genişliği saçaklardan 45o bir açı ile belirlenir. Yani meydan etrafındaki binalar, ya binaların kendi yüksekliğinin iki katı kadar bir mesafede ya da 27o bir açıdan bakmak gerekmektedir.

<sup>11</sup> Görsellik: Biz bir başka ortama taşınacak da, daha önce yaşadığımız ortam hala hatıramızda olduğundan “Ardıl Görünüm” işe karışır. Bunun önemi şudur: bir yaya şehrin içinden geçerek sabit bir hızla yürüse de, şehrin görünümü pek çok sarsıntı ve ani açığa çıkmalarla hatıramıza gelir. İşte buna “Ardıl Görünüm” denir.(Cullen, 1976:9)

Mekân: İnsanın, ortamdaki konumuna tepkisidir. Cullen “Burada” ve “Orada” olmak arasındaki farkı vurgular. Bu fark, kişinin bir mekânın içinde veya dışında olması veya o mekâna girip çıkmasıyla ortaya çıkar.

İçerik: Bu nokta şehirlerin dokusuyla ilgilidir; şehrin rengi, dokusu, ölçüsü, sitili, karakteri, kişiliği, benzersizliği vb. Şehrin dokusu, mimari stilleri ve planın çeşitli rastlantıları açısından birbirinden farklı dönemlerin bir kanıtıdır, çünkü pek çok şehir eski temellere dayalıdır.

## Meydanlarda Baskınlık

Zucker’e,<sup>[20]</sup> göre baskın meydan “bir bağımsız yapı veya gruplandırılmış binalara bakmak üzere yönlendirilmiş bir açık mekandır ki diğer etrafında bulunan bütün yapılar bu mekân ile ilişkilendirilmiştir”.

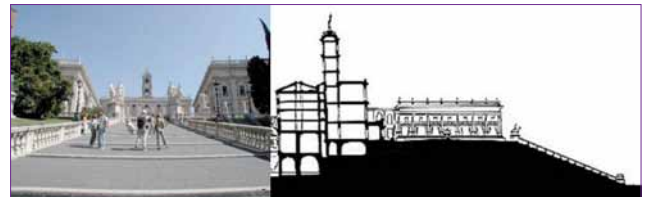
Bacon,<sup>[26]</sup> Piazza del Campidoglio için şunu belirtmektedir: “etrafını çevreleyen incelikte tasarlanmış binaların üç boyutlu çıkıntısı yanı sıra, oval şekil olmadan ve onun iki boyutlu yıldız şeklinde döşenme modeli olmadan, tasarımda bütünlüğü ve tutarlılığı yakalamak mümkün olmazdı” (Şekil 7).

## Meydanlarda Bağlantılık

Zucker,<sup>[20]</sup> bu temayı alarak Barok tarzda tasarlanan sarayların birbirine bağlantılı olarak takip eden odalar arasındaki ilişkiye değinir: “ilk oda sizi ikinciye hazırlar, ikinci üçüncüye vs., kendi mimari önemimin ötesinde her oda zincirin anlamlı bir halkasındaki bağlantı gibidir” demektedir.

Genelde araştırmacılar çevreyi görsel açıdan ele alırlar. Gordon Cullen bu işleyişin nasıl olduğunu algılamada ve çevreyi anlamada üç yol<sup>[11]</sup> önermektedir. Bunlar: Görsellik, mekân ve içerik açısından çevreyi anlamaktır.

Son 15 yıldır kentsel mekânlar, tekrar gündeme ta-



**Şekil 7.** Üstteki ve ortadaki resim Campidoglio meydanının bir görünümü, alttaki resim Cordonata'nın görünümü ve meydanın kesit olarak görünümü (Kaynak: Lien, B.,<sup>[21]</sup>).

şınmış ve araştırmacılar tarafından her yönüyle inceleme devam edilmektedir. Literatürde ve bilimsel yayınlar anlamında da hatırı sayılır bir artış gözlenmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde de eski kentsel mekânlar ya yeniden bakım onarımı yapılmakta ya da kentlere yeni kentsel kamusal mekânlar inşa<sup>12</sup> edilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler olarak nitelenen Avustralya’da, Almanya’da, Amerika’da, İngiltere vb. gibi ülkelerde son beş yıldır politik anlamda kentsel mekânların başarısı, kalitesi gibi kavramları sorgulanmakta ve bunun için ciddi çalışma raporları hazırlanmaktadır.

### Kalite Kavramı ve Kentsel Mekânda Kalite Parametreleri

Kalite kavramı kullanıldığı bilim mekanları (Ekonomi, Sağlık,<sup>13</sup> Eğitim, Mimarlık vb.) ya da konuya (Üretim, Kentsel Mekân, Okul vb.) göre farklı ve değişik algılanabilen çok katmanlı, boyutludur.

Burt’un,<sup>[27]</sup> tanımına göre daha geniş anlamda kalite:

Kalite, ihtiyaçların karşılanmasına imkân veren toplam özelliklerdir. Bunlar, bireysel özelliklerle de ilişkilidir. Bu ilişkilerin bina içinde veya dışında da tümleşik ve dengeli olması gerekmektedir.

Juran,<sup>14 [28]</sup> kaliteyi, bir ürün veya hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan özelliklerin toplamı olarak tanımlamaktadır. Kalite yapısal özellikler takımının şartları yerine getirme derecesi ve kullanıma uygunluktur.

Birçok araştırmacı tarafından yapılmış çalışmalarda, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda, makro ve mikro düzeyde tüm organizasyonların gelişim yaklaşımlarında kaliteyi hedef olarak belirlemelerinin kaçınılmaz olduğundan söz edilmektedir.

Bu hızlı değişim, gelişim sürecinde “üretilen ürün ve hizmetlerdeki çeşitlilik, uluslararası ticarete liberalleş-

me, ticari sınırların yok olması, yeni rekabet koşulları”<sup>15</sup> da kalite olgusunun ön plana çıkmasını sağlamıştır.

### Mimarlıkta Kalite Kavramı ve Mekânsal Kalite Teorileri

Mimarlıkta kaliteyi kullanıcıların ihtiyaçlarının tatminine bağlı bir kavramdır diyebiliriz. Örneğin iklimsel olarak tatmin edici olmayan bir bina kullanıcı için uygun değildir. Yüksek kültürel bir değer bir yapının yararlılık derecesini yükseltebilir. Bir inşa edilen mekânın kaynakları (yer, yapı ve materyaller) etkili bir şekilde kullanıldığı zaman, bina etkili ve verimli bir şekilde düzenlendiği zaman, sadece işlevseldir. Daha geniş anlamda, bir binanın işlevsel kalitesi onun istenen aktivitelere ne kadar uygun düzeyde destek sunduğu, hoş bir içsel iklim yarattığı, pozitif, sembolik ya da kültürel anlam taşıdığı ve akabinde uygun ekonomik katkı ve uygun fiyat (performans oranı) sağladığı ile tanımlanabilir. (Bunları ne dereceye kadar yaptığı ise onun kalite tanımıdır.)

Hall,<sup>[29]</sup> proksemiks teorisiyle, izleyiciye olan uzaklığa göre mekânın farklı bir kullanım çeşitliliği oluşturduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak kullanılan mekânın sadece boyutlarını tanımlayan ölçümler, bize herhangi bir mekânın görünür niteliklerini elde etmemize ve mekânsal davranışlarla ilgili birtakım ipuçlarına ulaşmamıza yardımcı olabileceğidir.

Appleton,<sup>[30]</sup> “olasılık ve koruma” teorisiyle insanların düz mekânlardaki (yerleşim mekanları içinde; kentsel mekânlar gibi) evrimine dayalı olarak, onlara çeşitli sığınaklar sunabilen ve aynı zamanda diğer mekânlara bakma imkânı tanıyan çevreleri tercih ettiğini iddia etmiştir.

Savunulabilir mekân teorisiyle de Newman,<sup>[31]</sup> olasılıkların tek bir yönde genişlediğini, böylece açık mekânlardaki asimetriklerin önemli olabileceğini belirtmiştir (Şekil 8).

Kaplan ve ark.,<sup>[33]</sup> ortaya koyduğu “gizem” teorisi ile çevre kaynaklı davranışsal ve duygusal tepkilerin bu yönde yapılan çalışmalar ilerledikçe; elde edilen yeni bilgilerle mekan kalitesini daha farklı boyutta geliştirebileceğini söyleyebiliriz.

Appleyard,<sup>[34]</sup> yerleşim mekanlarındaki yaşam kalitesini ve trafik ve ulaşımın onların üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bu çalışmadan bir cadde ile ilgili beş önemli özellik ortaya koymuştur: suç işlenmesine karşı emniyetli; temiz, çöpsüz görüntü; uygun; trafik sıkışıklığından yoksun; çocuklar için iyi; yol boyu satın alınabilir konutların mevcut olması gibi özelliklerdir.

Lynch,<sup>[35]</sup> “iyi şehir yapısı” için beş kategori veya teo-

<sup>12</sup> Avrupa şehirlerinde kamusal mekanın şekillendirilmesi ve yenilenmesinin en ilginç örnekleri: Berlin’deki Potsdamer Platz (1991-1998), Rotterdam’daki Schouwburgplein (1997), Strasburg’daki Place Kléber (1993), Paris’teki Champs - Élysées’in yenilenmesi (1992), St. Pölten, Avusturya’daki Rathausplatz St. Pölten (1995-1997), Kopenhak’taki Sankt Hans Torv (1993), Bergen’deki Ole Bulls Plass (1993) ve daha birçokları yapılamaktadır ve yenilenmektedir. Kaynak: Pluta, K., 2003 IFHP 47TH WORLD CONGRESS “Cities & Markets” Vienna.

<sup>13</sup> Bu konuda detaylı bilgi için bakınız Ergenoğlu, S., A., (2006), Sağlık Kurumlarının İyileştiren Hastane Anlayışı ve Akreditasyon Bağlamında Tasarımı ve Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, YTÜ, İstanbul.

<sup>14</sup> Juran, J.M., (1974), Quality Control Handbook, McGraw-Hill, New York, Third Edition.

<sup>15</sup> Halicioğlu, (2005, 28-31) Bina Tasarım ve Yapım Alanında Kalite Olgusunun Tanımlanması ve Kalite Geliştirme Yaklaşımları: <http://www.izmimod.org.tr/egemim/55/28-31.pdf>.



ri belirlemiştir. Bu teoriler şunlardır: canlılık (sağlıklı bir çevre), hissiyat (mekân veya kimlik hissi), uyuma (bir yerin adapte olabilme yeteneği), erişim (insanlara, aktivitelere, kaynaklara, mekânlara, bilgiye), ve kontroldür (çevrenin sorumluluk içinde kontrolü).

1970 ve 1980'lerin sonunda, o zamanlar Oxford Teknik Okulu olarak bilinen takım kentsel tasarıma "Yanıt Veren Çevreler: Tasarımcılar İçin Bir Elkitabı" adıyla (Responsive Environments: A Manual for Designers) bir yaklaşım geliştirmiştir (Bentley ve ark.).<sup>[36]</sup> Bu yaklaşım daha demokratik, çevreyi kuvvetlendiren, kullanıcılarına uygun tercih derecelerini arttıran ihtiyaçları vurgulamıştır. (Bir yerin tasarımının, insanların tercihlerini nasıl etkilediği tartışılmıştır; Nereye gidebilecekleri ve gidemeyecekleri, kullanıcıların sunulan bir mekânı farklı bir amaç için ne derece kullanabildikleri, mekanların sunduğu fırsatları kullanıcıların ne kadar kolaylıkla kavrayabildikleri, Duyusal deneyimdeki tercihleri, vb..)

Bu yaklaşım göreceli olarak mekânları tepki verici hale getirmek konusunda yedi anahtar konuya odaklanmıştır: geçirgenlik, çeşitlilik, uyumluluk, dinçlik (canlılık), görsel uygunluk, zenginlik ve kişiselleştirme.

Lang,<sup>[37]</sup> kentsel mekanlar için, insan ihtiyaçlarının düzenleyici prensibi olarak Maslow'un,<sup>[38]</sup> "ihtiyaç hiyerarşisi"ni kullanmıştır. Bu ihtiyaçlar şunlardır: fizyolojik, emniyet ve güvenlik, bağlılık, saygınlık, ve kendini gerçekleştirme (kavramsal ve estetik ihtiyaçlar da buna dahildir).

Alexander ve ark.,<sup>[9]</sup> şehirler, mahalleler, evler, bahçeler ve odalar için detaylı patternler tanımlamıştır. 250'den fazla pattern'den oluşan koleksiyonu şu kategorilere ayırmıştır: Topluluk karakterini korumak, yerel

merkezlerin oluşturulması, konut yapıları, çalışma toplulukları, yol ağı, açık kamusal mekan, küçük ortak mekan, sosyal kurumlar, çalışma grupları, yerel dükkânlar ve toplanma mekanları, gruplar halinde binaların düzenlenmesi, mekandaki binaların bireysel pozisyonları, iç ve dış mekân arasındaki ilişki ve bina tasarımına ait detaylar olarak sıralamıştır.

Gehl,<sup>[39]</sup> dış mekân aktivitelerini ve onları etkileyen bazı fiziksel şartları tanımlamıştır. Detaylı bir şekilde yürümek, ayakta durmak, oturmak, görmek, duymak ve konuşmak için iyi yerleri anlatmıştır.

Jacobs ve Appleyard,<sup>[40]</sup> şehirlerin, özellikle Amerikan şehirlerinin, tüketici toplumun bireysel ve özel sektöre olan vurgusu ile özelleştiğini belirtmiştir. Artan araba kullanımı ile büyük ölçüde yükselerek, bu eğilimler "yeni bir şehir şekliyle" yani zayıf kalitedeki kentsel çevrelerin oluşması ile sonuçlandıklarını belirtmişlerdir. Zayıf kalitedeki kentsel çevrelerin doğuşu toplu konulardan çok bireyselliğe odaklanan, hayatı ve kültürü özelleştiren ve kamu mekanından çekilen homojenizasyon ve standartlaştırma gibi çeşitli sosyo-ekonomik eğilimlere yanıt olarak ortaya çıkmıştır.

Yapılanmış çevreyle ilgili birçok eleştiri vardır. Çağdaş kentsel çevrelerin birçoğunun zayıf kalitesi ve kalite ile ilgili duyarsızlık, çevreyi üreten sürecin ve bu sürecin üzerindeki güçlerin işlemidir. Etki ve suç, doğru ya da yanlış şekilde, gelişim endüstrisine atfedilmiştir. DETR/ İskan Kurumu'nun "Urban Design Compendium I" yazarları (Llewelyn-Davies ve ark.,<sup>[41]</sup> gelişim süreci ve içindeki aktörlerinin, "gelişim endüstrisinin kısa süreli ve tedarik edilen, baskın olarak muhafazakar özellikleriyle, kısıtlanan "yerler" değil, "gelişmeler" üreten bir sistemin içine karışmıştır.



Şekil 8. İnsanların mekansal davranışlara göre kendi aralarında belirlediği mesafeler (Kaynak: Hollahan, J.C.,<sup>[32]</sup>).

William H. Whyte,<sup>[42,43]</sup> New York'un bir dizi açık mekânının fotografik çalışmalarını kullanarak, bu tür az kullanılmış gözükten birçok mekanın açık olarak şehrin teşvik edici bölgelere ayrılan düzeninin parçası olduğunu, geliştiricilere (planlamacı, tasarımcı ve mimarlarla) verilen bu yerlerin geliştirmeleri konusunda başarısız olduklarını belirtmiştir.

Bu teoriler belirli görünüm için mekânın kapsamının ve açıklığının birlikte ele alınabileceğini göstermiş ve tercih edilebilir şekillerin neler olabileceğini ortaya koymuşlardır. Mekânın kalitesine yönelik araştırma yapan birçok teorisyende, incelemelerini algı ve bilgi süreçleri üzerine kurgulamışlardır. Çevrelerin, kentsel yapıların; algılanabilirliğine ve onların mekânsal belleğe kodlama rahatlığına göre o yere ait imajların değişiklik gösterebileceğini belirtmektedirler. Birçok araştırmacı, herhangi bir yere ait yapısal ve çevresel özelliklerin, duygusal deneyimi de etkilediğini ileri sürmüştür.

Algı ve bilgi süreçleri ile ilgilenen teorilerde, genellikle etkenleri tanımlamak için, karmaşıklık, çeşitlilik, görsel dağılım, algısal zenginlik, düzen, okunabilirlik, açıklık ve uyumluluk gibi bir grup karşılaştırmacı kavram ve terim kullanılmıştır. Bir bütün olarak ele alındığında, iki temel boyut, sıklıkla karşılaştığımız karmaşıklık ve düzen kavramlarıdır.

Bütün bu teoriler, birlikte ele alındığında işlev, karmaşıklık, estetik, yapım ve düzen gibi kavramların mimarlığın önemli temel mekânsal kalite parametrelerinden olduğunu söyleyebiliriz.

### Mekân Kalitesi Parametreleri

Rapoport<sup>[44]</sup> mekânsal kaliteyi tasarımda fark edilen, göze çarpan farklılıklar olarak ele almaktadır. Algılanan ya da gözlemlenen düzenden oluşan çeşitlilik de bu unsurlardandır (Şekil 9).



Şekil 9. DQI kalite ana prensipleri (Kaynak: DQI).

DQI (*The Design Quality Indicator*),<sup>[45]</sup> 1999'da birçok şirket ve kurumun desteği ile sadece okul binaları ve çevresini kalite açısından değerlendirmek için kurulmuştur.

Çalışmalarını **FAVE** başlığı altında, **Fundamental**: Olgusal; **Added Value**: eklenen değer; **Excellence**: mükemmeliyet açımları olmak üzere üç adımda yapmaktadır.

Van der Voort, Van Wegen,<sup>[46]</sup> mimarlıkta kaliteyi dört ana başlık altında incelemektedir.

1. **İşlevsel kalite** ya da yararlılık değeri: Pratikte bir mekânın, yerin kullanılabilirliği mekânın içerisinde olması gereken aktiviteler için yerin ne kadar uygun olduğudur.

2. **Estetik kalite**: Binanın veya bir yerin ne dereceye kadar güzel, teşvik edici ya da orijinal olarak algılandığı, nasıl deneyim edildiği ile ilgilidir. Hoş, sıcak, geniş, ev gibi ya da sadece ticari olup olmadığı ne dereceye kadar kültürün bir parçası olarak görüldüğüyle de ilişkilidir. Bu belirli bir tarzın veya yapı döneminin bir temsilcisi olup olmadığı ya da ne dereceye kadar binanın farklı anlamlar uyandırdığıyla ilgilidir.

3. **Teknik kalite**: Üzerine kurulan yapılar, yük taşıyan strüktür, kabuk, iç malzeme/ olması gereken araçlar ve teknik servislerin güç / sağlamlık, durgunluk/ sabitlik durağanlık, sürdürülebilirlik ve bakım için sınırlı ihtiyaç gibi meseleler ile ilgili gereksinimleri ne dereceye kadar sağladığı onları ne dereceye kadar tatmin ettiği, önemli bir bileşeni tarifleyen fiziksel kalitedir. Binanın veya bir yerin ne dereceye kadar çekici, güvenli, sağlıklı, iç iklim, sıcaklık bakımından ölçülen, nem, aydınlanma, doğal, ışık ve akustik öğeleri elde edebildiği/ bu öğelere ne kadar erişebildiği, çevre dostu ve enerji tasarrufu yaparak bunların ne kadarına erişebildiğiyle alakalıdır.

4. **Ekonomik kalite**: Finansal kaynaklarının ne kadarının etkili ve verimli bir şekilde kullanılabildiği (performansa dayalı ücret oranı gibi). Eğer bina bir yatırım ob-

<sup>16</sup> Bu yapılan araştırmalar bazen sadece estetik bazen de o mekâna ait işlevsel değerleri belirlenmesi ile sınırlılık göstermemektedir. Çalışmalar genellikle tek yönlü olarak ve birkaç gösterge ile yürütülmektedir. Örneğin Mehrabian & Russell'in bilgi oranının parçası olarak ele aldığı "yenilik" ve "belirsizlik" kavramları (1974, 75-97) sadece duygusal tepkilerle sınırlı kalmıştır.

<sup>17</sup> Detaylar için bakınız Osgood, Suci & Tannenburn (1957); Berlyne, (1972); Mehrabian & Russell, (1974); Ward & Russell, (1981); Kaplan, (1988); Nasar, (1988, 1998); Lozano, (1988); Stamps, (2002).

<sup>18</sup> (CABE, The Construction Industry Council (CIC), Department of Trade and Industry (DTI), Constructing Excellence ve OGC (The Office of Government Commerce, tarafından da desteklenmektedir.)

jesi gibi görünüyorsa, onun ekonomik değeri, elde edilen getirinin düzeyine bağlıdır. (Van der Voort, van Wegen<sup>[46]</sup>).

Sherwin Greene,<sup>[47]</sup> tasarımıla ilişkili mekân kalitesi için dört adet ana prensip belirlemiştir. Her ana prensip, dört adet kalite parametresini içermektedir.

### 1. İşlev

1) Bağlantı 2) Güvenlik 3) Konfor / Ferahlık 4) Çeşitlilik

### 2. Düzen

1) Tutarlılık 2) Açıklık 3) Devamlılık 4) Denge

### 3. Kimlik

1) Odak 2) Birlik 3) Karakter 4) Özellik (müstesnalık)

### 4. Cazibe/ Çekim

1) Ölçek 2) Uygunluk 3) Canlılık 4) Uyum

Gerald Franz<sup>[48]</sup> temel mekânsal kalite parametrelerini belirlerken, Joedicke,<sup>[6]</sup> Appleton,<sup>[30]</sup> Kaminski,<sup>[49]</sup> tarafından belirlenen kavramları kullanarak görsel anlamda mekân kalitesini isovist ve grafik analiz yöntemiyle ölçme çalışması yapmıştır.

### Kentsel Mekânda Kalite ve Parametreleri

Kentsel mekânın kalitesi hayatımızın da kalitesini etkilemektedir. Bir kentin kullanıcıları olarak hepimiz hangi yaşta olursak olalım ya da nerede yaşarsak yaşayalım kapıdan dışarıya her adım atışımızda kentsel mekânı kullanırız.

Kevin Lynch,<sup>[35]</sup> "Güzel Şehir Biçimi" (*Good City Form*) adlı kitabında güzel bir şehrin sahip olduğu özellikleri anlamak amacı ile "Bir şehri güzel yapan şey nedir?" Sorusunun cevabını bulmaya çalışmıştır. Analitik bir yaklaşımla, tasarım ile ilgili bir hipotez geliştirmeye çalışmıştır. Lynch'e göre birçok değer yargısı, onların zarif bilimsel yapılarının içerisine gizlenmiştir.

İyi bir şehir yapısını elde edebilmek amacı ile Lynch yerleşim kalitesini ölçebilmek için beş önemli kriter ve iki ana başlık belirlemiştir. Bunlar;

**Canlılık, Duygu, Uygun Olma, Erişim, Kontrol**'dür ve yerleşim kalitesi iyi olan her yer için bu iki ana başlık geçerlidir:

1. **Verimlilik:** Yerleşkenin yaratılması ve muhafaza edilmesi ile ilgili olan maliyet. Yukarıda belirtilen çevresel kriterlerin ne oranda yerine getirildiğine bakılmaksızın.

2. **Adalet:** Eşitlik, ihtiyaç, asli değer, ödeme gücü, sarf edilen emek, potansiyel katkı veya güç gibi bazı

prensipere göre çevresel menfaatlerin ve masrafların kişiler arasında ne şekilde paylaştırıldığı ile ilgilidir.

Nasar,<sup>[50]</sup> izleyenlerin ve kullanıcıların; sanatı, edebiyatı ve müziği tecrübe etme veya etmeme tercihinde bulunabilirken kentsel mekânlarda ve tasarımında böyle bir tercihin bulunmadığını belirtmektedir. Günlük aktivitelerinde insanların kentin kamu mekânlarında bulunmalarını ve kentin şeklinin ve görünüşünün onu yaşayanları aynı zamanda da daha geniş halk kitlelerini tatmin etmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Nasar, çalışmalarında parametrelere ulaşmadan önce Brunswik'in<sup>19</sup> Lens Modelini kullanmaktadır. Nasar çalışmasını açıklarken bu modelin; beş ölçümü içerdiğini belirtmektedir.

Her durumda, önemli olan çevrenin kalitesinin izleyici tarafından algılanış şeklidir. Nasar,<sup>[50,51]</sup> tarafından kaliteler son derece genelleştirilmiş tercihler serisine dönüştürülmüştür:

**Doğallık:** doğal olan çevreler veya doğallığın yapılmış öğelerden üstün olduğu yerler;

**Bakım:** bakılan ve ilgilenilen çevreler;

**Açıklık ve tanımlanmış mekan:** tanımlanmış açık mekanın panorama ve keyifli öğelerin manzaraları ile harmanlanması;

**Tarihsel önem/içerik:** uygun birliktelikleri teşvik eden çevreler;

**Düzen:** organizasyon anlamında, tutarlılık, uygunluk, okunabilirlik, belirginliği içermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri merkezli "Kamusal Mekânlar için Proje Şirketi" PPS,<sup>[52]</sup> (Project for Public places Inc.) teknik yardım, araştırma, eğitim, planlama ve tasarım önerileri sunan çok etkili kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. 1000'in üzerindeki kamusal mekan projesi tecrübesi bulmuştur ki, onlara göre başarılı kamusal mekânların dört ana işlevi yerine getirmelidir. Bunlar:

**Erişim ve Bağlantılar; Amaç ve Aktiviteler; Rahatlık ve İmaj; Sosyalleşme**"dir (Şekil 10, 11).

Gehl,<sup>[39]</sup> kamu mekânlarının kalitesine yönelik, yaya merkezli yaklaşımdan başka kamusal mekânlardaki aktivitelere bağlı olarak da bir fiziksel çevrenin kalitesi üzerine de bir yaklaşım sunmuştur (Şekil 12).

Gehl, tarafından kamusal mekanda gerçekleştirilen

<sup>19</sup> Bakınız; Craik, K. H. (1983). The psychology of the large scale environment. In N. R. Feimer & E. S. Geller (Eds.), *Environmental psychology: Directions and perspectives* (pp. 67-105). New York: Praeger.



Şekil 10. Başarılı kentsel mekânlarda bulunması gereken fiziksel nitelikler (Kaynak: PPS,<sup>[71]</sup>).

üç farklı aktivite verilmiştir. Bu üç belirgin aktivite şunlardır:

1. Gerekli aktiviteler,
2. Seçmeli aktiviteler ve
3. Sosyal aktiviteler'dir.

Seçmeli ve sosyal aktiviteler kent kalitesi için önemlidirler. Kamu mekânlarının kalite analizini yapmak için yaya merkezli bir yaklaşım geliştirmiştir. Yarda ölçüm aracı kullanır (yarda insanın 1 saatte 5 km hızla yürümesidir). Bu yaklaşımda kullanılan kalite parametreleri:

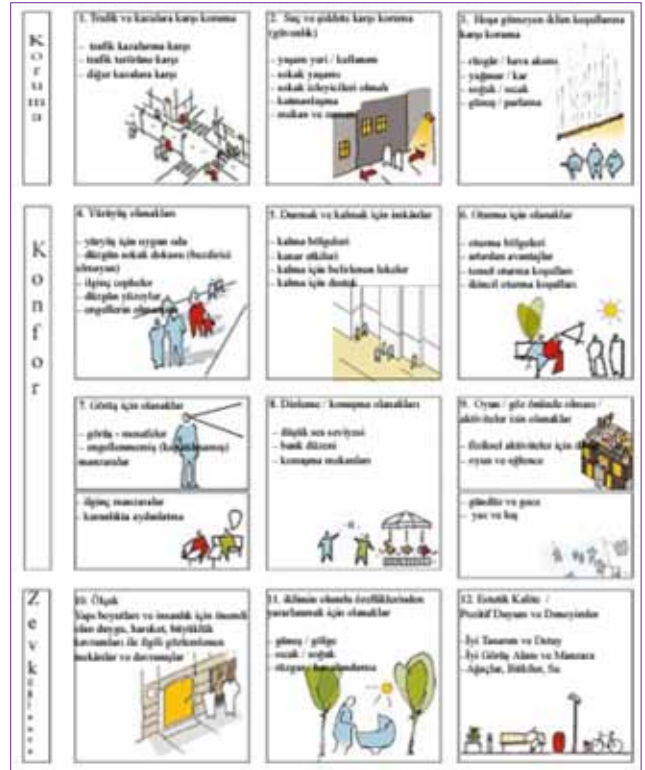
- **Koruma,**
- **Konfor,**
- **Zevk (Eğlence),** olmak üzere üç adettir.

Son yapılan çalışmalar gösteriyor ki “kentsel mekân kalitesi” için yapılanlarda dahil, “yaşam kalitesi” baş-

SOSYAL OLABİLME	KADIN, ÇOCUK VE YAŞLI SAYISI	KULLANIM VE AKTİVİTELER	YEREL İG SAHİPLİK
Çeşitlilik	Kadın, çocuk ve yaşlı sayısı	Eğlence	Yerel İg Sahiplik
İdare	Sosyal ağlar	Etik	Yer kullanım örüntüleri
Yararlılık	Gönüllülük	Hayatı özel	Mülk değeri
Komşu muamelesi	Akşam kullanımı	Gerçek	Kira seviyesi
Dedikodu	Sokak hayatı	Benzersiz	Perakende satış
Hikâye anlatıcı		Yararlı	
Gurur		Uğraşır	
Dostça		İç kaynaklı (yerli)	
Etkileşimli		Kullanmalar	
İyi karşılayan		Yurt içinde üretilen	
		Güçlendirilebilir	
RAHATLIK VE İMAJ	SUP İSTATİSTİKLERİ	ERİŞİM VE BAĞLANTILAR	TRAFİK YENİ AYGINSA DURUMU
Güvenlik	Sup istatistikleri	Güvenlik	Geçiş kullanımı
Temizlik	Sağlık durumu oranı	Devamlılık	Yaya aktivitesi
Yeşillik	Binaların durumu	Yakınlık	Araç park etme örüntüsü
Yürünebilir	Çevresel veri	Bağlanmışlık	
Oturulabilir		Yürünebilirlik	
Manevi ve ruhani		Uygunluk	
Büyüleyici		Erişilebilirlik	
Çekicilik		Okunabilirlik	
Tarihi			

● Öznitelikler ● Ölçülemeyen ● Ölçülebilirler

Şekil 11. Başarılı kentsel mekânlarda bulunması gereken fiziksel nitelikler.



Şekil 12. Kentsel mekanda olması gerekli kaliteler (Kaynak: Gehl, J.,<sup>[39]</sup>).

lığı altında 2007 yılından itibaren “yer kalitesi” adıyla anılır olmuştur. Bu çalışmalara örnek teşkil edebilecek bir çalışma da Roger Tym & Partners,<sup>[53]</sup> tarafından *One Northeast* için hazırlanmıştır. Bu çalışmada yer kalitesi dört ana başlık altında incelenmektedir. Bunlar:

- 1) **Canlılık:** Kullanım ve Aktiviteler (Vitality: *Uses and Activities*),
- 2) **Yer Duygusu:** Şekil, Kimlik ve Fiziksel Kalite (*Sense Of Place: Image, Identity & Physical Quality*),
- 3) **Giriş, Bağlantı ve Hareket** (*Access, Linkage and Movement*),
- 4) **Topluluk Katılımı** (*Community Involvement*), olarak sıralanmaktadır.

Llewelyn Davies Yeang, Şehir Raporlarının durumu için (ODPM, 2006),<sup>[54]</sup> “yaşanabilirliği” araştırırken, yaşanabilirliğin geniş kapsamlı bir tanımı içine dahil olan bir dizi kriter önererek aşağıdaki tanımlamadan ayrıntılarıyla bahsetmiştir. Taslak dört geniş konu ve 13 parametre önermektedir (Tablo 2).

CABE, (2007),<sup>[55]</sup> kamu mekânları ile ilgili araştırmalar için “Mekân şekillendirici” (*Spaceshaper*) adlı bir çalışma başlatmıştır.

Mekân şekillendirici, herhangi birinin- yerel bir

**Tablo 2.** Yaşanabilirliğin Boyutu (Dimensions of Liveability)**A. ÇEVRESEL KALİTE (Environmental Quality)**

1. Gürültülü mü? - Sessiz mi? (Noisier-Quieter?)
2. Kirliliği mi? - Temiz mi? (Dirtier-Cleaner?)
3. Kalabalık ya da az kalabalık (More or less congested?)
4. Yapım kalitesi, iyi ya da kötü (Building quality, Better or Worse?)

**B. Yerin Fiziksel Kalitesi (Place Quality (Physical))**

5. Yapılı Çevrenin kalitesi "ürün" (Quality of the built environment 'product')
6. Terkedilmiş mekânın seviyesi (Levels of derelict land)
7. Parkların ve yeşil mekânların kalitesi (Quality of parks and green spaces)
8. Halk mekânının kalitesi (Public realm quality)

**C. Yerin İşlevsel Kalitesi (Place Quality (Functional))**

9. Yayaaların gezileri kolay-zor (Pedestrian journeys: easier-or harder?)
10. Halk ulaşımı kalitesi (Public transport quality)
11. Servislerin canlılık ve yaşanabilirliği, (Vitality and viability of services)

**D. Güvenli Yerler (Safer Places)**

12. Suç oranları (Crime levels)
13. Sosyal olmayan davranışlar (Anti-social behaviour)

topluluk ya da bir profesyonel- kullanım için var olan mekânı geliştirmek için zaman ve para yatırmadan önce, kamu mekânının kalitesini ölçmeye yarayan kullanışlı bir araçtır.

Mekân şekillendirici aşağıdakiler için yararlıdır:

- Mekân hakkında tartışmak için planlı bir şekilde personel ve kullanıcıları bir araya getirmek,
- Bir mekânın zayıf ve güçlü taraflarını belirlemek,
- Mekânın herkesin ihtiyacını ne derecede karşıladığını ölçmek,
- Zamanla insanların görüşlerindeki değişimi izlemek olarak sıralanmıştır.

Bölgeyi ziyaret etmek, sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Katılımcıların mekânın bireysel olarak algılanışını kaydeden "Mekân şekillendirici" anketini doldurmaya hazırlar. "Mekân şekillendirici" bu algıyı, bölgeyi 41 özelliğe karşı oranlayarak elde eder. Bu, sekiz belirli kavramı kapsamaktadır. Bunlar:

1. **Giriş:** yolunu bulmak ve dışarı çıkıp dolaşmak,
2. **Kullanım:** Mekânın sunduğu aktivite ve fırsatlar,
3. **Diğer insanlar:** Mekânın farklı ihtiyaçlar için nasıl yeme-içme imkânı sunduğu,
4. **Bakım:** Mekânın ne kadar temiz tutulduğu ve ilgilenildiği,
5. **Çevre:** Mekânın ne kadar güvenli ve rahat olduğu,

6. **Tasarım ve görünüş:** Mekânın nasıl görüldüğü ve hangi malzemelerin kullanıldığı,

7. **Topluluk:** Mekânın yerel insanlar için ne kadar önemli olduğu,

8. **Siz:** Mekânın size nasıl hissettirdiği gibi bu sekiz kavramla ilişkili mekânın kalitesi ölçülebilir ve değerlendirilebilir olduğu belirtilmektedir.

**Meydanlarda Kalite**

Birçok araştırmacı ve kurum (PPS, ULI, Spacesyntax, vb.,) başarılı kentsel mekan yaratabilme ilkeleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Özellikle "meydanların" başarılı ve kaliteli olabilmesine yönelik düşünce ve ilkelerden bazıları şunlardır:

PPS'ye<sup>20</sup> göre başarılı, kaliteli kent meydanları yaratılabilen on ilkesi vardır. Meydanların kalitesi ve başarısı için bu ilkeler:

1. İmaj ve Kimlik (*Image and Identity*)
2. Cazibeli ve Gidilecek Yerler (*Attractions and Destinations*)
3. Konforlu (*Amenities*)
4. Esnek Tasarımlı (*Flexible Design*)
5. Mevsimlik Stratejisi (*Seasonal Strategy*)
6. İyi Girişli (*Access*)
7. Meydanın Bir İç ve Bir Dış Sınırı (*The Inner Square & The Outer Square*)
8. Birçok Noktadan Ulaşılabilir (*Reaching out Like an Octopus*)
9. Yönetimin Merkezi Rolü (*The Central Role of Management*)
10. Çeşitli Sermaye Kaynakları İle Desteklenebilir (*Diverse Funding Sources*), olmalıdır.

Bu konuda başka bir çalışma da ULI'nin<sup>[56]</sup> (*Urban Landscape Institute*) şehir merkezleri ve onları yaratmak için on kuralı da içeren seminerlerinin sonucunu şu şekilde sunmaktadır.

1. Dayanıklı ve hafızada kalan bir kamu mekânı yaratmak
2. Piyasa gerçeğini önemsemek
3. Riski paylaşmak, ödülü paylaşmak
4. Gelişim ve finansal karmaşıklık için plan yapmak
5. Çoklu kullanımı bir araya getirmek
6. Uzun dönem görüşü ile rahatlığı dengelemek

<sup>20</sup> [http://www.pps.org/info/newsletter/december2005/squares\\_principles?referrer=newsletter\\_email](http://www.pps.org/info/newsletter/december2005/squares_principles?referrer=newsletter_email)

7. Yoğunluğun sunduğu faydaları yakalamak
8. Topluluk ile bağ kurmak
9. Sürdürülebilirlik için yatırım yapmak
10. Yoğun, yerinde yönetim ve programlamaya adanmaktır.

1980'lerde "University College London" bünyesinde kurulmuş olan (Bill Hillier ve diğer akademisyenler) Spacesyntax'da<sup>[57]</sup> iyi işleyen kamu mekânları ilkelerinin; kamu mekânlarının deneysel işlevselliği üzerindeki çalışmalar, performanslarında belirgin bir rol oynayan anahtar fiziksel ve mekânsal tasarımın özelliklerini tanımlamışlardır. Araştırmaları başarılı kamu mekânları için iki temel özellik göstermektedir:

1. Çevredeki sokaklara kamu mekânından kolay giriş derecesi ve
2. Çevredeki sokaklardaki hareket eden insanların yoğunluğu

Tamamlayıcı bir rol oynamak için birkaç başka öge daha vardır. İyi işleyen kamu mekânları için başlıca şartlar şöyle özetlenmiştir:

1. Çevreleyen mekâna iyi erişilebilirlik
2. Mekânın içinden geçen yaya rotaları
3. Yaya hareketliliğinin yüksek seviyesine yakınlığı
4. Çevredeki kentsel mekâna çok yönlü bakış
5. Aktif mekan kullanıcılarının yakınlığı: perakende ve yiyecek-içecek birimleri
6. Yeterli oturma mekanı ve sokak donatımı

Mekân kalitesi ile ilgili araştırmalara günümüzde de giderek artan bir şekilde devam edilmektedir. Daha önceki bu konuda yapılan çalışmalarda genellikle tekil bir bina ve çevresi ile ilişkilendirilmektedir. Günümüzde bu konu ile ilgili çalışmalar, büyük oranda kentsel mekânlarla ya da toplu konut mekânlarındaki ortak açık mekânlar üzerine odaklandığı görülmektedir.

## Sonuçlar

2007 yılından itibaren "mekân kalitesi" kavramı yerine "yer kalitesi" kavramının kullanımı giderek ön plana çıkmaktadır. Aslında bunun nedeni 1980'lerin başından itibaren mimarlık (ya da kent planlaması paralelinde) kuramcıları ve teorisyenlerinin; Relph, Schulz, Joedicke ve daha ekleyebileceğimiz birçok teorisyenin başını çektiği mekân incelemelerinden sonra bu araştırmaların "yerin ruhu" felsefesi ile birlikte çalışmaların "yer" bağlamı çerçevesinde ele alınmasının payı büyüktür.

Bir yerin kalitesi ile yaşam kalitesi arasında bağ kurulmaya çalışılmış; bunun da ekonomik anlamda diğer

yerlerle olan rekabeti artıracacağı düşünülmektedir.

Yapılan çalışmalarda bugüne kadar bütünsel bir yaklaşım sunulamamıştır. Şöyle ki ele alınan kalite kavramı çerçevesinde ya yerlerin sadece fiziksel özellikleri irdelenmiş ya da o mekânda (yerde) yaşayan insanların sosyo-morfolojik yapıları ortaya konmuştur. Kısaca araştırmalar çoğu kez subjektif bakış açısıyla irdelenmiş ve inceleme ya sadece nesne üzerine ya da özne üzerine olmuştur.

Bu çalışmada konu edilen meydanlarla ilgili örneklersek; bu konuda iki araştırmacı ön plandadır. Bunlar Paul Zucker ve Camillo Sitte'dir. İki araştırmacının çalışmalarında sadece estetik değerlendirmelere rastlanmaktadır. Günümüzde Jack Nasar, Grenee, ya da bu çalışmada irdelenen birçok araştırmacı geçmiş araştırmacılar paralelinde çalışmalarına devam etmektedir.

Kalite kavramıyla ilgili araştırmalarda kavramın çok boyutlu ve katmanlı olmasından dolayı mimarlık alanında da bu kavramla yapılacak araştırmalarda mekân veya yere sadece işlevsel özellikleri ile değil, o yere özgü onu tanımlayan ya da onu anlamlı kılan birçok özelliğiyle beraber ele alınması gerekliliği doğmaktadır. İncelenecek yerin tasarım özellikleri, fiziksel özellikleri, nerenin inceleneceği, nasıl ve hangi parametrelerle inceleneceği gibi konular ele alınmalıdır. İncelenecek yerin doğal ya da ya tasarım özellikleriyle beraber yerel yaşam ve kullanıcı özelliklerini de göz önünde bulunduracak şekilde çalışmalara başlanmalıdır.

## Kaynaklar

1. Schulz-Norberg, C., (1971), Existence, Space and Architecture, London: Studio Vista, London.
2. Meiss Von, P., (1990), Elements of Architecture: from Form to Place, Van Nostrand Reinhold Pub.:New York.
3. Kuban, D., (1992), Mimarlık Kavramları, Tarihsel Perspektif içinde Mimarlığın Kuramsal Sözlüğüne Giriş, (4 Baskı) Yem Yayınları, İstanbul.
4. Madanipour, A., (1999), 'Why are the design and development of public spaces significant for cities', Environment and Planning B: Planning and Design, 26(6), 879-891.
5. Altan, İ., (1992), Mimarlıkta Mekan Kavramı, Mimarlık ve Şehircilikte Mekan, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri, Uygulamalı Araştırma Merkezi, İstanbul.
6. Joedicke, J., (1985), Raum und Form in der Architektur: Ä Über den behutsamen Umgang mit der Vergangenheit [Space and Form in Architecture]. Stuttgart, Germany: Kraemer.
7. Usta, A., (1995), Kentsel Çevre Modeli Olarak Kampus Yerleşmelerinde Dış Mekan Kaliteleri , Mimari ve kentsel çevrede kalite arayışları sempozyumu: 5,6,7 Haziran : bildiriler / İ TÜ, İstanbul, 104-111.
8. Krier, R., (1979), Urban Space, New York, Rizzoli.

9. Alexander, C., Silverstein, M., Ishikawa, S. (1977), *A Pattern Language*. New York: Oxford University Press.
10. Yücel, A., (1981), *Mimarlıkta Biçim ve Mekanın Dilsel Yorumu Üzerine*, İTÜ.
11. Bell, P.A., Fisher, J.D., Baum, A., Greene, T.C., (1990). *Environmental Psychology* (third edition), Holt, Rinehart & Winston, Inc., London.
12. Ittelson, W.H., (1978), Environmental perception and urban experience. *Environment and Behavior* 10, 193-213.
13. Aytuğ, A., (1987), *Mimaride Doku Kullanımının Psikolojik Etkileri Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
14. Lang, J., (1987), *Creating Architectural Theory, The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design*, Van Nostrand Reinhold, New York, , pp 86-110.
15. Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, A.M., (1992), *Public Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Pluta, K., (2003), *IFHP 47TH WORLD CONGRESS "Cities & Markets"* Vienna.
17. Urban Task Force (1999), *Towards an Urban Renaissance*, London: E&FN Spon.
18. Moughtin, C., (2003), *Urban Design: Street and Square*. Oxford: Butterworth Architecture.
19. Sitte C., (1889), *City Planning According to Artistic Principles* (translated by Collins, G.R. and Collins, C.C., 1965), Phaidon Pres, London.  
Sitte, Camillo (1983 reprint of 4th ed. 1909). *Der Städtebau nach seine künstlerischen Grundsätzen: vermehrt um 'Grossstadtgrün'*. Braunschweig: Vieweg.
20. Zucker, Paul, (1959), *Town and square: From the agora to the village green*, Columbia University Press, New York
21. Lien, B., (2005), *The Role Of Pavement In The Perceived Integration Of Plazas: An Analysis Of The Paving Designs Of Four Italian Piazzas*, Master Of Science In Landscape Architecture, Washington State University, Washington,
22. Vitruvius (1960), *The Ten Books of Architecture* (tms by Morris Hieky Morgan), Dover Publications, New York, Book V, Chapter 1.
23. Carmona, M., Heath T., Oc T., Tiesdell, S., (2003), *Public Places, Urban Spaces*, (Oxford, Architectural Press).
24. EPOA (Essex Planning Officers Association), (1997), *The Essex Design Guide for Residential and Mixed Use Areas*, Essex County Council.
25. Hörmann, E., Trieb, M., (1977), *Grundlagen des stadtgestalterischen Entwerfens*. Stuttgart: Universität Stuttgart.
26. Bacon, E.N., (1967), *Design of Cities*, Viking, New York.  
Bacon, Edmund (1974), *Design Of Cities*. London: Thames And Hudson
27. Burt, M. E., (1978) *A Survey of Quality and Value in Building*. Building Research Establishment, Watford, UK.
28. Juran, J.M., (1974), *Quality Control Handbook*, McGraw-Hill, New York, Third Edition.
29. Hall, Edward T. (1966), *The Hidden Dimension*. Garden City, N.Y. : Anchor Books.
30. Appleton, J., (1988), *Prospects And Refuges Revisited*. In *Environmental Aesthetics: Theory, Research, And Application* (p. 27-44). New York: Cambridge University Press.
31. Newman, O., (1972), *Defensible Space: People and Design in the Violent City*. London: Architectural Press.  
Newman, O., (1996), *Creating Defensible Space*. Washington: US Department of Housing and Urban Development.
32. Hollahan, J.C., (1982), *Environmental Psychology*, Random House, New York.
33. Kaplan, S., (1988), *Perception and landscape: conceptions and misconceptions*. In *Environmental aesthetics: Theory, research, and application* (p. 45-55). New York: Cambridge University Press.
34. Appleyard, D., (1981), *Livable Streets*, London: University of California Press.
35. Lynch, Kevin, (1984), *Good city form*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
36. Bentley, I., Alcock, A., Murrain, P., McGlynn, S., Smith, G. (1985), *Responsive Environments: A Manual for Designers*. Oxford: Butterworth Architecture.
37. Lang, J., (1994), *Urban design: the American experience* Van Nostrand Reinhold, New York.
38. Maslow (1943), *A theory of human motivation* *Psychological Review*, Volume 50, Issue 4, July 1943, Pages 370–396.
39. Gehl, J. (1989), 'A changing street life in a changing society', *Places*, v.6, n.8, pp.8-17.  
Gehl, J. (1996), *Life Between Buildings: Using Public Space*, Copenhagen, Arkitekens Forlag.  
Gehl, J. (1996), *Life Between Buildings: Using Public Space*, Third Edition, Copenhagen: Arkitektens Forlag.  
Gehl, J. and Gemzøe, L. (1996), *Public Spaces - Public Life*, Copenhagen: Danish Architectural Press and the Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture.  
Gehl, J. and Gemzøe, L. (2001), *New City Spaces*, Copenhagen: Danish Architectural Press.  
Gehl, J., (1987). *Life Between Buildings*, Van Nostrand-Reinhold, New York.  
Gehl, J., (2002), *Public Spaces and Public Life*. Jan Gehl, Architect MAA, Dr. Litt. & Helle Lis Søjholt, Architect MAA, M.Arch. (Uni. of Wash.) Strandgade 100, Bygning N, DK-1401 Copenhagen, Denmark  
Gehl, J., (2004), *Places for People City*, of Melbourne in collaboration with GEHL ARCHITECTS, Urban Quality Consultants Copenhagen, MELBOURNE 2004
40. Jacobs, A., Appleyard, D., (1987), "Toward an Urban Design Manifesto", *Journal of the American Planning Association*, Vol. 53, No. 4, p. 112-120.
41. Llewelyn-Davies Yeang ve ark., (2000), *Urban Design Compendium I*, English Partnerships/Housing Corporation, London.
42. Whyte, W.H., (1980), *The Social Life of Small Urban Spaces* (Washington, DC, Conservation Foundation).
43. Whyte, W.H., (1988), *City; rediscovering the centre*. Doubleday, New York.
44. Rapoport, A., (1982), *The meaning of the built environment: A nonverbal communication*. Beverly Hills, CA:

- Sage Publications.
45. <http://www.dqi.org.uk> (2006).
46. Voordt, D. J. M. van der, (2005), *Architecture in use: an introduction to the programming, design and evaluation of buildings* / Amsterdam: Architectural Press.
47. Greene S., (1992), *Cityshape: Communicating and Evaluating Community Design*, American Planning Association. *Journal of the American Planning Association*; Spring 1992; 58, 2; Academic Research Library, p. 177-189.
48. Franz G., (2005), *An empirical approach to the experience of architectural space*, Dissertation at the Max Planck Institute for Biological Cybernetics, Tübingen and the Bauhaus University, Weimar.
49. Kaminski, G., (Ed.). (1976), *Umweltpsychologie: Perspektiven, Probleme, Praxis*. Stuttgart, Germany: Klett.
50. Nasar J.L., (1998), *The evaluative image of the city* Thousand Oaks, CA: Sage Publications.  
Nasar J.L., (1988), *Environmental aesthetics: theory, research, and applications*, Cambridge: Cambridge University Press.
51. Nasar J.L., (1989), "Perception, cognition and evaluation of urban places." In I Altman and EH Zube (Eds.) *Public places and spaces: human behavior and environment: advances in theory and research* volume 10. New York and London: Plenum Press, p. 31-56.
52. <http://www.pps.org> (2005).
53. Roger Tym & Partners & One NorthEast. (2006), *Physical Regeneration Investment Framework* (Newcastle, One NorthEast) Available at: <http://www.ignite-ne.com/>
54. Llewelyn Davies Yeang, ODPM (2006) *Quality of Place: The North's Residential Offer*; Leeds City Region Llewelyn Davies Yeang: London.
55. CABE, Piccadilly Gardens, <http://www.cabe.org.uk/casestudies.aspx>, (2007).
56. Urban Land Institute (2001), *Residential Streets*, third edition. Washington D.C.  
<http://www.uli.org/AM/Template.cfm?Section=Home&CONTENTID=98886&TEMPLATE=/CM/ContentDisplay.cfm> 2006
57. Spacesyntax [http://www.spacesyntax.com/Files/MediaFiles/Public\\_%20Spaces%20Profile%204pp%20QXD\\_2006%2010%2020.pdf](http://www.spacesyntax.com/Files/MediaFiles/Public_%20Spaces%20Profile%204pp%20QXD_2006%2010%2020.pdf) (2006).



# Kaos'dan Düzene; "Sinerjetik Toplum, Sinerjik Yönetim ve Sinerjist Planlama" - Örnek Olay: 1999 Marmara Depremleri Sonrası Kaos ve Kendi-Kendine Organizasyon Süreci İçinde Bir İlkokulun Yapımı

*From Chaos to Order: "Synergetic Society, Synergic Administration and Synergistic Planning" Case Study: The Building Process of a Primary School in the Process of Self-Organization after the 1999 Marmara Earthquakes*

Nazire DİKER,<sup>1</sup> Ayşe Nur ÖKTEN<sup>1</sup>

İletişim ve bilgi teknolojilerinin sürekli geliştiği günümüz toplumlarında, küresel etkileşimlerin artışı ile birlikte her alanda ilerlemeler, çeşitlenmeler, değişim ve dönüşümler insanlık tarihindeki en hızlı dönemini yaşamaktadır. Her şeyin her an değişebildiği ve önceden tahmin edilmesinin giderek zorlaştığı "belirsizlik ortamında" mevcut düzen yeni ilişkilerin gerektirdiği ihtiyaçlar ve sorunlar karşısında yeterli esnekliği gösterememektedir. Bu durum da toplumların kaotik olarak algılanmasına ve gelecek kestirimine dayalı olan planlama anlayışının ontolojik problemler yaşamasına neden olmaktadır. Bu makalenin amacı, planlama süreçleri için belirsiz ve kaotik durumların ortaya çıkmasına neden olan toplumsal değişim-dönüşümleri anlamaya çalışarak, doktora tez çalışmasında geliştirilen "sinerjetik toplum modeli" ile "sinerjik yönetim ve sinerjist planlama yaklaşımları" nı kısaca özetlemektir. Modelin temelini oluşturan ve kaos içinde kendi-kendine organize olan iletişim-etkileşim kanallarıyla gelişmeye başlayan "toplumsal sinerji"; 1999 Marmara depremleri sonrasında yaşanan kaos ve kendi-kendine organizasyon süreçlerinde incelenmiştir. Deprem sonrasındaki toplumsal sinerji ile Kılıçköy / Yalova'daki bir ilkokulun yapım süreci, farklı düzeyler ve farklı dinamikler arasındaki iletişim-etkileşim kanalları örneğinde açıklanacaktır.

**Anahtar sözcükler:** Kaos; deprem; kendi-kendine organizasyon; toplumsal sinerji; sinerjetik toplum; sinerjik yönetim; sinerjist planlama.

\*Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü'nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

<sup>1</sup>Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

*In contemporary societies, through the advances in the technologies of informatics and communication, global interactions are increased, and developments, variations, changes, and transformations in any field are shared more rapidly than at any previous time in human history. Existing systems have been unable to show the necessary flexibility regarding the new requirements and the problems of new relations due to unpredictable circumstances. This can lead to the perception of chaotic societies and cause ontological problems in planning, which is based on future predictions. The main goal of this paper is to summarize the "synergetic society model", "synergic administration" and "synergistic planning approaches" (developed for the dissertation). These concepts will help us to understand uncertain and unpredictable social changes. According to our model, "social synergy", which is spontaneously emerging and organizing via communication channels, is thoroughly examined in the processes of chaos and self-organization as experienced following the eastern Marmara earthquake in 1999. The building process of a primary school with the help of social synergy in Kılıçköy / Yalova after the earthquake is explained on the basis of communication channels between different levels and with varying dynamics.*

**Key words:** Chaos; earthquake; self-organization; social synergy; synergetic, synergetic society model; synergic administration, synergistic planning.

\*This paper reveals some of the findings of 1. authors's PhD research at Yıldız Technical University, Institute of Science, supervised by 2nd author.

<sup>1</sup>Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey

MEGARON 2009;4(3):147-162

**Başvuru tarihi: 2 Haziran 2009 (Article arrival date: June 2, 2009) - Kabul tarihi: 22 Eylül 2009 (Accepted for publication: September 22, 2009)**

İletişim (Correspondence): Nazire Diker e-posta (e-mail): nazire.diker@gmail.com

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

## Giriş

Günümüzde toplumsal sistemler ve kentler bir yandan çok yüksek karmaşıklık düzeylerine ulaşmış, bir yandan da çok hızlı bir etkileşim ve değişim sürecine girmiştir. Bu süreç içerisinde birbirine bağlı değişkenler, yapılar ve alt sistemler neredeyse sonsuz çeşitliliğe ulaşırken geleceğin tahmini de olanaksız hale gelmekte ve bir “belirsizlik ortamı” oluşmaktadır. “Belirsizlik ortamı” ise, olaylar arasındaki neden - sonuç ilişkilerini göremememiz ya da ayırıştırılmamız anlamına gelen bir “kaos durumu”na neden olmaktadır.

Dolayısıyla, mevcut durumu, detaylı analizler ile çok iyi tahlil ederek, sorunlarını - eğilimlerini neden - sonuç ilişkileriyle birlikte tanımladıktan sonra, geleceği tahmin etme ve belirleme anlayışına dayalı olan ‘rasyonalist - kapsamlı planlama’ anlayışı pek çok yönüyle birçok bilim insanı tarafından sorgulanır olmuştur. Bu planlama sürecinde analizlerin bitirilmesi, sentezlerinin yapılması, plan alternatiflerinin oluşturulması ve seçimi süreci değişimin hızına ayak uyduramamaktadır; o kadar ki, kimi zaman çözümlenme süreci daha sona ermeden toplanan veriler eskimiş olmaktadır. Ne var ki, planlarda geleceğin 20 yıl gibi uzun erimli kestirimlerle belirlenmesi bu analizlerden yola çıkılarak yapılmaktadır. Bu da uygulanabilir plan yapımını neredeyse tümüyle olanaksız hale getirmektedir.

Geçmişte, planlamanın gelişmesinde, bir biyolog olan Ludwig von Bertalanffy’nin “Sistem Düşüncesi” çok önemli bir rol oynamıştır. Planlama disiplinleri arasında hatta “disiplinler üstü” bir bilim alanı olduğuna göre, bugün yaşadığı bu sorunları anlamak ve bir çözüm yolu bulabilmek için, tekrar doğanın son derece karmaşık düzeninden dersler çıkarmaya çalışan temel bilim alanlarından faydalanılabileceği düşüncesiyle incelemeler yaptık. Biyoloji, fizik, kimya ve matematik alanlarında; yirminci yüzyılın son çeyreğinde geliştirilen “kaos”, “dinamik sistemler ve dalgalanmalı düzen”, “karmaşıklık” ve “sinerjetik sistemler” kuramlarının, bu belirsizlik ortamını anlayabilmek ve çözüm yolları bulabilmek için yakalayabildiğimiz ipuçlarını açıklamaya çalışacağız.

Sistem düşüncesini planlama alanına ilk uyarlayanlardan olan Chadwick’e göre; binalar ve kentler, insanlarla birlikte var olduğunda bir sistem haline gelir ve ancak o zaman, alt-sistemler arasında olması gereken bilgi ve enerji akışları ile geri-beslemeler gerçekleşir.<sup>[1]</sup> Yerleşimler, dinamik ve karmaşık olan alt-sistemlerdir; yerleşimleri de kapsayan, canlı, dinamik ve daha karmaşık büyük sistem ise toplumdur. Organizmacı bir analogi yapacak olursak; nasıl ki insan dediğimiz zaman, sadece fiziksel bedeni değil, çok boyutlu pek çok özelliği olan bir canlı akla geliyorsa; toplumlar da çok

boyutlu - karmaşık özellikleri olan canlı sistemlerdir ve mekânsal yapıları da bu canlıların bedenleri olarak görülebilir.

## “Sinerjetik Sistem” Kaos, Kendi-Kendine Organizasyon ve Daha Karmaşık Bir Düzene Evrim

### Kaos ve Kendi-Kendine Organizasyon

“Belirsizin bilimleri” tanımlamasını ilk olarak 1957’de ortaya atan Abraham Moles’e göre; belirsizlik alanı, bir labirentte yürümeye benzer. Ancak, bu labirentte atılan her adımla duvarlar yer değiştirmektedir.<sup>[2]</sup> Moles’den sonra 1965’de O. Zadeh de “muğlak kavramlar” tanımlamasını yapmıştır. Bunları Arnold Kauffman’ın “belirsiz alt bütünlükler” ile ilgili çalışmaları ve “muğlak bilgi” fikri takip etmiştir. Kauffman’ın çalışmaları “karmaşıklık” kuramının da temellerini oluşturmuştur.<sup>[3]</sup> Moles’e göre; belirsizlik, bilimin belirlilik arayışı içinde karşımıza çıkmıştır. Descartes’in Kartezyen anlayışının devamında gelişen olasılıklar hesabı; sınırsız bir kesinliği yakalamaya olan dogmatik inancı önce sarsmış, daha sonra ise yıkmıştır. Heisenberg’in “belirsizlik ilkesi” ile bu yıkım daha da kuvvetlenmiştir. O’na göre; kuantum düzeyinde, bu dünyanın parçacıklarından her birinin hız ve konum özellikleri bir belirlenmezlik ilkesi ile birbirlerine bağlıdır, birisi hakkındaki bilgimiz arttığında diğeri hakkındaki azalır ve “dünya belirsiz”dir. Bilim dünyasında uzun zamanda kabul edilen, belirsizliklerin var olan tekniklerin geliştirilmesiyle giderilebileceği anlayışı böylece yıkılmıştır. Bu “belirsizlik alanı, eğer elden gelirse sadece matematik yoluyla kavranabilir” (Moles 1992: 36-43).<sup>[2]</sup>

Belirsizin bilimleri olan kaos ve kendi-kendine organizasyon kuramlarında; dinamik, canlı ve doğrusal gelişme göstermeyen karmaşık sistemlerin hep kaos ve düzen arasında yaşanan dalgalanmalı bir yapıya sahip oldukları vurgulanmaktadır. Bu sistemler, kaos durumunda gelişmeye başlayan bir kendi-kendine organizasyon süreci sonucunda eskisinden daha karmaşık bir düzene doğru evrimleşirler.

“Kaos Kuramı”; klasik bilim kuramlarının aksine doğanın “muğlak, ayrıntılı, karmaşık, dinamik, doğrusal olmayan ve önceden kestirilemeyen” yüzüyle ve kaos içindeki hayret verici düzenle ilgilenmektedir.<sup>[4-7]</sup> Kaos kuramı ve kuantum fiziğindeki gelişmeleri sosyal bilim alanına uyarlamaya çalışan Rosado, Plato’dan beri var olan ikili yapı anlayışının Newton fiziği ve Kartezyen ikilik ile en yüksek seviyesine geldiğini, ancak bunun artık değişmeye başladığını söylemektedir. Einstein’ın görecelik kuramında “evren” bölünmez bir bütündür. Ancak Einstein bir pencere aç-

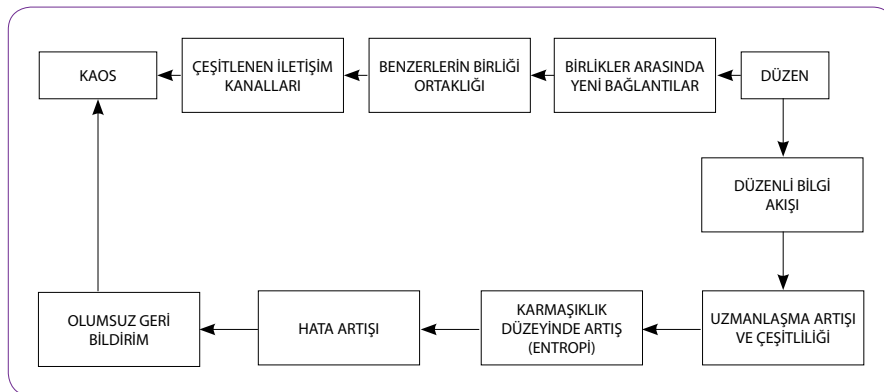
tığı kuantum dünyasındaki her şeyi tamamen kabul etmemiştir. Rosado, Einstein'ın "doğanın araştırmacıdan bağımsız olarak var olduğu" düşüncesini eleştirmektedir. Bu, Newton'cu nedenselliğin bir devamıdır.<sup>[8]</sup> Heisenberg'in belirsizlik prensibinde ise "dünyanın gözlemciden bağımsız olmadığı" düşüncesinin çok önemli bir dönüşüme neden olduğu vurgulanmaktadır. Hawkins'e göre de; Einstein, "insan bilincinin dışında bağımsız bir evren vardır" şeklinde düşünmeyi tercih etmiştir.<sup>[9]</sup> Einstein'ın takipçisi olan ve Einstein'ın çalışmalarını geliştiren David Bohm'un "yeni düzen" anlayışı, Galileo ve Newton'unkinden tamamen farklı olarak "bölünemez bütünlüğün düzeni"dir. Bohm'un (1980), Einstein'ın tersine kabul ettiği Heisenberg'in belirsizlik prensibi de, evrenin bölünemez bütünlüğü farkındalığının kapısını açmıştır.<sup>[10]</sup>

Moles'ün dediği gibi kaos'u matematik yoluyla yorumlayan bir matematikçi olan Mandelbrot, geliştirdiği "fraktal geometri" ile "tabiatın kendi geometrisi"nden söz ederken örgütlenme ilkelerini de açıklamaya başlamıştır. "Fraktal kelimesi, düzensiz ve parçalı, kırıklı ve kesikli şekilleri - kar tanelerinin billurumsu eğrilerinden galaksilerin kesintili tozlarına kadar düşünebileceğiniz bütün şekilleri - betimlemek hesaplamak ve düşünmek için kullanılacak bir araç yerine geçen bir kelime olmuştur" (Gleick, 1997: 134).<sup>[4]</sup> Doğada var olan çok yüksek derecede düzensiz ve kırılmış pek çok mekansal dokuyu, klasik geometri tanımlamakta zorlanmaktadır. Mandelbrot bu dokuların eksik olan geometrik temsili için, bir biçimler ailesi anlamında "fraktaller" ve "fraktal kümeleri" ifadelerini önermiştir.<sup>[11]</sup>

Doğadaki bu biçimlere farklı ölçeklerde bakıldığında hep birbirine benzer bir düzene sahip olduğu görüldüğü için, fraktal geometride; "kendi - kendine benzerlik" ilkesi tanımlanmıştır. Bu ilke, karmaşık sistemlerin "kendi - kendine organizasyon" süreci içinde önemli bir düzen prensibi olarak ortaya çıkmıştır.

Termodinamik süreçlerden hareketle tanımlanan diğer ilkeler olan; "başlangıç noktasına hassas bağımlılık" ve "geri-dönüşsüzlüğü" ise; Brüksel Okulu'nun kurucuları olan Prigogine ve Stengers'in geliştirdikleri ve kapsamlı bir değişme teorisi olan "dağılan yapılar ve dalgalanmalı düzen" kuramında görmekteyiz. "Düzensizlik, kararsızlık, çeşitlilik, dengesizlik, doğrusal olmayan ilişkiler (ki bu ilişkiler içinde küçük girdiler çok büyük neticeleri başlatabilir) ve geçicilik - zamanın akışına karşı yüksek bir duyarlılık" konularına dikkat çekmişlerdir. Onların denge konusundaki tespitleri de canlı ve dinamik yapılar olan yerleşim sistemleri için çok önemlidir. Onlara göre; denge yapıları, mikroskobik elementlerin (moleküller, atomlar) hareketlerinin bir istatistiksel eşitlenmesi olarak görülebilir. Dengeye ulaşan yapılar eylemsizdirler ve çevrelerinden izole edilerek korunabilirler. Oysa biyolojik bir hücre ya da bir şehir, yalnızca açık sistemler değil, varlıklarını açık olmalarına borçlu sistemlerdir. Kendilerine dış dünyadan gelen madde ve enerji akışıyla beslenirler, çevreleriyle ilişkileri kesildiğinde ölürler" (Prigogine & Stengers, 1998: 165).<sup>[12]</sup>

Ayrıca, Prigogine ve Stengers sistem düşüncesindeki; bir sistemin karmaşıklık düzeyini gösteren "entropi" kavramına farklı bir yorum getirmişlerdir. Onlara göre entropi; sistemi, dağılmaya doğru götüren bir kayma yaratabilir. Bir başka deyişle, sisteme eklenen bir girdi, sistemin bir değişim girdabına girmesine ve dağılmasına neden olabilir. Ancak belli şartlar altında "entropi"nin kendisi düzenin atası olabilir" (Prigogine & Stengers, 1998: 13).<sup>[12]</sup> Sistemin içindeki çeşitlilik arttıkça, karmaşıklık düzeyi (entropi) artar; entropideki artış ise sistemin işleyişinde hatalara, bu da negatif geri-beslemeye neden olur; negatif geri-besleme de düzenin farklılaşmasını sağlar. Özellikle Prigogine'in ısrarla vurguladığı, düzen ve organizasyon aslında bir "kendi - kendine organizasyon" sürecinden geçerek düzensizlik ve kaostan "kendiliğinden" ortaya çıkabilir



Şekil 1. Kendi-kendine organizasyon süreci (Diker Çamlıbel, 2003:70).<sup>[13]</sup>

düşüncesi, “karmaşıklık kuramı”nın da temelini oluşturmaktadır. Bu noktada sistemin kendi - kendine organize olarak daha karmaşık bir düzene geçiş süreci, aşağıdaki şekilde özetlenmeye çalışılmıştır (Şekil 1).

### Karmaşıklık ve Sinerjetik Sistem

Sistem yaklaşımına göre “karmaşık sistemler”; çok sayıda alt sisteme ve bu alt sistemler arası birden çok girdi, çıktı ve geri-besleme ilişkilerine sahip ve çevreleriyle etkileşim içinde olan açık sistemlerdir. Sistem düşüncesinin bir uzantısı olarak “karmaşıklık kuramı”; kaosun içindeki kendi - kendine örgütlenme süreçlerini inceleyerek daha karmaşık bir düzene geçişi “evrim” olarak nitelendirdiği için, aynı zamanda yeni bir evrim kuramı olarak görülmektedir.<sup>[13-15]</sup>

Kendi kendine örgütlenme süreçlerine ilişkin çalışmalar sinerji, sinerjik ve sinerjetik kavramlarını araştırmacıların gündemine getirmiştir. “Sinerji” sözcüğü Yunanca’da birlikte anlamına gelen ‘sin’ ile güç anlamındaki ‘enerji’ sözcüklerinden türetilmiştir. Bir grup organın sinir merkezi ve kaslar gibi, bağlantılı, bütünleşmiş hareketleri; bir sistemin hareketi ki, bu hareket onu oluşturan elemanların veya parçalarının hareketlerine bakarak tahmin edilemez. *Sinerjik* birlikte iş yapabilmeye gücü olan, *sinerjetik* ise bu gücü kendi-kendine organize olarak sürekli atırabilen anlamına gelmektedir.<sup>[16]</sup> World book sözlüğünde ise sinerjik ve sinerjetik aynı anlamda; “bağlantılı, birlikte hareket eden” olarak gösterilmiştir.<sup>[17]</sup> Haken ise; geliştirdiği sinerjetik sistemler yaklaşımında; içe büyüyerek, yeni alt-sistemler oluşturarak ve tekrar bütünleşerek, evrimleşebilen ve sinerjisini sürekli arttırabilme yeteneğine sahip olan sistemleri tanımlamak için kullanmıştır.<sup>[18]</sup> World book sözlüğünde; “*sinerjist*” ve “*sinerjistik*” ise; birlikte - bağlantılı hareket eden organ, parça; sinerji yaratan, sinerjinin yaratılmasına etki eden anlamlarına gelmektedir.<sup>[17]</sup> Bu

makalede, “*sinerjist*” sözcüğü “birlikte - bağlantılı hareket ederek sinerji yaratılmasını motive eden” anlamında kullanılmıştır.

Sinerji konusundaki çalışmalar doğanın bütünleşmiş hareketleriyle ilgilenir. “*Sinerjetik, düşüncenin geometrisi*” adlı kitabında Fuller sinerjiyi; bütün sistemin hareketinin, ayrı ayrı parçalarının hareketleriyle tahmin edilememesi; sistemin toplam, bütüncül hareketinin bileşenlerinin, alt sistemlerinin veya onların bileşenlerinin hiçbir hareketiyle tahmin edilemez oluşu, şeklinde açıklamıştır (Fuller, 1978: 3).<sup>[19]</sup> Yaygın olarak “sinerji”nin bilinen anlamı, parçaların bir araya gelmesi ve aralarında gelişen bağlantılar sonucunda, toplam enerjilerinden daha büyük bir enerjinin ortaya çıkmasıdır ( $2 + 2 > 4$ ). Oysa burada farklı bir anlam vardır, o da, parçaların veya bileşenlerin hareketlerine bakarak bütünü hareketinin asla tahmin edilemeyeceğidir. Parçalar arasında gelişen etkileşimle, “*tahmin edilemez*” bir durumun ortaya çıkması söz konusudur.

Bu kapsamda, *uyarlanabilir* karmaşık sistemler başlığı altında toplanan beyin fonksiyonları ve sinir ağları araştırmaları, özellikle de Haken ve Domasio’nun çalışmaları dikkat çekicidir.<sup>[18,20-25]</sup> Haken’in beyin ve sinir ağlarından hareketle geliştirdiği “*sinerjetik sistem kuramı*” eskisinden daha karmaşık bir sisteme evrim sürecinde ortaya çıkan kendi - kendine organizasyon olgusunu ele alır (Tablo 1). Haken’in sinerjetik sisteminin temelinde ise “döngüsel nedensellik” anlayışı bulunmaktadır, bu anlayışa göre; “bütün parçaları, parçalar da bütünü oluşturur”.<sup>[18,19]</sup>

Öte yandan, Domasio “sinerjetik” kavramını kullanmamıştır, ancak Descartes ile gelişmiş olan ve ikili yapı anlayışına dayanan eski kartezyen anlayışı eleştirmiş ve yeni bütüncül bir yaklaşım getirmiştir. Bu yaklaşım Haken’in sinerjetik yaklaşımı ile benzerlikler göster-

**Tablo 1.** Beyin fonksiyonları ve sinir ağlarına geleneksel ve sinerjetik yaklaşımların karşılaştırılması (Haken, 1996:10)<sup>[20]</sup>

Geleneksel yaklaşım	Sinerjetik yaklaşım
Hücre	Hücreler ağı
Birey	Birlik
Büyükanne hücre (Tek bir beyin hücresinin kimlik belirlemesi)	Hücreler toplamı, topluluğu (Hücreler birliğinin bir eylemi olarak algılama)
Yönetici hücre	Hücreler toplamı, topluluğu
Yerleşmiş ( <i>localized</i> )	Yerleşmemiş ( <i>delocalized</i> )
Beynin hafıza bölümü	Dağıtılan bilgi
Programlanmış bilgisayar	Kendi - kendine organize olmuş
Matematiksel kurullarla işleyen	Kendi - kendine organize olmuş
Sıralı	Paralel ve sıralı
Zorunlu	Zorunlu ve rastlantısal olay / Durumlar
Dengeli, durağan	Dengesizlik sınırında

mektedir. Domasio'ya göre; "beyin" ve "beden" iki ayrı yapı değildir. Beyin, bedenin bir parçasıdır ve beden ile sürekli etkileşim içindedir. Karar mekanizması da sadece beyinde belli hücreler tarafından yerine getirilmekte, beden ile olan etkileşimler sonucunda ortak olarak üretilmektedir. Bu bilgi ve yönetim organı büyük bir sistemler topluluğudur. Bu topluluk bir yandan vücut ve dış dünya ile etkileşir, bir yandan da dış dünya, beden ve beynin kendisi hakkındaki, doğuştan gelen ve sonradan edinilen tüm bilgileri depolar. Bu bilgiler, motor (düşünülmeden bedenin otomatik gerçekleştirdiği) çıktılarla, zihinsel (düşünceleri oluşturan imgesel) çıktıların seferber edilip yönlendirilmesi için kullanılır.

Biyolojik düzenleme, önceki hallerin anıları ve gelecek eylemlerin planlanması, yalnızca beynin bazı bölgeleleri arasında değil, beden ve beyindeki karar merkezi arasındaki pek çok "işbirlikçi faaliyetin" de sonucudur (Domasio, 1999: 102).<sup>[25]</sup> Bedenin sinerjetik sistemi içinde yönetim; sadece beynin bir fonksiyonu olarak görülmemekte, bedenin tüm parçalarının iletişimi ve etkileşimi ile oluşmaktadır. Bu yönetim biçimi ile günümüz toplumlarında gelişen yönetişim arayışları arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Yönetim sistemleri toplumdan ayrı sistemler değildir, toplumsal sistemin bir parçasıdır ve toplumun diğer parçalarıyla etkileşim içindedir. Bu nedenle, toplumun her parçasının katılımının sağlandığı bir yönetim sisteminin gelişebilmesi, daha karmaşık bir sisteme doğru evrimleşebilmesi çok önemlidir.

### Toplumsal ve Kentsel Sistemlere Yansımalar

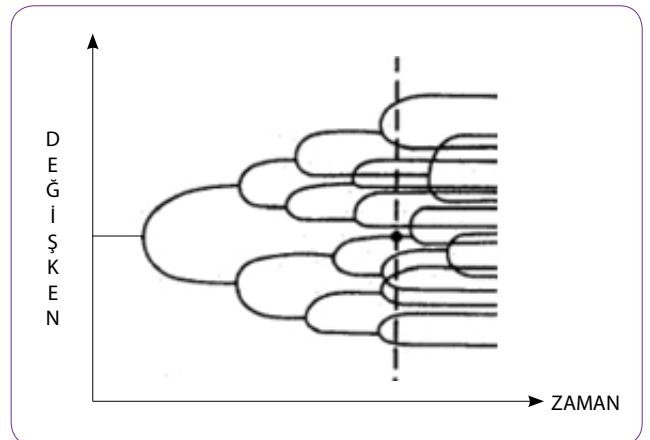
Toplumlar ve yerleşim sistemleri de sahip oldukları alt-sistemler, elemanlar, hem bunlar arasındaki ilişkiler hem de çevreleri olan olan ilişkilerin çokluğu düşünülürse son derece karmaşık sistemlerdir ve süreç içinde kaos, kendi-kendine organize olarak daha karmaşık bir düzene geçerek evrimleşirler. Kaos durumunun içinden, kendi-kendine organizasyon süreci ile ortaya çıkan düzen toplumsal ve kentsel alanlardaki araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Toplumsal dinamiklerde yaşanan kaotik durumlar ve artan karmaşıklık düzeyleri nedeniyle, hem bazı sosyal bilimciler,<sup>[26-31]</sup> hem de bazı doğa bilimcileri<sup>[32-35]</sup> doğanın yasalarını ortaya çıkaran bu çalışmalarla toplumsal kuramlar arasında ilişki kurma konusuna yoğunlaşmışlar ve toplumsal boyutta yeni, daha karmaşık bir düzene geçiş kurallarını açıklamaya çalışarak adeta "yeni bir evrim kuramı" oluşturmaya başlamışlardır.

Kaos, kendi-kendine organizasyon ve sinerjetik sistem kuramları ile ilgili uyarılma çalışmaları, daha çok beşeri coğrafya alanında ortaya çıkmaktadır. Beşeri coğrafya alanında, kaos ve kendi - kendine organizas-

yon düşünceleri önce positivist görüşün karşısında gelişmeye başlayan bir akım olarak görülmüş, daha sonra ise sinerjetik sistem ve karmaşıklık kuramları ile birlikte positivist genel sistem yaklaşımının yeni bir türevi haline gelmiştir.<sup>[36]</sup> Healey de karmaşıklık kuramı ile ilgili yansımaları yeni-pragmatik yaklaşımlar olarak yorumlamaktadır.<sup>[37]</sup>

Kent ve bölge bilimi alanında, dinamik sistemler yaklaşımı, ilk olarak Forester'ın "Kentsel Dinamikler"<sup>[38]</sup> ve "Dünya Dinamikleri"<sup>[39]</sup> çalışmalarında görülmektedir. Daha sonra Allen ve Sanglier Brüksel Okulu'nun "dalgalanmalı düzen ve dağılan yapılar" düşüncelerini kentler arası gelişen etkileşim sistemlerine uyarlamışlardır. Sistem düşüncesinde olumsuz geri-bildirimler sistemin kendini düzenlemesini ve gelişmesini sağlar, Allen ve Sanglier ise sadece olumsuz değil olumlu geri-bildirimlerin ve rastlantısal etkileşimlerin de kentlerin kendi - kendine organizasyonunu artırdığını vurgulamışlardır.<sup>[40,41]</sup>

Allen ve arkadaşları, aşağıdaki şekilde kendi kendine organizasyon sürecinin, hem geri dönüşümsüz özelliğini, hem de rastlantı ve zorunluluk birlikteliğini göstermişlerdir. Bir karar aşamasına gelindiğinde ve bir seçim rastlantısal olarak gerçekleştirildiğinde, seçilen yolda belli bir süre olacak olanlar artık zorunludur ve yeni bir seçime kadar gelişim tahmin edilebilir durumdadır. Ancak bu süreç yeni alternatifler ortaya çıktığında ve yine bir karar anına gelindiğinde tekrar etmektedir. Bir seçim anına gelindiğinde rastlantısal olarak karar verilirken, seçilen yolda olacak olanlar artık zorunlu yani tahmin edilebilir olmaktadır. Şekil 2'de gösterilen kesitte, daha önce farklı seçimler yapılmış olsaydı, 12 farklı noktada olunabileceği görülmektedir.<sup>[29]</sup> Rastlantı ve zorunluluk ile ilgili bu düşüncelerden hareketle; yerleşim sistemlerinin de geri-dönüşümsüz süreçler oldu-



Şekil 2. İmgesel çatallanmalar, rastlantı ve zorunluluk (Allen vd., 1984: 68).<sup>[29]</sup>

ğunu ve uzun vadeli değil, ancak kısa vadeli tahminler yapılabileceğini söyleyebiliriz.

İnsanların sinir sistemi dizgeleri, fonksiyonları ve evrimi ile kentler arasında ilişkiler kurmaya çalışan Laborit'e göre bilimin amaçlarından biri; henüz kendi alanına katamadığı örgütlenme düzeylerinde yürürlükte bulunan düzenlemeleri ortaya çıkarmaya çalışarak, rastlantı alanını elden geldiğince daraltmaktır.<sup>[32]</sup> Söz konusu örgütlenme düzeyleri bilimin alanına girdiği an, bir takım yasalara bağlanarak gelişimleri tahmin edilebilir duruma gelir. Canlı süreçler içerisinde, belli bir örgütlenme düzeyinde rastlantısal gözüken şey, olsa olsa, bir parçası veya alt sistemi olduğu daha üst düzeydeki bir örgütlenmenin veya daha büyük bir bütünün alabilmesine düzenli etkisidir. Laborit burada rastlantıyı, algılama ve bilgi eşikleri ile ilişkilendirmiştir. Benzer bir yorumu Monod da daha yalın bir şekilde yapmıştır: "rastlantı sebeplerini bilemediğimiz sonuçlardır".<sup>[42]</sup>

Allen ve arkadaşları, aktörler arasındaki karar süreçlerini, onların sınırlı algılamalarını ve her tür değer sistemini dikkate alarak açıklamışlardır.<sup>[30]</sup> Farklı boyutlardaki çeşitli aktörler ve onların çeşitli tercihleri ile sistemin karmaşıklığını bilgisayar simülasyonları ile modellemiştir. Geliştirdikleri simülasyonların amacı geleceği kestirmek ve denetlemektir. Ancak, kendileri de; "kestirim ve kontrol" konusunda sınırlamaların olduğu ve geleceğin tahmin edilemeyeceği sonucuna varmışlardır. Bunun nedeni; yapıların içsel birikimleri ve tarihlerinin çok önemli rollere sahip olmasıdır. Kentsel dinamiklerin, doğrusal olmadığını ve buna bağlı olarak kentsel yapıların çalkantılarla oluştuğunu söylemişlerdir. Onlara göre, doğrusal olmayan kentsel dinamikler geri-dönüşümsüzdür ve termodinamik dengeden uzak sistemlerdir.

Ayrıca onlar, kentlerin ve bölgelerin kendi - kendine örgütlenen, giderek karmaşıklaşan ve evrim geçiren sistemler olduğunu belirterek; Christaller'in "merkezi yerler" statik modelinden "dinamik bir yorum" geliştirme çabasına da girmişlerdir.<sup>[28,30]</sup> Bu çabayı White ve Moffat da göstermişlerdir.<sup>[43,44]</sup> Semboloni ise, optimizasyon ile kentsel mekansal dinamiklerin kontrolü, bütünleşen ve ayrışan dokuların kendi-kendine organizasyon süreçleri üzerine çalışmıştır. Kentsel dinamiklerin kendi-kendine organize olan özelliğini avantaj olarak gören ve şehrin gelişimini kontrol etmek için harcanan gücü azaltan üç aşamalı bir yöntem önermiştir.

1. Planın bir optimizasyon süreci olması,

2. Şehrin kendi-kendine organize olan dinamikleri içinde ortaya çıkan konfigürasyonlardaki optimal çö-

zümelerin karşılaştırılması,

3. Bu optimal çözümlerin kendi-kendine organizasyon dinamiklerinin yakından incelenmesi.

Bu yönteminde, optimizasyonu özel bir devinim türü olarak, kendi-kendine organizasyonu da özel bir optimizasyon türü olarak değerlendirmiştir.<sup>[45]</sup> Kentsel alanda ise hücrel otomata konularında çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır.<sup>[46-51]</sup> Bu çalışmalar genellikle karmaşık ve doğrusal olmayan kentsel dinamiklerin bilgisayar simülasyonları şeklinde gelişmekte ve geleceğin kestirilmesini ve gelişmelerin denetimini amaçlamaktadır.

Bilgisayarlarda geliştirilen sinir ağı modelleri de mekansal analizlere uyarlanmaya çalışılmaktadır.<sup>[21,22,24]</sup> Bunlar daha çok matematiksel modeller şeklinde olup; coğrafi bilgi sistemlerine, iletişim veya ulaşım dinamiklerine uyarlanmaktadır. Fischer, uyarlanabilir karmaşık sistemler olarak sinir ağları modelini, Avusturya'daki iletişim verileri için kullanarak, "mekansal etkileşim modeli" geliştirmiştir.<sup>[52]</sup> Wang da, coğrafi bilgi sistemlerinde yapay sinir ağları modelini, "tarımsal arazi uygunluk değerlendirmeleri" için kullanmıştır.<sup>[23]</sup> Haken fiziksel, kimyasal ve biyolojik sistemlerin kendi-kendine organizasyonu ile beyin fonksiyonları, algılama ve davranış üzerine geliştirdiği "sinerjetik sistem" kuramını, 1995'de Portugali ile birlikte yerleşim sistemlerine uyarlamıştır. Haken ve Portugali daha çok doku algılamaları - yeniden algılama ile kendi - kendine organize olan bu dokuların haritalandırılması üzerine model geliştirmeye çalışmışlardır.<sup>[18,20,35]</sup> Ekonomik ağırlıklı olduğu için eleştirdikleri kentsel ve bölgesel çalışmalara farklı bir açıdan yaklaşan Fischer, Sonis ve Timmermas da doku algılamalarıyla ilgilenmişlerdir.<sup>[52-54]</sup> Bu yazarlar, kentsel ve bölgesel dinamikler, algısal haritalar, doku oluşumları ve bu dokulardaki değişimlerin tekrar haritalara yansıtılabilmesi için yinelenerek yenilenen doku algılamalarıyla ilgilenmişlerdir.

Bu çalışmalarda genellikle, fiziksel olarak değişen kentsel mekansal dokuların bir anlamda fraktal görüntüleri elde edilmeye çalışılmaktadır. Bunlar üzerinden de geleceğin tahminine yönelik çabalar gerçekleştirilmektedir. İnsan faktörü, sosyo - ekonomik ve politik yapılar, ilişkiler ve kararlar bu çalışmalarda ihmal edilmektedir. Oysa sistem kuramının kentsel analizlerdeki ilk yansımalarında; kent veya bölgelerdeki yapıların "insanlarla ve ilişkili eylemleriyle" tanımlanmadıkça gerçek, canlı bir sistem olamayacağı vurgulanmıştır.<sup>[1,55]</sup> Üstelik, sadece fiziksel doku haritalarından yola çıkarak geleceği tahmin etme çabaları da, uyarlanmaya çalışılan kaos, karmaşıklık ve sinerjetik sistem kuramının temel ilkeleri arasında bulunan "geleceğin tahmin

edilemeyeceği” ilkesine de uymamaktadır. “Rastlantı ve zorunluluk” konusuyla ilgili çalışmalar da; “bir seçim yapıldığında veya bir karar verildiğinde kısa bir süre zorunluluğun söz konusu olduğunu ve ancak bu süre için geleceğin tahmin edilebileceği”ni göstermiştir.

Prigogine ve Stengers’ın “dinamik sistemler ve dalgalanmalı düzen” kuramını toplumsal sistemlere uyarlayarak “sosyal değişim dalgaları” ile kaos içindeki düzeni açıklamaya çalışan Toffler, tarihi ve bütün toplumları değişim süreci içinde görmemizi sağlamaktadır.<sup>[56]</sup> Ona göre bir toplum aynı anda birden fazla değişim dalgasının etkisine girebilir. Bugün dünyanın çeşitli yerlerindeki toplumlar, hem tarımın, hem sanayileşmenin yarattığı değişimleri yaşarken, bunlara enformasyon devriminin yarattığı değişimler de eklenmiştir. Toffler’a göre her bir toplum altı dinamik küreye sahiptir ve değişim dalgası bir toplumu etkilediğinde bu kürelerde etkileşimler ve değişimler başlar. Ancak, Toffler bu küreleri tanımlarken “mekan, tarih ve kültür” dinamiklerini ihmal etmiştir.

### Sinerjetik Toplum Dinamikleri

Toplumlar açık ve doğrusal gelişme göstermeyen, sürekli değişim ve dönüşüm gösteren karmaşık, dinamik sistemlerdir ve “kendi - kendine organize” olurlar.<sup>[13]</sup> Her toplum kendi sürecini farklı hızlarda ve çeşitlilikte yaşar. Ortak olan özellikler sadece soyut dinamik ilişkiler olarak tanımlanabilir.

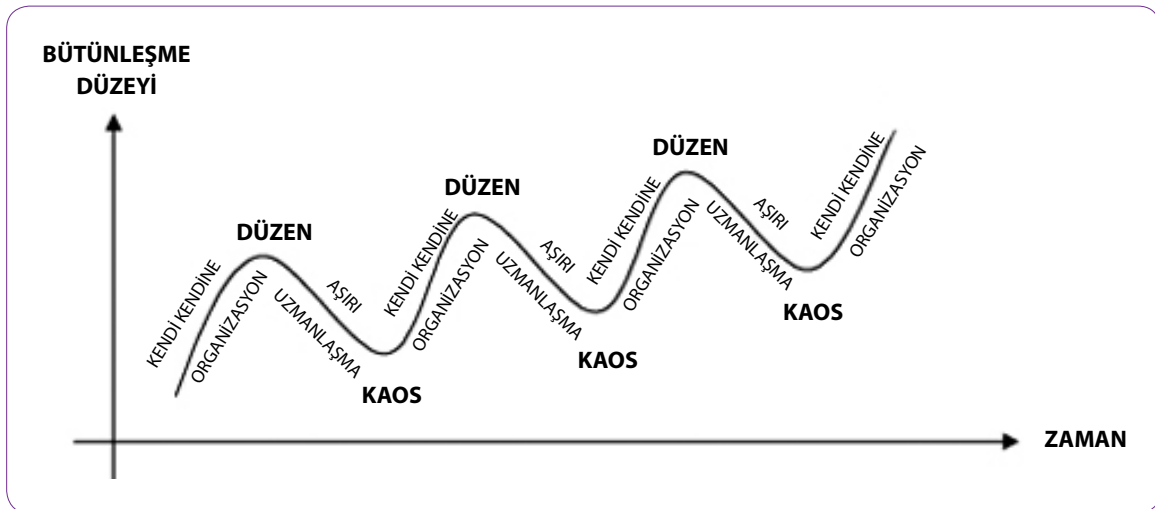
Günümüz toplumlarında, sonsuz çeşitlilikte bireyler, aileler, gruplar, organizasyonlar vb. bulunmaktadır. Bu sonsuz çeşitlenme ise, sürekli artan değişim hızı ile birleşince toplumlar için “belirsizlik, kaos ve kriz” durumları yaratmaktadır. Çok çeşitli alt - yapılarla ve özellik-

lere sahip insanlar, benzerliklerine göre önce iletişime geçmekte, aralarındaki iletişim - etkileşim kanalları sayesinde birlikler oluşturmaktadır. İnsanların, ortak “sorun, amaç, ihtiyaç, ilgi, ideal vb.” gibi çok çeşitli benzerliklerine göre farklı düzeylerde birlikler oluşturmaları ile ortaya çıkan tahmin edilemez güç “toplumsal sinerji” olarak tanımlanabilir.

Sürekli kendi - kendine örgütlenerek yeni yatay ve dikey bağlantılar ile, toplumsal sinerji oluşturan ve bunu arttırabilen toplumlar “sinerjetik toplum”lardır.

Her toplumsal birim -bireyden insanlığa kadar- evrim sürecinde “dalgalanmalı bir düzene” sahiptir. Bu dalgalanmalar “kriz ve kaos” ile “denge ve düzen” arasında gerçekleşmektedir. Toplumsal birimler kendi-kendine organize olarak yeni ve daha karmaşık bir “denge ve düzen” durumuna yükselirler. Bu düzen ve denge belli bir süre devam eder ve bu süreç içinde toplumsal birimler çeşitlenir, çoğalır ve karmaşıklarırlar. Bu da düzenin - dengenin giderek bozulmasına ve yeni bir “kaos” durumunun ortaya çıkmasına neden olur. Kaos durumunu ise, tekrar “kendi - kendine organizasyon süreci” takip eder. Her toplumsal birim, toplumsal çeşitliliğin yüksek olduğu belirsizlik ve kaos zamanlarında kendi - kendine organizasyon sürecine girer (Şekil 3).

Fraktal örgütlenmede, bir ölçek veya düzeyde ortaya çıkan düzen (desen, doku) diğer ölçeklerde veya düzeylerde de tekrar etmektedir. Fraktal yapı da böyle oluşmaktadır; doğanın bu gerçek geometrisine büyüteçle bakılacak olsa, her ölçekte aynı düzene rastlanmaktadır. Bu ilke sinerjetik toplum örgütlenmesine de uyarlanabilir. Böylece düzen kuralları her katmanda aynı olacağı için dikey bağlantılar çok daha hızlı ku-



Şekil 3. Dalgalanmalı düzen (imgesel gösterim) (Diker Çamlıbel, 2003: 93).<sup>[13]</sup>

rulabilir ve toplumsal sinerji daha güçlü ve etkin hale gelebilir.

Aynı düzenin her düzeyde tekrar etmesi ile akla gelen “aynılaşma veya monotonluk” tehlikesine karşı, her katmandaki toplum bileşenlerinin farklılıkları, kendi - kendine oluşan “toplumsal sinerji”ye yansıtacağı için “çeşitlilik” sağlar. Tekrar eden düzen sadece, soyut dinamik ilişkiler - etkileşimler düzenidir. Bunun içinde her toplum kendini tanıma, kendinin farkına varma ve kendini bilme süreçlerini kolayca yaşayarak “kendi kimliğini” bulur ve ifade eder.

Canlı organizmaların evriminde, zamanla daha karmaşık bir örgütlenmeye doğru geçilirken karmaşık bir iletişim - etkileşim sistemi olarak sinir ağlarının oluşum süreci toplumsal organizasyonlar için de geçerlidir. Toplumsal sistemler de aralarında kendi - kendine organize olarak sinir sistemi benzeri iletişim ve etkileşim kanalları oluşturarak bütünleşmekte ve daha karmaşık bir düzene doğru evrimleşmektedirler.

Kendi kendine organize olan “sinerjetik toplum modelinde”, fraktal geometrideki “yatay ve dikey bağlantılar” geçerlidir. Yerel düzeyden küresel düzeye kadar yedi farklı düzey vardır. Bunlar; “mahalle, ilçe, il, bölge, ülke, uluslar arası bölge ve dünya”dır.

*Yatay bağlantılar*; bir düzeydeki; çeşitli gruplar, birlikler, sivil toplum kuruluşları'nı (STK) oluşturan “benzerlerin” yatay iletişim - etkileşim bağlantılarıdır. Yine aynı düzeyde, bu toplumsal sinerji ile yerel yönetimler ve merkezi yönetimin organları arasında, benzer sorunların çözüm arayışı içinde, yeni “iletişim - etkileşim kanalları” oluşarak “çalışma grupları, kozalar, platformlar, konseyler, kurultaylar” oluşur. Böylece katlanarak büyüyen bir toplumsal sinerji ortaya çıkar.

*Dikey bağlantılar* ise; farklı düzeyler arasında, çeşitli gruplar, birlikler, STK'lar, yerel yönetimler ve devlet bürokrasisi içinde, yine benzerlik ilkesiyle ortaya çıkan iletişim - etkileşim kanallarıdır. Böylece yatay bağlantılarla oluşan toplumsal sinerji, dikey bağlantılar ile katlanarak daha da güçlenir.

Bu makaleye konu olan tez kapsamında geliştirilen “*Sinerjetik Toplum*” modelinde; Toffler'ın tanımladığı her toplumun sahip olduğu altı dinamik küre kabul edilmiştir. Ancak onun ihmal ettiği; toplumların belli bir coğrafya ve yerleşim sisteminde, bir tarihe ve kültürel birikime sahip olarak var olmaları ile ilgili dinamikleri ifade edebilmek için “mekansal - zamansal kültür dinamikleri” eklenmiştir. Ayrıca bu dinamikleri “çark”lar ile ifade etmenin daha doğru olduğunu düşündük. Böylece, dinamik sistemler ve alt-sistemler arasındaki güç-

lü ilişkileri ve etkileşimleri anlatmak mümkün olacaktır. Aynı zamanda, dinamik çarklar; bugünün karmaşık toplumsal sisteminin, farklı dinamiklerini, bu dinamikler arasındaki bağlantısallığı ve bütünlüğü, sistemin bir noktasında veya bir alt - sisteminde gerçekleşebilecek bir değişimin nasıl tüm sistemi etkileyebileceğini de ifade etmenin en iyi yolu olarak düşünülmüştür.

Farklı kademelerde topluluk ve toplumların sahip olduğu dinamik ilişki ve etkileşimlere sahip yedi alan “dinamik çark”lar olarak tanımlanabilir. Burada bir toplumdaki ilişkilerin kapsanması ve mümkün olduğunca yalın olarak ifade edilebilmesi önemli görülmüştür. Çünkü yerel düzeyden küresel düzeye kadar bir toplumun sahip olduğu dinamik ilişkilerin ve etkileşimlerin ifade bulabileceği bir esneklik ve soyutlama düzeyinde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bütün medeniyetlerin, toplumların ve yerleşimlerin sahip olduğu dinamik çarklar:

1. *Teknolojik dinamikler çarkı*; Enerji, üretim ve dağıtım sistemleri ve bunların birbiriyle bağlantılarından oluşur.
2. *Toplumsal dinamikler çarkı*; Büyük bir çeşitlilik sahibi olan birey, aile, örgütler ve toplumsal kurumlar (eğitim, sağlık, ... gibi) ve bunların birbirleriyle değişik şekillerdeki ilişkilerinden oluşur.
3. *Enformatik dinamikler çarkı*; Bilgi üretme ve iletişim sistemleridir ve farklı düzeylerde de olsa, bütün toplumlar kendi teknoloji düzeyleri kapsamında bu çarka sahiptir. Teknolojik, toplumsal ve enformatik dinamikler birbirleri ile sıkı sıkıya bağlantılı ve etkileşim içindedir.
4. *Ekolojik dinamikler çarkı*; İçinde var olunan ekolojik şartlar, her toplum için zaman içinde ve coğrafi özelliklere göre dramatik bir biçimde değişebilir. Ekolojik sistem diğer çarklarla sıkı sıkıya bağlıdır ve hepsinden etkilenmekte ve etkilenmektedir.
5. *Güç dinamikleri çarkı*; Otoritenin resmi ve gayri resmi siyasi kurumlara dağıttığı yasama, yürütme ve yargı erki söz konusudur ve bu her toplumda farklılıklar gösterir.
6. *Psikolojik dinamikler çarkı*; Yakın ilişkiler, öznelilik, kişilik özelliklerini ve hatta toplumsal ilişkileri kapsamaktadır.
7. *Mekansal - zamansal kültür dinamikleri çarkı*; Yukarıda sayılan bütün dinamik çarkların etkileşimleriyle beslenen, biriken ve her bir çarkın gelişimi için altyapı ve birikim oluşturan mekan ve bellektir. Yukarıda anılan altı alandaki dinamiklerin so-



nucu olan yer ve ona ilişkin her anlamdaki bilgi birikimi, bir başka deyişle yerleşimlerin coğrafyası ve yerleşim belleğinin düzeyi o uygarlığın, toplumun gelişmişliğini gösterir (Şekil 4).

Bu model Christaller'in merkezi yerler kuramındaki gibi tüm merkezi yerlere uyarlanabilir. Sinerjetik toplum anlayışını, uluslar arası bölgelere ve dünya bütününe kadar genişletebiliriz. Elbette ki, bu çarklar dinamik ilişkileri soyutlama biçimi olarak önerilmektedir. Böylece statik olarak eleştirilen Christaller'in ekonomik yapı ve mesafe ilişkilerine bakarak geliştirdiği "merkezi yerler" modeli; farklı boyutlardaki dinamik ilişkilere sistematik bir yaklaşım geliştirmek için kullanılabilir. Bu modelle düşündüğümüzde küreselleşme akımlarına da farklı bir anlayış getirmek mümkün olacaktır: "bütünleşme". Kaos teorisindeki "kelebek etkisi" düşüncesinde olduğu gibi; dünyanın bir yerinde meydana gelen küçük bir değişimin tüm dünyayı etkileyişi bu modelle açıklanabilecektir. Örnek olarak, uluslar arası bölgeler düzeyinde gelişen sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim birlikleri, devletlerin oluşturduğu birlikler görülmektedir.

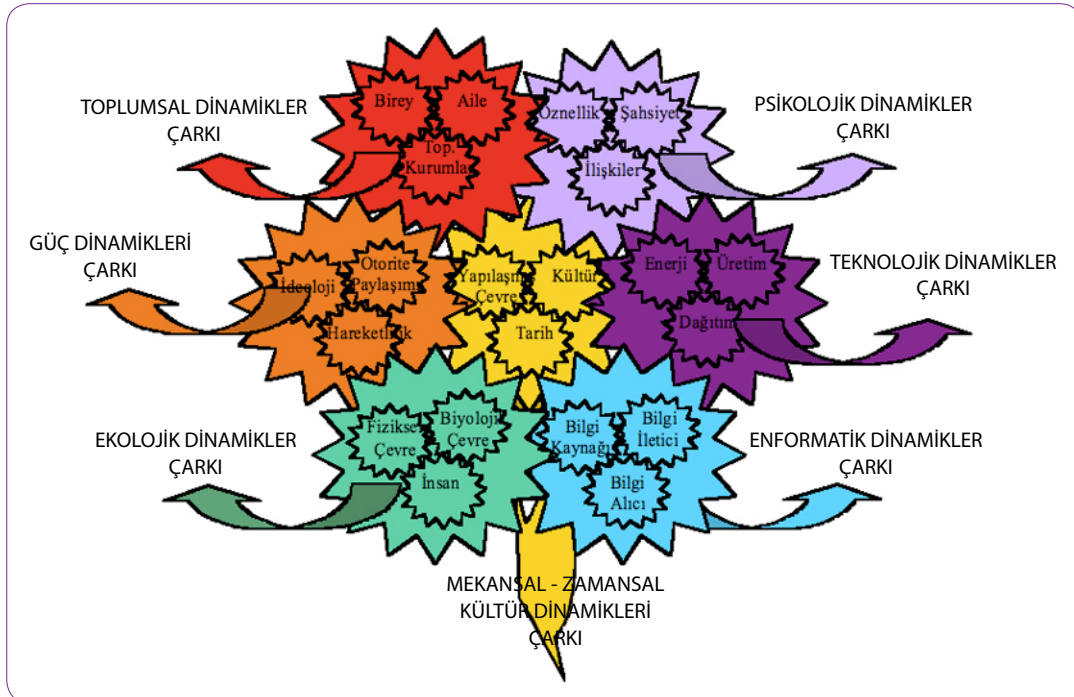
Her toplum kapsadığı topluluklarla etkileşim içindedir. Toplum içerdiği toplulukların dinamik çarklarının etkileşimiyle oluşan bir senteze sahiptir. Bu senteze varılırken karşılıklı öğrenme, kendini tanıma ve farkına varma süreçleri yaşanır ve farklı kimlikler oluşur. Bir başka deyişle, il düzeyindeki bir toplumsal dinamik-

ler çarkı, ilişkide olduğu kendi sınırları içindeki ilçe ve mahallelerin toplumsal dinamiklerinin etkileşimleri ile kaynaşarak, bütünleşerek varolmaktadır. Aynı şey, bölgeler, ülkeler, uluslar arası bölgeler ve dünya için de geçerlidir. (AB uyum şartları gibi). Her düzeyde ise farklı dinamik çarklar arasında iletişim - etkileşim süreçleri yaşanmakta ve özellikle "zamansal - mekansal kültür dinamikleri" çarkı ile ilişki ve etkileşimler sayesinde varolabilmekte ve bir çeşit senteze ulaşılmaktadır. Dinamik bir dengeye sahip olan bu sentez aynı zamanda o toplumun "kimliği"ni oluşturmakta ve "zamansal - mekansal kültür dinamikleri" çarkında varolmakta ve kendini ifade edebilmektedir.

### Örnek Olay: 1999 Marmara Depremi Sonrası Yaşanan Kaos ve Sinerjetik Dinamikler

1999 yılının 17 Ağustos'unda Kocaeli ve 12 Eylül'ünde ise Bolu illerinde meydana gelen depremin yarattığı değişimin gücü toplumsal bir kriz, kaos yaratmıştır. Deprem Kocaeli'nin Gölcük ilçesinde "ekolojik dinamikler çarkı" içinde oluşmuş ve yarattığı sarsıntı dalgası çevreye, şiddeti giderek azalarak yayılmıştır. Bu yayılma ile deprem odağının çevresinde kademeli olarak etki alanları oluşmuştur.

Deprem, odağının ve etki alanının ekolojisi (fiziksel çevre, biyolojik çevre ve insan sağlığı) üzerinde büyük bir yıkım ve kayıp yaratmıştır. İlk önce mekansal - zamansal kültür birikimi içindeki dinamiklerden yapılaş-



Şekil 4. Sinerjetik toplum dinamikleri (Diker Çamlıbel, 2003: 99).<sup>[13]</sup>

miş çevreyi etkilemiş, hemen ardından da toplumsal, psikolojik, teknolojik, enformatik ve güç dinamiklerinin değişimine neden olmuştur. Deprem toplum üzerindeki etkisi zaman içinde farklılaşarak çoğalmıştır.

Deprem sonrası yaşanan süreç oldukça karmaşık ve üç temel çevrimi olan döngüsel bir süreç olarak nitelenebilir:

*Birinci Çevrim:* Deprem sonrası ilk etkileşimler zincirinde “Kaos Durumu” ortaya çıkmıştır.

Geçici - acil çözümler; toplumsal dayanışma ile ortaya çıkan “toplumsal sinerji” ile oluşturulmuştur. Tamamen bireysel küçük girişimler bile güçlü bağlantılar sağlayarak, arama - kurtarma faaliyetleri, geçici barınaklar, psikolojik ve sosyal hizmetler gibi önemli yardımların organizasyonunu gerçekleştirebilmiştir.

“Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi ile Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı’nın deprem bölgesinde “Bolu, Kocaeli, Sakarya ve Yalova” ortak yürüttüğü “deprem bölgesi hanehalkı - sosyal ekonomik durum araştırması” sonuçlarına göre; nüfusun %49.6’sı müstakil çadırlarda, %38.5’i çadırkentlerde olmak üzere, yaklaşık %90’ı çadırlarda kalmıştır (Tablo 2).

Tüm deprem bölgesinde bu çadır alanlarının kimler tarafından temin edildiği bilgisine ulaşamamış, fakat Kocaeli’deki barınma yerlerinin kimler tarafından temin edildiği deprem sonrası İzmit Kent Kurultayı tarafından Kocaeli’nde gerçekleştirilen sosyo - ekonomik değerlendirme araştırmasından elde edilmiştir. Toplumsal sinerji göstergesi olarak sivil toplum kuruluşları, akraba ve komşu yardımlaşması ve dış yardımları değerlendirecek olursak bunların %12.1, devlet tarafından toplam %21.5 olduğu görülmektedir. Devlet tarafından temin edilenler ile kıyasladığımızda toplumsal sinerji ile temin edilenler de azımsanmayacak durumdadır. Ancak, deprem felaketini yaşayan insanların kısa sürede kendi olanakları ile %57.7 oranında barınma yeri temin edebilmesi de ilginçtir. Büyük olasılıkla bu oranın da önemli bir bölümü dayanışmayla gerçekleşmiş olmalıdır. Eğer öyle değilse, bu sefer de böyle bir felaketin ardından insanların yarından fazlasının tamamen kendi başlarının çaresine baktıkları sonucuna varılabilmektedir. Devlet, sivil toplum kuruluşları, akrabalar ve dış yardımların birlikte oluşturdukları güçle

bile ihtiyacın %33.6’sını karşılayabilmiştir. Bu azımsanmayacak bir oran olsa da, depremin ardından acil geçici barınma ihtiyacı için elbetteki yetersiz kalmıştır.

Depremle ortaya çıkan kaos durumundan sonra, toplumun kendi - kendine organizasyon sürecinde yerel yönetimler ve planlama fonksiyonu neredeyse devre dışı kalmıştır. Planlama bu süreçte hiç yönlendirici olamamış, gereken esnekliği gösterememiştir. Oysa, bu akut dönemde oluşan toplumsal sinerji yönlendirilebilse, çok basit temel planlama ilkelerine uygun çadırkentler oluşturulabilse ve mekan organizasyonu gerçekleştirilebilse bu süreç çok daha az sancılı ve çabuk geçebilirdi (Diker Çamlıbel, 2003: 105-114).<sup>[13]</sup>

*İkinci Çevrim:* Deprem sonrası ortaya çıkan “Kaos Durumu”nun içinde “kendi - kendine organizasyon” sürecine girilmiştir. Kaos içinde oluşmaya başlayan “toplumsal sinerji”; kendi içinde bir düzen kurarak mevcut kamu örgütlenmesi ile işbirliği ve iletişim - etkileşim kanalları geliştirmiş, daha da büyüterek daha güçlü ve etkin bir şekilde topluma hizmet etmeye başlamış ve çeşitli dinamikler içinde sınırlı da olsa başarılı sonuçlar üretmiştir. Bu kapsamda, kamu örgütlerinin kalıcı çözüm arayışlarının uzun zamana yayılması nedeniyle, “devlet ve özel girişim işbirliği” ile “yarı-geçici” prefabrik konut ve hizmet alanları üretilebilmiştir (Tablo 3).

“Bayındırlık Bakanlığı tarafından ve hibe olarak yapılan prefabrik konut sayıları karşılaştırıldığında; %71.7 oranında devlet, %28 oranında ise hibe yoluyla yapıldığı görülmektedir” (Diker Çamlıbel, 2003: 115).<sup>[13]</sup>

*Üçüncü Çevrim:* Bu süreçte, kalıcı konut alanlarının yapımı, tamamlanması, depremedelerin hak sahipliği ve kredilendirilme durumlarına göre bu konutlara geçişi yaşanmıştır. Kalıcı hizmet alanlarının yapımı da gerçekleşmiştir. Mekanda yaşam standartları normal hale döndürülmeye, toplumsal düzen yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Depreme karşı yapılaşma standartları, yönetmelikler, denetim, sigorta, vb. gibi konularda çalışmalar yapılmaya başlanmış ve halen devam etmektedir.

Bu çevrim, yeni bir toplumsal düzene geçişin dinamiklerinin ve arayışlarının yaşandığı süreçtir. Kaosta yaşanan deneyimlerin çeşitli düzeylerde ve farklı platformlarda paylaşılması ile “toplumsal öğrenme” ger-

**Tablo 2.** Deprem bölgesinde nüfusun kaldıkları yerlere göre dağılımı<sup>[57]</sup>

Evde	Müstakil çadır	Çadırkent	Başka il	Kamu tesisi	Özel tesis (Otel vb.)	Hastane	Diğer
%3.9	%49.6	%38.5	%3.8	%0.4	%0.1	%0.1	%3.6

**Tablo 3.** Marmara depremi sonrası prefabrik konut yapımının illere göre durumu,<sup>[58,59]</sup> verileri birleştirilerek hazırlanmıştır (Diker Çamlıbel, 2003: 115)<sup>[13]</sup>

İl	Prefabrik konut sayısı				Toplam
	Bak. Yap.	%	Hibe	%	
Kocaeli	14824	%84	2755	%15.7	17579
Yalova	5048	%91.5	466	%8.5	5514
Sakarya	6978	%59.6	4729	%40.1	11707
Düzce	3258	%48.8	3411	%51	6669
Bolu	2460	%63	1443	%37	3903
Toplam	32568	%71.7	12804	%28	45372

çekleşmekte, toplum kendini yenilemek ve olası risklere karşı hazır olabilmek için farklı kademelerde ve dinamiklerde yeni örgütlenme modelleri geliştirmeye çalışmaktadır.<sup>[60-62]</sup> Gölcük'te, bu çevrim kapsamında insanlar yeni yerleşim alanlarında, kuralları yeniden belirlenmekte olan bir düzen içinde yaşamaya başlamışlardır.

Ancak, bu çevrimler deprem bölgesinin her yerinde sırayla, birisi tamamlanınca diğere geçilen aşamalar biçiminde değil iç içe geçen döngüler, bir başka deyişle *türbülans* veya *girdaplar* olarak gerçekleşmiştir.

#### Araştırmanın Amacı ve Deprem Sonrası Toplumsal Sinerji Aktörleri

Karmaşık yardım organizasyonundaki aktörler; gözlemler ve keşfedici araştırmalar ile belirlenmeye çalışıldığına dört temel grup ortaya çıkmıştır:

1. yardım amaçlı gönüllüler,
2. sivil toplum kuruluşları,
3. kamu kurumları
4. medya.

1. Gönüllüler grubu içinde; yardım etmek isteyen yerli ve yabancı bireyler, yardım grupları ve özel kuruluşlar,

2. Sivil Toplum Kuruluşları grubunda; farklı düzeylerde (küreselden mahalle ölçeğine kadar) kar amacı gütmeyen çeşitli yardım örgütleri,

3. Kamu Kurumları grubunda; yabancı devlet kurumları, merkezi ve yerel yönetim kurumları özellikle bölge içindeki valilikler - belediyeler ve merkezi yönetimce afetten sonra koordinasyonun sağlanması için oluşturulan farklı kademelerdeki kriz merkezleri (Başbakanlık Kriz Merkezi, Afet Bölge Koordinasyon Valiliği, vb.), Türk Silahlı Kuvvetleri ve Kızılay,

4. Medya grubunda ise; yerli ve yabancı basın or-

ganları (radyo, televizyon, gazete, vb.) yer almaktadır.

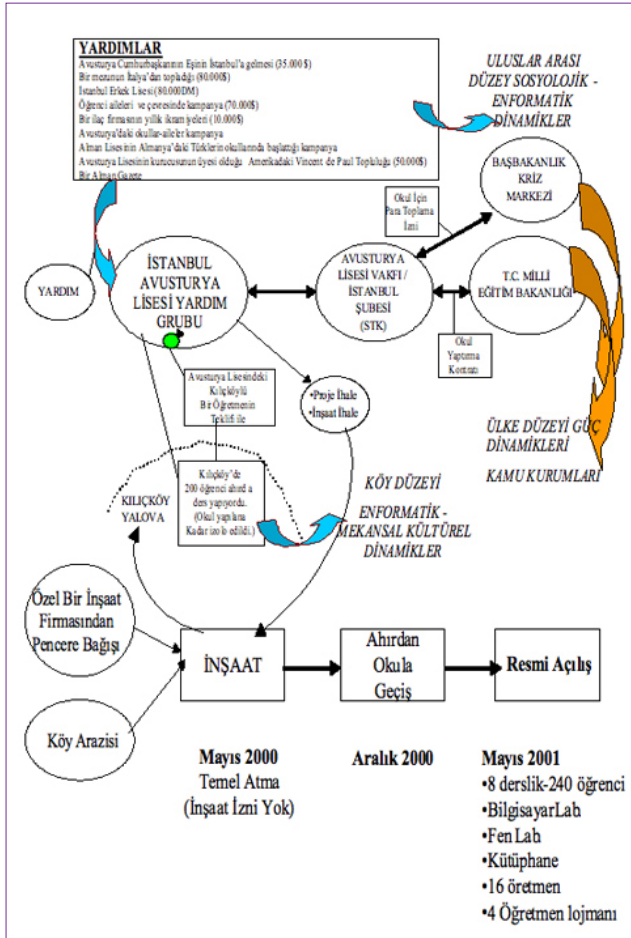
Araştırma sonucunda, bu ipuçları değerlendirilerek, sürekli ve hızlı bir değişim ile artan belirsizlik ortamında hızlı bir iletişim ve etkileşim sistemi ile kendi kendini organize edebilen ve sinerjisini farklılaşarak bütünleşme yoluyla arttırabilen "sinerjetik toplum" modeli, iletişim ve etkileşime dayanan yönetim arayışlarına cevap olabilecek "sinerjik yönetim" ve iletişimsel rasyoneelliğe dayalı yeni bir planlama yaklaşımı olarak "sinerjist planlama" yaklaşımları geliştirilmiştir.

#### Deprem Bölgesinde Toplumsal Sinerji ile Gerçekleşen Bir İlkokul Yapım Süreci

Uluslararası sosyolojik ve enformatik dinamiklerde sinerjinin oluşumu, ülke güç dinamikleriyle kurulan bağlantı ve Yalova / Kılıçköy mekânsal zamansal kültür - enformatik dinamikleri içinde bir ilkokulun yapım süreci incelenmiştir.

İstanbul'daki Avusturya Lisesi'nde görevli Yalova - Kılıçköy'lü bir öğretmenin, köydeki okulun depremle yıkıldığını ve 200 öğrencinin bir ahırda ders yapıyor olduklarını söylemesi ile öğretmenler arasındaki yardım grubu önce ahırın izolasyonu, daha sonra da köye bir okul yapımı kampanyasına girişmişlerdir. Bunun için önce bir STK (Avusturya Lisesi Vakfı) ile bağlantıya geçmeleri ve gerekli izinleri almaları (Milli Eğitim Bakanlığı'ndan okul yapma izni, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi'nden okul yapımı için para toplama izni) gerekmiştir. İzin alınması ile yardım kampanyası başlatılmış ve uluslararası, ulusal ve İstanbul ölçeğinde pek çok yardım temin edilmiştir. Okul yapımına 50.000 dolarla başlamışlar ve yapım süreci içinde gelen yardımlarla yaklaşık 800.000 dolara okulu tamamlayabilmişlerdir. Okul yapımına Mayıs 2000 tarihinde başlanmış ve yedi ay içinde Aralık 2000 tarihinde derslere başlanabilmiş, resmi açılış ise Mayıs 2001'de gerçekleştirilmiştir.

Okul yapım sürecine başlarken alınan izinler dışında



**Şekil 5.** Deprem bölgesinde bir ilkokul yapım süreci (Avusturya Lisesi yardım grubu başkanı H. Auernig ile yapılan mülakat sonucu şemalaştırılmıştır) (Diker Çamlılıbel, 2003: 150).<sup>[13]</sup>

izin alınmamıştır. Deprem sonrasında inşaatlar durdu-  
 rulduğu için, inşaat izni alınmamıştır, belediye ile bağ-  
 lantı denendiye de kurulamamıştır. Bunda kuruma  
 olan güvensizlik de rol oynamıştır. Belediye ile birlikte  
 planlama da devreye girmemiştir. Bu örnekte okul yap-  
 ım süreci; okul yeri seçimi jeolojik etütlerle, proje ve  
 inşaat süreci ise ihalelerle gerçekleştirilmiştir (Şekil 5).  
 Ancak yardımlaşma ile ortaya çıkan güç - sinerji, her za-  
 man aynı bilinci ve kararlılığı gösterememiştir. Jeolojik  
 açıdan sakıncalı yerlere, depreme uygunluğu tartışıla-  
 bilecek yapılar yapılabilmıştır. Bunun en önemli nedeni  
 planlama sürecinin işleyememesidir.

### Sinerjik Yönetim ve Sinerjist Planlama Önerisi

Tarihsel süreç içinde önce, otoritenin temsilcisi ola-  
 rak gelişen rasyonalist planlama, daha sonra ise; rasyo-  
 nalist planlamaya eleştirel yaklaşan savunmacı ve katı-  
 lımcı planlama, Hall'ün tanımlamasıyla "anarşist plan-  
 lama" düşünceleri incelendiğinde bir tercihden çok bir  
 senteze varılması gerektiği sonucu çıkarılabilir.<sup>[63]</sup> Bu-

günün karmaşıklaşan yerleşim sistemleri için rasyona-  
 list planlama kademeleri reddedilemeyeceği gibi, her  
 kademede de katılım şarttır.

Habermas'a göre iletişimsel eylem, araçsal eylem-  
 den tamamen farklıdır.<sup>[64]</sup> Günümüzde; iletişimsel ras-  
 yonellik çerçevesinde Healey'nin geliştirdiği "işbirlikçi  
 planlama" anlayışı açıklanırken, hala stratejik planla-  
 ma kavramı kullanılmaktadır.<sup>[65]</sup> Stratejik planlamadan  
 farklı olarak plan etaplarının paralel olması gerektiği-  
 nin vurgulanması ise yeterli değildir.

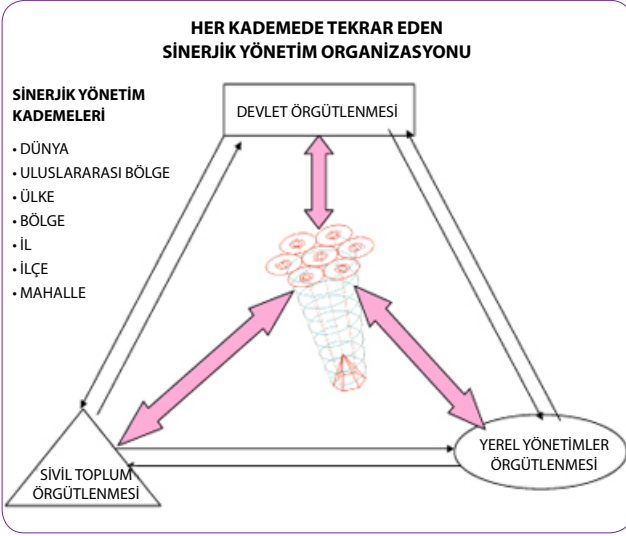
**Araçsal rasyonellik:** Amaç veya hedeflere ulaşma  
 araçlarının belirlenmesi ve seçimi mantığına dayan-  
 maktadır. Aynı zamanda da karar verme sürecini ve  
 mekanizmasını toplumdaki ayırmaktadır. Karar verildikten  
 sonra uygulama aşamasında nasıl davranılacağına  
 belirlenmesi anlamına gelmektedir.

Oysa burada, karmaşıklık düzeyi ve değişim hızı gi-  
 derek yükselen günümüz toplumlarında planlamanın  
 sağlıklı gerçekleşebilmesi için tam bir iletişimin geliştiri-  
 lmesi, hem sorunlara, hem de eylemlere birlikte  
 karar verilerek yine birlikte harekete geçilmesi gerek-  
 mektedir. Bu durum ise stratejik planlama tanımını ye-  
 tersiz kılmaktadır. Planlama, tüm ilgili birey veya grup-  
 ların bir araya gelerek iletişime geçmesi ve sinerjinin  
 oluşmasında, parçası olduğu bu sinerjinin sorun ve çö-  
 zümler üretmesinde yol gösterici, yönlendirici ve reh-  
 berlik edici "sinerjist" bir eyleme dönüşmelidir. Dolayı-  
 sıyla planlama ve planlar için "sinerjist" tanımlaması  
 "iletişimsel eylem" ile daha uyumlu bir tanımdır.

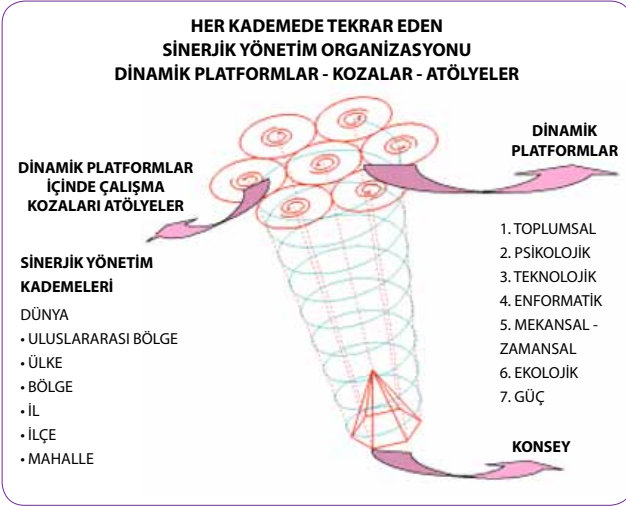
İletişimsel eylemin gelişmesi süreci, sinerjetik toplu-  
 mun oluşum süreci ile benzeşmektedir. Burada tanımla-  
 nan işbirliği, "toplumsal sinerji" ile benzer anlamda  
 kullanılmıştır. Ancak, sinerjinin işbirliğinden daha kapsa-  
 mlı bir anlamı vardır.

Buradaki öneri; yönetim sistemlerinin artık evrimleş-  
 mesi gerekliliğidir. Bu noktada: beynin evriminin son  
 aşamasında ortaya çıkan neo-korteksin işleyiş biçimi ve  
 işlevleri bize yol gösterici olabilir. Nasıl ki, neo-korteks  
 var olan eski yönetim birimleri ile bağlantılı, onlarla  
 birlikte çalışan ve imge - karar üreten bir "sinerjik yö-  
 netim merkezi" ise; yönetim sistemlerinde de böyle bir  
 yapı geliştirilebilir. Ve bu yeni yönetim birimi; sadece  
 merkezi yönetimin bir aracı olarak değil; devlet, yerel  
 yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında iletişim  
 ve etkileşimle gerçekleşebilir. Bu üçlü yapının etkileşimi;  
 her kademede gerçek bir işbirliği ve sinerji ile oluş-  
 malıdır.

Sinerjik yönetim konusu daha çok iş dünyası ve ka-  
 lite çalışmalarında gündeme gelmektedir. Kavrakoğlu,  
 "hızlı gelişme ve kriz yönetimi için bir model" olarak



**Şekil 6.** Sinerjik yönetim (Diker Çamlıbel, 2003: 162).<sup>[13]</sup>



**Şekil 7.** Her kademede tekrar eden sinerjik yönetim organizasyonu, dinamik platformlar - kozalar - atölyeler (Diker Çamlıbel, 2003: 163).<sup>[13]</sup>

önerirken, Aktan'da "toplum katılım yönetimi" olarak tanımlamaktadır.<sup>[66,67]</sup> Burada ise çok daha büyük ölçekli bir organizasyondan bahsetmekteyiz.

Deprem sonrasında ortaya çıkan iletişim ve etkileşim kanalları düşünüldüğünde devlet ve sivil toplum örgütleri arasında yoğun bir etkileşimin geliştiği hatırlanacaktır. Bu ilişkiler içinde, olması gereken ancak sağlıklı bir şekilde kurulamamış olan yerel yönetimler bağlantısının da geliştirilmesi sinerjetik toplumun "sürdürülebilirliği" açısından gerekmektedir. İlişkilerin odağında yer alacak "sinerjik yönetim organizasyonu" toplumun bu üç organizasyonunun içinden ve onlar tarafından ortak olarak esnek bir şekilde oluşturulmalıdır.

Aslında bu çaba bir anlamda gerçekleşmektedir: bir yandan "yönetişim arayışları" diğer yandan Birleşmiş Milletlerin "Yerel Gündem 21" programı kapsamında ve Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'nin (IULA) desteği ile yerleşim merkezlerinde "kent konseyleri, kent kurtultayları, çalışma platformları, kozalar, atölyeler..." gibi birimler kendi - kendine organize olmaya başlamıştır.

Her toplumsal düzeyde, bu dinamik çarklardaki sinerjinin oluşumunu sağlayacak platformlar ve bu platformlar içinde sinerjetik toplum modelindeki dinamik çarklar içinde belirtilmiş olan ikincil çarkların yansıması olarak "kozalar" oluşturulabilir. Bu kozalar içinde her toplumun kendine özgü çalışma konularına göre atölyeleri, çalışma grupları yer alabilir. Bu platformlar arasındaki koordinasyon da yatay bağlantılarla oluşturulan "konseyler"de sağlanmalıdır. Bu oluşumda "ortaklık" ve "esnek örgütlenme" bir prensip haline gelmeli, bir başka deyişle "Devlet - Sivil Toplum ve Yerel Yönetimler" arasında sinerji oluşturulmalıdır. Farklı kademeler arasındaki dikey bağlantılar ise, deprem sonrasındaki oluşumda dinamik çarklar arasında doğal olarak bir başka deyişle kendi - kendine oluşacaktır. Bir kentin toplumsal dinamikler platformu içinde; "birey", "aile" ve "toplumsal kurumlar" kozaları bulunabilir ve her bir kozanın içinde o toplumdaki çeşitliliğe bağlı olarak "çalışma atölyeleri, grupları vb." oluşturulabilir.

Bu dinamik platformlar, dikey olarak farklı kademelerdeki sosyolojik dinamikler platformları ile internet üzerinden kolayca birbirleriyle bağlantılı olarak yürütülebilir. Zaten, farklı kademeler arasında benzerlikler prensibine göre bu bağlantılar deprem örneğinde de görülmüştür.

Her düzeyde, platformlar içinde, o düzeydeki "devlet - yerel yönetim ve sivil toplum" organizasyonunun o konudaki temsilcilerinden oluşan bir grup ve bu grubun içinde sinerjinin oluşumunu motive edecek ve bu sinerji ile "birlikte plan" yapımını yönlendirecek "sinerjist plançılar" yer almalıdır. Ayrıca koordinasyon konusunda çekirdek bir kadro olarak "sekreterlik" olmalıdır. Konseyler'de de; yine o toplumsal yapıdaki "devlet - yerel yönetim ve sivil toplum birliklerinin" temsilcilerinden oluşan bir grup ile birlikte, platformların çalışmalarını arasında koordinasyonu ve "birlikte bir eylem planı" gerçekleştirilmesini sağlayacak "sinerjist plançılar grubu" yer almalıdır. Yapılacak olan eylem planı, toplumsal yapının üç ana örgütlenmesi tarafından birlikte üretildiği için uygulama da birlikte - işbölümü ile gerçekleştirilebilecektir. Devlet, yerel yönetim ve sivil toplumun katılımıyla birlikte üretilen plan kararları, her kurumun kendi uygulama planlarına ve eylemleri-

ne de yansıyacaktır. Böyle bir örgütlenme ile “yönetimdeki eşgüdüm ve koordinasyon” sorunları da aşılabilecektir. Devlet kurumları ve yerel yönetimler, platformlarda ve konseylerde geliştirilen ortak kararlara sadık kalarak kendi uzmanlık alanlarındaki rasyonel planlarını yine yapmalıdır. Burada kastedilen sistemin sürdürülebilirliği için yapılması gereken otonom faaliyetlerdir. Ancak süreç bir iletişim ve etkileşimler ağı içinde (sınır ağları gibi) gerçekleşmelidir. Bu ilişkiler ağı - yumağı bir sarmal olarak ifade edilmiştir (Şekil 6, 7).

### Sonuç

Planlama her zaman otoritenin bir eylemi olagelmıştır. Dolayısıyla, planlamada yaşanan sorunları anlamaya ve yeni bir rol tanımlamaya çalışırken yönetim sisteminden bağımsız ele alınamayacağını düşündük.

Bugün artık hem toplumsal örgütlenmede çeşitlilik çok artmış, hem de merkezi otoritenin (ulus devlet) gücü azalmış, farklı kademelerde ve uluslararası bölgeler düzeyinde farklı bir merkezileşme olarak birlikler oluşmuş ve güçlenmiştir. Tarihsel süreç içinde toplumların ekonomik sistemleri tıkanıldığında ve kendini yeniden üretmediğinde, sermaye daha geniş sınırlara yayılabilmek için itici bir güç oluşturarak merkezi devletlerin kurulmasında etkin olmuştur. Bir süre sonra ise sermaye, merkezi otoritenin yeterince hızlı ve esnek olarak ihtiyaçlarını karşılayamaması gerekçesiyle daha özgürce gelişebilmek için yerel özerkliklere ihtiyaç duyarak otoritenin parçalanmasında ve kent devletlerinin oluşumunda veya daha sonraki dönemlerde yerel yönetimlerin güçlenmesinde rol oynamıştır.<sup>[68]</sup> Tarih boyunca siyasal yapıda önce bütünleşme sonra parçalanma ve tekrar bütünleşme şeklinde dalgalanmalı bir hareket yaşanmıştır. Belirsizin bilimleri olarak yukarıda sözü edilen kuramlarda tanımlanan kaos ve düzen arasındaki dalgalanmalı yapı, toplumların siyasal sistemlerine ancak çok geniş bir tarihsel süreçte bakıldığında görülebilmektedir. Burada, önce ticaret / burjuva, sonra ise kapitalist sermayenin etkisi çok belirgindir. Sermaye, merkezi otorite güçlenirken; serbest dolaşım, güvenlik, ortak para - vergi şartları ile kolaylıkla yayılabilmiş; otorite parçalanırken ise; merkezi otoritenin rasyonalist yaklaşımları sonucunda ortaya çıkan tekdüzelik ve bürokratik karar süreçleri nedeniyle kendini yeniden üretmediği için hızlı karar - esneklik ve çeşitlenmeye neden olmuştur.

Bugün ise küreselleşen dünyada her ikisine de ihtiyaç duyulmaktadır, bir başka deyişle hem “küresellik”, hem de “yerellik” önem kazanmıştır. Uluslararası bölgesel birlikler siyasal anlamda devletler arasında bütünleşmeyi sağlarken, yerel yönetimler de bölgeler ve

uluslararası bölgeler düzeyinde birlikler kurmakta, diğer yanda ise farklı kademelerde oluşan sivil toplum kuruluşları da küresel düzeyde kendi konuları ile ilgili kuruluşlarla etkileşim içine girerek bütünleşmektedirler.

Bu bağlamda farklı düzeyler arasındaki “merkezi yönetimler”, “yerel yönetimler” ve “sivil toplum kuruluşları” olmak üzere üç kanalda dikey bütünleşmeler gerçekleşmektedir. Dikey olarak bütünleşmekte olan bu üç organizasyon arasında her düzeyde ihtiyaç duyulan yatay bütünleşme arayışları da başlamıştır. Tez kapsamında, dikey ve yatay olarak bütünleşmekte / kendine organize olmakta olan yönetim organizasyonu için de “*Sinerjik Yönetim Modeli*”ni bir çerçeve model olarak geliştirilmeye çalışıldı. 1999 Marmara depremleri sonrasında yaşanan toplumsal kaos içinde gelişen toplumsal sinerji ağları, daha karmaşık yeni düzenin ipuçlarını taşıyabilir düşüncesiyle incelenmiş ve modeller netleştirilmiştir. Bu makalede toplumsal sinerjinin oluşumuna ve ürettiği çözümlere bir örnek olarak Kılıçköy / Yalova’daki bir ilkokul yapım sürecidir kullanılan.

Sonuçta da, böyle bir sistem içinde planlamanın ve plancının rolü ve yeri “*Sinerjist Planlama*” olarak tanımlanmıştır. Plancılar, kendi-kendine organize olarak daha karmaşık bir sisteme doğru evrimleşebilen “Sinerjetik Toplum” için, toplam katılımın ve birlikte yönetimin sağlanabileceği “Sinerjik Yönetim” içinde, iletişimsel rasyonelliğe dayalı olarak toplumsal sinerjiyi motive ederek, yaratılmasında, yönlendirilerek birlikte planlar yapılmasında ve çözümler üretilmesinde rehberler olmalıdır.

### Kaynaklar

1. Chadwick, G., (1971), A System View of Planning, Pergamon Press, N. Y.
2. Moles, A., (1992), Belirsizin Bilimleri - İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji, N.Bilgin (Çev.), Yapı Kredi Yay., İstanbul.
3. Kauffman, S.A., (1990), “The Sciences of Complexity and ‘Origins of Order’ “Principles of Organization in Organisms, Proceedings of the Workshop on Principles of Organization in Organisms, 8: 303 - 320, J. E. Mittenthal, ve A. B. Baskin (Derl.), Santa Fe Institute Studies in the Science of Complexity, Addison - Wesley Pub., California.
4. Gleick, J., (1997), Kaos Yeni Bir Bilim Teorisi, (Çev: F.Üçcan), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
5. Fiegenbaum, M. (1981), Nonlinear Sistemlerde Evrensel Davranış”, Los Alamos Science 1 (Summer), 4-27.
6. Prigogine, I., Stengers I., (1984), Order out of Chaos, Bantam, New York.
7. Cramer, (1998), Kaos ve Düzen - Sırat Köprüsündeki Hayat (Çev., V. Atayman), Alan Yayınları, İstanbul.
8. Rosado, C., (2008), “Context Determines Content: Quantum Physics as a Framework for ‘Wholeness’ in Urban

- Transformation", *Urban Studies*, 45(10):2075-2097.
9. Hawkins, D.R., (2006), *Transcending Levels of Consciousness: The Stairway to Enlightenment*. Sedona, AZ: Veritas Publishing.
  10. Bohm, D., (1980), *Wholeness and the Implicate Order*. New York: Routledge.
  11. Mandelbrot, B.B., (1982), *The Fractal Geometry of Nature*. San Francisco.
  12. Prigogine, I., Stengers I., (1998), *Kaostan Düzene - İnsanın Tabiatla Yeni Diyalogu*, S. Demirci (Çev.), İz Yay., İstanbul.
  13. Diker Çamlıbel, N., (2003), *Belirsizlik Ortamında Planlama Düşüncesi "Sinerjetik Toplum, Sinerjik Yönetim ve Sinerjist Planlama Modeli"*, Örnek Olay: 17 Ağustos – 12 Kasım 1999 Depremleri Sonrası Kaos ve Kendi-Kendine Organizasyon Süreci, Yayımlanmamış Doktora Tezi, YÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
  14. Flood, R.L., Carson, E.R., (1993), *Dealing With Complexity*, Plenum Press, New York.
  15. Lam, L., Naroditsky, V. (Der.), (1992), *Modelling Complex Phenomena*, Springer-Verlag, New York.
  16. Webster's II, (1994), *Webster's II - New Riverside University Dictionary*, The Riverside Publishing Company, Houghton Mifflin Company, USA.
  17. *World Book Dictionary*, New York: The World Book Inc.
  18. Haken, H., (1977), *Synergetics - An Introduction - Non-equilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry, and Biology*, Springer - Verlag, Berlin.
  19. Fuller, R.B., (1978), *Synergetics - Explorations in the Geometry of Thinking*, Macmillan Pub., New York.
  20. Haken, H., (1996), *Principles of Brain Functioning - A Synergetic Approach to Brain Activity, Behavior and Cognition*, Springer, Berlin.
  21. Koch, C., Davis, J.L., (Der.), (1994), *Large- Scale Neuronal Theories of the Brain*, the MIT Press, Cambridge.
  22. Barlow, H., (1994), "What is the Computational Goal of the Neocortex?", 1-22, *Large- Scale Neuronal Theories of the Brain*, C. Koch, J. L. Davis (Derl.), Cambridge: MIT Press.
  23. Wang, F., (1994), "The Use of Artificial Neural Networks in a Geographical Information System for Agricultural Land-Suitability Assessment", *Environment and Planning A*, 26: 265-284.
  24. Wyatt, R., (1996), "Evaluating Strategies by Means of an Artificial Neural Network", *Environment and Planning B: Planning and Design*, 23:685 - 695. Aktan, C.C. (2003), *Değişim Çağında Yönetim*, Sistem Yay.
  25. Domasio, A.R., (1999), *Descartes'in Yanılgısı - Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*, B. Atlamaz ve O. Deniztekin (Çev.), Varlık Yay., İstanbul.
  26. Allen, P.M., Sanglier, M., (1981), "Urban Evolution, Self-Organization, and Decision Making", *Environment and Planning A*, 13:167-183.
  27. Allen, P.M., (1982), "Evolution and Design in Human Systems", *Environment and Planning B*, 9: 95 - 111.
  28. Allen, P.M., (1997), *Cities and Regions as Self-Organizing Systems - Models of Complexity*, Gordon and Breach Science Pub., Amsterdam.
  29. Allen, P.M., Engelen, G., Sanglier, M., (1984), "Self Organizing Dynamic Models of Human Systems, Synergetics, 22: 150 - 171, *Macroscopic to Microscopic Order*, E. Ferhland (Derl.), Springer, Berlin.
  30. Allen, P.M., Sanglier, M., Engelen, G., Boon, F., (1985), "Toward a New Synthesis in the Modeling of Evolving Complex Systems", *Environment and Planning B: Planning and Design*, 12: 65- 84.
  31. Khalil, E.L., Boulding, K.E., (1996), "Social Theory and Naturalism", 1-39, *Evolution, Complexity and Order* E.L. Khalil, K.E. Boulding (Der.), Routledge, London.
  32. Laborit, H., (1990), *İnsan ve Kent*, B. Onaran (Çev.), Payel Yay., İstanbul.
  33. Laborit, H., (1996), "Neurological and Social Bases of Dominance in Human Society", 199 - 216, *Evolution, Complexity and Order*, E.L. Khalil, K.E. Boulding (Derl.), Routledge, London.
  34. Bushev, M., (1994), *Synergetics: Chaos, Order, Self - Organization*, World Scientific Pub. Co., Singapore.
  35. Haken, H., Portugali, J., (1995), "A Synergetic Approach to the Self-Organization of Cities and Settlements", *Environment and Planning B*, 22: 35-46.
  36. Stern, D.I., (1992), "Do Regions Exist? Implication of Synergetics for Regional Geography", *Environment and Planning A*, 24: 1431- 1448.
  37. Healey, P., (2008), "The Pragmatic Tradition in Planning Thought", *Journal of Planning Education and Research*, DOI: 10.1177/07395456X08325175, Association of Collegiate Schools of Planning.
  38. Forster, J.W., (1969), *Urban Dynamics*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
  39. Forster, J.W. (1971), *World Dynamics*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
  40. Allen, P.M., Sanglier, M., (1979), "A Dynamic Model of a Central Place System", *Geographical Analysis*, 11: 256 - 272.
  41. Allen, P.M., Sanglier, M., (1989), "Evolutionary Models of Urban Systems: An Application to the Belgian Provinces", *Environment and Planning A*, 21: 477 - 498.
  42. Monod, J., (1997), *Rastlantı ve Zorunluluk - Modern Biyolojinin Doğa Felsefesi Üzerine Bir Deneme*, (Çev. V. Hacıkadiroğlu), Dost Kitabevi, Ankara.
  43. White, R., (1977), "Dynamic Central Place Theory", *Geographical Analysis*, 9: 226 -243.
  44. Moffat, I., (1996), "A Computational Framework for Modelling the Dynamics of environmental Systems", *Complex and Distributed Systems: Analysis, Simulation and Control*, S. G. Tzafestiar and P. Borne (Derl.), Elsevier Science Pub., North Holland.
  45. Semboloni, F., (2004): *Optimization and Control of the Urban Spatial Dynamics*, *Complexus*, 2004; 05: 204-216.
  46. Couclelis, H., (1988), "Of Mice and Men: What Rodent Populations can Teach Us About Complex Spatial Dynamics", *Environment and Planning A*, 20: 99- 109.
  47. Phipps, M., (1989), "Dynamical Behaviour of Cellular Automata Under the Constraint of Neighbourhood Coherence", *Geographical Analysis*, 21: 197 - 215.
  48. Batty, M., Longley, P., Fotheringham, S., (1989), "Urban

- Growth and Form: Scaling, Fractal Geometry, and Diffusion - Limited Aggregation”, *Environment and Planning A*, 21: 1447- 1472.
49. Batty M., (1995), *Cities, planning, design, computation and evolution. Environment Planning B*, 22: 379–382.
50. White, R., Engelen, G., (1993), “Cellular Automata and Fractal Urban Form: A Cellular Modelling Approach to the Evolution of Urban Land-Use Patterns”, *Environment and Planning A*, 25: 1175- 1199.
51. Benati, S., (1997), “A Cellular Automaton for the Simulation of Competitive Location”, *Environment and Planning B: Planning and Design*, 24: 205-218.
52. Fischer, M.M., (1997), “Computational Neural Networks: A New Paradigm for Spatial Analysis”, *Environment and Planning A*, 29: 1873-1891.
53. Sonis, M., (1991), “A Theoretical Socio - Ecological Approach in Innovation Diffusion Theory: Socio - Cultural and Economic Interventions of Active Environment into Territorial Diffusion of Competitive Innovations”, *Sistemi Urbani*, 1 - 2 - 3: 29 - 59.
54. Timmermans, H., (1990), “Theoretical Aspects of Variety - Seeking Choice Behaviour”, *Spatial Choices and Processes*, 101 - 115, M. M. Fischer, P. Nijkamp ve Y. Y. Pagageorgiou (Derl.), Elsevier, New York.
55. Tekeli, İ., (1968), *Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı*, Doktora Tezi, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, (yayınlanmamış), İstanbul.
56. Toffler, A., (1996), *Üçüncü Dalga*, A. Seden (Çev.), Altın Kitapları, İstanbul.
57. DİE vd. (2002), Devlet İstatistik Enstitüsü, <http://die.gov.tr>
58. BİB (2002); <http://www.bayindirlikbak.gov.tr>.
59. Sayısal Grafik (2002); <http://www.sayisalgrafik.com.tr>.
60. Friedman, J., (1987), *Planning in the Public Domain: From Knowledge to Action*, Princeton Univ. Press, Princeton, N.J.
61. Friedman, J., (1996), “The Core Curriculum in Planning Revisited”, *Journal of Planning Education and Research*, 15: 89 - 104.
62. Çorbacıoğlu, S., Kapucu, N. (2006); “Organizational Learning and Self- adaptation in Dynamic Disaster Environments”, *Disasters*, 30(2): 212-233. Overseas Development Institute, Blackwell Pub., Oxford, UK.
63. Hall, P., (1990), *Cities of Tomorrow*, Basil Blackwell, U.K.
64. Habermas, J., (2001), *İletişimsel Eylem Kuramı*, M. Tüzel (Çev.), Kabalıcı Yay., İstanbul.
65. Healey, P., (1997), *Collaborative Planning*, Macmillan Press, London.
66. Kavrakoğlu, İ., (1994), *Sinerjik Yönetim / Hızlı Gelişme ve Kriz Yönetimi İçin Bir Model Önerisi*, KalDer Yay.
67. Aktan, C.C., (2003), *Değişim Çağında Yönetim*, Sistem Yay.
68. Diker Çamlıbel, N., (1995), *Tarihsel Süreç İçinde Sosyo-Ekonomik Yapı, Yönetim ve Mekan İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.



# Süleymaniye: Yeni Bir Yaşam İçin Olası Çözümler Fenomenolojik Bir Yaklaşım

## *Suleymaniye: Possible Solutions for a New-Age Spirit - A Phenomenological Approach*

Lerzan ARAS<sup>1</sup>

Unkapanı'ndan Bozdoğan Kemerine uzanan bir alanda tarihi dokunun çoğunlukla yok olduğu bir ticaret ve konut bölgesi yer almaktadır. Süleymaniye Camii'nden uzakta kaldığı için turistik avantajları kullanamayan bu bölgede temel yaşamsal gereksinimlerini zorlukla gideren bir kesim yaşamakta ve ekonomik yetersizlikler tarihi dokunun hızla çöküşüne yol açmaktadır. Şimdiki yerel yönetim tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan yenilemeler mevcut sosyal yapının değişimi ve tarihin yeniden canlandırılması üzerine kurulmuştur. "Mevcut sosyal yapının modern çağın gereklerine adapte edilebilmesi mümkün değil midir ve Süleymaniye'de doku yeniden oluşturulurken, hangi kriterler ve kavramlar ön sıralarda yer almalıdır?" sorularına cevap arayan bir grup mimarlık öğrencisi ile yapılan çalışma sonucunda eşitlik ve evrensellik kavramlarının ortak bir platforma taşınabilmesi, "şimdi'nin ruhu"nun hissedilmesi, farklı ve özgül kimliklerin süperpoze edilebilmesi ve rafine bir duyarlılık içinde tartışma ortamlarının oluşturulabilmesi için öneriler geliştirilmiştir.

**Anahtar sözcükler:** Mahalle yenilemesi; ortak yaşamlar; Süleymaniye tarihi mirası.

*Along the rear of the Unkapanı Dry Goods Market and extending to the Bozdoğan Arches lies a residential and commercial area where shanty settlements form the ruined historical fabric. The area is too remote from the Süleymaniye Mosque to benefit from the steady tourism. Today, the promising social and architectural configuration of the area seems to be forever lost. Abject poverty in the region, whose residents are either unemployed or can barely support themselves, bears witness to the rapid downfall of the region's historical texture. Renovation endeavors undertaken by the local government focus on changing the current social structure and revitalizing the history of the area. A group of architectural students have run pilot studies to address the questions of whether it is possible to help the current social structure adapt to the modern age and which criteria and concepts need to be considered when rebuilding the historical structure. Carrying the concepts of equality and universality to a common ground, feeling the "spirit of presence", superpositioning different and specific identities, and creating discussion platforms of refined sensitivity comprise the core of this article.*

**Key words:** Neighborhood renewal; philosophy of symbiosis; historical heritage of Suleymaniye.

<sup>1</sup>Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul.

<sup>1</sup>Department of Architecture, Halic University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey.

## Süleymaniye İçin Bir Retrospektif

Geçmiş ya da gelecek yoktur. Sonsuz bir “şimdi” vardır.

\*Abraham Cowley

İstanbul, pek çok yönüyle yüzyıllardan beri gözler önünde yaşayan bir şehir olmuştur. Bin beş yüz yıldan daha fazla bir süre imparatorluk başkenti olmasının getirdiği şan ve oluşan efsaneler şehrin karakterini meydana getirmiş ve özellikle tarihçiler için heyecan verici bir değer olmayı sürdürmüştür. Aslında sadece tarihçiler için değil mimarlar, ekonomistler, şehir plancıları, sanat tarihçileri ve arkeologlar gibi çok farklı disiplinlerden uzmanlar şehri ve onun yarattığı her ölçekteki gücü uzun süredir incelemektedir. İstanbul uzun bir süre Bizans, sonrasında ise Osmanlı imparatorluğunun ana merkezi olmanın getirdiği asalet ve hükümlerlik özelliklerinin ötesinde halkın sosyal ve kültürel yaşamı, zengin mimari yapılanması ve uçsuz bucaksız gibi görünen yerleşimi ile de her zaman mercek altında tutulmayı hak etmiştir. Özellikle tarihi yarımada içinde yer alan ve kentin haşmetini yansıtan yapılar ile birlikte daha küçük ölçekte gündelik yaşamı belirleyen yerleşimlerin geçirdiği değişimler bu ilgiyi çok daha haklı hale getirmiştir.

Süleymaniye de, bu değişimin en rahat gözlenebildiği bölgelerden biridir. 1453’de İstanbul’un fethinden itibaren özellikle 16. yüzyıl, Osmanlı imparatorluğunun Bizanslı kimliğinden sıyrılarak İslam kenti kimliğini oluşturduğu dönemleri ve en parlak hükümlerlik günlerini simgelemiş, 16 Ağustos 1557’de ibadete açılan Usta Mimar Sinan’ın eseri Süleymaniye külliyesi de bu gücün ve görkemin sembolü olarak kent için yeni bir biçimlenişi de tanımlamıştır.

Bu tarihten itibaren Süleymaniye bölgesi Osmanlı’nın seçkin ulemalarının, tüccarlarının, şair ve sufilere oturma semti haline almış, 17. yüzyıldan itibaren bu tepedeki kıymetli gayrimenkullerin başına yerleşmiştir. Süleymaniye Camii’nin verdiği dinsel etki ve medreselere yakınlık bu bölgenin daha farklı bir “ulemalar semti” haline bürünmesine sebep olmuştur.

Geleneksel dokunun değişim hareketleri ilk olarak 18. yüzyılda belirmeye başlamış, yönetici kesimin aşırı tüketim hevesi İstanbul’da bir nevi sayfiye mekanlarının oluşumuna sebep verirken, özellikle Boğaziçi’nde yaşam renklenmiştir. Ama bir tarafta oluşan parlak ve gösterişli hayat, diğer tarafta etnik farklılaşmaların ve kente göçün de başlangıcını oluşturmuştur. İncelik, 18.

yüzyılın asıl olgusunu, Anadolu’dan kopup gelen bekar erkeklerin ve hatta ailelerin büyük şehri doldurması ile başlayan geniş sefalet yuvaları ve gecekondulaşmanın ilk şartlarının doğması olarak tanımlamaktadır.<sup>[1]</sup>

Böylece gelinen Tanzimat dönemi İstanbul’a çok farklı bir görünüm ve sosyal yaşam kazandırmış, Süleymaniye bölgesinin yapılanması da bu yüzyıldan itibaren çok hızla değişime girmiştir. 19. yüzyıl İstanbul’u diğer yüzyıllardan oldukça farklıdır. Kent çok farklı kültürleri bir araya getirmeyi başarıyor, ancak ekonomik olarak belli bir stabil düzene geçemiyordu. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu diğer İslami Devletler içinde rakipsiz gibi görünse de, batılılaşma hareketleri bir yandan devam ediyor ve devletin muhafazakar yapısını sarsan bir tehdit oluşturmuyordu. Batılılaşma hareketleri 1839 yılında Tanzimat fermanı ile resmi bir biçim alırken, yaşam her yönde değişmeye başlamıştır. Özellikle azınlıklarla Müslümanlara eşit haklar tanınması ve batı ile ilişkilerin daha iyi tutulması çabaları kültürel değişimi de şart kılmıştır. Böylece ilk bakışta Osmanlı İmparatorluğu batılı ve geleneksel bileşenleri kendinde toplar görünürken camilerle süslenen silüetin benzersizliği de şehri adeta dokunulmaz kılmıştır. Ancak kentin henüz sokakları bile düzensizdi, evlerin çoğu ahşaptı, çok katlı kagir yapılaşma Pera bölgesinde görülürken Müslümanların yerleştiği bölgeler henüz dar sokaklarda iki katlı ahşap evlerden ibaret kalıyordu. Çıkan yangınlar sonucu evlerin bir kısmı yok olmuştu. Osmanlı padişahlarının 19. yüzyılda daha çok Boğaziçi’nde yaşamayı tercih etmesi yerleşim dengelerini değiştiren en önemli etkeni oluşturmuştur. Pera ve Beyoğlu gayri Müslim ve Levantenlerin yaşadığı bölge haline gelirken, tarihi yarım adada yaşayan zengin grup da bu bölgeleri terk etmeye başlamıştır. Bir yandan batıdan aktarılan alışkanlıklarının ve yeni yaşam biçimlerinin ışığında parlamaya başlayan İstanbul diğer yüzüyle harap olmuş bir şehir görüntüsü vermeye başlamıştır.

Tanzimat sonrası Osmanlı reformcuları İstanbul’un üç ana sorunu olduğunda görüş birliği içindeydiler: düzensiz sokak dokusu, bölünmüşlük ve köhnelik. Ancak bu sorunların çözümleri iç içe girmişti ve Tanzimat reformlarının getirdiği sosyal değişim, toplumun geleneksel tabaklarına tedricen nüfuz edebiliyordu.<sup>[2]</sup>

Ancak ilk çalışmalar yine de belli bir başarı sağlamıştı. 1839’da yayınlanan ilmühaberde İstanbul’da yeni yapılacak binaların muhakkak kagir olması ve geometrik kurallara uygun bir şekilde inşa edilmesi istenmiştir. Yollar dört kademeye ayrılmış, çıkmaz sokakların yapımı yasaklanarak, yolların mümkün olduğunca geniş alanlara açılması zorunlu kılınmıştır.<sup>[3]</sup>

\* 17. yüzyılda yaşamış bir İngiliz şair.

İstanbul bu dönemde çağdaş metropollerin düzeyini yakalayamamış, yaşadığı çağa batılılaşma ile ayak uydurmak isteyen Osmanlı imparatorluğu geleneksel düşünce yapısından zor koştığı için de bölünmeler başlamıştır.

Tarihçi Ortaylı bu bölünmeyi etkileyen nedenleri şöyle tanımlar: “...Gecekondulaşma, banliyölerin doğuşu, sınıfsal yapının ayrıntılarıyla mekana yansımaları, iş merkezindeki değişim ve kaymalar sonucu çift merkezin doğuşu, trans area bölgesinin belirgin şekilde ortaya çıkması, daha önce kentle bütünleşmemiş olan çeşitli semtlerin merkezle organik bir bütünleşmeye doğru gitmesi...”.[4]

Sonuç olarak, 19. yüzyılı kapatırken İstanbul etnik farklılıkları sindirememiş bir görüntüyü her alanda göstermeye başlamıştı. Gelişen Pera bölgesi, yavaş yavaş terk edilmeye başlanan tarihi yarımada, gecekondulaşmaya başlayan Eyüp, Kasımpaşa gibi bölgeler birbirinden kopmaya başlayan bir dokuyu oluşturuyordu. Keyder bu bu dönemi şöyle tanımlamıştır: “... Bölge açısından ticari rolünün yadsınamaz biçimde büyümesine rağmen, İstanbul 19. yüzyılda öteki kentsel merkezlerinde burjuva birikiminin yarattığı mimari çevre sağlamlığına hiçbir zaman kavuşamadı. Kuşkusuz 19. yüzyıl üslubunda inşa edilmiş oturaklı ve karanlık yüzlü birkaç banka binası görmek mümkündür ve dönemin küresel burjuvazisinin tercih ettiği art nouveau mimariyi de... Ancak bu daha çok Pera’ya özgüydü ve şehrin büyük bölümü refah düzeyinden uzak konutlarda oturuyordu. Devlet tepeden bir modernleşme konumunu benimseyince, İstanbul özsel karşıtlıkların (doğu-batı, İslam-Hristiyan, yerel-küresel) savaş alanı haline gelmişti...”.[5]

İstanbul 20. yüzyıla böyle bir yapılanma ile girerken özellikle Süleymaniye gibi tarihi bölgelerin boşalması bu dokuların da hızla yok olmaya başlamasına sebep olmuş, Cumhuriyetin ilk yılları pozitivist bir bakış açısı ile geleneksele karşı bir tutum ve ilerlemeci bir bakış açısı ile oluşmuştur. 1930’lardan sonra Beyoğlu, Ayaspaşa, Nişantaşı, Şişli gibi semtlerde, başka bir deyişle eski prestij mahallelerinde Cumhuriyet döneminin yeni zenginleri o zaman moda olmakta devam eden apartmanlar yaptırmışlardır, ancak 2. dünya savaşı kesin bir yokluk ve kemer sıkma dönemi olarak önemli bir değişimin olmadığı ve son dönem Osmanlı kentinin henüz yaşamakta olduğu dönemi simgelemektedir.[6]

Ancak kent için ilk dönüm noktası 1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidarı alması ve Adnan Menderes’in başbakan olması ile tarihlendirilir. Adnan Menderes’in

dört yıllık imar çalışmaları çerçevesinde özellikle artık ihtiyacı karşılamaktan uzak ulaşım ağlarının yenilenmesi temel problem olarak görünürken, tarihi dokuyu zedelemeyen yeni bir düzen getirmek de imkansız hale gelmiştir.

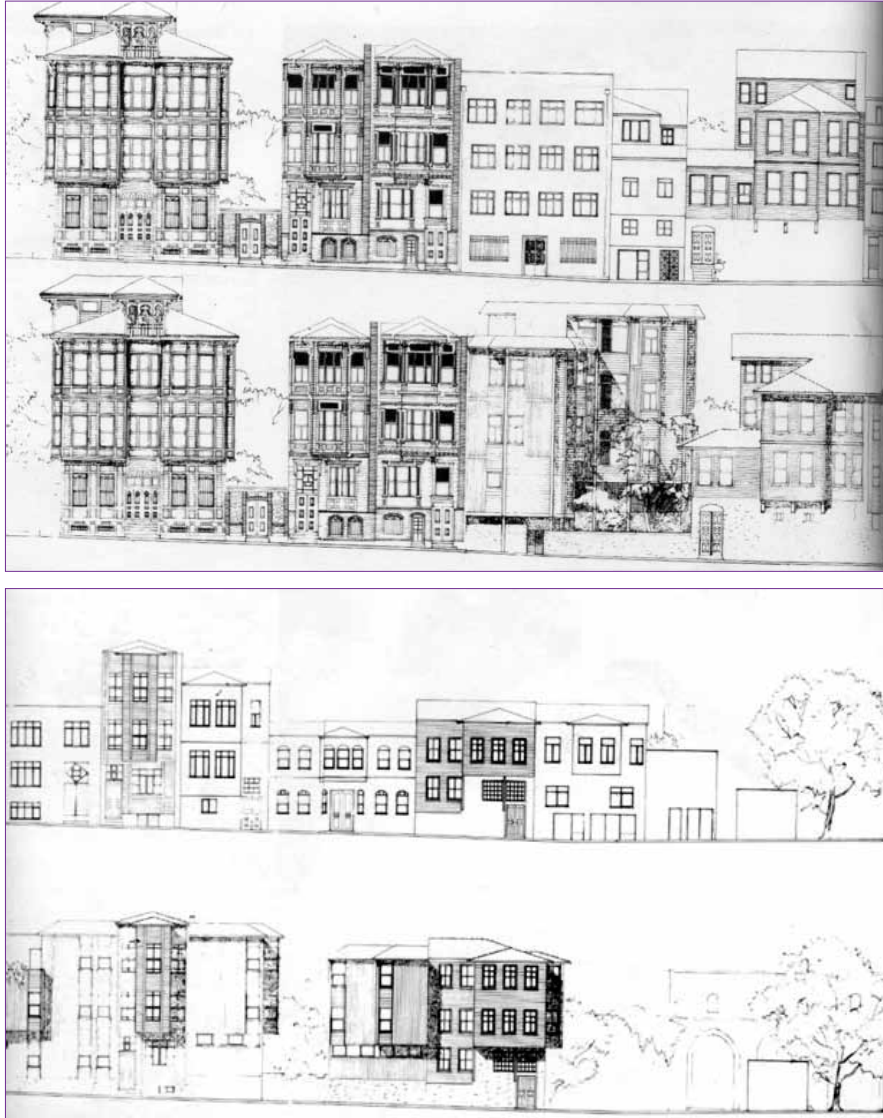
Prof. Dr. Kuban bu çalışmaları şöyle yorumlamıştır: “...Planlar büyümeyi denetlemek için hazırlanmıyordu. Büyümeyi denetleyen tek mekanizma spekülasyonda ve planlar spekülasyona hizmet için hazırlanıyordu. Bu etkinlikler toprak sahiplerini, araba üreticilerini, müteahhit şirketleri, imalatçıları, binlerce işsizi, yeni göç etmiş köylüyü doğrudan ilgilendiriyor, bir bakıma toplumsal huzursuzlukları gözden saklıyor, evsizlerin umudunu arttırıyor, sürekli bir dinamizm yaratıyor ve halk kitlelerinin gözünde “bir şeyler yapıldığı” izlenimi yaratıyordu...”.[7]

Bu değişim hızı kontrol edilmekten uzak olmuştur. Yeni yapılara ve yollara duyulan ilgi ve gereksinim uzun bir süre tarihi dokuya yeterince korunma sağlanamamasına sebep olmuş, Süleymaniye ise kırsaldan kente göçün ilk duraklarından biri olduğu için kullanıcı kitlesinin profilini değiştiremeyerek çöküşe girmiştir.

### Bölge İçin Yapılan Çalışmalar (1956-2008)

Bölgenin kurtarılması için çeşitli öneriler ve çalışmalar yapılmıştır. Bölgenin tarihi dokusunun kurtarılması için ilk çalışan mimarlardan Prof. Dr. Nezih Eldem, Kirazlı Mescit sokağı için öneriler geliştirmiş, öğrencileri ile projeler oluşturmuştur. 1956 yılında onun atölyesinde yapılan çalışmalarda Kirazlı Mescit sokağının yenilenmesi için oluşturulan proje özellikle bölge halkının yaşamsal birlikteliğini göz önüne alan ilk proje olmuştur. Eldem, tarihi çevre için yaklaşımını şöyle ifade ediyordu: “... Çok özel haller dışında, bir tarihi çevrenin yeni yapılacak binalar için, eski binaların üslup özelliklerinden yola çıkılarak mimari öğelerin biçim, boyut, kompozisyon karakteristiklerini saptamak ve bunu plan ve yönetmeliklere geçirmek yanlış olan ve en azından ciddi şekilde tartışılması gereken bir yöntemdir. Örneğin sıraevlerden oluşan bir sokakta yer alan, aslında birbirinden son derece farklı olduğu halde bizim eski eser deyip geçtiğimiz gerçek kültür varlıklarının aralarındaki boşluklar o kadar büyüktür ki, bu boşlukları uniform bir sahte tarihi dolgu ile doldurmak temelden yanlış olacaktır; çünkü yaratılan artık başka bir sokaktır...”.[8]

1985 yılında ise UNESCO’nun İstanbul’u Dünya Kültür Mirası içine dahil etmesi ile birlikte gözler tekrar Süleymaniye’ye çevrildi, çünkü Osmanlı’nın mimari gelişimini belgeleyen bölgeler olarak Zeyrek ve Süleymaniye gösterilmişti. (T.C. Kültür Bakanlığı 6.12.1985 tarih



**Şekil 1.** Prof. Dr. Nezh Eldem'in 1956 yılında öğrencileri ile birlikte oluşturduğu, Süleymaniye için yenileme önerileri.

ve 360 liste sıra no ile bunu resmi sitesinde belgeler, <http://kvmmgm.kultur.gov.tr/Genel/BelgeGoster>)

2004 yılında yeni bir uyarı yapan Birleşmiş Milletler acil bir çalışma yapılmazsa, İstanbul'u listeden çıkarcığı ilan etti.

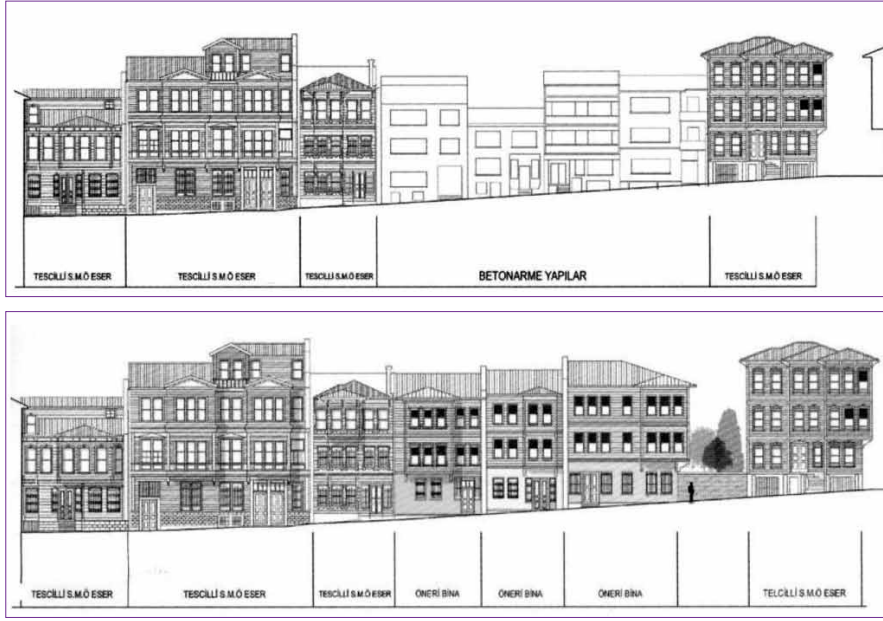
Bu duyurudan sonra Metropolitan Planlama ve Kent- sel Tasarım Merkezi tarafından büyük ölçekli bir proje oluşturuldu. "Müze Kent" olarak da bilinen ve 2005 ka- sım ayında tartışmaya açılan proje toplam yapı stoku- nun yüzde 65'ini oluşturan tescilsiz ve depreme daya- nıksız betonarme binalardan arındırılarak eski kentsel mekanların korunmasını güçlendirecek ölçüde ve güzel binalar yapılmasını hedefliyordu.<sup>[9]</sup>

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi 2007'de dönüşü- mün başlama tarihi olarak 2008'i verdi.

Veriler ise şu şekildeydi:

Toplam alan:	938.718 m <sup>2</sup>
Tescilli yapı adedi:	728
Tescilsiz yapı adedi:	1239
Toplam yapı adedi:	1967
Toplam mahalle:	8
Etap sayısı:	5 (bitirilmesi planlanan süre)

Eminönü Belediye Başkanı Nevzat Er gazetelere yap- tığı açıklamalarda 4 mahallede başlayacak olan çalışma- larda, 2008 yılı sonuna kadar yapıların 200'ünün resto-



**Şekil 2.** Müze Kent Projesi Kapsamında Kayserili Ahmet Paşa Sokağı için öneri silüet önerisi.

rasyonunu tamamlamayı hedeflediklerini söyledi. Yapılan açıklamalarda ilk olarak 1280 binanın dönüştürüleceği, bu binaların 600'ünün orta vadede, 515'inin acilen yenileneceği, çökme riski bulunan 382 binanın ise tamamen yıkılarak yeniden inşa edileceği bildirildi.<sup>[10]</sup>

8-13 Mayıs 2008 tarihleri arasında İstanbul'da incelemelerde bulunan UNESCO yetkilerinin raporunda ise yapılan çalışmalar için yorum ve öneriler şöyleydi:

“Süleymaniye Kentsel Dönüşüm Bölgesi” 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” çerçevesinde Bakanlar Kurulu tarafından 24 Mayıs 2006 tarihinde ilan edilmiştir. Süleymaniye Dönüşüm Projesi'nin uygulanmasında üç kuruluş görev yapmaktadır. Bunlar İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Eminönü Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1995 yılında kurulan İstanbul Konut İmar Plan Turizm Ulaşım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'dir (KİPTAŞ). Çekirdek alanın özgünlük ve bütünlüğünün korunması açısından endişe kaynağı olan husus, mevcut tarihi evlerin korunmasından ziyade imara ve boş arsalarda yeni inşaat yapmaya ağırlık verilmesidir. Devlet tarafının sunduğu İlerleme Raporu'nda planın safhaları ayrıntılı olarak açıklanmışsa da planın revize edildiğine dair hiçbir ipucu yoktur. Heyetimize halihazırda 71 adet binanın restorasyon ve yeniden inşasının onaylandığı, 14 arsada yeniden inşaata onay verildiği ve 15 arsa için de projelerin hazırlandığı bildirilmiştir. Zeyrek Alan Çalışması Belediye Meclisince onaylanmış, fakat bölge henüz Bakanlar Kurulunca kentsel

dönüşüm bölgesi ilan edilmemiştir. Bölgede yapılan çalışmalar, halen münferit tarihi evlerin İstanbul İl Özel İdaresi'nden gelen tahsisatlarla, KUDEB ile işbirliği içinde restore edilmesiyle sınırlıdır”.<sup>[11]</sup>

2008'in sonuna geldiği görünen tablo ise şu şekildedeydi:

1. bölgede 4 mahallede 28'i anıt eser niteliğinde olan 427 tescilli, 365 tescilsiz olmak üzere toplam 792 bina bulunuyor; 236 proje yenilenme kurulunda onaylandı; 69 proje onay bekliyor; 11 yapının restorasyonu yapıldı. Beş yıl içinde 8 bölgedeki çalışmaların tamamlanması hedefleniyor.<sup>[12]</sup>



**Şekil 3.** Dış cephesi KUDEB tarafından yenilenen bir konut.

Planlanan çalışmalar sonucunda oluşturulmak istenen yeni bir müze kent... Osmanlı imparatorluğunun 19. yüzyıldaki durumunun tekrar yaşatılması, bölgenin soylulaştırılarak o dönemki sosyal ve kültürel yaşamın ve mimari biçimlenişin yeniden canlandırılması ise temel çıkış noktasını oluşturuyor. Şu an bölgede yaşayan halkın ekonomik yetersizliği göz önüne alındığında getirilmek istenen yeni düzen içinde zaten barınamaya- cıkları gerçeği de biliniyor.

### Yeni Bir Yaşam İçin Olası Çözümler

Süleymaniye bölgesindeki soylulaştırma çalışmaları mimarlık tarihçileri ve mimarlar tarafından belli bir kesimin kendi erkini ilan ettiği bölgeler olarak burjuvazinin kimliğini meşrulaştırma eylemi içinde değerlendirilmektedir. Elli yedi yıllık mimarlık tarihçisi Kuban kamuya ait tarihi bir alanın spekülatif projelerle yenilenmesinin Los Angeles Paramount stüdyolarında oluşturulabilecek bir sanallık içerdiğini, hiçbir çağdaş öğretiye, kurala ve anlaşmaya uymadığını ifade etmektedir.<sup>[13]</sup> Aynı görüş pek çok mimarlık tarihçisi, mimar ve akademisyen tarafından da paylaşılmaktadır.

Bu bağlam çerçevesinde, Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü son sınıf öğrencilerinden bir grup öğrenci ile bir çalışma yapılmış, herkes küçük mahalleler seçmiş ve bu bölgeler için “olası bir yaşam alanı” kurgulamaları istenmiştir. Çalışmanın sistematikliği şöyle kurulmuştur:

1. Problem Noktalarının Belirlenmesi,
2. Kavramların ve Kriterlerin Seçilmesi,
3. Tartışmalar ve Geliştirilen Öneriler

#### 1. Problem Noktalarının Belirlenmesi

Bölgenin en büyük problemi, ekonomik yetersizlik olarak göze çarpmaktadır. Temel ihtiyaçların en alt düzeyde bile giderilemediği bölgede, buna ek olarak kentsel dokunun parçalanmış olduğu gözlemlenmiştir. Kimse bu bölgede yaşamak istememektedir. Süleymaniye Camii ve Manifaturacılar Çarşısının ağır kütleleri arasında kalan alan adeta sıkışık bir boğaz gibi bölgenin dışarı ile olan bağı kesmiştir.

Mekansal tasarımların insanların davranışlarını ve yaşamlarını etkilediği bilinmektedir. Bir mekanın oluşumu ister mikro, ister makro ölçekte olsun kültürün ve düzenin bir göstergesi olacaktır. Özellikle süregelen toplumsal düzenin ifade edilmesi mekanın biçimleniş ve kitlesi ile çok ilintilidir. Bu nedenle biçimin simgesel niteliğinin ifadesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda “mevcut düzenin geçmiş simgesel değerlerle ve günümüz biçimleniş ile nasıl bir birliktelik oluşturması gerektiği” temel soru olarak kabul edilmiştir.

#### 2. Kavramların ve Kriterlerin Seçilmesi

Problem noktaları belirlendikten sonra temel kavramlar şu şekilde belirlenmiştir.

A. Mahalle kavramı / ritüeller (komşuluk, günlük alışveriş alışkanlıkları, kapı önü ve bahçe sohbetleri, çocuk oyunları)

B. Aidiyet duygusu ve mekan deneyimleri

##### A. Mahalle Kavramı / Ritüeller

Temel probleme cevap ararken seçilen kavramların en önemlisi mahalle kavramı olmuştur. Bir mahal- lenin oluşumunun kişinin aidiyet duygusunu belirleyen etkenlerden biri olduğu kabulü ile öncelikle Osmanlı mahallelerinin ve günümüzdeki yansımalarının araştırması yapılmıştır. Topluluk ve şehirlerde ilişkilerin analizini yapabilmek için en önemli kavramlardan bir mahalle’dir. Mekansal ve sembolik sınırlarla belirlenen bu alanlar için Thorns şu tanımlı yapmaktadır: “...Mahalle, geri kalan kentsel alandan kendini ayıran, net bir sınır duygusuna sahip yerleşim grubudur...”<sup>[14]</sup>

İnalçık ise “mahalle” tanımını şöyle yapmaktadır: “... Mahalle, bir mescit, kilise ya da sinagog etrafında yerleşen ve kendine özgü bir kimliği olan organik bir birlik, bir topluluktur...”<sup>[15]</sup> Burada önemli unsur, mahalle halkının birbiri ile aynı kaderi paylaşan kolektif bir kimliği taşımasıdır. Günümüz İstanbul’unda da mahalle kavramı aslında Osmanlı toplumundan farklı bir anlam taşıyor. Her iki dönem de mahalle kavramını “biz” ile özdeşleştiriyor ve böylelikle ortaya çıkan kolektif kimliğin meydana getirdiği yaşam dinamikleri ve mekansal biçimlenişler görülüyor. Elbette tek bir mahalle yapısından söz etmek oldukça güçtür. Ancak komşuluk ilişkilerinin dikkatli ve hoşgörülü götürülmesi ve özellikle ahlaki toplum modellerinin korunması konusu ortak bir payda olarak kalmaktadır.

19. yüzyıl Osmanlı mahallesi araba girmeyen yayaya uygun sokakları, az katlı ahşap konutları, sadece cumbalar ile sokağa açılan içe dönük yaşamlar, yüksek bahçe duvarları ve ağaçlı bahçeler ile çok belirgin bir yapıyı oluşturur. Kolektif kimliğin getirdiği aidiyet duygusu ile birlikte oluşan içe kapalı bir yaşam biçimi hissedilir. Ancak tüm içe dönük yapısına karşın, birbirinden haberi olan, “biz” olarak bunu ortak bilinçle dışa vurabilen ve istediğinde kendini dışarıya yani “ötekine” kapatabilen dualist bir kurgusu vardır. Yaşam sokaklardan öte evlerde, sofalarda ve bahçelerde akmaktadır.

Süleymaniye’nin dar sokaklarında da bu mahalle kavramının izleri hissedilmektedir. Her ne kadar şu anki kullanıcıları farklı bir alt kültürü temsil etseler de, sokak dokusu ve yapısal biçimleniş korunmuştur.



Şekil 4. 16 Şubat 2007'de Süleymaniye Sokakları.

### B. Aidiyet Duygusu ve Mekan Deneyimleri

Şu an yerel yönetim tarafından yapılmakta olan yenileme çalışmaları eski Osmanlı kentini yapısal olarak yeniden ayağa kaldırmaya yöneliktir. Ancak her şeyden önce bu bölgenin 19. yüzyıldaki eski kullanıcıları artık yoktur; sosyal ve kültürel ritüeller değişmiştir. 1980 sonrası İstanbul’la oluşan yoğun göçün ve yangınların da etkisi ile tarihi doku yok olmaya yüz tutmuştur. Bu tür bir canlandırıcılık bir iktidar aracı olarak mekanın kullanıldığı modern dönemden bu yana, İstanbul için oluşturulan yoğun bir erk ifadesi ve kimlik meşrulaştırma çalışması olarak görülmelidir.

Kahraman bu biçimlenişi şöyle tanımlamaktadır: “... Mekan artık sadece otorite ve kimlikle ilişkili bir yer olmakla kalmaz, mekan ve kimlik olgusu “görsel” bir nitelik kazanır. Alan, cadde, artık “nötr” masum yerler olmaktan çıkar; üretim ve tüketim düzeylerinde görsel ideoloji etrafında kurulan kavramlar haline gelirler...”.

<sup>[16]</sup> Bu yaklaşımın aslında 20. yüzyılın başında oluşturulan Osmanlı canlandırıcılığı ile aynı temsil içeriğinde olduğunu söylemek mümkündür. Sadece batıya ait olmadığı savunulan modernite düşüncesinin kişisel özgürlüklerle zenginleştirilmiş bir “yeni dünya” çerçevesinde sunulmak istenmesi ve yaratılan dualitenin sadece erki ortaya koymayıp “biz ve onlar” şeklinde yaşam dinamiklerinden ayrı tutulmak istenmesi ilk amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Burjuvazinin bir güç olarak kendini koyduğu aydınlanma ideolojisinin siyasal olarak da ön plana çıkarılmak istenmesi de canlandırıcılık niyetinin diğer bir uzantısıdır. Aslında bir ütopyayı zen-

ginleştirmek isteyen modernizmin kendi gerçeğini reddettiği bir gelenek yanılması içinde olması dualitenin sunduğu bir paradoks olarak kabul edilse de yapılması düşünülen ve belli ölçülerde uygulamaya konulan çalışmaların kentsel dinamiği yeniden yakalaması ve kendine özgü bir kimlik oluşturması zor görülmektedir.

Tarihçi Eric Hobsbaw, “*eski usullerin hayatta olduğu yerde, gelenekleri canlandırmaya ya da gelenek icat etmeye gerek yok der...*”<sup>[17]</sup> Bu açıdan bakıldığında “yaratılmış bir Osmanlı kent parçasının” çok amaçlı olduğunu söylemek mümkündür. Cassirer ise, mekan deneyimlerinde üç temel kategori olduğunu kabul eder: organik mekan, algısal mekan ve simgesel mekan.<sup>[18]</sup> Özellikle simgesel mekan kavramı üstünde dikkatle durulması gereken bir konudur, çünkü boyutları olmadığı için tamamen algımızla yaşamamız gerekmektedir.

Kentsel mekan imgesinin neye göre yaratılabileceği konusu tartışmaya açıktır, ancak toplumsal ilişkilerin, erk odaklarının, ideolojilerin ve günlük yaşam alışkanlıklarının büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. Bu oluşum bizim alışkanlıklarımız ve beklentilerimizle uyumlu olduğu sürece mekan yaşanır olmaya devam eder. Harvey bu oluşumu şöyle ifadelendirir: “*Bir mekansal şema üzerinde toplanmış bilginin çoğu bireysel deneyimin sonucu olmalıdır ve şemanın bireysel deneyimle birlikte değişime uğrama olasılığı da mevcuttur. Simgelendirmenin belirlenmesinde bu deneyimin doğası yaşamsal önemde olabilir, örneğin mutsuz anlar nedeniyle yaklaşmaktan nefret ettiğimiz bir bölge ya da tam tersine her zaman güzel anıları çağrıştıran bir yer...*”

*Toplumsal mekan zamana göre de değişir, hafıza zayıflayabilir, kayıtlı zihinsel haritayı ya da mekansal biçimi değiştirebilir...".<sup>[19]</sup>*

Bu bağlamda Süleymaniye bölgesinin aslında kime ait olduğu, yaşam biçimlerinin simgeleştirilerek mekana aktarılması noktasında önemli bir karar noktası olarak belirlenmelidir. Yapısal çevre bir işaret gibi işlediği ve bireylerin sosyal yapısını vurgulamak için tasarlandığı için,<sup>[20]</sup> doğru olan formların tanımlanması önemlidir. Aksi halde yapısal çevrede bir anlam kayması olacak ve kişi kendi gerçeğinden uzaklaşacaktır. Geçmiş ve şimdinin birlikte olabileceği gerçeği ikisinden birini seçmekten daha iyi bir çözüm getirebilir. Şimdinin ihtiyaçları bellidir. Süleymaniye'nin düşük ekonomik ve kültür düzeyinde temel ihtiyaçları gidermek önceliği olacaktır. Yani günün önemi öncelikle kişinin bireysel olarak varoluşunu ortaya koyabilmesi olacaktır. Modernizmin dualitesinin keskin "evet" ya da "hayır" cevaplı karşılıklarının yerine sadece eylemlerin adım adım birbirini tamamlayarak gerçekleştiği bir ortam yaratılabilmek önemlidir.

Modern mimarlık daha çok batı kültürü üzerine yoğunlaşan bir temele sahipti; bu nedenle görünür ve dokunulabilir olanla daha çok ilgiliydi; ancak doğu kültürleri hissedilen ve spiritüel bakış açılarını da vurgulamayı sever; somut biçimlenişler tek başına yeterli değildir. Çevrenin oluşumu öncelikle bireyin kendi varlığını anlaması ile mümkün olacaktır; bu farkındalık hali, onu doğal ve gerekli olana götürecektir, geçmişten herhangi bir şey taşımak durumunda kalmayacak ama onu reddetmesi de gerekmeyecektir. Kavramların "kararında" kullanılması hali modernizmin dualitesinin önüne geçemediği gibi, geçmişin yeniden yapay olarak canlandırılmasını da gereksiz kılacaktır; yani bir tercih söz konusu olmaktan çıkacak ve birbirine zıt kavramların bir arada kullanılabilmesinin önü açılarak pluralist bir düzene geçilecektir ki, Kurokawa'nın symbiosis felsefesi de bu temele dayanmaktadır; yani "her şeyin birbiri ile ilintili olması". Kurokawa, kendi felsefesini şöyle tanımlar: "*Heterojen kültürlerin, insan ve teknolojinin, iç ve dış mekanların, parça ile bütünü, tarih ile geleceğin, mantık ile sezginin, din ile bilimin, insanın yarattığı mimarlık ile doğanın ortaklığı...*".<sup>[21]</sup> Böylece tercihler kendini "yeterli" "sakin" ve "doğal" olana bırakmaktadır.

Doğudaki bu anlam arayışı batı kültüründe kendine yer ararken, kişinin çevresini oluşturmada etken hale gelmiştir. İnsan kendine anlamlı gelen bir alan yaratmak istemiş, gündelik yaşamsal ihtiyaçlarının ve psikolojik gereksinmelerinin giderilmesini temel almıştır. Ancak batı kültürleri biçimlenişlerde bu etkiyi ararken doğu toplumları mekanın kişi ile ilişkisini ortaya çıkan

enerjiyi ve doğaya gösterilen saygıyı öncelikle kabul etmiştir. "3 boyutluluk" yerini "hissedilen ve algılanan"a bırakmıştır.

İnsan değiştikçe değişen çevre zaman içinde belli değerlerin değişmesine kaçınılmaz olarak izin verir. Bazı şeyler "donar", bazı şeyler ise "akar". Bu kural yaşam ve ölüm gibi birbirinden ayrılmayan ve bir arada var olamayan tek dualitedir. Schulz, bu kavramları ortaya koyarken yerin ruhundan bahseder.<sup>[22]</sup>

Süleymaniye'nin sokaklarında da hissedilen budur. Henüz yıkılmamış ahşap sıra evler sadece belli bir dönemin mimari kimliğini ortaya koymamakta, aynı zamanda artık var olmayan ve donmuş bir kültürün bitişini de simgelemektedir. Sokakların devamı, mahallenin oluşumu artık geçmiş zamandan bağımsız akmak istemektedir. Bölgenin yarattığı imaj eskisi gibi değildir; çünkü geçmiş simgeleyen ve kişinin yönlenmesini sağlayan kavramlar artık yoktur. Böylelikle çevre kişi için güvenli ve algılanabilir olmaktan da çıkmıştır. Kişinin kendisi için anlamlı olmayan bir çevrede yaşayamayacağı gerçeği burada bir oryantasyon sistemi kurulmasını gerektirmektedir. Ancak geçmişin sembolleri artık geçerli olmayacaktır, yeni bir sistem gereklidir. Lynch bu sistemi kimlik, strüktür ve anlam üçgeninde toplamaktadır.<sup>[23]</sup> Birbirinden ayrılması mümkün olmayan bu parçalar, kişiyi etrafındaki çevre ile iletişime sokabilmenin yolunu açmakta; sistem ne kadar güçlü kurulursa, kişinin aidiyet duygusu o derece artmaktadır.

Süleymaniye'de seçilen bu bölgede "öz" kendini yakan diğer çevrelerden ayırırken bu sistem bir katalizör olarak kullanılabilir. Bir bölgenin karakteri zaman göre değişim gösterebilir, ama "öz" aynı kalır; zamanı dondurmak mümkün olmadığına göre, her şeyin içinde bulunduğu "şimdi"yi fark etmek doğru bir başlangıç olacaktır. Her mekan içinde yaşayan insanlar, onların gündelik yaşamları ve doğa ile paylaşım ile biçimlenir; bu bir bütündür ve görünenler yani "fenomenler" bir görsel ifade olarak karakteri yansıtır. Bölgenin her zaman "şimdi" içinde yaşayacağı gerçeğini fark etmek, burada yaşayanların ihtiyaçlarını anlamak ve çözüm önerileri getirmek için iyi bir başlangıç noktası olacaktır. Sonuç olarak, Süleymaniye bölgesinin eteğindeki bu bölgede, amaç "şimdi"nin ruhunu geçmiş ve gelecekte bağımsız olarak hissedebilmek ve simgeleri okuyabilmektir. "Akan ve donan" dualitesinin mantığı burada yatmaktadır. Tek bir "şimdi" vardır, ve bu öz değişmemektedir.

### Tartışmalar ve Geliştirilen Öneriler

Seçilen kavramların ışığında gelinecek nokta bölgenin soylulaştırılmadan öncelikle kendi ihtiyaçlarını kendi



içinde çözebilir hale gelmesi olarak kabul edildi. Bölge halkının burada yaşar ve parasını kazanır hale gelmesi önemli bir adım olarak görüldü. Yani fiziksel uygunlukları sağlanmış konutlar, halk eğitim merkezleri, özellikle kadın ve çocuklar için sağlık ve eğitim birimleri, esnaf için küçük satış yerleri ve gündelik yaşamın bir parçası olan halk lokantaları ve küçük alışveriş birimleri oluşturulması ve kendi kimliğini meşrulaştırmış bir mahalle dokusunun oluşturulması esas alındı. Kostof'un anlamı deşifre etmek olarak adlandırdığı ve her yapının belli bir enerjinin ve adanmışlığın toplumsal nesnesini temsil ettiği düşüncesini<sup>[24]</sup> ışığında tasarlanan mekanlarda temsiliyet ve aidiyet duygularının sağlanması için çalışıldı. Ayrıca Kuban'ın Türk kent dokusunu tanımlarken ortaya koyduğu beş kriterin günümüz gereklerine uygun yeniden yorumlanmasına dikkat edildi.

Bu kriterler:

1. Yapılar apartman değil evdir.
2. Evlerin büyük çoğunluğu bahçelidir. Bahçelerde büyük ağaçlar vardır.
3. Yapılar eşit yükseklikte değildir.
4. Sokak dokusunda sağır bahçe duvarı önemli fizyonomik bir öğedir.
5. Sokak kaldırımsızdır. Yürüyen insan içindir,<sup>[13]</sup> şeklinde tasarıma uyarlanmaya çalışıldı.

Bu kriterlere uyarak tasarıma başlamak ilk adım olarak kabul edilmekle birlikte, çalışmanın ilerleyen aşamalarında, bazı zorlanmalar yaşandı. Özellikle yapı-parsel ilişkisinde parsellerin aynen korunmasının gerçekten zor olduğu, geleneksel kent dokusunun farklı kat yüksekliği ile oluşan düzeninin ise bu çalışmada sonuçlara yansımadağı fark edildi. Ancak yine de tarihi dokunun en az zarar göreceği şekilde parsel düzeninin, kat yüksekliklerinin, mekansal biçimleniş ve kitlenin oluşması ve mahalle dokusunu yaşatan bir biçimlenişe bağlı kalınması konularına dikkat edilmeye çalışıldı. Bunu yaparken de yeni bir kimlik duygusu içinde kendi kültürünü koruyabilen bir yaklaşım benimsenerek, seçilen sembollerin yeni ve çağdaş bir yaşam birlikteliğini ortaya koyacak güçte olmasına dikkat edildi. Gerek cephelerin oluşumu, gerek iç hacimlerin biçimleniş, gerekse malzeme ve renk seçimi bu yönde belirlendi. Uzun süren tartışmalar sonucu grup olarak verilen kararların başında "şimdi"nin yaşatılması ön plana alındı.

Avrupa ve Amerika'da sergi alanlarında geçici olarak inşa edilen, fuar ziyaretçileri için bir eğlence mekanını oluşturan ve batılılar için "Oryantal kültürü" temsil eden örüntüleri bir araya getiren örneklerin varlığı bilinmektedir. Böylece sadece işaret ve sembollere indirgenmiş klişeler değil, aynı zamanda kültürler de "inşa edilmiştir".<sup>[25]</sup> Bu gerçekten hareketle Süleymaniye'de



Şekil 5. Süleymaniye'de 19. yüzyıl evleri ve sokak dokusu.

özellikle örüntülerin “artık mevcut olmayan bir sanal gerçeklik” haline bürünmemesine çalışıldı. “Şimdi” kavramı ile ifade edilmek istenen de geçmiş ya da geleceğin gerçek olmayan kurgusal bir yapılaşma oluşturmaması, gerçeğin dışına çıkılmamasıydı. Süleymaniye için istenen, tarihi dokunun ve mevcut düzenin kendi özünde birbiri ile iletişim içine girebilmesi ve bu gerçeklikte yeni bir düzenin oluşabilmesiydi Webber, “geçmiş dönemlerin toplumsal yapılarına uygun düşen kent biçimlerini geri getirmek isteyen önyargılı ideolojik kampanya”dan yakınmakta ve “metropolün mekansal yönünün kentsel toplumsal süreçler tarafından tanımlandığını ve onlarla beraber yürüdüğünü kabul eden pragmatik bir sorun çözme yaklaşımının ortaya çıkmasını” savunmaktadır.<sup>[26]</sup>

Önemli olan mekanın mevcut düzende karakterini ortaya koyabilmesidir. Bunu yaparken kişinin yaşayacağı mekanlara kendi kimliğini taşıyabilir durumda olması gerekmektedir. Böylelikle yeni oluşturulmak istenen mekan etkilerinde fenomenolojik bir kurgu geliştirilmeye çalışılmıştır.

### Geçmiş Mekan Etkileri

#### Fenomenler

*Sıra ahşap evler, ağaçlı bahçeler, kapı önleri küçük pencereler, arabasız yollar*

#### Strüktürler

*İyi komşu ilişkileri, kalabalık aile düzeni, çocuklar için oyun alanı, içe dönük yaşamlar, mahalle düzeni*

#### Yerin Ruhü

*Muhafazakar, dingin, dini ritüellere bağlı, yeniliğe açık, zengin*

### Şimdiki Mekan Etkileri

#### Fenomenler

*Yıkık evler, yok olmuş yeşil, küçük dükkanlar, kalabalık sokaklar, yoğun araç trafiği*

#### Strüktür

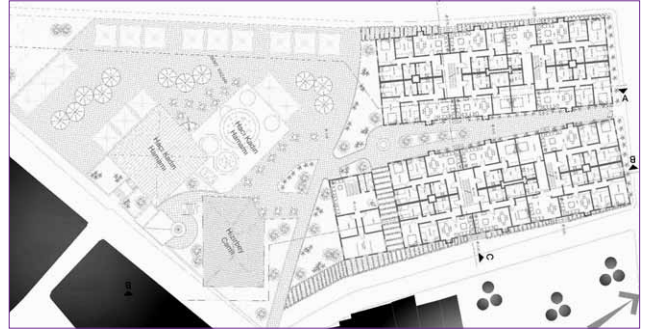
*Esnaf ve alışveriş, bekar odaları, gece yaşamayan güvensiz alanlar, kaybolmuş kimlikler*

#### Yerin Ruhü

*Kayıp değer yargıları, aşırı hareket, güvensizlik, yeniliğe kapalılık, ekonomik yetersizlik hali*



**Şekil 6.** Seçilen birinci mahallenin mevcut durumu / tarihi Hacı Kadın hamamı ve Hızırbey Cami niteliksiz yapılarla çevrilmiş durumda.



**Şekil 7.** Korunan hamam ve cami ile yeni önerilen açık çarşı ile konut grupları.

### Gelecek Mekan Etkileri (önerilen)

#### Fenomenler

*Sıra evler, sosyal mekanlar, park alanları, küçük dükkanlar, esnaf lokantaları, yaşayan sokaklar, arabasız yollar*

#### Strüktür

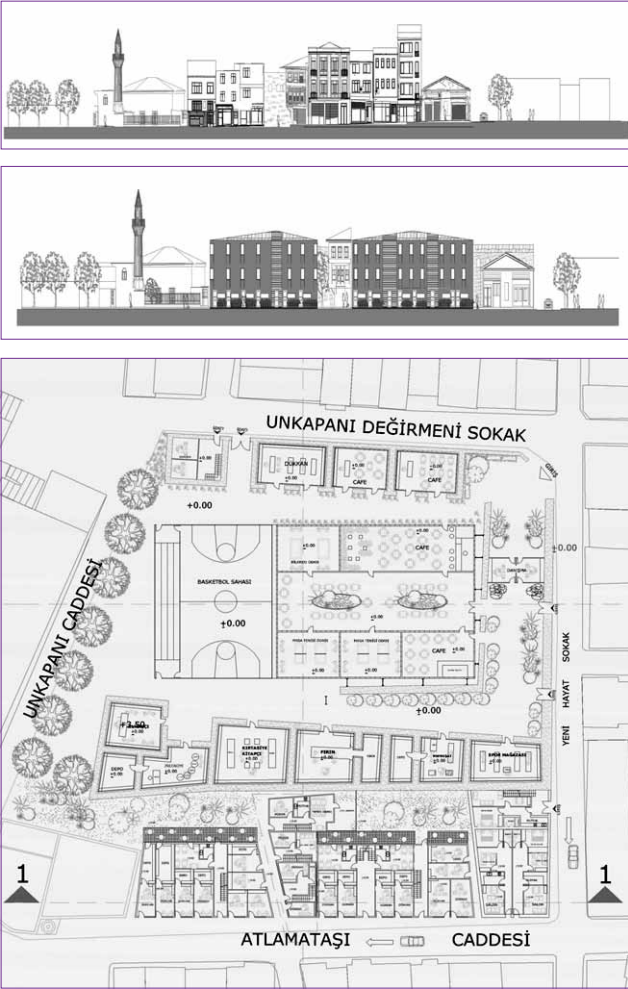
*İyi komşuluk ilişkileri, çekirdek aile, gece ve gündüz canlı yaşam, güvenli ortamlar, hissedilen doğa*

#### Yerin Ruhü

*Geleneklere bağlı, geleceğe açık, güvenli, kendi başına var olabilen, bağımsız, sakin, doğal, yaşama bağlı*

### Seçilen Öneriler

Bu bölgede gece ve gündüz yaşayan bir yaşam biçimi oluşturulması temel hedef olarak alınmıştır. Öneriyi geliştiren Ceren Derker\*\*, sokak dokusunu aynı tutarak, mahalle pazarı, kendi bahçeleri içinde küçük konut birimleri, çocukların oynayabileceği park alanları, oriji-



**Şekil 8.** Atlatmataşı Sokak mevcut dokusu ve yeni biçimleniş önerisi / esnaf lokantaları ve konutlar.

nal fonksiyonlarını koruyan cami ve hamam ile mahallenin "biz" duygusunu yaşatmak istemiştir. Günlük rutinin akışın sağlanmasının ve gece bölgenin yaşar tutulmasının kullanıcının aidiyet duygusunu arttıracakı kabulü ile hareket edilmiştir.

Tarihi Atlatmataşı Camii'nin yer aldığı 2. bölge aynı zamanda Unkapani değirmeninin de olduğu alanı içermektedir. Bölge şu an için otopark ve bekar odaları olarak kullanılmaktadır. Öneriyi geliştiren Verda Uygun\*\* gençler için Unkapani değirmeninin kalan tarihi duvarları içinde şeffaf bir spor ve alışveriş alanı, sokak dokusu içinde de zemin katlarında esnaf lokantaları ile konutlar, çocuk / kadın eğitim ve koruma merkezi planla-

\*\* Ceren Derker ve Verda Uygun, Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü son sınıf öğrencileridir. Örnek olarak verilen projelerin tasarım ve çizimleri kendilerine aittir.

mış ve mahallenin dış dünya ile bağının oluşacağı bir hedeflemiştir. Atlatmataşı Cami ve içinde bulunduğu sokak dokusu yeni yapılanmada korunmuştur.

### Değerlendirmeler

İstanbul kendi tarihinin içinde her zaman farklı düşünceleri ve bakış açılarını barındıracaktır. Bu bakış açıları çoğunlukla politik odaklı olup, kimliğin oluşumunu bu yönde vurgulayacaktır. Yapılan tasarımlar da bu yönde gelişmeye açık gözükmetedir. İstanbul'un uluslararası bir düzeyde ilim, sanat ve kültür merkezi haline dönüştürülmesinin "Osmanlı dönemindeki konumuna benzer bir seviyeye" çıkarılması düşüncesi ile oluşturulan tasarımlar İstanbul'un aslının Osmanlı-İslam kimliğini yansıtan kısım olduğu vurgulanarak<sup>[27]</sup> ortaya konmakta ve mekansal kurgu bu yönde gelişmektedir. Doğal olarak oluşturulmak istenen kent dokusu kendi anlamını yeniden bulmak zorunda bırakılmaktadır. Elbette kültürün düşeyde akması önemlidir ve geleneğin devamı da gereklidir, ancak Çelik'in de vurguladığı gibi, sokağın ölmemesi için mücadele ne kadar önemli gibi gözükse de, tarihçi ne geleceği değiştirebilir, ne de çöküşü öngörebilir ve eğer kent tartışmaları etnik merkezîyetçilikten arındırılabilirse ve estetik kaygıların ötesine geçebilirse, o zaman sokak korkusunun ve yüzeyel bir kurgusal geçmiş inşa etme isteğinin, kamu mekanlarının üretilmesi ve kullanılması üzerindeki etkisi zayıflayabilir.<sup>[25]</sup> Süleymaniye gibi İstanbul'un en yoğun tarihi dokusunun yenilenmesi için bakış açısı yeni ve "donmuş yapay bir kültür" oluşturmak değil, kentin yeni dinamiklerini ve oluşumlarını aidiyet duygusu ile birleştiren bir mekan kurgusu kurmak olmalıdır. Süleymaniye'de yapılan çalışmada çıkan sonuç bu şekildedir. Burada söylenmesi gereken önemli noktalardan biri, bunların öğrenci çalışması olduğunun unutulmaması gerçeğidir. Uygulamada gerçek yaşamda hiçbir şey kağıt üzerinde olduğu kadar kolay oluşmuyor tabii ki, ama henüz mimar ünvanı almamış öğrencilerin İstanbul'da son yıllarda bu denli tartışılan kentsel dönüşüm, soylulaştırma, rehabilitasyon gibi konularda akademik bir çerçevede ilgi göstermeleri, araştırmaları ve gerçekçi çözümler üretmeye çalışmaları göz ardı edilmemesi gereken bir deneyimdir.

### Kaynaklar

1. İncalcık, H., (2004), Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi. Cilt 2 / 1600-1914, Eren Yayınları.
2. Çelik, Z., (1986), The remaking of İstanbul, portrait of an Ottoman city, "Değişen İstanbul" Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
3. Tekeli, İ., (1985), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kentsel dönüşüm, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Sayı, 4, İletişim Yayınları.

4. Ortaylı, İ., (1986), İstanbul'dan Sayfalar, İstanbul: İletişim Yayınları.
5. Keyder, Ç., (1999), Arka Plan, in Küresel ve Yerel Arasında, - "Between the Global and the Local", Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Çev.: S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
6. Kuban, D., (1998), İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
7. Kuban, D., (1996) İstanbul, bir kent tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
8. Eldem, N., (1992), Tarih Bilinci ve Çağdaş Kişilik, Arredamento Dekorasyon, Mayıs, 1992. s. 100-101.
9. Tan, G., (2006), Süleymaniye, Geleceğin çağrısı, Atlas Dergisi, Ocak, Özel Sayı, s. 22-31.
10. Zaman Gazetesi, "Süleymaniye'de Dönüşüm 200 Restorasyonla Başlıyor" başlıklı haberden alınmıştır, 6 Haziran 2008.
11. Dünya Miras Komitesi 32. toplantısı, Kanada 2- 10 Temmuz 2008 / Dünya Miras Merkezi/Icomos Ortak Heyetinin 8-13 Mayıs 2008 Tarihlerinde İstanbul Dünya Mirası Sit Alanının Tarihi Bölgelerinde Yaptığı İncelemelere Dair Rapor s. 15, Belge Numarası: WHC08/32.COM/7B Add.2.
12. Eminönü Belediyesi, www.eminonu.bel.tr/haber'de 14 / 12 / 2008 tarihinde "Süleymaniye'de Yeni Bir Şehir Doğacak" başlıklı haberden alınmıştır.
13. Kuban, D., (2005), "İstanbul 1600 Yıllık Bir Müzedir." Yapı Dergisi, Sayı, 288 Kasım, İstanbul.
14. Thorns, D., (2004), The transformation of cities, Macmillan Publishers, Palgrave.
15. İnalçık, H., (1978), " İstanbul" maddesi, İslam Ansiklopedisi, Yeni Basım / E 12, s. 224-248, s. 234.
16. Kahraman, H.B., (2002), Postmodernite ile modernite arasında Türkiye, Agora Yayınları, İstanbul.
17. Bozdoğan, S., (2002), Modernizm ve ulusun inşası, Metis Yayınları.
18. Cassirer, E., (1944), An essay on man, New Haven, Connecticut.
19. Harvey, D., (1988), Social justice and the city, Blackwell Publishers .
20. Barlas, A., (2006), Urban streets & Urban rituals, METU Press, Ankara.
21. Kurokawa, K., (1991), Intercultural architecture, Philosophy of Symbiosis, Academy Editions.
22. Schulz, C.N., (1979), Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture Rizzoli, New York.
23. Lynch, K., (1960), The image of the city, MIT Press, Cambridge.
24. Kostof, S., (1985), A history of architecture: settings and rituals, Oxford University Press, New York.
25. Çelik, Z., Favro, D., Ingersol, R., (2007), Streets: critical perspectives on public space, "Şehirler ve Sokaklar, Çev.: B. Altınok, Kitap Yayınları, İstanbul.
26. Webber, M., (1964), "Culture, territoriality and the elastic mile", Papers of the Regional Science Association 11, 59 – 69.
27. Bora, T., (1999), "Fatih'in İstanbul'u siyasi İslam'ın alternatif küresel şehir hayalleri" in küresel ve yerel arasında, - "Between the Global and the Local", Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Çev.: S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul.

#### Şekil Listesi

1. Eldem, N., (1992), Tarih bilinci ve çağdaş kişilik, Arredamento Dekorasyon, Mayıs, 1992, s. 100-101.
2. Tan, G., (2006), Süleymaniye, geleceğin çağrısı, Atlas Dergisi, Ocak, Özel Sayı, s. 22-31.
3. Dünya Miras Komitesi 32. toplantısı, Kanada 2- 10 Temmuz 2008 / Dünya Miras Merkezi / Icomos Ortak Heyetinin 8-13 Mayıs 2008 Tarihlerinde İstanbul Dünya Mirası Sit Alanının Tarihi Bölgelerinde Yaptığı İncelemelere Dair Rapordan alınmıştır. Belge Numarası :WHC08/32.COM/7B Add.2
4. Gökçe Aras'ın 16 Şubat 2007 tarihinde "Süleymaniye'de neler oluyor" başlıklı yazısından alınmıştır. <http://www.arkitera.com.tr/h14538>
5. Kuban, D., (1996), İstanbul, bir kent tarihi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
6. Ceren Derker tarafından Süleymaniye bölgesi çalışmaları sırasında Temmuz 2008'de çekilmiştir.

# İstanbul Tarihi Yarımada'da Ulaşım Ağı ve Kentsel Hizmet Alanlarının Yerleşimi Etkileşimi

## *Interaction of Transportation and Location of Urban Facility Areas in the Case of the Historic Peninsula in Istanbul*

Cenk HAMAMCIOĞLU,<sup>1</sup> Zekiye YENEN<sup>1</sup>

Kentlerde erişilebilirliğin temel unsuru ulaşım ağı ve arazi kullanım ilişkisidir. Gelişen teknoloji büyük kentlerde ekonomik ve sosyal yaşam biçimlerinin yanısıra, kentiçi ulaşım ağı ilişkilerine bağlı olarak, arazi kullanımında işlevlerin yerleşiminin değişmesinde de etkin role sahiptir. Teknolojinin gelişmesi ile kentiçi ulaşım, örneğin kentiçi toplu taşıma sistemlerinde olduğu gibi, kullanıcılar açısından olumlu çözümler ortaya konulabilmektedir. Ancak kentiçinde gerçekleşen günlük yolculuklarda özellikle bireysel kullanım aracı olan otomobilin yoğun kullanımı bu konudaki çözümlere en önemli engellerdendir. Günümüzde otomobil sahipliği gelişmişlik düzeyi göstergelerinden biri olmasına karşılık raylı ve denizyolu toplu taşıma sistemlerinin yeterince gelişmediği veya sistemlerarası bütünleşmenin kurulamadığı günlük kentiçi seyahatlerde lastik tekerlekli araçların (otomobil, otobüs vd.) kullanımı yüksek değerlere çıkmaktadır. Bu durum kentlerin özellikle tarihi kesimlerinde önemli trafik, koruma, gürültü kirliliği, görsel, estetik gibi çevre sorunlarına yol açmakta ve sosyal, kültürel, turizm etkinliklerinin yanısıra farklı amaçlarla spekülasyon baskılarına maruz kalan alanların hızlandırılmasına neden olmaktadır. Bu makalenin konusu yukarıda kısaca özetlenen sorunların yoğun olarak yaşandığı İstanbul Tarihi Yarımada'dır. Makalede günümüzde Tarihi Yarımada'da yer alan, metropoliten alan ve bir kısmı ülke ölçeğinde hizmet sunan kentsel hizmet alanlarının yerleşiminde ulaşım ağının önemli etkileriyle ortaya konulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda makalede seçilen kentsel hizmet alanlarında gerçekleştirilen veri toplama ve kurumiçi anketlerinin istatistiksel değerlendirme sonuçlarına dayanılarak bulgular hipotezler ile test edilmekte, ayrıca yaya ve taşıt trafiği yoğunluğunu artıran kentsel hizmet-donati alanları belirlenmekte ve ulaşımın hizmet-donati alanlarının yerleşimi açısından öne çıkardığı ölçütler ortaya konulmaktadır. Çalışmada öne çıkan sonuçlardan biri Tarihi Yarımada'da süreç içinde uygulanmış plan kararları, plandışı ulaşım yatırımlarının tarihi kesimde konumlandırılmasıdır. Bu nedenle üst ölçekli kentsel hizmet-donati alanlarını sınırları içinde barındıran Tarihi Yarımada gün içinde metropoliten alandan üst sıralarda yolculuk çekmektedir. Oysa günümüzün tarihi çekirdeği olan kentlerinin ulaşım ve arazi kullanım planlamasında merkezin prestijine uygun düşmeyen çeşitli altyapı ve teknik birimler, üst kademe yollar ve önemli aktarma odakları tarihi kesimden çıkartılırken, Tarihi Yarımada tam tersi bir süreçte maruz bırakılmaktadır. Ayrıca nüfus ve ihtiyaçların artması tarihi dokunun sınırlı parsel boyutları nedeniyle kentsel hizmet-donati alanlarının yeni alan ihtiyaçlarına yanıt verememektedir. Alan yetersizliği ve hizmet nüfusunun artması bugün servis taşımacılığını kullanan kentsel hizmet-donati alanlarında çeşitli kurumların desantralizasyonunu gündeme getirmektedir. Bu yöndeki gelişmeler İstanbul'da merkezin prestijini kaybederek karayolu erişimine bağlı yerleşimi riskini artırmaktadır. Çalışmanın sonucunda çözüm olarak "trafik sınırlı kent" modeli önerilmektedir.

**Anahtar sözcükler:** Arazi kullanım; İstanbul tarihi yarımada; kentsel hizmet-donati alanı yerleşimi; ulaşım ağı.

\*Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü'nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

<sup>1</sup>Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Beşiktaş, İstanbul

*The main component of accessibility in urban areas is the relation between the transportation network and land use. Improvements in technology have an effective role on the location of urban functions on behalf of urban transportation networks in addition to the economic and social life in the cities. In some cases, technological improvements in the transit systems demonstrate positive and beneficial solutions for the citizens. However, the increasing use of individual automobiles in the cities constitutes one of the most consequential difficulties. The number of automobile owners is stated to be an indicator of the advanced level of cities; however, when the rail or sea transit systems are insufficiently developed and/or when integration between the transit systems is lacking, the use of individual automobiles in daily urban travels escalates dramatically. Such a situation results in serious accessibility problems especially in the historical core of the cities, which are often not planned or developed for vehicular traffic. Under these circumstances, besides the intensive use of social and cultural activities, the speculative aims hasten the deterioration process of the historical districts and cause secondary effects in the form of noise, visual and aesthetic pollution. The Historic Peninsula in Istanbul Metropolitan Area is experiencing the above-mentioned challenges. This article puts forward the importance of the transportation network and its effects on the location of urban facility areas such as administration, education and health, which comprise the whole metropolitan area or national scale of facilities throughout the history in the Historic Peninsula. Finally, based on the hypothesis, the statistical evaluation methods of data collection and interval surveys, which were applied at sample urban facilities during the case study, were analyzed. Furthermore, the criteria for the interaction of transportation and location of urban facilities highlighted by the study are discussed. One of the striking implications is the existence of urban facility areas situated in the Historic Peninsula, which attract both metropolitan and national scale trips during the day. Today, in transportation and urban land use planning, the facilities are drawing high volumes of vehicular and pedestrian traffic out of the historic parts; however, in contrast, the Historic Peninsula is complicated and fully motorized. Furthermore, the limited building lot sizes, which cannot respond to the growing population, raises the issue of decentralization of urban facilities that also use service vehicular transportation today. These circumstances may cause Istanbul to lose the prestige of her historic center and increases the risk of the relocation of central urban facilities according to only highway access. In an effort to avert this situation, a "traffic-limited city" model is suggested for Istanbul in the final proposal section.*

**Key words:** Urban land use; İstanbul Historic Peninsula; location of urban facility areas; transportation network.

\*This paper reveals some of the findings of 1. authors's PhD research at Yıldız Technical University, Institute of Science, supervised by 2nd author.

<sup>1</sup>Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, İstanbul, Turkey

MEGARON 2009;4(3):175-190

**Başvuru tarihi: 10 Temmuz 2009 (Article arrival date: July 10, 2009) - Kabul tarihi: 27 Ekim 2009 (Accepted for publication: October 27, 2009)**

İletişim (Correspondence): Cenk Hamamcıoğlu e-posta (e-mail): chamamci@yildiz.edu.tr, yenen@yildiz.edu.tr

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

## Giriş ve Problem Tanımı

Osmanlı döneminde surların dışında gelişmeye başlayan İstanbul, bugün güneyde Marmara Denizi kıyısı boyunca Batı Yakası'nda Silivri'ye Doğu Yakası'nda Gebze'ye, İstanbul Boğazı çevresinde kuzey yönde orman ve su havzalarının içerilerine doğru geniş bir alanda yayılmaktadır. Geçmişte dünya imparatorluklarına başkentlik yapmış olan İstanbul (bugün Tarihi Yarımada) jeopolitik konumu ve özellikle denizyolu ulaşım ilişkileriyle ekonomik merkez, kültür merkezi, sanat ve yönetim merkezi olma görevlerini sürekli korumuş, başkent olma özelliğini Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Ankara'ya bırakmıştır. İstanbul'un Doğu Roma döneminden buyana merkez özelliğini sürdürmesi nedeniyle Tarihi Yarımada bir prestij alanı olarak günümüzde de metropoliten etki alanına sahip çok sayıda hizmet ve ulaşım donatısını bünyesinde bulundurmaktadır. Bu durum Tarihi Yarımada'yı bir ticaret ve kültür merkezi olmasının yanında etki alanı metropoliten alanla sınırlı kalmayıp ülke ölçeğine yayılan önemli bir hizmet merkezi konumunda tutmakta, bağlı olarak ulaşım odağı yapmaktadır.

2000 yılında 459.142<sup>[1]</sup> kişinin ikamet ettiği, 2007 yılı adrese dayalı nüfus sayımı verilerine göre nüfusu 455.498<sup>[2]</sup> olarak belirlenen Tarihi Yarımada gece-

gündüz nüfus farklılıklarının ciddi oranlarda yaşandığı bir alan konumundadır. Eminönü bölgesinde gündüz yüzbinlere yükselen ziyaretçi ve çalışan sayısı akşam saatlerinde barınma nüfusu olan 55.635'e<sup>[3]</sup> gerilemektedir. Eminönü'nde özellikle Hanlar Bölgesi, Tahtakale ve Sirkeci'de barınma nüfusunun az olması 'yer'in sahipliliğini gündeme getirmekte, fiziksel, sosyal köhne, bakımsızlık, güvensizlik gibi sorunların artmasına neden olmaktadır. Tarihi Yarımada'nın bu kesiminde barınma nüfusu düşük olduğu halde semt ölçeğindeki eğitim, sağlık ve sosyal donatı alanları yine de yetersiz kalmaktadır. İstanbul Metropoliten Alanı içinde nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölgelerden biri olan Yarımada'nın Fatih<sup>1</sup> kesiminde ise varolan kentsel hizmet-donatı alanları nüfusla kıyaslandığında kentsel yaşam kalitesi açısından son derece yetersiz bir tablo ile karşılaşmaktadır (Tablo 1). Metropoliten alana hizmet veren donatıların da dahil olduğu kentsel hizmet-donatı alanları Tarihi Yarımada'nın Eminönü (kesimi) yüzölçümünün %36.3'ünü kaplarken, nüfusun yoğun olduğu Fatih kesiminde bu oranın %22.4 seviyesinde kalması günlük ihtiyaçların çevre ilçelerden karşılanmasına neden olmaktadır (Şekil 1). Bu durum kentiçi ulaşım kurgusu içinde tezat oluşturmakta ve metropoliten alandan üst ölçekli kentsel hizmet-donatı alanlarına çalışan ve hizmet almaya gelen yoğun yaya ve araç

**Tablo 1.** Tarihi Yarımada mevcut donatı alanı dağılımı <sup>2</sup>

Kentsel hizmet alanları	Eminönü			Fatih			Tarihi Yarımada Toplam		
	Adet	Alan (ha)	Yüzde	Adet	Alan (ha)	Yüzde	Adet	Alan (ha)	Yüzde
Ticaret alanları		73.5	14.4		39.5	3.8		113.0	7.2
Konut + Ticaret alanları		18.9	3.7		51.3	4.9		70.2	4.6
Ticaret + İmalat alanları		20.6	4.0		5.8	0.6		26.4	1.7
Ticaret + Konaklama alanları		25.1	4.9			0.0		25.1	1.6
Konaklama alanları		2.6	0.5		1.7	0.2		4.3	0.3
Konaklama + Konut alanları		5.7	1.1			0.0		5.7	0.4
Teknik altyapı ve ulaşım alanları	133	163.0	34.5	134	318.2	30.4	267	590.2	31.5
Yönetim alanları	66	32.6	6.0	64	15.2	1.4	128	47.8	3
Eğitim alanları (kamu + özel)	25	31.7	5.9	100	103.6	2.9	125	135.3	8.8
Sağlık alanları (kamu + özel)	10	1.5	0.3	37	43.6	4.2	47	45.1	2.9
Kültürel tesis alanlar	50	29.8	5.8	29	5.0	0.5	79	34.8	2.3
Yeşil alanlar		53.4	10.0		84.3	8.1		145.4	8.7
Dini tesis alanları	109	23.5	4.6	238	42.5	4.1	347	66.0	4.2
Diğer - Öğrenci yurtları	14	2.8	0.5	22	2.0	0.2	36	4.8	0.3
Toplam									
Toplam alan		492.7	99.4		649.2	62.3		1141.9	73.4
		511.6	100.0		1051.0	100.0		1562.6	100.0

<sup>1</sup> 2008 yılında kabul edilen 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulmasının ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Eminönü ilçesi Fatih ilçesi sınırları içine dahil edilmiştir.

<sup>2</sup> Tarihi Yarımada 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003:4-302'den alıntı yapılmıştır.

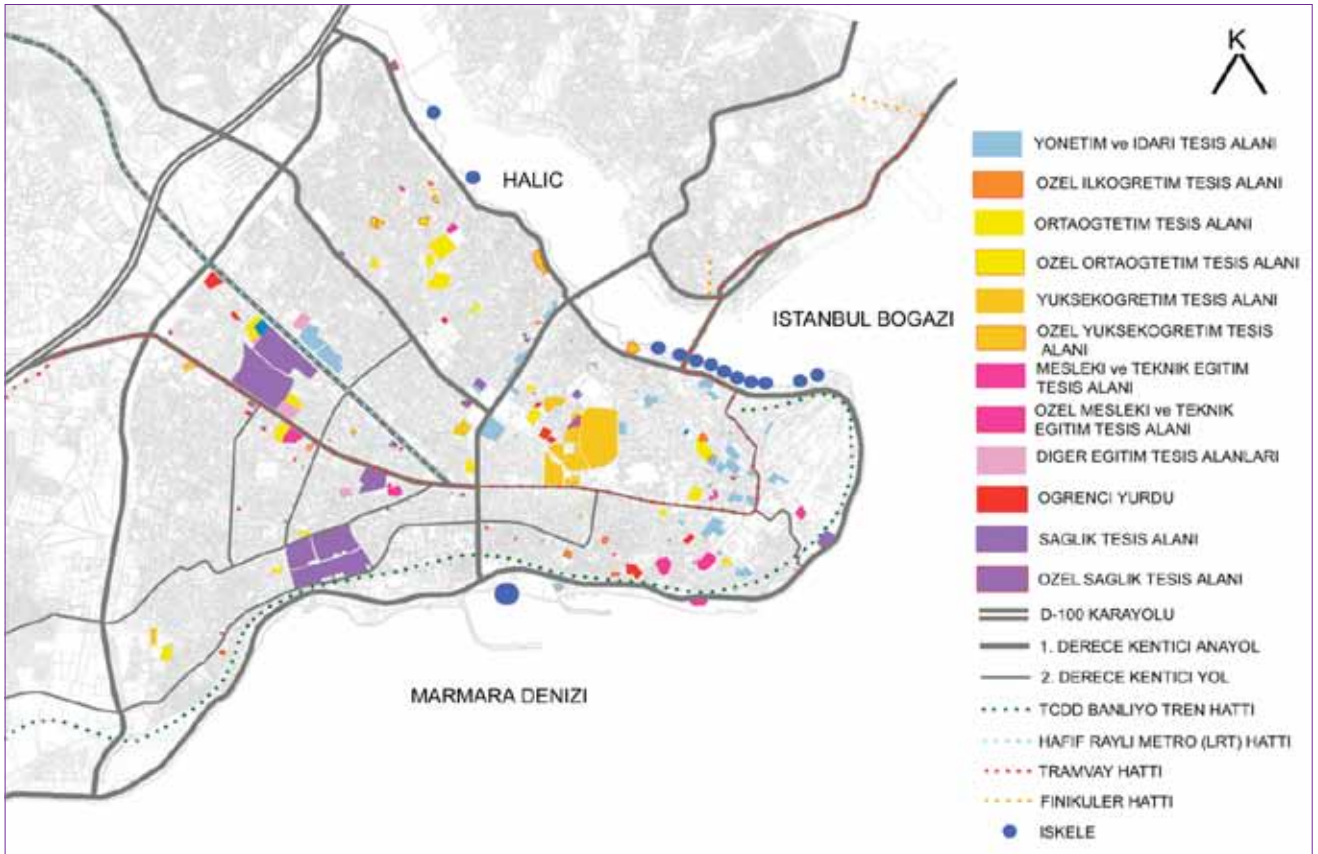
trafiğinin kentin tarihi kesimine yönelmesine neden olmaktadır (Tablo 2 ve 3).

Tarihi Yarımada İstanbul Metropolitan Alanı'nın turizm ve ticaret eylemleri için önemli bir merkezi olmasının yanısıra metropolitan alanın Yenikapı'dan deniz yolu ile Güney Marmara kıyıları, Sirkeci Tren İstasyonu ile Trakya ve Avrupa'ya farklı ulaşım türleriyle açıldığı bölgesel ve uluslararası ulaşım ağlarıyla ilişkili bir kapı görevini de üstlenmektedir.

Metropolitan alanın Batı Yakası'na hizmet veren Halkalı-Sirkeci demiryolu banliyö hattı, Kabataş-Zeytinburnu tramvay hattı, Aksaray-Havalimanı hafif raylı sistem hattı, yapımı devam etmekte olan ve tamamlandığında Ayazağa-Yenikapı arasında işletilecek metro hattı, Sultançiftliği-Edirnekapı arasında çalışmakta olan tramvay hattı ile her iki yakayı Boğaz'ın altından tüp geçit ile birbirine bağlayacak Halkalı-Gebze arasında işletilecek Marmaray Projesi İstanbul Metropolitan Alanı'nın farklı kesimlerinden Tarihi Yarımada'ya yönelen/yönlendirilen hatlardır (Şekil 2). Bu yönüyle ya-

kın bir gelecekte Tarihi Yarımada İstanbul Metropolitan Alanı'nın Batı Yakası'nda günümüzde olduğundan çok daha yoğun biçimde toplu ulaşım sistemlerinin keştiği neredeyse tek ulaşım odağı ve aktarma noktası olma yolundadır. Bu durum semt ölçeğinde kentsel hizmet-donatı alanları bakımından yetersiz kalan Tarihi Yarımada'da yüzyıllarca üstüste yığılarak günümüze kadar gelebilmiş yerüstü ve yeraltında bulunan kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasında olduğu kadar, bölge içinde yaşayanların günlük ve acil ihtiyaçlarının karşılanacağı sağlıklı, kaliteli bir sosyal çevreye kavuşulmasında da önemli tehdittir.

Tarihi Yarımada'nın Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı ender (sit nitelikli) yerleşmelerden biri olduğu verisinden hareketle, bu kenti özgün kılan özelliklerin kaliteli bir çevre hedefi ile sürdürülebileceği açıktır. Hizmet alanlarının dengelenmesi ve Tarihi Yarımada'ya erişimin çağdaş ulaşım türleri ile denetimli olarak sağlanması tarihi kentin kalite standartlarının yükseltilmesi anlamındadır. Bu gerçekten yola çıkılarak, makale kapsamında ulaşım ve kentsel hizmet-donatı alanlarının yer-



Şekil 1. Tarihi Yarımada'da metropolitan alan ölçekli mevcut kentsel yönetim, eğitim ve sağlık hizmet alanları ve ulaşım ağı.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003:4-303, 4-314, [http://www.istanbul.net.tr/istanbul\\_harita.asp](http://www.istanbul.net.tr/istanbul_harita.asp), 2007 kaynaklarından yararlanılarak, ayrıca Ağustos-Eylül 2007 aylarında hal-i hazır harita üzerinde Tarihi Yarımada'da yerinde tespitler yapılarak hazırlanmıştır.

**Tablo 2.** 1996 ve 2006 yıllarına ait toplam yolculuk çekim değerlerine göre İstanbul metropoliten alanında ilk on içinde sıralanan ilçeler<sup>4</sup>

İlçeler	Toplam Yolculuk Üretim (Yaratım) (ev-iş, ev-okul, ev-diğer, diğer)	İlçeler	Toplam Yolculuk Çekim (ev-iş, ev-okul, ev-diğer, diğer)
	1996		2006
<b>Tarihi Yarımada</b>	<b>1.387.701</b>	Gaziosmanpaşa	1.402.150
Kadıköy	773.758	Kadıköy	1.282.480
Ümraniye	590.533	<b>Tarihi Yarımada</b>	<b>1.228.069</b>
Üsküdar	589.461	Ümraniye	1.213.839
Şişli	474.062	Küçükçekmece	1.133.154
Bakırköy	469.308	Bağcılar	1.072.294
Küçükçekmece	395.842	Üsküdar	1.064.302
Bahçelievler	379.327	Şişli	949.703
Gaziosmanpaşa	363.678	Bahçelievler	785.368
Beşiktaş	340.973	Büyükçekmece	781.624
Tüm İlçeler	9.235.418	Tüm İlçeler	20.924.133

Tarihi Yarımada: Eminönü ve Fatih İlçeleri.

seçimi ilişkileri ve tarihten gelen önemi açısından problemleri kısaca tanımlanan Tarihi Yarımada'da;

- yaya ve taşıt trafiği yoğunluğunu artıran kentsel hizmet-donatı alanlarını belirlemek ve
- kentsel hizmet-donatı alanlarının yerleşiminde ulaşım açısından öne çıkan ölçütleri ortaya koymak

önem kazanmaktadır. Yönetim, sağlık, eğitim, sosyal-kültürel, açık ve yeşil alanlar ile dini tesisler Tarihi Yarımada'da yer alan donatı alanlarıdır.

Sözkonusu donatı alanlarından dini tesisler, sosyal-kültürel alanlar, açık ve yeşil alanlar tarihsel süreçten gelen değerleri ile metropoliten ölçeğin de dışında ülke ve dünya ölçeğinde kullanıma açık alanlardır. Açık ve yeşil alanların büyük bir bölümü sahil bandında kıyının doldurulmasıyla elde edilmiş alanlardır. Ancak açık ve yeşil alanlar metropoliten alana hizmet veren çok şeritli kentiçi ana yollarla yerleşim alanlarından kopuk kalmaktadır. Bu durum yerleşme alanlarından uzak, ıssız kalan kamusal alanlarda gerek yakın mahallelerden yaya erişimi gerekse kullanıcıların güvenliği açısından sorunlar yaratmaktadır. Diğer taraftan Tarihi Yarımada'da yer alan yönetim ile özellikle eğitim ve sağlık tesisleri

ise etki alanları ülke ve metropoliten alana yayılan, günlük araç ve yaya trafiği çekiminin yüksek olduğu kentsel hizmet-donatı alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada sözkonusu üç farklı içerikteki kentsel hizmet-donatı alanlarının ölçütleri ve erişimlerinde kullanılan ulaşım sistemleri açısından farklılıklar göstermesi bir seçim yapılmasını gerektirmiştir. Bu noktada;

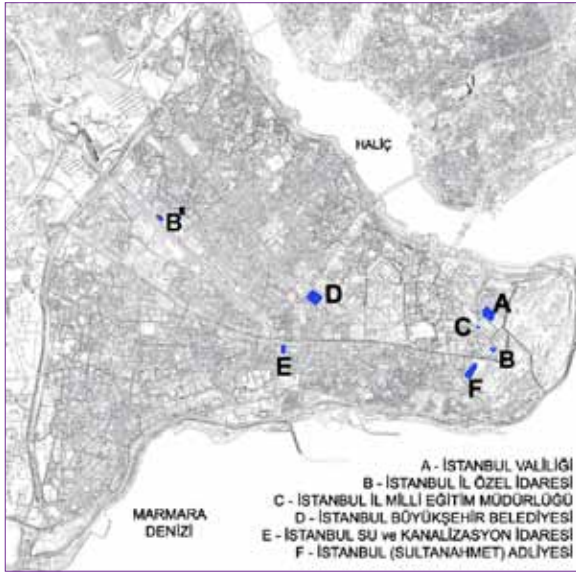


**Şekil 2.** İstanbul Tarihi Yarımada'da mevcut ve yapımı devam eden ulaşım türleri ve güzergahları.<sup>5</sup>

<sup>4</sup> İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Ulaşım Ana Planı Hanehalkı Araştırması, 2006:96.

<sup>5</sup> Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu, 2004:3-181, 3-183, İstanbul Deniz Otobüsü İşletmeleri, İstanbul Ulaşım A.Ş. kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.





**Şekil 3.** İstanbul Tarihi Yarımada'da çalışılan örnek yönetim alanları(nın merkez binaları).

- Tarihi Yarımada'nın karayolu toplu taşımacılığında %47'lik paya sahip servis taşımacılığının yönetim ve eğitim alanlarında sağlık alanlarına oranla daha fazla kullanılıyor olması,
- metropoliten ölçekli sağlık ve eğitim alanlarının metropoliten alana dağılmış olması, buna karşılık metropoliten alan ölçeğindeki yönetim alanlarının önemli

bölümünün merkez binalarının Tarihi Yarımada'da yer alması,

- eğitim ve sağlık alanlarının mekansal yerleşiminde dikkat edilmesi gereken ölçütlerin çok yönlü ve zaman içinde sıklıkla değişiyor olması, buna karşılık yönetim alanlarının ölçütlerinin bulunması ve bu nedenle alan çalışmasının uygulanabilirliğinin de yüksek olması,
- sağlık ve eğitim alanlarının özelleştirmeye konu olması ve Tarihi Yarımada'da özel sağlık ve eğitim alanları sayılarının giderek artması, buna karşılık yönetim alanlarının özelleştirilememesi, bu nedenle verilerin kısa sürelerle değişmemesi koşullar belirlenmiştir. Bu düşünceler sonucunda ulaşım ağının kentsel hizmet alanlarının yerleşimine etkileri Tarihi Yarımada'da yer alan ve metropoliten alan bütününe hizmet veren donatı alanlarından yönetim alanları özelinde örnekleme yapılması kararı alınmıştır.

### Yönetim Alanlarının Yerleşiminin İrdelenmesi

Tarihi Yarımada içinde yer alan ve önde gelen yönetim alanları arasında örnek olarak altı kurum belirlenmiştir (Şekil 3).

Şekil 3'de isimleri izlenen örnek yönetim alanlarının belirlenmesinde;

- altı kurumun da metropoliten alan ölçeğine hizmet veriyor olması,

**Tablo 3.** Araştırmaya dahil edilen yönetim alanlarının 2008 yılı itibarıyla çalışan sayıları, günlük ortalama ziyaretçi sayıları, servis taşıt sayıları, servis taşıtlarını kullanan çalışan sayıları, otopark kapasiteleri\*

	Çalışan Sayısı (Kadro)	Günlük Ortalama Ziyaretçi Sayısı	Servis Taşıt Sayısı (Güzergâh sayısı)	Servis Taşıtlarını Kullanan Çalışan Sayısı	Otopark Kapasitesi
İstanbul Valiliği	500 (kadrolu)	200	40	918 (%95)	80 (personel+ aboneler)
İstanbul İl Özel İdaresi	470 (kadrolu)	300	1	40	40 (personel)
İstanbul Sultanahmet Adliyesi	830 (kadrolu)	2000	8	180 (%22)	15 (personel)
İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü	365 (kadrolu)	80-100	16	344 (%94)	25 (personel)
İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1562 (kadrolu)	800-1000	155	3305	230 (arsası dışında 300 personel)
İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi	640 (kadrolu)	3000-4000	43	629 (%98)	50 (personel)
<b>Toplam</b>	<b>4367</b>	<b>6380-7600</b>	<b>264</b>	<b>5376</b>	<b>430</b>

\* Sayısal veriler alan çalışmasında veri toplama anketleri aracılığıyla elde edilmiştir.

- gerek merkezi yönetime bağlı gerekse yerel yönetimde önde gelen ve karar verici olan iki farklı yetki alanından kurumları temsil etmeleri,

- seçilen yönetim kurumlarının bir bölümünün merkez binalarının tarihsel süreç içinde Eminönü'ndeki iskelelere yakın konumda yer alması, bir bölümünün ise Cumhuriyet döneminden sonra inşa edilen çok şeritli kentçi karayolların üzerinde yerleşmiş olması,

- İstanbul Valiliği'nin Cumhuriyet dönemi öncesinden buyana işlevini bugünkü yerinde sürdürmesi ve dolayısıyla eski bir yönetim kurumu olması,

- gerek İstanbul Valiliği'nin gerekse İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin merkez binalarının prestij yapıları kullanması,

- altı yönetim kurumunun da alan yetersizliği nedeniyle parçalanmış olmaları,

- İstanbul Adliyesi'nin Haliç'in kuzeyinde D-100 karayolu üzerinde Çağlayan'a, İstanbul İl Özel İdaresi'nin ise yine Tarihi Yarımada'da Vatan Caddesi üzerine (B<sup>1</sup>) taşınmasının gündemde olması (Şekil 3),

- İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin verdiği hizmetin, bunun yanı sıra tesis binasının üçüncü boyutta Tarihi Yarımada'ya uygun olmayan gabariye sahip olması,

- başta İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi olmak üzere ele alınan altı kurumun da gün içinde yoğun ziyaretçi (kullanıcı) çekmesi ve çalışan sayılarının yüksek olması etkili olmuştur.

### Alan Çalışmasının Temelleri

#### Amaç

Çalışmada ulaşım ağının kentsel hizmet alanlarının yerleşimine etkilerinin örnek alanda (Tarihi Yarımada) seçilen hizmet alanı türü özelinde (yönetim alanları) araştırılarak ortaya konulması ve kentsel hizmet-donatı alanlarının yerleşimine ilişkin genel çıkarımlarda bulunulması amaçlanmıştır. Bu amaçtan hareketle Tarihi Yarımada'da süreç içinde ve günümüzde farklı ulaşım ağı kurgularına bağlı olarak yönetim alanlarının yerleşme nedenleri ve eğilimleri ile günümüzde Tarihi Yarımada ve metropoliten alanın ulaşımına yansımaları hakkında değerlendirmelerde bulunularak geleceğe yönelik planlama-kentsel hizmet alanı yerleşimi kararlarına girdi sağlanması hedeflenmiştir.

#### Hipotez

Tarihi Yarımada'da belirlenen yönetim alanlarıyla gerçekleştirilen anket çalışmalarının temel hipotezleri üç başlıkta aşağıda sıralanmıştır:

1. Kentsel hizmet-donatı alanlarının yerleşiminde ulaşım-erişilebilirlik en önemli faktörlerden biridir.

Farklı tür ve sistemlere yönelik ulaşım yatırımları erişilebilirliği ve prestiji artırarak arazi kullanımında çekim unsuru olmakta ve etki alanı büyük kentsel hizmet-donatı alanlarının yerleşimini etkilemektedir.

2. Kentsel hizmet-donatı alanlarına erişimde servis taşımacılığı ağırlıkla kullanılmaktadır, toplu taşımacılığı kullanan sayısı giderek azalmaktadır.

Etki alanı büyük olan kentsel hizmet-donatı alanlarında çalışanların erişimi için karayolu servis toplu taşımacılığının benimsenmesi bu tür kurumların alanları içinde servis ve diğer taşıtları depolayabileceği yeterli büyüklükte otopark alanının olmasını ve metropoliten alanın karayolu ağı içinde hızlı erişilebilecek noktalarda yer almasını gerektirmektedir.

3. Tarihi Yarımada'da metropoliten ölçekli kentsel hizmet-donatı alanlarının yer alması Yarımada'da taşıt ve yaya yoğunluğunu artırarak trafik sorunlarının yaşanmasında önemli bir faktördür. Dolayısıyla Tarihi Yarımada'da yaya ve taşıt trafiği yoğunluğunun bir ölçüde azaltılması Yarımada'nın sosyo-kültürel kimliğine katkısı olmayan etki alanı büyük kentsel hizmet-donatı alanlarından arındırılmasıyla mümkündür.

#### Yöntem

Örnek hizmet türü olarak belirlenen yönetim alanları kapsamındaki kurumlarda analiz ve anket tekniği uygulanmıştır. Makalede, 2008 yılında tamamlanan veri toplama ile kurumiçi anket uygulaması sonuçları ele alınmaktadır.

Analiz çalışmalarıyla yönetim alanlarının Yarımada'nın ulaşım ağı içindeki konumları, ulaşım türlerine göre farklı aktarma odaklarına yaya erişme mesafeleri 'adım sayacı' ile ölçülmüştür.

Veri toplama anketinden amaç; kurumların arsa, bina, otopark ve servis indirme-bindirme alanlarının yeterlilik düzeyleri hakkında bilgi olarak hem kurum içinde çalışanlar hem de hizmet almaya gelenler açısından ortaya çıkan sorunları tespit etmektir.

Kurumiçi anket uygulaması seçilen yönetim alanlarında çalışan sayılarının %6'sına uygulanmış, altı kurumda toplam 257 çalışan ile kurumiçi anketi yapılmıştır (Tablo 3). Kurumiçi anketiyle çalışanlardan kendi kurumlarını yerleşimi-ulaşım ilişkisi açısından değerlendirmeleri, yerleşiminde rolü bulunan faktörleri etki düzeylerine göre seçmeleri istenmiştir. Çalışanlara, ayrıca, yine kadrosunda çalıştıkları yönetim alanı

na ait işlev alanlarının yeterlilik düzeyleri sorgulanarak veri toplama anketiyle elde edilen bulguların sağlanması yapılmaya çalışılmıştır. Çalışanların anket sorularındaki değişkenlere verdikleri yanıtlar SPSS / PC 15.0 programına girilmiş ve her kurum için değişkenler frekans dağılımına tabii tutularak hipotezler test edilmiştir. Sözkonusu anketlerin değerlendirme yönteminde frekans (sıklık); değişkenlerin kaç çalışan tarafından hangi önem veya etki derecesini veya seçeneği işaretlendiğini ifade etmektedir.

### Bulgular

Çalışmada seçilen yönetim alanlarına dair bulgular iki ayrı başlıkta toplanmıştır.

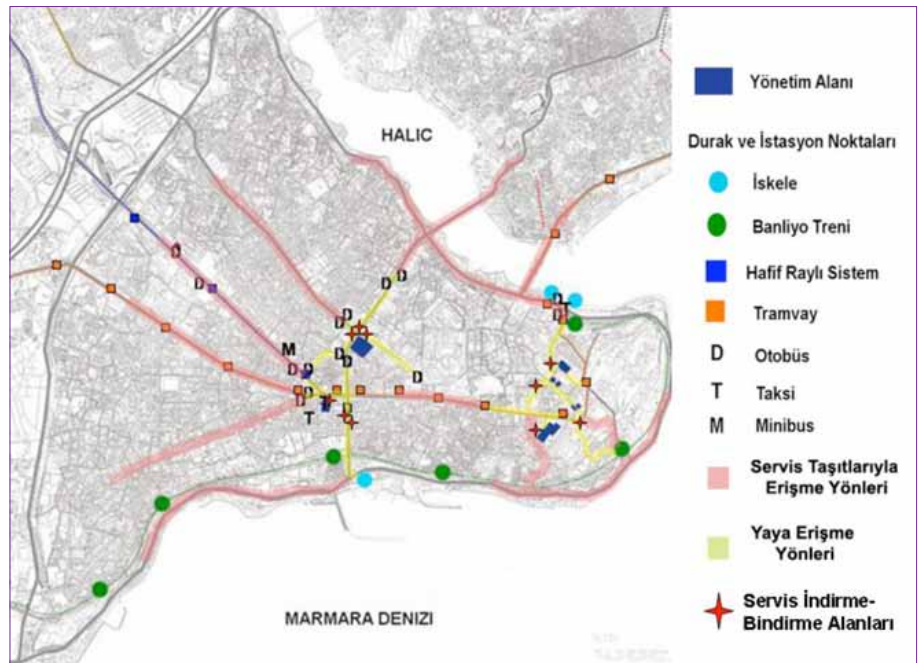
#### a) Örnek Yönetim Alanlarının Mevcut Ulaşım Ağı İçindeki Konumları ve Özellikleri

İstanbul'da ulaşımın tarihsel gelişimine bağlı olarak kentsel hizmet-donatı alanlarının önceleri iskelelere ve Topkapı Sarayı'na yakın konumda yerleştiği anlaşılmaktadır. İstanbul Valiliği (1910) ve süreç içinde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü (1931) bu şekilde konumlandırılan yönetim kurumları olmuştur. Cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda İstanbul, kent planlarının öngörülerini doğrultusunda özellikle ulaşım ağında yeniden yapılanma dönemine girmiştir ve Tarihi Yarımada'da tarihi doku radikal müdahalelere maruz kalmıştır. 1925'li yıllarda karayolu ile Haliç kıyılarını ve kuzeyini doğrudan Yenikapı limanına bağlayan Atatürk Bulvarı'nın, 1950'li yıllarda Kennedy, Vatan, Millet caddelerinin açılması İstanbul'da karayolu ağırlıklı kentçi ulaşım ağı yapılanmasının Tarihi Yarımada'daki örnekleri olmuştur. Günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi (1953) gibi Atatürk Bulvarı, Vatan ve Millet caddeleri üzerinde konumlanan yönetim alanlarının yerleşimi de bahsi geçen yıllarda karayolu ağına değişimin yaşandığı dönemde gerçekleşmiştir.

Çalışmada örnek olarak ele alınan yönetim alanları arasında en fazla personelin bulunduğu (iş amaçlı yolculuk çeken) kurum İstanbul Büyükşehir Belediyesi'dir. İstanbul Sultanahmet Adliyesi dışında servis taşımacılığı hizmeti veren yönetim alanlarında çalışan-

ların ortalama %90'ı servis taşıtlarını kullanmaktadır (Tablo 3). 2008 yılı itibariyle sabah ve akşam saatlerinde yalnızca örnek olarak belirlenen yönetim kurumlarında 10 ile 40 arasında değişen sayıda çalışanı taşıyan, dolayısıyla farklı büyüklüklerde toplam 264 adet servis taşıtı Tarihi Yarımada'nın taşıt trafiğini kullanmaktadır (tablo 3). Ayrıca mekansal alan yetersizliği nedeniyle yönetim alanlarının kendi mülkiyetleri içinde çalışanlarının indirme-bindirme yapabileceği, servis taşıtlarının depolanabileceği, yanaşabileceği boş alanları olmaması yol kenarlarının, kavşak noktalarının ve tarihi doku içinde az sayıdaki açık alan ve meydanların servis taşıtları tarafından kullanılmasıyla sonuçlanmaktadır (Şekil 4). Bu durum incelenen yönetim alanlarının, metropoliten ölçekte hizmet vermesine bağlı olarak, çalışan sayısının fazla olduğu Tarihi Yarımada'da lastik tekerlekli taşıt trafiğinin yoğunlaşmasında önemli etkenlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılan çalışmalarda gün içinde ortalama en fazla ziyaretçi çektiği anlaşılan yönetim alanları sırasıyla İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul Sultanahmet Adliyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'dir (Tablo 3). Ulaşım ağı içindeki konumları itibariyle gün içinde özellikle hizmet almaya gelenler açısından İstanbul Valiliği, İstanbul İl Özel İdaresi, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İstanbul Sultanahmet Adliyesi başta tramvay durakları olmak üzere otobüs duraklarına ve tarihsel süreçle bağlantılı olarak özellikle Eminönü-Sirkeci'deki is-



Şekil 4. Tarihi Yarımada'da örnek yönetim alanlarının farklı ulaşım sistemlerinin aktarma noktalarına göre mevcut konumu, servis taşıtlarının ve toplu taşımacılığı kullanan yayaaların kurumlara erişim yönleri.

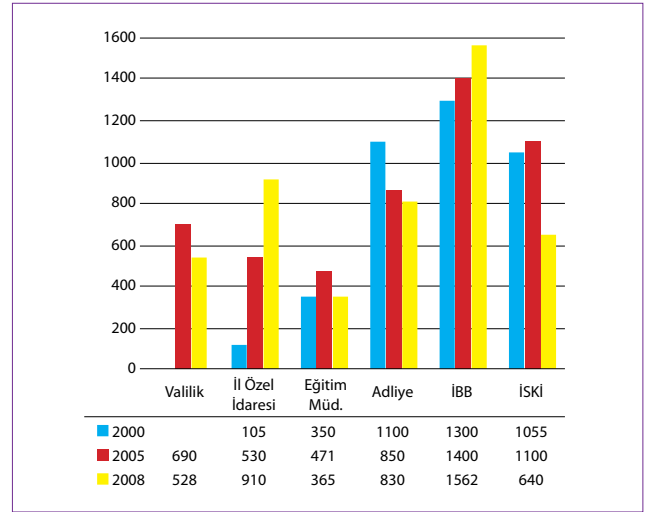
kelelere yaya erişme mesafesindedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ise kentiçi anayolların kenarında özellikle otobüs ve son 15-20 yılda işleme giren tramvay ve hafif raylı sistemlere yakın konumlanmaktadır (Şekil 4).

#### b) Örnek Yönetim Alanlarında Gerçekleştirilen Kurumiçi Anketlere İlişkin Bulgular

Kentsel hizmet-donatı alanları ticari amaçlar dışında yerleşmelerde yaşayanların yararlanacağı altyapı, güvenlik, eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin verildiği, yürütüldüğü, topluma aktarıldığı alanlardır. Kentsel hizmet-donatı alanları etki alanı ölçeğine göre kentlerin farklı kademelerine (semt, kent, metropoliten alan) hizmet vermektedir. Donatıların mekansal alan büyüklüğü; hizmetin verildiği alanın nüfusuna ve ihtiyaçlarına göre değişmektedir. Buna göre kentsel hizmet-donatı alanları ile ilgili elde edilen sonuçlar aşağıda açıklanmaktadır:

- yönetim kurumlarında çalışanlardan bugünkü yerleşiminde etkili olduğunu düşündükleri faktörleri değerlendirmeleri istendiğinde; İstanbul İl Özel İdaresi'nde 'ilişkide olunan kurumlara yakın olmak', İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde 'merkeze yakın olmak', İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nde 'toplu taşıma güzergahlarına yakın olmak' %50 ve üzerinde frekans değerine sahip 'çok etkili' faktörler olarak işaretlenmiştir. Ayrıca İstanbul Valiliği, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde 'toplu taşıma güzergahlarına ve kentiçi anayollara yakın olmak' seçeneğinin %50 ve üzerinde frekans değeriyle 'etkili' olduğu görüşü hakimdir.

İstanbul İl Özel İdaresi'nde 'ilişkide olunan kurumlara yakın olmak' seçeneğinin %63 oranında kurumun yerleşiminde 'çok etkili' yanıtında yakın ilişki içinde olduğu özellikle İstanbul Valiliği'nin Cumhuriyet dönemi öncesinden buyana Tarihi Yarımada'da konumlanması önemlidir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde çalışanların %50 oranında 'çok etkili' olarak işaretlediği 'merkeze yakın olmak' ise kurumun Saraçhane'de yerleştiği 1950'li yıllarda Tarihi Yarımada'nın bir prestij bölgesi olması ve merkez işlevlerini sürdürdüğüne dair değerlendirmeyi güçlendirmektedir. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nde 'toplu taşıma güzergahlarına yakın olmak' seçeneğinin 'çok etkili' olarak işaretlenmesi kurumun toplu taşımacılık açısından erişilebilirliğin yüksek olduğu bir noktada konumlandığına işaret etmesi açısından önemlidir. Bu veriler Tarihi Yarımada'nın, geçmişteki ulaşım ağı içindeki konumuna bağlı olarak, yönetim alanlarının bugünkü yerleşiminde erişilebilirliğin yüksek olmasının, merkez ve dolayısıyla prestijli bir bölge olmasının etkili olduğunu destekler yöndedir.



Şekil 5. 2000, 2005 ve 2008 yıllarında örnek yönetim alanlarında çalışan sayıları.

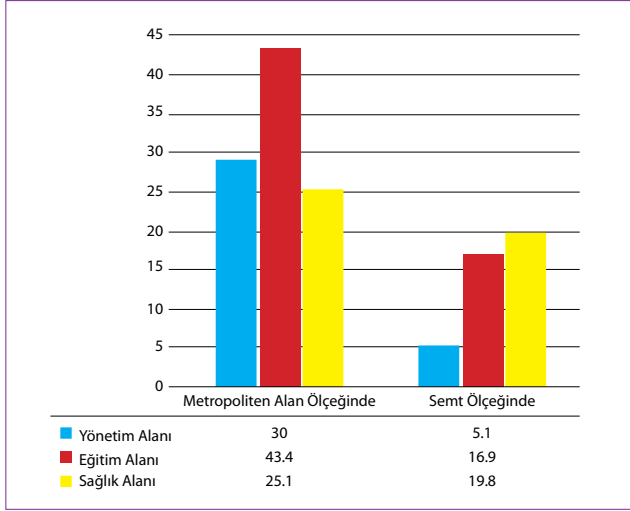
[2000 yılı verileri kurumlardan yaklaşık olarak elde edilmiştir].

- Kurumiçi anketinin ikinci sorusunun yanıtlarına göre 'teknoloji ve telekomünikasyonun (internet ağı vd.) gelişmesinin çalışan sayısını etkilediği görüşü' altı kurumda da %50 ve üzerinde sıklıkla 'etkiledi' şeklinde işaretlenmiştir. Diğer taraftan teknoloji ve telekomünikasyon alanındaki ilerlemenin yönetim alanlarına hizmet almaya gelen sayısında 'çok etkili' veya 'etkili değil' görüşü yine tüm kurumlarda dikkate değer oranda işaretlenmesine rağmen %50 barajını aşamamıştır. Ancak İstanbul Metropoliten Alanı'nda hızlı nüfus artışının sürmesi metropoliten ölçekli sözkonusu yönetim alanlarına bağlı olan nüfusun ihtiyaçlarının ve sorunlarının da katlanarak artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle teknoloji ve telekomünikasyon ağı her ne kadar gelişiyor olsa da İstanbul'da nüfus artışının sürmesi nedeniyle yönetim alanlarında gerek çalışan gerekse hizmet almaya gelen sayısının azalması yönünde etkilediği sonucuna varmak rasyonel bir bakış açısı olmayabilir. Bu bağlamda veri toplama anketlerinde kurumlarda yıllara göre çalışan sayılarını da dikkate almak önem kazanmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5'deki yıllara göre çalışan sayısının İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul İl Özel İdaresi'nde arttığı görülmektedir. Diğer yönetim alanlarında çalışan sayısının azalmasında farklı nedenler etkili olmaktadır. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin merkezinin Aksaray'dan Kağıthane ilçesine taşınması, İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi'nin bina olarak yetersiz kalması ve bazı birimlerinin gerek Eminönü gerekse Haliç'in kuzeyindeki ilçelerin farklı noktalarında tahsis edilen yapılara taşınarak işlevsel açıdan parçalanması etkili ol-

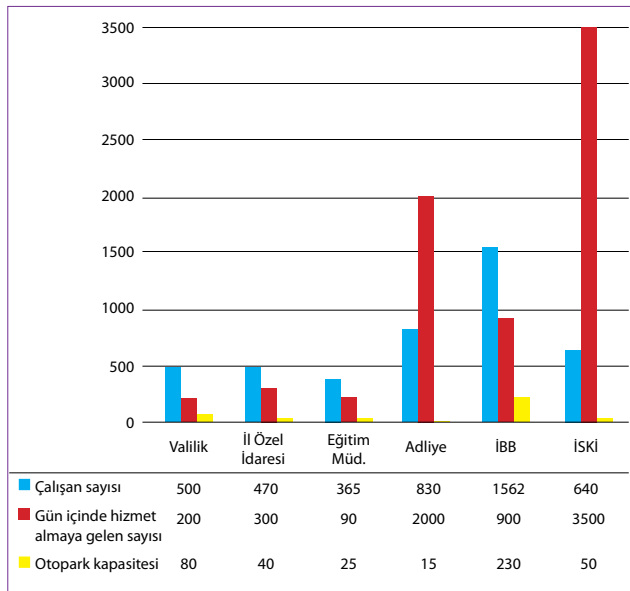
muştur. Bu nedenle teknolojinin ve haberleşme ağının ortaya çıkardığı gelişmelerin çalışan ve hizmet almaya gelen sayısını önemli oranda etkilediği sonucuna varmak yanıltıcı olabilir.

• Çalışanların kadrosunda yer aldıkları yönetim alanlarını arsa, bina, servis indirme-bindirme ve otopark alanlarının yeterliliği açısından değerlendirmeleri istendiğinde elde edilen yanıtların ortaya koyduğu frekans dağılımlarına göre İstanbul Valiliği'nde arsa ala-



**Şekil 6.** Tarihi yarımada'da metropoliten alan ve semt ölçeğinde hizmet veren donatı alanlarından yönetim, eğitim ve sağlık alanlarının hektar olarak kapladıkları alan büyüklükleri.

[Tablo 1 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır].



**Şekil 7.** Örnek yönetim alanlarının 2008 yılı otopark kapasitelerinin çalışan ve gün içinde hizmet almaya gelen sayıları ile karşılaştırılması.

**Tablo 4.** Tarihi Yarımada'da metropoliten alan ölçekli hizmet veren donatıların alanı ile tarihi yarımada'da ihtiyaç duyduğu donatıların alan büyüklüğü

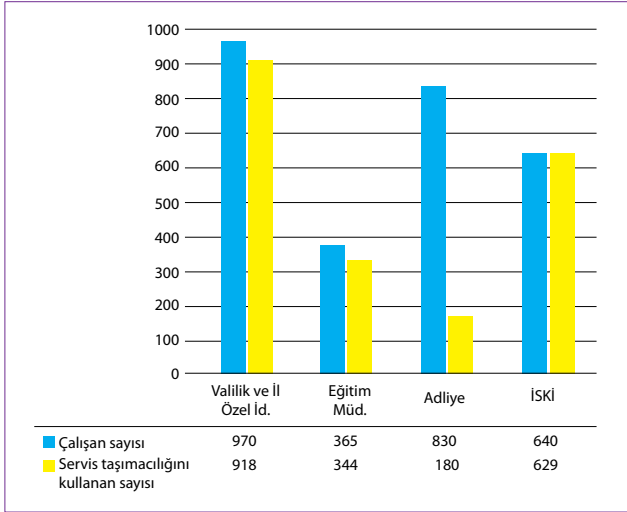
	Metropoliten Alan Ölçekli Hizmet Veren Donatıların Alanı (ha.)	Tarihi Yarımada'da İhtiyaç Duyduğu Donatıların Alan Büyüklüğü (ha.)
Yönetim alanı	30.1	227.5
Eğitim alanı	43.4	385.7
Sağlık alanı	25.1	182
Toplam	98.6	795.2

nının %40, bina alanının %60 ve otopark kapasitesinin %40, İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi'nde arsa alanının %46 yeterli düzeyde olduğu görüşü hakimdir. Bunun dışındaki tüm değerlendirmelerde yönetim alanlarının ilgili dört konuda da ya 'yetersiz' ya da 'hiç yeterli' olmadığı görüşü ağırlıktadır.

Şekil 6'da izlendiği üzere Tarihi Yarımada'da hizmet veren kentsel hizmet-donatı alanlarından yönetim, eğitim ve sağlık alanları hizmet ettikleri ölçeğe göre ayrıştırıldığında metropoliten alan ölçeğindeki tesis alanları toplam 100 hektar civarında bir alan kaplarken, semt ölçeğinde bu değer 40 hektara yaklaşmaktadır. Tarihi ve kültürel değerlerinden ötürü dini tesis alanlarının tamamı, kültürel tesis alanlarının büyük bölümü, ayrıca üst kademe kentiçi yolların kenarında ağırlıklı olarak sahil kesiminde yer alan açık ve yeşil alanların büyük bölümü metropoliten alan, ülke ve hatta turizm kapsamında dünya ölçeğinde hizmet-donatı alanlarıdır. Dini tesisler ile açık ve yeşil alanlar da hesaba katıldığında 100 hektar civarındaki metropoliten alan ölçeğindeki kentsel hizmet-donatı alanlarının büyüklüğü 330 hektara ulaşmaktadır.

Bugün yukarıda rakamları belirtilen ve semt ölçeğinde hizmet veren yönetim, eğitim ve sağlık donatı alanları Tarihi Yarımada'da 455.000 dolayındaki yaşayan nüfusa oranlandığında yetersiz kalmaktadır (Şekil 6). İhtiyacın karşılanabilmesi için standartlara göre yaklaşık 795.2 hektar alana ihtiyaç bulunmaktadır (Tablo 4).

Önceden belirtildiği üzere, alan yetersizliği nedeniyle, örnek yönetim alanlarının hiçbirinde servis indirme-bindirme alanı kurumların arsaları içinde olmayıp ya yol ağı içinde veya birinci kademe kentiçi yolların üzerinde yer almaktadır. Diğer taraftan İstanbul Valiliği ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin otopark alanına kısıtlı sayıda kısa süreli ziyaretçi taşıtı depolanabilirken diğer kurumlarda ziyaretçi otoparkı bulunmamaktadır (Tablo 3). Yönetim alanlarının otopark kapasiteleri ile kurumlarda çalışan sayıları ve günlük ziyaretçi sayıları arasında önemli oranlardaki farklar Şekil 7'de izlenebilmektedir.



**Şekil 8.** Örnek yönetim tesis alanlarında 2008 yılı itibarıyla çalışan sayısı ve servis taşımacılığını kullanan çalışan sayısı.

• İstanbul Büyükşehir Belediyesi dışındaki yönetim alanlarında çalışanların %50'si ve üzerindeki bölümü Tarihi Yarımada'da gerçekleştirilen ulaşım sistemlerindeki değişikliklerin kurumlarına erişimi olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Ancak İstanbul'un Batı Yakası'na hizmet veren İETT'ye bağlı belediye ve özel halk otobüslerinin birçoğunun Yarımada'ya güzergahları üzerinde uğramasına ve raylı sistem ağının gelişmekte olmasına rağmen Adliye dışındaki örnek yönetim alanlarında çalışanların ortalama %90'ı özel servis taşımacılığını kullanmaktadır (Şekil 8). Bu durum, makalenin başında işaret edildiği üzere, Tarihi Yarımada'nın metropoliten alan içinde toplu taşımayla erişilebilirliğin yüksek olma özelliğiyle çelişen bir sürecin yaşanmakta olduğunu ifade etmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin merkez binasında çalışan sayısı 1.652'dir. Bunun yanı sıra çevre ilçelerdeki Büyükşehir Belediye çalışanlarının da merkez binada aktarma yapması Saraçhane'yi üç binin üzerinde çalışanın kullandığı önemli bir aktarma noktası yapmaktadır.<sup>6</sup>

Örnek yönetim alanlarında türel dağılımın yaklaşık değerleri;

- servis taşımacılığı %90
- toplu taşıma %6
- otomobil %2
- yaya ve bisiklet %1

olarak gerçekleşmektedir. Bu bulgu "kurum çalışan-

ları yönetim alanlarına erişimde ağırlıklı olarak servis taşımacılığını kullanmaktadır. Toplu taşımacılığı kullanan kamu kurumu çalışan sayısı giderek azalmaktadır" hipotezini doğrulamaktadır.

• Örnek yönetim alanlarında gerçekleştirilen kurumi anketlerde kentsel ve metropoliten alan ölçekli hizmet-donatı alanlarının yerleşiminde "kent bütününe kolay erişimin sağlandığı farklı ulaşım alternatiflerinin olduğu bir bölgede olmak" ölçütü başta gelmektedir. Sözkonusu ölçüt İstanbul Valiliği'nde %30, İstanbul İl Özel İdaresi'nde %33.3, İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde %45.5, İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi'nde %40, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde %66.7, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nde %63.2 oranındaki sıklık (frekans) değerleriyle işaretlenmiştir. Diğer ölçütler ise sırasıyla;

- ilişkide olunan kurumlara yakınlık,
  - merkezde olmak ve
  - prestijli bir mekanda yer almak
- şeklinde.

• Örnek yönetim alanlarından alınan yanıtlar sonucunda etkisinin 'çok önemli' olduğu %50 ve üzerinde sıklıkla işaretlenen tek faktör 'ulaşım-erişilebilirlik' faktörü olmuştur. Bu yanıt çalışmanın temel hipotezlerinden biri olan "kentsel hizmet-donatı alanlarının yerleşiminde ulaşım-erişilebilirlik en önemli faktörlerden biridir" hipotezini doğrulamaktadır. Etkisinin 'önemli' olduğu, %50 ve üzerinde sıklıkla işaretlenen diğer faktörler ise kurumlara göre aşağıda verilmektedir:

- *plan kararları*  
İl Özel İdaresi'nde %51.9  
İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde %50  
İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi %56.0,
- *kentsel politikalar*  
İstanbul Valiliği'nde %50,  
İstanbul İl Özel İdaresi'nde %63.0,
- *mekansal alan yeterliliği*  
İstanbul İl Özel İdaresi'nde %55.6,
- *ulaşım-erişilebilirlik*  
İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde %59.1,
- *konum*  
İstanbul Valiliği'nde %50,  
İstanbul İl Özel İdaresi'nde %51.9,  
İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde %70.0,
- *mülkiyet*  
İstanbul İl Özel İdaresi'nde %55.6,  
İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde %50.

'Çevresel faktörler' ise hiçbir örnek yönetim kurumunda %50'nin üzerinde önemli görülmemiştir.

<sup>6</sup> Merkez binada servis taşımacılığını kullanan verisi alınamamıştır.

• Kentsel hizmet-donatı alanlarının yerleşiminde ulaşım açısından dikkat edilmesi gereken en önemli faktör olarak 'farklı ulaşım aktarma-transfer odaklarına yakınlık' seçeneği işaretlenmiştir:

- İstanbul Valiliği'nde %60.0,
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde %60.0,
- İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi'nde %56.0,
- İstanbul İl Özel İdaresi'nde %44.4,
- İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nde %42.1.

• Örnek yönetim alanlarında çalışanlardan kurumlarının çevresindeki trafik sorunlarının hangi nedenlerden kaynaklandığını açıklamaları istenmiştir. Buna göre alınan yanıtlar;

- metropoliten alan ölçekli kentsel hizmet donatı alanlarının, dolayısıyla merkez işlevlerin yer alması,
- otopark alanı yetersizliği,
- tramvay-otomobil yolunun aynı şeriti kullanması,
- tarihi bölge olması nedeniyle turizm işlevlerinin yoğunluğu,
- yol kapasitesinin yetersizliği ve mevcut kapasiteden de taşıtların gelişigüzel park etmesi nedeniyle yararlanılamaması,
- ulaşım sisteminin plansızlığı ve işletim biçimi nedeniyle toplu taşımanın yetersiz kalması, tercih edilirliliğinin azalması ve otomobil sahipliliğinin artması,
- kentiçi ana arterlere ve dolayısıyla transit taşıt trafiğine yakın konumlanması

şeklinde sıralanmıştır.

Elde edilen yanıtların frekans dağılımlarına bakıldığında en fazla sıklıkla vurgulanan sorun İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde kurumun 'tarihi bölgede yer alması nedeniyle turizm işlevlerinin yoğunluğu'dur. Sözkonusu sorun nedeni İstanbul (Sultanahmet) Adliyesi'nde %26.0, İstanbul İl Özel İdaresi'nde %25.9 oranında çalışanlar tarafından dile getirilmiştir.

Anketin uygulandığı altı yönetim kurumunda 'metropoliten alan ölçekli kentsel hizmet-donatı alanlarının, dolayısıyla merkez işlevlerin yer alması' ikinci sırada sıklıkla üzerinde durulan trafik sorununun kaynağı olarak vurgulanmıştır. Bu bulgu çalışmanın üçüncü hipotezi olan "İstanbul Tarihi Yarımada'da metropoliten ölçekli kentsel hizmet-donatı alanlarının yer alması Yarımada'da taşıt ve yaya yoğunluğunu artırarak trafik sorunlarının yaşanmasında önemli bir faktördür" görüşünü desteklemektedir.

## Değerlendirme ve Sonuç

Tarihi Yarımada UNESCO Dünya Kültür mirası listesinde yer alan, ayrıca anıtsal ve sivil mimarlık yapıları ve 2007 yılında Yenikapı'da çıkarılan bulgular ile M.Ö

8.000 yıldan daha eskilere dayanan arkeolojik izleri barındırmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Tarihi Yarımada 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 12.07.1995 gün ve 6848 sayılı kararı ile Kentsel, Tarihi, Kentsel Arkeolojik ve 1° Arkeolojik Sit Alanı olarak belirlenmiştir.

Tarihi Yarımada, 2008 yılı itibariyle, ulaşım - arazi kullanım ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde temel sorunlardan biri Yarımada'nın ulusal ve uluslararası kararlarla korunan tarihi bir çevre olmasına karşılık, süreç içinde gelişen ulaşım ağlarına bağlı olarak metropoliten alan ve ülke ölçeğinde hizmet veren ticaret, eğitim, sağlık, yönetim gibi bir kısmı tarihi çevreyle ilişkisi olmayan, tarihi çevreyi yıpratıcı ve aynı zamanda, taşıt ve yaya hareketlerini çeken kentsel hizmet-donatı alanlarının sınırları içerisinde barındırması olarak öne çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, İstanbul Metropoliten Alanı'nda önemli kesimi tarihsel süreçten gelen kentsel donatı alanlarının yarattığı yolculuk yüklerinin büyük bölümü günümüz koşullarında Tarihi Yarımada'ya taşınmakta ve plan kararları gelecek için yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Tarihi Yarımada'yla ilgili planlarda ulaşım - kentsel hizmet alanı ilişkisi bağlamında alınan kararların kapsamlı çözümlere ışık tutacak değişimlere altyapı oluşturmasını beklemek güçtür. Çalışmanın bu noktadaki işlevi sözkonusu konuya ilişkin Tarihi Yarımada'da yaşanmakta olan sorunları 'ulaşım' ve 'kentsel hizmet-donatı alanları' açısından ortaya koymak ve önerilerde bulunmaktır.

## Ulaşım Açısından

Plan kararları, plandışı ulaşım kararları ve uygulamalar Tarihi Yarımada'nın İstanbul Metropoliten Alanı'nın en önemli ulaşım ve aktarma odaklarından biri olmayı gelecekte de sürdüreceğini göstermektedir.

Tarihi Yarımada geçmişten buyana barındırdığı işlevler ve merkez olma özelliği ile farklı türdeki ulaşım sistemlerinin odağında yer almaktadır. Ancak karayolu ulaşımı en ağırlıklı sistem olup, (%73 dolayında) beraberinde Yarımada'ya birçok sorunu da getirmektedir.

Tarihi Yarımada 1950'li yıllardan sonra nüfusu hızla artarak büyüyen kentte inşa edilen (kentiçi ana) karayollarının kesiştiği ve konumu, ulaşım ağı bağlantıları itibariyle batısında yer alan ilçeler ile Haliç'in kuzeyinde yer alan ilçeler arasında D-100 ve daha kuzeydeki TEM Otoyolu dışında Galata ve Unkapanı köprüleri üzerinden lastik tekerlekli taşıtların akışının sağlandığı transit geçiş de sahne olan çok şeritli Kennedy Caddesi (sahil yolu), Atatürk Bulvarı, Fevzipaşa, Vatan ve Millet caddelerinin bulunduğu bir bölgedir. Bu nedenle Yarımada'da tarihi çevre geniş ulaşım koridorla-

ryla parçalanmıştır. Tarihi Yarımada'nın ulaşım açısından (taşıt ve yayalar açısından) transit bir geçiş bölgesi olmasında İstanbul Metropolitan Alanı'nın şehirlerarası denizyolu ve demiryolu (arabalı ve yolcu) taşımacılığının gerçekleştirildiği iskele ve istasyonların Suriçi'nde yer alması da etkilidir.

Yakın gelecekte, Batı Yakası'ndaki İstanbul Merkezi İş Alanı'nı güney-kuzey doğrultusunda katedecek Ayazağa-Yenikapı metrosunun (70.000 ylc/sa. kapasite), metropoliten alanın güneyini Gebze-Halkalı arasında birleştirecek Marmaray hızlı raylı taşıma sistemi (75.000 ylc/sa. kapasite) ile Tarihi Yarımada'da kesilecek olması Suriçi'ni metropoliten alanın en önemli ulaşım ve aktarma odaklarından biri yapacaktır. Tarihi Yarımada'nın metropoliten alan içindeki erişilebilirliğinin yükselmesi raylı sistemlerle bölgeye yönlenecek bölge odaklı ve transit yolculuk sayılarının artmasının yanısıra tarihi kentte arazi kullanım üzerindeki baskıları da yoğunlaştıracaktır. 2005 yılı onaylı 1/1.000 Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Uygulama İmar planlarında yakın gelecekte tamamlanacak büyük ölçekli raylı sistem hatlarıyla eşgüdümün sağlanacağı, erişilebilirliğin artacağı Yenikapı'da Ulaşım Transfer Merkezi'nin kurulması öngörülmüştür. Bu bağlamda;

- şehirlerarası arabalı vapur seferlerinin Yarımada'nın hemen dışında Marmara kıyısında ki Kazlıçeşme'ye taşınması kararına karşılık
- Yenikapı'nın Eminönü-Sirkeci iskelelerinin görevlerinin önemli bölümünü üstlenmesi,
- Yenikapı iskelesinde şehirlerarası deniz otobüsü ve metropoliten alan içinde Adalar, Doğu Yakası ve Boğaz hattı iskelelerine yönelik şehirhatları vapurlarının işletilmesi

kararları yer almaktadır. Yenikapı'nın gerek Tarihi Yarımada'nın gerekse Batı Yakası'nın denizyolu ve diğer ulaşım sistemlerinin kesiştiği Ulaşım Transfer Merkezi olarak öngörülmesi, geçmişten buyana yakın konumu ve kendine özgü cazibesini oluşturan işlevsel ilişki içindeki Eminönü ve Sirkeci'deki ticaret eylemleriyle örülü arazi kullanımın olumsuz yönde etkileyebilir. Burada Yenikapı'nın Tarihi Yarımada içinde yer alan özellikle ticaret ve diğer kentsel hizmet-donatı alanlarına uzak kalan konumu önem kazanmaktadır çünkü Eminönü ve Sirkeci yönüne gidecek yolcuların büyük bölümünün Yenikapı'dan Yarımada'ya girecek olması, raylı sistemlerle eşgüdüm kurulacak olsa da, tarihi çevrede yaya ve taşıt dolaşımını arttıracaktır.

**Tarihi Yarımada'da karayolu ağırlıklı izlenen politikalar sonucunda otomobil sahipliliğinin artması ve metropoliten ölçekte kentsel hizmet ve donatı alanla-**

**rının yer alması tarihi çevrede otopark sorununun yaşanmasına yol açmaktadır.**

İstanbul Metropolitan Alanı bütününde olduğu gibi Tarihi Yarımada'nın kendi sınırları içinde ve Yarımada'ya gerçekleşen yolculuklarda lastik tekerlekli taşıt kullanımı ağırlıktadır. Lastik tekerlekli taşıt sahipliliğini teşvik eden finansal girişimler, uygun kredi imkanları toplu taşımanın düzey niteliklerinin yeterli seviyede sağlanmadığı koşullarda özel otomobil sahipliliğinin yanısıra yönetim, eğitim vd. kamu-özel kurum ve kuruluşlarda servis taşımacılığının yaygınlaşmasını teşvik etmektedir.

Bu bağlamda konu öncelikle özel otomobil sahipliliği açısından ele alındığında, yeni yaşam alışkanlıklarının da etkisiyle, artan özel otomobil sahipliliği İstanbul'da 1996-2006 yılları arasında %80.7 artış ile 889.342'den 1.606.828'a yükselmiştir. Toplam motorlu araç sayısının artış oranı ise yine aynı yıllar aralığında %106.4'dür ve 1996 yılında 1.109.526 olan motorlu araç sayısı 2006'da 2.290.486'a çıkmıştır.<sup>[4]</sup> Bu durum kentiçi karayollarının odağında ve metropoliten alan ölçeğindeki kentsel hizmet alanlarının yer aldığı Yarımada'daki tarihi dokunun sokak örüntüsünü ve dolayısıyla karayolu ulaşım ağını yetersiz kılmaktadır. Tarihi doku nedeniyle yeterli kapasitelerde özel otomobil depolama alanlarının olmaması Yarımada'da özel otomobili olup, ikamet eden nüfus açısından önemli bir sorundur. Otopark alanının yetersizliği Yarımada'daki kentiçi anayollar dışındaki ikinci ve daha alt kademe yolların tamamının kapasiteleri dışında otopark alanı olarak kullanılmasını gündeme getirmektedir. Bu durum Yarımada'ya dağılmış olan özellikle kentsel hizmet alanlarının yerleştiği ve/veya yoğunlaştığı bölgelerde taşıtların hareketini engelleyerek gün boyunca trafik yoğunluğunun yaşanmasına neden olmaktadır. Otopark sorununun çözümü için 1/1.000 ölçekli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Uygulama İmar planlarında farklı mahallelerde yeraltı otopark alanı çözümlerinin getirilmesi önemli sınırlar içermektedir. Bu yönde yapılacak çalışmalar bugün Marmaray ve Taksim-Yenikapı arasında inşası devam eden metro çalışmalarında karşı karşıya gelinen Yarımada'nın yeraltında barındırdığı arkeolojik değerlere zarar verilmesi durumlarının yeniden yaşanması açısından büyük risk oluşturmaktadır.

**Tarihi Yarımada'da yönetim, eğitim gibi kentsel hizmet-donatı alanlarına erişimde özel servis taşıt kullanımının yaygınlaşması varolan karayolu trafiğini arttırmakta ve Yarımada'da taşıt trafiğinin tıkanmasına neden olmaktadır.**

İstanbul Tarihi Yarımada'nın mevcut ulaşımı kapsamında elde edilen verilerden en dikkat çekici olanı



Yarımada'yı kullanan lastik tekerlekli toplu taşımacılığa hizmet veren taşıtların türel dağılımında servis taşıtlarının %47'lik paya sahip olmasıdır.<sup>[5]</sup> Özel servis taşımacılığı toplu taşımacılığın eşgüdüm içinde yeterince gelişmediği, ulaştırmada hizmet düzeyini belirleyen unsurların belirli seviyelere yükseltilemediği Türkiye'de ve özellikle İstanbul gibi metropoliten alanlarda 1970'li yıllardan sonra kullanımı yaygınlaşan lastik tekerlekli ulaşım türü olmuştur.

Özel servis taşımacılığı kullanımının örnek yönetim alanlarında %90 seviyelerinde olduğunun anlaşılması Tarihi Yarımada'da karayolu ulaşım ağının gereğinden fazla ve kapasitesinin üzerinde kullanıldığını açıklamaktadır. Özel servis taşıtlarının (otobüs, midibüs ...) trafik akışını olumsuz yönde etkilemesinin yanısıra taşımacılık hizmeti verdikleri kentsel donatı alanlarının içinde indirme-bindirme yapabileceği ve bekleyebileceği yeterli otopark alanı da bulunmamaktadır. Servis taşıtları boyutları itibarıyla yaşayabilecekleri büyük alanlara ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla kurumların otopark yetersizliği Tarihi Yarımada'da yol kenarlarını, üst kademede kentiçi anayolların kesiştiği kavşak noktalarını ve Ayasofya Müzesi, Sultanahmet Camii gibi turizm eyemleri açısından odak teşkil eden tarihi yapıların çevresindeki açık alanların indirme-bindirme amaçlı kullanılmasına neden olmakta, trafik akışının yanısıra tarihi yapıların algılanması, çevre kalitesi gibi çeşitli konularda da olumsuz etkiler yaratmaktadır.

#### Kentsel Hizmet ve Donatı Alanları Açısından

**Tarihi Yarımada, üst ölçekli kentsel hizmet-donatı alanlarını sınırları içinde barındırması nedeniyle, gün içinde metropoliten alan ve ülke ölçeğinde yolculuk çekmektedir.**

Tarihi Yarımada metropoliten kentin gerek ülke gerekse metropoliten alan ölçeğinde hizmet veren, dolayısıyla ticaret, konaklama, yönetim, eğitim, sağlık ve sosyo-kültürel alanların yığıldığı, yoğunlaştığı bölgesidir. Buna karşılık Tarihi Yarımada kendi sınırları içerisinde ikamet eden nüfusa sunduğu semt ölçeğinde hizmet veren kentsel hizmet donatıları açısından yetersizdir. Ters bir döngü yaratan bu durum, Yarımada'da yaşayan nüfusun bir kısım günlük ve temel ihtiyaçlarını çevre ilçelerden karşılamasına, tüm metropoliten alanın ise üst ölçekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere Tarihi Yarımada'ya yönelmesine yolaçmaktadır. Metropoliten alan içinde gerçekleşen toplam yolculuk çekim değerleri sıralamasında Tarihi Yarımada Gaziosmanpaşa ve Kadıköy ilçelerinin ardından 1.228.669 yolculukla üçüncü sırada, yalnızca iş amaçlı yolculuk çekim değerlerinde 490.273 ile en ön sırada gelmektedir.<sup>7</sup> Bu bağlamda örnek yönetim alanı çalışanlarının trafik sorun-

**Tablo 5.** İstanbul Tarihi Yarımada'nın 1995 ve 2003 yıllarında işlevlerin arazi kullanımında dağılımı<sup>8</sup>

	1995	2003
Konut alanı	%32.62	%26.60
Ticaret ve imalathane alanı	%14.52	%15.10
Yönetim alanı	%6.33	%4.00
Eğitim alanı	%4.18	%3.90
Sağlık alanı	%2.90	%2.90
Dini alan	%3.89	%4.20
Yollar	%22.62	%23.40
Otopark alanı	%0.64	%2.00
Açık alan	%6.08	%7.90
Diğerleri	%6.22	%10.00
Toplam	%100.0	%100.0

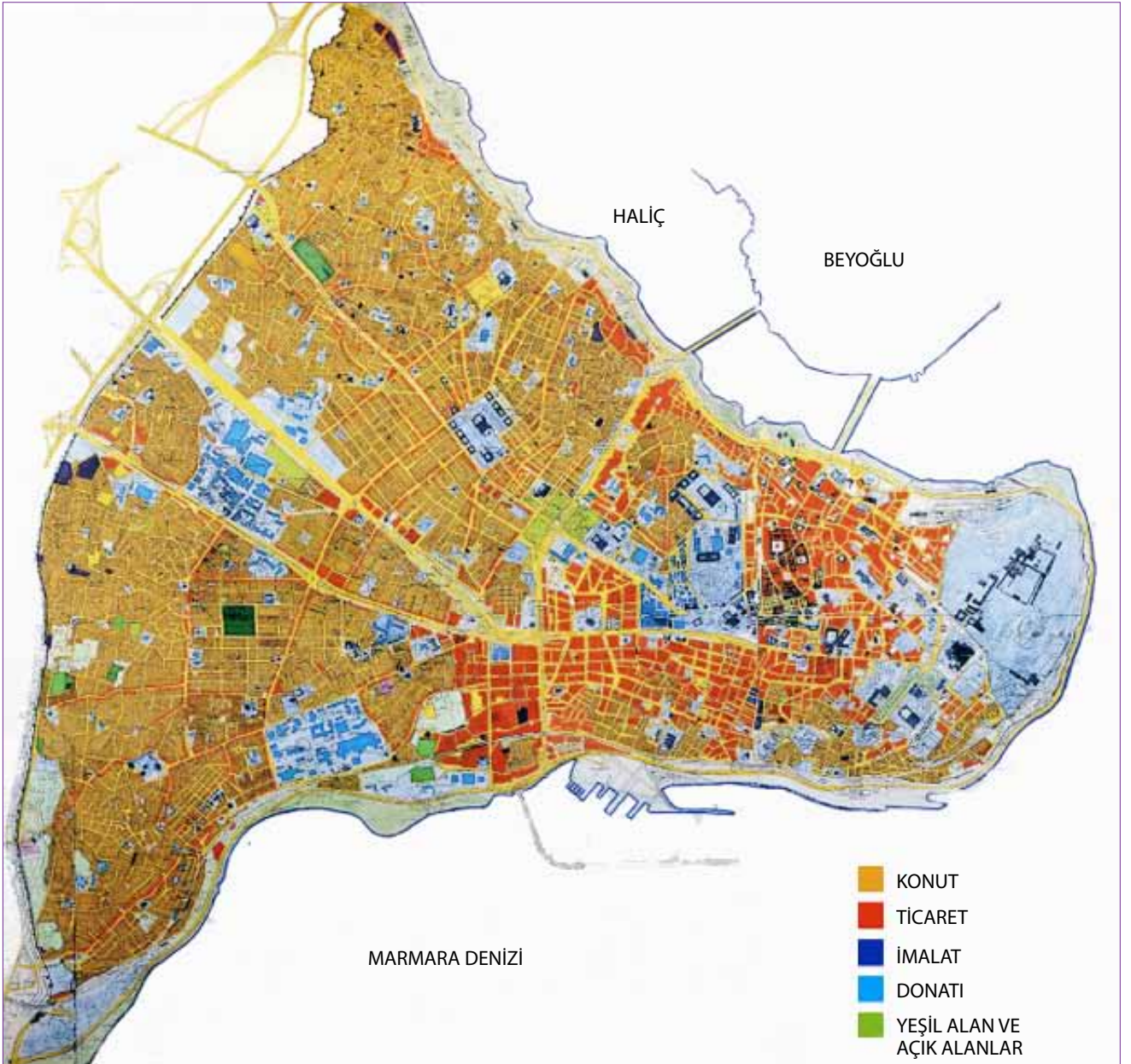
larının kaynağına ilişkin üzerinde durduğu '*metropoliten alan ölçekli kentsel hizmet alanlarının, dolayısıyla merkez işlevlerinin olması*' ifadelerini içeren görüşleri bu maddede yapılmakta olan çıkarımla örtüşmektedir.

Tarihi Yarımada'nın 1995 ve 2003 yıllarına ait işlevlerin arazi kullanımında kapladıkları alan büyüklüklerinde de değişimler olmuştur (Tablo 5 ve Şekil 9). Buna göre konut alanları %6 oranında azalmıştır. Ayrıca yönetim ve eğitim tesis alanlarında az da olsa azalma görülmesine karşılık yollar, otopark alanları, açık alan, dini tesis alanı, ticaret ve imalathane alanlarının Yarımada'da kapladıkları alanlarda büyüme gerçekleşmiştir. Tarihi Yarımada'dan çıkan işlevlerin yerini ticaret işlevleri almakta ve Yarımada'da ticaretin kapladığı alanın arazi kullanımındaki payı büyümektedir. Dolayısıyla perakende ticaret servis ve taşıtların trafiğini artırırken, toptan ticaret nedeniyle yükleme ve boşaltmanın yapılabacağı servis taşıtlarının yaşayabileceği alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gibi hizmet alanlarının giderek yayılması Suriçi'ne yönelen ziyaretçi ve çalışan sayısını artırarak hem yaya hem araç trafiğine neden olmakta, sonuçta Suriçi'nde yeterli kalitede bir kentsel çevre sağlanamamaktadır. Ayrıca, Tarihi Yarımada'nın metropoliten alan içinde ilçeler arasında en fazla yolculukların yöneldiği bölge olması da bu yöndeki bulguları desteklemektedir.<sup>[6]</sup>

Tarihi Yarımada'da konumlandırılmış olan kentsel hizmet-donatı alanları İstanbul Metropoliten Alanı'nın

<sup>7</sup> İstanbul'da ilçeler arası yolculuk verileri ile ilgili yorum İstanbul Büyükşehir Belediyesi, (2006) İstanbul Ulaşım Ana Planı Hane Halkı Araştırması, İstanbul, s. 163-171'deki verilerden yararlanılarak hesaplanan değerler doğrultusunda yapılmıştır.

<sup>8</sup> YTÜ Department of City and Regional Planning, 1996 ve Tarihi Yarımada 1/5.000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003:4-302 kaynaklarından yararlanılmıştır.



Şekil 9. Tarihi Yarımada'nın 1995 yılı arazi kullanımı.<sup>9</sup>

artan nüfus ve kentsel ihtiyaçlarına karşılık üzerinde yer aldıkları tarihi dokunun sınırlı parsel boyutları nedeniyle yeni alan ihtiyaçlarına yanıt verememektedir.

Önceki dönemlerde Topkapı Sarayı'nın konumu ve erişilebilir denizyolu bağlantısı Saray'ın hemen yakınında merkez işlevlerin bugünkü Hanlar Bölgesi'nde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Sözkonusu merkez işlevlerinin dönemin ulaşım koşullarıyla bağlantılı olarak Eminönü'nde konumlanması süreç içinde gelişen

ve kent yaşamına giren hizmet alanlarının da ağırlıklı olarak bölgede konumlanmasını desteklemiştir. Bu durum Cumhuriyet döneminde raylı ve denizyolu toplu taşıma sistemlerinin öncelikle Haliç doğal limanının iki yakası arasında işletilmesi, süreç içinde çok şeritli kentçi yolların inşası ile gelişmiş, kentsel hizmet-donati alanlarının, gelişen karayolu ağına bağlı olarak, Tarihi Yarımada'da yerleştirilmesi sürdürülmüştür. Günümüzde Atatürk Bulvarı, Vatan, Millet, Kennedy caddeleri bu dönemde yerleşen birçok kurumun ulaşımına hizmet vermektedir. Ancak tarihi kent dokusu nedeniyle kentsel hizmet-donati alanlarına ait mekanla-

<sup>9</sup> YTÜ, Department of City and Regional Planning, 1996.

rın yer aldığı parsel boyutlarının küçük olması kentsel hizmet-donatılarını İstanbul'un 1960'lı yıllardan sonra hızla artmaya başlayan nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz bırakmıştır.

Örnek yönetim kurumlarında veri toplama anketiyle elde edilen veriler yönetim kurumlarının üzerinde yer aldığı arsa alanlarının; bina alanı, otopark alanı ve servis taşıtlarının çalışanlarını indirme-bindirme yapacağı alanlar açısından yetersizliğini ortaya koymaktadır (tablo 4, şekil 4). Ayrıca bu bağlamda, kurumiçi anket çalışmalarında örnek yönetim kurumları çalışanları tarafından, mekansal özellikleri açısından, değerlendirildiğinde 'fonksiyonlar için alan yeterliliği' ilkesi öne çıkmıştır. Sözkonusu ilkenin en fazla sıklıkla işaretlenmesinde mevcut kurumların ihtiyaçlarını karşılayamaması ve bu nedenle zaman içinde kurum bütünlüğünün parçalanarak farklı parsellere veya ek hizmet binalarına taşınmak zorunda kalınması etkili olmuştur. 'Kolayca fark edilebilirlik, görülebilirlik' ikinci sırada önemsenen seçenek olmuştur. Bu nedenle prestij unsurlarını içeren kentsel ve metropoliten alan ölçekli donatı alanlarının yer aldıkları kentsel doku içinde diğer işlev alanlarından ayrılması, uzaktan algılanabilmesi beklenmektedir.

Diğer taraftan günümüz ihtiyaçları doğrultusunda kentsel hizmet-donatı alanlarının içerik ve özelliklerinde yapılan değişiklikler yetersiz kalan alanların ihtiyaçlarının daha da artmasına neden olabilmektedir. Özellikle eğitimde ilköğretimin 5 yıldan kademeli olarak 8 yıla ve devamında 9 yıla çıkarılması yeni alan ihtiyaçlarını gündeme getirmiştir. Bu yönde ortaokul çağı öğrencilerinin ilköğretime dahil edilmesi öncelikle yaşı daha büyük öğrenciler ile yaşı küçük öğrencilerin farklı mekan gereksinmesinin ortaya çıkmasına, branş öğretmenlerinin dahil olması ile laboratuvar ihtiyacının artmasına, öğrenci sayısının artarak açık-kapalı mekan, oyun alanı gibi yeni gereksinimlere neden olmuştur.

Kentsel hizmet alanlarının parçalanması sürecinde birimlerin kendi içindeki zorunlu ilişkiler Tarihi Yarımada'nın yaya ve taşıt trafiğinde ek yolculuk yükü yaratımına yol açmaktadır.

Farklı hizmet türlerinde görevlerin yürütüldüğü kentsel donatı alanlarının kendi içindeki birimlerinin birarada olması hem kurumların işleyişi ve bütünlüğünün korunması hem de hizmet almaya gelenlerin başvurularının kısa sürede yerine getirilmesi açısından büyük önem kazanmaktadır. Bir üst maddede varılan sonuç olan kentsel donatı alanlarında mekansal açıdan yetersiz kalınmasının devamında parçalanarak kentin farklı kısımlarına dağılması kurumların birimleri arasında zorunlu yolculukların yaratılmasına neden olun-

maktadır. Bu durum Tarihi Yarımada'nın farklı nedenlerle yaşamakta olduğu yaya ve araç trafiğine ek bir yük getirerek her ne kadar iletişim ağları gelişmiş olsa da çeşitli şekillerde kopukluklarının da yaşanmasıyla sonuçlanmaktadır.

## Öneriler

Çalışma sonucunda erişilen öneriler dört maddede toplanmıştır.

1. Tarihi Yarımada ve İstanbul bütününe ulaşım ağı kurgusu için literatürde "trafik limitli kent" modeline benzer bir modeli geliştirmek mümkündür.<sup>[7]</sup> Burada Tarihi Yarımada'ya ilişkin amaç; yaya erişimini değil, Suriçi'nde yaşayanlar dışında, lastik tekerlekli taşıt girişini mümkün olduğunca azaltmak ve Yarımada'nın kentiçi transit ulaşımına hizmet vermesini engellemektir. Uygulamada dikkat edilecek konular ve aşamaları aşağıdaki gibi izlenebilir:
  - Tarihi yarımada'da araç sayısını azaltmaya yönelik kısıtlamalar getirilebilir;
  - Tarihi yarımada'dan geçen çok şeritli kentiçi ana yolların kademesi düşürülebilir,
  - Tarihi yarımada'yı karayolu ile kateden transit trafiği ve şehirlerarası ulaşım aktarma odaklarının (ve dolayısıyla neden oldukları ek trafiğin) Surdışı'na aktarımı sağlanabilir,
  - Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar planlarında belirtildiği gibi otomobil ile Tarihi Yarımada'ya erişimi azaltmak adına özellikle gelişmiş ülkelerin (eski) kent merkezlerinde geçerli olan otopark ücretlendirme tarifeleri uygulanabilir ve/veya Surdışı'nda Yarımada içine ulaşımın sağlandığı raylı sistem duraklarıyla ilişkili otopark alanları oluşturulabilir,
  - Tarihi Yarımada'da yeralan kentsel hizmet-donatı alanlarına erişimde servis taşımacılığı anlayışından vazgeçilmesi veya servis taşıtlarının Surdışı'nda raylı sistemlerle doğrudan koordinasyonun ve yaya erişimin kurulacağı bir noktada çalışanların Suriçi'ne giren raylı sistemlere aktarma yapması sağlanabilir.
  - İstanbul Metropoliten Alanı bütününe 1/100.000 İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda önerildiği şekliyle Batı ve Doğu Yakaları'nda yeralan alt merkezlerin raylı sistemler aracılığıyla birbirleriyle ve tarihi merkezle koordineli erişimi sağlanabilir. Metropoliten alandan Tarihi Yarımada'da yeralan kentsel hizmet-donatı alanlarına toplu

taşıma ile erişim güçlendirilebilir.

- Merkezin dışında metropoliten alanın diğer kesimlerinden alt merkezlere ve merkez-alt merkezler arasında işleyen raylı sistem duraklarına otobüslerle erişim sağlanabilir.
  - İstanbul Metropoliten Alanı'nın çeperlerinde ise lastik tekerlekli ulaşıma ağırlık verilebilir.
2. Gelişen teknoloji ve haberleşme ağının giderek yaygınlaştığı internet aracılığı ile özellikle kentsel hizmet-donatı alanlarından yönetim alanlarına gitmeden talep, fatura-vergi ödeme ve diğer işlemlerin gerçekleştirilebileceği düzenlemelerin desteklenmesi sağlanabilir. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi gibi hizmet kurumlarına gün içinde yönelen yolculuklar azaltılabilir.
3. İkinci maddede bahsedildiği üzere, gelişen haberleşme ağlarına bağlı olarak, metropoliten alanda tarihi çevre dışında yer alabilecek, desantralize edildiğinde prestij alan kimliğinin zedelenmeyeceği, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü gibi gün içinde yoğun çalışan ve ziyaretçi akımının gerçekleştiği kurumların -yerine yalnızca Suriçi sakinlerinin günlük semt ölçeğinde ihtiyacı olan ve kentsel yaşam kalitesini artıracak eğitim, sağlık, kültür, açık ve yeşil alan gibi kentsel hizmet-donatı alanlarının getirilmesi koşuluyla- Surdışı'na taşınması düşünülebilir.

4. Kentsel hizmet-donatı alanlarının toplu ulaşım politikalarından uzak, toplu taşıma ve yaya erişiminin güç olduğu üst kademe köprü yollarının kullandığı güzergahlar üzerinde, merkez ve gelişmekte olan alt merkezleri dikkate almadan, yalnızca çok şeritli karayollarına göre dağınık ve kimliksiz yerleşmesi engellenmelidir çünkü kamusal-sosyal hizmet-donatı alanlarının mad-di rant beklemeden, toplumda sosyal refahı sağlamaya yönelik mekanlar/kurumlar olduğu unutulmamalıdır.

### Kaynaklar

1. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 2000.
2. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2008.
3. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2007.
4. Gerçek, H., Şengül, S., (2007), "İstanbul'da Yolculuk Hareketlerindeki Son On Yıldaki Değişimlerin Arazi Kullanımı-Ulaştırma İlişkisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi", 7. Ulaştırma Kongresi, 19-21 Eylül 2007, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, s. 86.
5. Yardım, M.S., (2006), "İstanbul Tarihi Yarımada Kordonunda 2005 Yılı İçin Giriş-Çıkış Trafikinin Değerlendirilmesi", Yedinci Uluslararası İnşaat Mühendisliğinde Gelişmeler Kongresi, 11-13 Ekim 2006, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
6. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, (2008), İstanbul Ulaşım Ana Planı Hanehalkı Araştırması, 2006, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul.
7. Rodrigue, J.P., (2005), "Transportation and Urban Form" including Thomson's city models "<http://www.people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/ch6c2en.html>.

# Az Gelişmiş Bölgelerin Gelişmesinde Bir Fırsat Olarak Çağrı Merkezleri\*

## *Call Centers as Opportunities in Development of Less Developed Regions\**

Ebru SEÇKİN,<sup>1</sup> Ayşe Nur ÖKTEN<sup>1</sup>

1980'lerden itibaren yaşanan ekonomik yapılanma sürecinin sonunda esnek üretim, işgücünün mekansal ayrımı gibi kavramlar sosyal bilim adamları tarafından tartışılmaya başlamıştır. Ayrıca hizmetler üzerine olan ilgide artmıştır. Bu dönemde hizmet ve üretimde pekçok iş otomasyonlaşmıştır. İşlerin otomasyonlaşması ile birlikte özellikle ileri ekonomilerde rutin ve rutin olmayan faaliyetler mekansal olarak birbirinden ayrılmaya eğilimine girmiştir. Özellikle arka ofis işler (bordro, muhasebe, faturalama, kredi kart hizmetleri, şikayet alma, çağrı merkezi) olarak tanımlanan rutin faaliyetler ucuz ve nitelikli işgücünün olduğu az gelişmiş bölgelere taşınmıştır. Arka ofis işlerden biri olan çağrı merkezleri müşterilerle yüzyüze iletişime gerek duymadan telefon üzerinden hizmetlerin sunulduğu yerlerdir. Bu makalede, Türkiye'de ekonomik olarak dezavantajlı bölgelerin ekonomik gelişmesi için çağrı merkezinin bir fırsat olup olmadığı tartışılmaktadır.

**Anahtar sözcükler:** Bölgesel gelişme; çağrı merkezi.

\*Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

<sup>1</sup>Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Beşiktaş, İstanbul

*At the end of the economic reconstruction process experienced since the 1980s, social scientists have discovered new industry areas, concepts such as flexible production and spatial division of labor, and they began focusing increasingly on services. During this era, many professions in the production and service sector were eliminated as a result of automation. There has been a growing tendency towards the spatial separation of routine and non-routine office activities in advanced economies. Routine activities that are defined as back office activities, mainly involving data processing (e.g. payroll, accounting, subscriptions, billing, credit card services, claims processing and word processing), so-called "call centers", are moved to less developed regions with cheap and skilled labor. Call centers are offices established by organizations to deliver services remotely by telephone, replacing the need for face-to-face interaction with customers. This paper considers the implications of call center work on economic development in regions in Turkey facing relative economic disadvantage.*

**Key words:** Regional development; call center.

*\*This paper reveals some of the findings of 1. authors's PhD research at Yıldız Technical University, Department of City and Regional Planning, supervised by 2nd author.*

<sup>1</sup>Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey

MEGARON 2009;4(3):191-202

**Başvuru tarihi: 9 Ağustos 2009 (Article arrival date: August 9, 2009) - Kabul tarihi: 20 Kasım 2009 (Accepted for publication: November 20, 2009)**

İletişim (Correspondence): Ebru Seçkin e-posta (e-mail): eseckin@yildiz.edu.tr, okten.aysenur@gmail.com

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

1980'lerden itibaren bölgesel gelişme tartışmaları içinde, firma bölgesel gelişmenin aktörü olarak görülmeye başlamış, bu yaklaşımlarda firmalar arasındaki etkileşim üzerine odaklanılmış, firma yoğunlaşmaları ekonomik olmayan faktörlerle açıklanmıştır. Böylelikle bölgenin firma merkezli ekonomik gelişmesinde ağ ilişkileri, örtük bilgi ve yenilik gibi kavramlar önemli olmuştur. Yenilik ve öğrenme sürecinin firmalar ve diğer ekonomik aktörler arasındaki ilişkiler sonucu ortaya çıkmaktadır.

1980-1990 yıllarında ekonomik yeniden yapılanma süreci ile birlikte firmalar, küçük parçalara ayrılmakta ve her bir parça farklı bölgelerde kümeler veya yığılmalar oluşturmaktadır.<sup>[1,2]</sup> Firma içindeki merkez işler, gelişmiş bölgeler de kalmaya devam ederken, çeper işler az gelişmiş bölgelerde konumlanmaya başlamaktadır. Bu durum farklı coğrafyalarda farklı konularda uzman düğüm noktalarının oluşmasını sağlamaktadır. Firma dışına çıkartılan veya uzak coğrafyalara taşınan işler çeper işler olarak nitelendirilmekte ve düşük nitelikli işgücünü kullanmaktadır. Bölgesel gelişme açısından durum ele alındığında ise, firma dışına çıkartılan çeper işler, az gelişmiş bölgelere taşınmakta, bu durum o bölgelerin ekonomik gelişmelerinde fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Hizmet sektöründe yalın üretime geçilmesi ile, hizmet üretimi birincil (merkez) ve ikincil (çevre) iş türlerine ayrılmış, hizmet alanında da bir "tedarik" meselesi ortaya çıkmıştır. Örneğin bilişim ya da bankacılık sektöründeki bir ana firma, teknik donanım, yazılım vb. ürünler, altyapı bakım hizmetleri gibi pek çok gereksinimi için tedarikçilerle çalışmayı yeğleyebilir. Bu stratejiyi benimseyenler giderek artmaktadır. Dolayısıyla, sanayideki benzer biçimde hizmet sektörünün ateşleyeceği bir bölgesel gelişme için de yine ana firmayla tedarikçileri arasındaki ilişkilerin niteliği, yoğunluğu, coğrafyası; ana firmanın bölgedeki yerel firmalarla bilgi, teknoloji, mal ve hizmet alış verişinde bulunması, bölgesel yığılmalarla dışsallıklar yaratılması, yerel firmaların yenilikçi ve rekabetçi nitelik kazanması gerekmektedir.<sup>[3,4]</sup> Bu tür işlerin başında, iş süreçleri, bilişim hizmetleri, insan kaynakları hizmetleri (çalışanlarının işe alınması, bordro işlemleri) ve çağrı merkezi hizmetleri (müşteri hizmetleri) gelmektedir.<sup>[4]</sup>

Çağrı merkezi önceleri firma içindeki çeper işlerden biri iken, firma dışına çıkartılmaya başlamıştır. Firma dışına çıkartılması ya dış kaynak kullanımı ya da uzak coğrafyalara taşınması şeklinde olmuştur. Dolayısıyla çağrı merkezi sektörünün incelenmesi, hizmetler sektöründeki ayrışmanın, mekansal ve işgücü açısından yansımalarını ve bölgesel gelişme üzerindeki etkileri-

ni anlamak açısından önemlidir. Bu makalenin amacı Türkiye'de az gelişmiş bölgeler için çağrı merkezlerine dayalı bölgesel gelişme için ipuçlarını ortaya koymaktır.

Makale toplam beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra ikinci bölümde, özellikle 1980'den sonra tartışılan ve firma üzerine odaklanarak firma ve çevre etkileşimi üzerinde duran bölgesel gelişme tartışmaları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde çağrı merkezi sektörü kavramsal olarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde İstanbul'da çağrı merkezi sektörünün incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son olarak beşinci bölümde ortaya çıkan sonuçlar ve çağrı merkezlerine dayalı bir bölgesel gelişme için önerilerde bulunulmuştur.

### Firma Odaklı Bölgesel Gelişme Tartışmaları

Bir bölgenin firma merkezli ekonomik gelişmesini esas nokta olarak kabul eden öğrenen bölge yaklaşımına<sup>[5]</sup> göre firmalar ve diğer ekonomik aktörler arasındaki ilişkiler, örtük bilgi paylaşımını ve yeniliğin doğmasını sağlar. Firmaların güvene dayalı ilişki ağları sonucu oluşan bilgi bölge içinde kalmakta ve bölge diğer bölgelere göre yarışmacı avantaj elde etmektedir. Bölgedeki işletmelerin yenilikçi kapasiteleri, bölgenin öğrenme yeteneği ile doğrudan ilişkilidir.<sup>[6,7]</sup>

Öğrenen bölgeler, bilim ve teknolojinin öneminin artması ve yeniliklerin oluşması ile makro ölçekte yaşanan değişimlerin mekansal ifadesi ve pek çok aktörler (girişimciler, araştırma ve geliştirme merkezleri, yerel yönetimler, işadamlarını destekleyen organizasyonlar vb.) arasındaki ilişki ağına dayanan mekansal sistemler olarak tanımlanmaktadır. Bu ağlar, yeni teknolojilerin ve bilginin dolaşımını destekler.<sup>[8]</sup> Nijkamp ve van Geenhuizen'a göre, bölgesel öğrenme kapasitesi, aktörlerin verimliliklerini arttırmalarına ve öğrenmeleri için koşulların (güven ve işbirliği düzeyi, bilginin yaratılması ve akışını destekleyen ağ, beşeri sermayenin yönetimi) oluşturulmasına bağlıdır.<sup>[9]</sup> Sosyal süreçlerde kurulan bağlantılarla, diğer bir ifade ile bilgi akışı ile öğrenme gerçekleşir.<sup>[10]</sup>

Öğrenme süreçleri, mekansal olarak birbirine yakın olan firmalar arasındaki ilişkilerin dengeli ve sürekli olmasını gerektirir. Ortaya çıkan yeni ürünler ve yöntemler, ağ içinde kolaylıkla dolaşabilir.<sup>[11]</sup> Burada üç farklı araçtan söz edilmektedir: İşgücünün hareketliliği, tedarikçiler ve alıcılar arasındaki yakın ilişki ve büyük bir firmadan ayrılarak piyasaya girme (*spin-off*). Bu üç faktörün, firmanın yenilikçi kapasitesi üzerinde olumlu etkisi olduğu belirtilmektedir.<sup>[12]</sup> İşgücünün firmalar arasında hareket etmesi, gittiği firmaya bilgisini de beraberinde götürmesi anlamını taşımaktadır. Tedarikçiler ve alıcı-

lar arasındaki yakın ilişkinin öğrenme sürecindeki etkisi ise, alıcı firmanın yenilik yapması ile tedarikçisinin de kendini yenileyerek, yeni ürünler üretmesini sağlaması ile olmaktadır.

Florida (1995), Morgan (1997), öğrenen bölgeler kavramının, gelişmiş bölgeler kadar az rağbet edilen bölgelere de uygulanabileceği üzerinde durmuşlardır. Az rağbet edilen bölgeler, şube ve düşük teknoloji bölgeleri olarak görülmekte, know-how biçimlerinin varlığı nedeniyle veri havuzu olarak değerlendirilmektedir.<sup>[11]</sup> Florida (1995), öğrenen bölgeleri, bilgi ve fikirlerin depolandığı ve toplandığı yerler olarak tanımlamaktadır. Bu tür bölgelerde teknoloji odaklı firmalar ve bilgi üreten nitelikli işgücü bulunmaktadır.<sup>[10]</sup>

Öğrenen bölgeler kavramı, bazı bölgeler gelişirken bazı bölgelerin geri kalmaya devam ettiği noktasında eleştirilmektedir. Öğrenen bölgeleri eleştirenler, bir bölgenin yalnızca yeni yatırım ve yeni teknoloji getirmekle gelişemeyeceğini, yerel insan kaynağı ve işletmeler yeni teknolojiyle hemen bütünleşemeyeceğini ifade etmektedir. Bunun en önemli nedenleri olarak; aradaki evrim sürecinin deneyimini yaşamamalarını; “patika bağımlılığı” (*path dependency*) nedeniyle eski alışkanlıklarını sürdürmeyi daha güvenli bulduklarını, yükümlülük ve sorumlulukları, işbölümünü düzenleyen kurumsal yapılanma olmadan güven ortamının yaratılmayacağını belirtmektedir.<sup>[6]</sup>

Rekabetçi olabilmek için firmaların çeşitli ekonomik ve toplumsal dışsallıklardan yararlanmaları gerekir. Bir bölgede belirli bir sektörde yığılma olması ortak veya birbirini tamamlayan ürünlere, üretim sürecinde, çekirdek teknolojiye, hammadde ihtiyacına, işgücü yeteneğine ve ortak dağıtım kanallarına dayalı sistematik bir ilişkinin gerçekleştiği dışsallıkların yaratılmasını sağlayacaktır.<sup>[13]</sup>

Ana sanayileri besleyen, onlara mal ve hizmet tedarik eden yan sanayiler, ana firmanın geliştirdiği teknolojilere uyum sağlama gayreti ve zorunluluğu içinde olacak, dolayısıyla bölgede bir bilgi paylaşımı, teknoloji geliştirme ve yenilik yapma ortamı doğacaktır. Bölgenin gelişmesi bu süreçte gerçekleşecektir. Bölgesel gelişme, birbiri ile ilişki içinde olan varlıklar ve mekânsal olarak birbirine yakın ağlar içinde gömülüdür. Aynı coğrafi ortamda bulunan firmalar, yerel iş kültürünü, yerel ulusal kuralları ve değerleri paylaştıkları zaman bilgi akışı sağlanmakta ve bilgi daha hızlı yayılmaktadır. Dolayısıyla fiziksel yakınlık, bilgi alışverişi için önemlidir.<sup>[14-18]</sup>

Porter’a göre ana firmaların, mal ve hizmet sunan tedarikçi firmaların, ilişkili kurumların (üniversiteler,

sektör birlikleri vb.) coğrafi olarak yoğunlaşması olarak yığılmaları tanımlamaktadır. Dikey ilişkiler (üretim sürecinde) ve yatay ilişkiler (işbirliği ağları) yığılmalar içinde meydana gelebilir. Yığılmalar, yeniliğin meydana gelmesi ve yeni işlerin yaratılmasına katkı sağlayarak firmaların rekabet gücünü artırır.<sup>[8]</sup>

Ekonomik coğrafya yazınında, özellikle Porter ve Markusen’in öncülüğünü yaptığı asıl tartışma bölgesel gelişmeyi sağlayacak bu yığılmaların nasıl bir süreçte gerçekleşebileceği sorusuyla ilgilidir. Porter herhangi bir küresel ana firmanın bir bölgeye yatırım yapması ile yığılma sürecinin kendiliğinden başlayacağı görüşündedir.<sup>[19]</sup> Bu açıdan bakınca, bu makalenin konusu olan çağrı merkezlerinin herhangi bir bölgede yer seçmesi o bölgede yığılma sürecinin başlaması ve bunun devamında da gelişmenin gerçekleşmesi için yeterli olacaktır. Oysa Markusen bu yığılmaların yönlendirilmesi gerektiği görüşündedir.

Üretimin çok aktörlü ve çok uluslu olması, üretim ağlarının ulusal sınırları aşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, yerel ve bölgeselden, ulusal ve küresele uzanan bir ekonomik - coğrafi süreçler ortaya çıkmaktadır.<sup>[20]</sup> Çeşitli ölçeklerde ekonomik eylemlerin ağ üzerinde gerçekleşmesi, bölgesel analizlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.<sup>[20-22]</sup>

Bölgesel gelişme analizlerinde, bir yanda firmanın bir kendilik (*entity*), bir bütün olarak çevresiyle olan ilişkilerine, öte yanda da firmanın iç yapısına, örgütlenme biçimine bakmak gerekmektedir. Bu noktada açıklayıcı bir nesnel yaklaşımı yetersiz bulan yazarlar, değişimin ve aktörlerin rollerinin anlaşılması için firma öykülerinin öğrenilmesini, süreçleri anlamak üzere çalışılmasını önermektedirler.<sup>[23-27]</sup> Bathelt ve Glükler’e göre, mekân ne ekonomik eylem için açıklayıcı faktör olarak kullanılabilir ne de ekonomik-sosyal yapı ve ilişkilerden ayrı bir şekilde araştırmanın tek amacı olarak ele alınabilir. Ekonomik süreçlerin, belli yerlerde ve bölgelerde maddi çıktılar olduğu için, mekânın ekonomik eylem ve etkileşim üzerinde etkisi vardır.<sup>[23]</sup> Mekân, ekonomik coğrafyadaki ekonomik ve sosyal süreçlerin analizinde yol gösterici olmak üzere coğrafi mercek olarak ele alınmaktadır.<sup>[24]</sup>

### Çağrı Merkezi Sektörünün Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Çağrı merkezleri, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte hizmet sektöründe dış kaynak kullanımının yaygınlaşmasının sonucu oluşan üretici hizmetlerden biri olarak değerlendirilmektedir.<sup>[28]</sup> Çağrı merkezleri, müşteri temsilcisinin telefonla hizmet sunduğu iş yerleri olarak tanımlanmaktadır. Burada müş-

terilerle iletişim telefon ve bilgisayar ile kurulmaktadır.<sup>[29]</sup> Çağrı merkezlerinin en önemli rolü, gelen (*inbound*) ve giden (*outbound*) telefon aramalarını gerçekleştirmesidir. Gelen çağrıların cevaplandığı çağrı merkezlerinde, ürünle ilgili olarak müşterinin soru ve şikayetleri alınırken, dış arama yapan çağrı merkezlerinde (telepazarlama) müşteri temsilcileri, müşterileri ürün ve kampanyalar hakkında bilgilendirilmekte, verileri güncellenmekte, müşteri memnuniyetini sağlamaya yönelik anketleri yapmaktadır.<sup>[10]</sup> Sadece gelen aramaları cevaplayan ya da sadece dış arama yapan çağrı merkezlerinin yanında her ikisini birlikte yapabilen çağrı merkezleri de bulunabilmektedir.<sup>[30]</sup>

Çağrı merkezi türü, hizmetin yapıldığı yere göre ve telefon aramalarının yönüne göre değişmektedir. Çağrı merkezi hizmeti eğer, firma içinde firmaya bağlı ayrı birim tarafından gerçekleştiriliyorsa, içsel (*inhouse*) çağrı merkezi, bağımsız ve bu konuda uzman firmalar tarafından sunuluyorsa dış kaynak (*outsourc*) çağrı merkezi olarak tanımlanmaktadır. Ticaret, medya, turizm, sağlık, pazarlama, finans, sanayi, bilgi teknolojisi, kamu sektörü gibi çok çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmalar bünyelerinde çağrı merkezlerini kurarak, müşterilerine kendi mal ve hizmetleri ile ilgili olarak hizmet verebilmektedirler. Dış kaynak çağrı merkezi firmaları ise, diğer firmalarla sözleşme yaparak onlar adına çağrı merkezi işini yürüten bağımsız firmalardan oluşmaktadır.<sup>[28,31,32]</sup> İçsel çağrı merkezlerinin esas işi, firma ürünleri için müşteri hizmetlerini geliştirmektir. Dış kaynak çağrı merkezleri ise daha geniş müşteriye ulaşabilmek amacıyla, sektörel ve ürün farklılaşmalarından en az etkilenmek amacıyla karmaşık olmayan, standart hizmetler sunmak istemektedir.<sup>[28]</sup> Çağrı merkezi ister içsel isterse de dış kaynak firması şeklinde olsun, insan ve teknoloji birlikteliği ile esas firma ve müşterilerin bir araya geldiği bir ortamdır.

Çağrı merkezlerinin yer seçim kararında etkili olan faktörleri belirlemeye odaklanan çalışmalarda en önemli faktörler, güçlü ve kesintisiz telekomünikasyon altyapısı, maliyetlerin düşük ve işgücü piyasası havuzunun büyük olması olarak belirlenmiştir.<sup>[29,33-37]</sup> Dolayısıyla çağrı merkezleri maliyetlerin düşük ve telekomünikasyon altyapısının olduğu herhangi bir yerde konumlanabilir. Bu durum çağrı merkezlerinin metropoliten alanların dışındaki kırsal veya az gelişmiş bölgelerde büyümesini sağlamıştır. Sonuçta, çağrı merkezleri az rağbet edilen bölgelerdeki işsizlik problemini çözücü bir güç olarak görülmeye başlamıştır.<sup>[30]</sup>

### İstanbul'da Çağrı Merkezi Sektörü

İstanbul'da faaliyet gösteren toplam 90<sup>1</sup> adet çağrı merkezi firması bulunmaktadır. İstanbul'da faaliyet

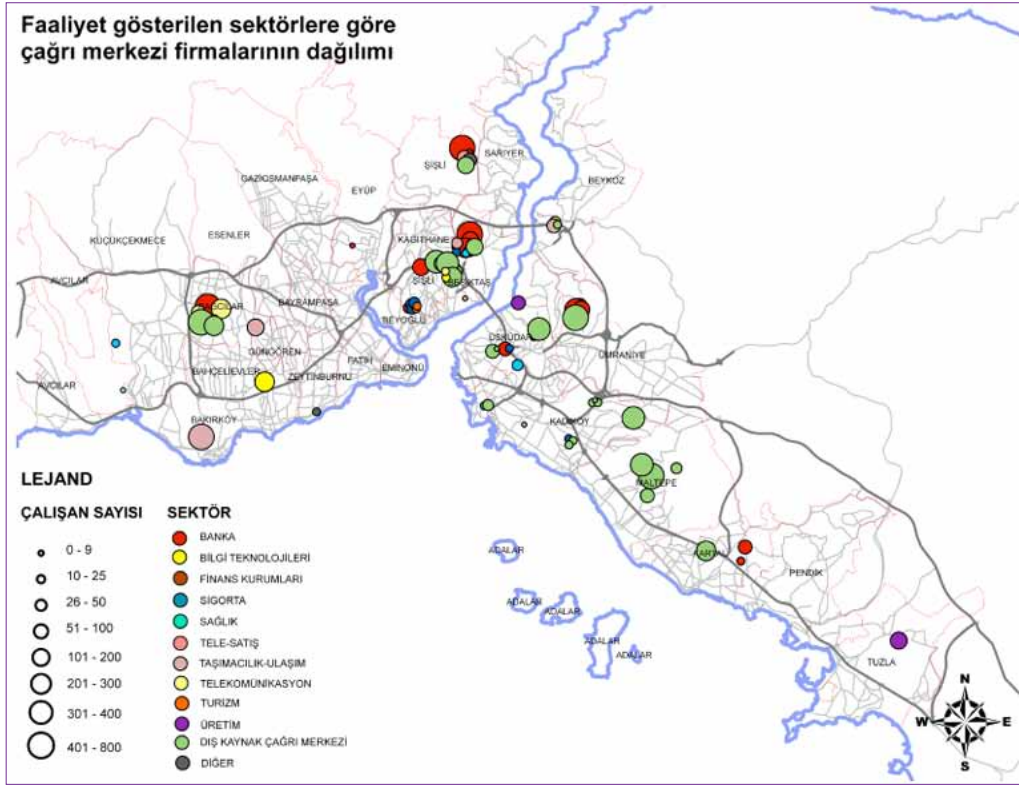
gösteren çağrı merkezlerinin bu iki ayrıma göre dağılımı incelendiğinde, %71'inin içsel, %29'unun ise bağımsız dış kaynak çağrı merkezi firması olduğu görülmüştür. İstanbul'da çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren çağrı merkezlerinin sektörel dağılımları firma sayısına göre incelendiğinde, %29'luk bir payla dış kaynak çağrı merkezleri birinci sırada, %21'lik bir payla banka çağrı merkezleri ise ikinci sırada gelmektedir. İstanbul'daki çağrı merkezlerinin %50'sini banka ve dış kaynak çağrı merkezleri oluşturmakta, kalan %50'lik kısmı 9 sektöre (sağlık, finans, sigorta, toptan-perakende, taşımacılık-ulaşım, bilgi teknolojisi, telekomünikasyon ve diğer) dağılmaktadır. Sektörel çeşitlilik, çalışan sayılarına göre incelendiğinde toplam çalışanların %56'sı dış kaynak çağrı merkezlerinde istihdam edilmektedir. Banka çağrı merkezlerinde istihdam edilenlerin payı %25'dir. Toplam çalışanların %19'u ise 9 sektörde faaliyet gösteren çağrı merkezlerine dağılmaktadır.<sup>[27]</sup>

İstanbul içinde çeşitli merkezlerde bulunan çağrı merkezlerinin, mekansal dağılımında belirleyici olan üç faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çağrı merkezinin emek yoğun iş türü olmasından dolayı işgücü piyasası havuzunu daraltmamak için diğer çağrı merkezleri ile aynı yerde yoğunlaşmayı tercih etmemesidir. Bu durum, firmaların yeni çağrı merkezi kurarken, çağrı merkezinin az veya hiç olmadığı yerleri tercih etmesine neden olmaktadır. İkinci olarak, içsel olarak faaliyet gösteren çağrı merkezlerinin, firmanın genel müdürlüğü ile aynı yerde olmasıdır. Bundan dolayı çağrı merkezleri İstanbul içinde çeşitli yerlere dağılmış durumdadır. Üçüncü olarak, tek merkezden çağrıların alınması, afet durumlarında risk oluşturmaktadır. Bunu engellemek için bazı firmalar, çağrı merkezlerini İstanbul içinde Anadolu ve Avrupa yakası olmak üzere, maliyetlerin düşük ve işgücü piyasasının büyük olduğu iki farklı yerde kurmuşlardır. İstanbul içinde çağrı merkezlerinin %41'i Anadolu, %59'u ise Avrupa yakasında bulunmaktadır (Şekil 1).

Çağrı merkezi firmalarının İstanbul Metropolitene Alanı içinde yoğunlaştıkları yere göre beş alt bölge ortaya çıkmaktadır. Firmaların %44'ü Beşiktaş, Beyoğlu, Şişli, %20'si Üsküdar, Kadıköy, %9'u Bağcılar, %11'i Ümraniye, Beykoz, %9'u Kartal, Maltepe alt bölgesinde yoğunlaşmıştır. En fazla yoğunlaşmanın olduğu Beşiktaş-Beyoğlu-Şişli alt bölgesinde banka ve sigorta sektörle-

<sup>1</sup> Çağrı merkezi firmalarına ilişkin Türkiye'de resmi istatistik bulunmamaktadır. Bu değer İMİ Fuarçılık Ltd. Şti. Eylül 2007'de yapılan araştırma sonuçlarından elde edilmiştir. Bu araştırma raporunda çağrı merkezlerinin faaliyet gösterdikleri sektörler, kuruluş yılları, buldukları yer ve çalışan sayılarına yer verilmiştir. Bu veriler ışığında sınıflama yapılmıştır.





**Şekil 1.** İstanbul'da faaliyet gösteren çağrı merkezlerinin sektörlerle ve çalışan sayısına göre dağılımı [Tez yazarının doktora tezinden alınmıştır].

ri başta olmak üzere tüm sektörlerde faaliyet gösteren çağrı merkezlerinin olduğu görülmektedir. Bu alt bölge içinde yer seçen çağrı merkezleri, firmanın bir birimi olarak faaliyet göstermekte ve genel müdürlük binası içinde yer almaktadır. Ancak firmalar çağrı merkezlerini, bu bölgede artan maliyetler ve daha fazla genişleme imkanı olmamasından dolayı kentin çeperlerine (Bağcılar, Ümraniye) ve Anadolu'da farklı kentlere kaydırma eğilimi içindedir. Çağrı merkezlerinin yer seçim eğilimlerinde iki aşamalı bir gelişimden söz etmek mümkündür: Birinci durum kentin merkezi iş alanından çıkıp, çeperlere gitme iken, ikinci durum arazi ve işgücü maliyetlerinin düşük olduğu şehirlerde yeni çağrı merkezi şubeleri kurma olarak kendini göstermektedir. İstanbul dışında çağrı merkezi şubesi kuran şirketler arasında telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın Erzurum ve Diyarbakır'da, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren diğer bir firmanın da Erzurum'da çağrı merkezlerini kurması diğer sektörde faaliyet gösteren çağrı merkezi firmalarının Anadolu'daki çeşitli kentlerde şube açma eğiliminde öncü olmuştur. Daha sonraki dönemlerde, Erzurum'da telekomünikasyon sektöründe, Gümüşhane'de medya ve iletişim sektöründe, Sivas'ta bankacılık sektöründe faaliyet gösteren çağrı merkezi yatırımları bulunmaktadır.

Farklı kentlerin seçilmesi diğer bir ifade ile aynı kentte yoğunlaşmanın çok fazla tercih edilmemesinde yerel işgücü piyasasını bölmek ve yerel yöneticilerin sunduğu avantajlar etkili olmaktadır. Özetle, çağrı merkezlerinin yoğunlaşmasında sektörel benzerliğin önemli olmadığını, maliyetlerin düşük ve kolay personel bulma koşullarının daha önemli olduğunu söylemek mümkündür.

### Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Bulguları

Ekonomik coğrafya yazınında firma ölçeğindeki süreçlerin bölgesel analizlere katılması ile sektörel ve bölgesel yoğunlaşmaların nedenleri, makro ekonomik politikalar ve üretim faktörlerine göre değil mikro düzeydeki yaklaşımlara göre açıklanmaya başlamıştır. Mikro düzeydeki yaklaşımların temel dayanağı, belli coğrafyalarda belli sektörlerin yoğunlaşmasının arkasında, firmalar arasındaki içsel ve dışsal bağlantıların esnekliğidir. Böylelikle, firma stratejileri, yönetim politikaları, örgüt yapısı, girişimcinin gücü ve rekabet birleşmeleri diğer bir ifade ile firmanın iç yapısı, bölgesel gelişmeyi açıklamakta kullanılmaya başlamıştır. Böylelikle, bölgesel gelişimde ikincil rol oynayan firmaların analizi, bölgeler içindeki gelişmeleri incelemede yol gösterici olmaktadır.<sup>[38]</sup> İlişkisel ekonomik coğrafya yaklaşımı, aktörler arasındaki girdi-çıkı ilişkilerinin karmaşık yapısı

olduğunu ve matematiksel modellerle bu yapıyı açıklamanın güç olduğunu belirtmektedirler. Bunun yerine betimleyici açıklamaların kullanılmasını önermektedirler. Bu kapsamda süreci anlamaya yönelik ve mülakatlara temellenen bir araştırma yöntemi benimsenmektedir. Toplam 32 adet çağrı merkezi yöneticisi ile klavuzlu mülakat yöntemi ile görüşülmüş ve çağrı merkezi firmalarının kuruluş süreci, işgücü profili olmak üzere çağrı merkezi işinin genel özellikleri ve çağrı merkezi firmalarının bölgesel öğrenme, yenilik ve yığılmalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgular aşağıda açıklanmıştır.

### Çağrı Merkezlerinin Kuruluş Süreci

Çağrı merkezlerinin oluşum süreci, bu işin merkezileştirilmesi ve tek işi müşterilerle ilgilenmek olan bir ekibin oluşturulması şeklindedir. Yeni çağrı merkezi firmalarının oluşum sürecinde kurucu ekibin bu işi bilen, diğer bir ifade ile çağrı merkezi işinde deneyim sahibi olmaları önemli rol oynamaktadır.

Özellikle dış kaynak çağrı merkezi firmalarının kurucularının çağrı merkezi deneyimi vardır ve ortaklar daha önce aynı işyerinde çalışmış kişilerden oluşmaktadır. Geçmişte elde edilen çağrı merkezi deneyimi, hem firma kurulmasında hem de müşteri bulmada avantaj sağlamaktadır. Çağrı merkezlerindeki kariyer hareketliliğinde sektörel farklılık önemli değildir. Esas hedef çağrı merkezinde kariyer yapmak ise, banka çağrı merkezinde çalışan bir kişi, hastane çağrı merkezinde de çalışabilmektedir. Görüşme yapılan yöneticilerden biri bu durumu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

*“Çağrı merkezlerinde telefonda konuşulan konu farklılaşabilir, çeşitlenebilir, ne konuştuğunuz çok önemli değil nasıl konuştuğunuz ve bu işi nasıl yürüttüğünüz çok önemli, bugün finans konuşursunuz, yarın sağlık konuşursunuz, öteki gün telekomünikasyon sektöründe yer alırsınız, diğer gün otomotiv sektörünün müşteri hizmetleri olabilirsiniz.”*

*Dolayısıyla burada önemli olan müşteri ile birebir iletişim kuran ekiplerde uzmanlık noktası diye düşünüyorum. Konu, prosedür iç yapılanma hepsi eğitimlerle, kurum özelindeki bilgi paylaşımıyla yetiştirilebilir durumda.”*

*Yönetici, 2007*

Kuruluş süreçlerinde çağrı merkezi sektörü ile ilgili şu konular öne çıkmaktadır: Yöneticilerin kariyer hareketliliğinde, çağrı merkezlerindeki sektörel farklılığın önemli olmadığı, yeni firma oluşumlarının ana firmaların bünyesinden çıkarak veya bu işi bilen, ortak geç-

mişleri olan kişiler tarafından gerçekleştirildiği. Ayrıca yeni çağrı merkezlerinin doğum yeri İstanbul'dur. Bunun nedeni, yeni çağrı merkezi firmalarının mevcut ilişki ağlarına dahil olma isteğidir.

### Çağrı Merkezlerindeki İşgücü Profili

Çağrı merkezlerinde çalışacak olan kişilerde ikna kabiliyeti ve etkili konuşma, satış bilgisi ve becerisi, sabırlı olma gibi özelliklerin eğitim düzeyinden daha önemli olduğu görülmüştür. Dış kaynak çağrı merkezlerinde proje bazında hizmet verildiği için, projenin süresine göre ve müşteri firmanın beklentilerine personel seçimi yapılmaktadır. Dolayısıyla, dış kaynak çağrı merkezlerinde çalışan sayısı, proje sayısı ve türüne göre çeşitlilik göstermektedir.

Firmalar, çağrı merkezi deneyimi olmayan kişilere işe almayı tercih etmektedir. Çalışanlar da ilk olarak çağrı merkezlerinde işe başlayıp, firma içinde veya dışında kariyerlerini şekillendirmek istemektedir. Çağrı merkezlerindeki kariyer hareketliliği içsel ve dış kaynak çağrı merkezi olma durumuna göre farklılaşmaktadır. İçsel çağrı merkezlerinde belli bir süre (1-3 sene) çalışıldıktan sonra firma içinde farklı departmana geçme imkanı elde edilebilmektedir. Firmanın, diğer departmanlar için çağrı merkezi departmanında çalışmış kişileri tercih etme nedeni, çağrı merkezinde çalışan bir kişinin firmanın işleyişi ile ilgili her konuda bilgi sahibi olmasıdır. Örneğin, banka çağrı merkezlerinde özellikle iş tecrübesi olmayan kişiler müşteri temsilcisi olarak işe alınmakta, verilen eğitimlerle firmanın diğer departmanları için eleman yetiştirilmektedir. Çağrı merkezi işinde çalışanlara banka ve bankacılık işi ile ilgili bilgiler verilmekte ve farklı departmanlarda kariyer imkanı sunulmaktadır. Dolayısıyla banka çağrı merkezlerinde çalışacak kişilerin bankacılık işlemleri ile ilgili olan bölümlerden mezun olmaları beklenmektedir. Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın yıllık kurum içindeki hareket oranı %6-12 arasında değişmektedir. İçsel çağrı merkezlerinde firma içinde farklı departmanlara geçme şeklindeki kariyer hareketliliğinin yanında çalışanlar çağrı merkezi içinde dikey olarak da ilerleyebilmektedir.

Çağrı merkezinin faaliyet gösterdiği sektöre göre bu özelliklerin değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla müşteri temsilcilerinin özellikleri ile ilgili olarak genelleme yapmak mümkün değildir. Ancak esas itibarıyla kadınların ve 18-24 yaş arasındaki kişilerin daha çok tercih edildiğini, belli bir konuda uzmanlık aranmadığını, kişisel özelliklerin eğitim düzeyinden daha önemli olduğunu, ücret düzeylerinin de 500-1000 YTL arasında değiştiği söylenebilir. Dış kaynak çağrı merkezlerinde birden fazla firmaya hizmet sunulmakta ve bu fir-

maların farklı sektörlerde faaliyet göstermeleri yapılan işin içeriğini değiştirmekte, dolayısıyla gereksinim duyulan personelin de profili değişmektedir. Bundan dolayı dış kaynak çağrı merkezi olarak hizmet sunan firma içindeki istihdam yapısı da farklılık göstermektedir. Örneğin firma içindeki projelerden biri için üniversite mezunu ve erkek müşteri temsilcileri daha çok tercih edilirken, diğer projede lise mezunu olmak yeterli olabilmekte ve kadın-erkek ayrımına önem verilmemektedir. İşin karmaşıklık düzeyine göre çalışanların profili ve ücret düzeyi de değişmektedir. Dolayısıyla çağrı merkezlerinde çalışanlar arasındaki çeşitlenmeyi, işin içeriği ve karmaşıklık düzeyi belirlemektedir. Görüşme yapılan yöneticilerin bu konuya ilişkin görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

*“Dış kaynak çağrı merkezinde müşteri temsilcilerinin yaş ortalaması çok değişkenlik göstermektedir. Bazı projelerde iş tecrübesi olmayan 20’li yaşlardaki müşteri temsilcileri ağırlıkta iken, bazı projelerde daha tecrübeli dolayısıyla daha yaşlı müşteri temsilcileri bulunmaktadır. İşin tanımına göre çalışanların yaş ortalaması değişiyor. Örneğin, teknik desteğe ilişkin çok detaylı bilgi verilen operasyonlarda deneyim sahibi olmalarını istiyoruz, dolayısıyla müşteri temsilcilerinin profili diğer projelerde çalışanlardan farklılaşıyor. Deneyim sahibi olan ve daha nitelikli müşteri temsilcilerinin de çalışma şartlarına ilişkin beklentileri, ücretleri de farklılaşıyor. Düşük profillerde ise yaş ortalaması ve maaşlar daha düşük. Teknik içerikli destek verilmesi gereken konularda erkeklerin oranı daha fazla.”*

*“Her sektörde çağrı merkezi kurulması gerekir. Özel uzmanlık gerektiren konularda çağrı merkezleri kurulabilir. Örneğin, hem satış yeteneği olan hem de bankacılık yüksek okul mezunlarını alıp onları bankanın çağrı merkezinde istihdam ettirebilirsiniz. Elektrik teknisyeni birine ancak, teknik destek hizmeti verdirebilirsiniz. Destek verme düzeyi arttıkça çalışan insanın profesyonelliği de artmaktadır. Çağrı merkezinde, gelen vaka sayısı ve türü artıyor. Dolayısı ile telefonda daha iyi hizmet sunmak için konunun detayını bilmek gerekiyor. Bilgiyi test etme ve tazeleme fırsatı var. Dış kaynak çağrı merkezlerinde, müşteri temsilcileri aktör gibi davranıyor. Her role giriyorlar. Doktor, bankacı, sigortacı, avukat oluyorlar. O işi iyi yapabilmek için 10 gün ile 1 ay süren eğitimler alıyorlar. Farklı sektörlerde çalışıp farklı deneyimlere sahip oluyorlar. Bunun bir okulu yok, sektörde bu işi yapmış, kariyerini çağrı*

*rı merkezinde devam ettirmek isteyenleri ancak burada tutabilirsiniz. Zorlukları var. Ücret düzeyinin düşük ve personel devri en yüksek olan sektörlerden biri.”*

*Yönetici,  
Dış kaynak firması, 2007*

*“Bilgi teknolojisi projelerinde üniversite mezunu olanların oranı yüksek, daha çok bu tür projelerde bilgisayar programcılığı, bilgisayar öğretmenliği, bilgisayar mühendisliği bölümlerinden mezun olanlar veya microsoft sertifika sahibi olanlar tercih ediliyor.”*

*Operasyon yöneticisi,  
Dış kaynak firması, 2007*

### Çağrı Merkezi Firmalarının Bölgesel Öğrenme, Yenilik ve Yığılmalar Üzerindeki Etkisi

Öğrenen bölge yaklaşımı kapsamında çağrı merkezi firmalarının, konumlandığı bölgenin gelişmesini sağlaması için çağrı merkezi yatırımları ile birlikte bilgi ve teknolojinin de beraberinde az gelişmiş bölgelere aktarılması, çağrı merkezlerinin bulunduğu bölgeyle bilgi alışverişi yapacak bir ortam oluşturması, bölgenin öğrenme yeteneğini artırması beklenir. Çağrı merkezleri içinde yeni bilgi ve teknoloji üretilmez. Üretilmiş olan teknoloji kullanılarak hizmet sunulur. Çağrı merkezlerinde teknoloji yatırımı ilk kurulum aşamasında yapıldıktan sonra belli dönemlerde güncellenmektedir. Çağrı merkezi, teknoloji kullanımı (yazılım, donanım, ses ve iletişim ekipmanları, ses kayıt ve kalite yönetim sistemleri, işgücü hesabı yönetimi, ses tanıma, ACD, CTI, IVR) yoğun bir iş türüdür. İstanbul’da çağrı merkezinin ihtiyaç duyduğu teknolojiyi üreten firmaların sayısı yazılım-donanım, altyapı ve sistem entegratörleri olmak üzere toplam 56’dır ve bu firmalarda toplam 6142 kişi istihdam edilmektedir. Kullanılan teknolojinin içeriği sektöre ve sunulan hizmetin karmaşıklık düzeyine göre değişmektedir.

Çağrı merkezi firmaları ile teknoloji tedarikçileri arasındaki ilişki ağ üzerinden yürütebilmekte dolayısıyla mekansal yakınlığa ihtiyaç duyulmamaktadır. Teknolojik gelişmelerin sunduğu kolaylıklar tedarikçi firmaların, değişik ülke ve bölgelerden ürünlerini temin etmesini ve farklı coğrafyalarda bulunan çağrı merkezi firmalarına destek vermesini kolaylaştırmaktadır. Ancak iş bağlantılarını kurmak, anında müdahale etmek, yeni ürün ve gelişmelerden haberdar olmak adına belli dönemlerde iki tarafın yüz yüze ilişki kurması gerekmektedir. Fuar ve organizasyonlarda çağrı merkezi firması ile teknoloji tedarikçisi firma arasında uzun süreli işbirlikleri kurulmaktadır.

Çağrı merkezinin faaliyet göstermesi için dışarıdan temin etmesi gereken diğer girdiler; ekipman ve işgücüdür. Çağrı merkezinin kurulumunda ekipman olarak telefon santrali, mobilya, bilgisayar ve kulaklığa ihtiyaç duyulmaktadır. Çağrı merkezi büyüme kararı verdiği zaman veya yenileme zamanlarında yeni ekipman girdileri olmaktadır. Diğer bir ifade ile çağrı merkezlerine sürekli bir ekipman girdisi yoktur. Ekipman sağlanmasında mekana bağımlılık azalmakta, bölge veya ülke içinden hatta farklı ülkelerden ekipman sağlanabilmektedir.

Emek yoğun olan çağrı merkezleri için işgücü temin etmek çok önemlidir. Personel devri oranının da yüksek olmasından dolayı, firma kolay işgücü bulabileceği yerleri tercih etmektedir. Çağrı merkezlerinin yıllık gider dağılımlarında personel giderleri ve telefon konuşma ücretleri olmak üzere esas olarak iki kalem bulunmaktadır. En fazla payı personel giderleri (%50-70) oluşturmaktadır. Çağrı merkezlerinde telefon bağlantısı ile işler yürütüldüğü için gider dağılımı içinde telefon konuşma ücreti de (%10-20) bulunmaktadır. Çağrı merkezine bulunduğu il veya ülke dışından da çağrılar gelmekte veya o bölgelerdeki müşterilere çağrı merkezinden aramalar yapılmaktadır. Çağrı merkezleri için telefon görüşmeleri ek bir maliyet getirmektedir. Bu durum çağrı merkezlerinin çağrılarının en çok geldiği yerlerde yer seçmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’de çağrı merkezlerinin İstanbul’da yoğunlaşmasının bir diğer nedeni olarak çağrılarının en fazla buradan gelmesini belirtmek mümkündür. Çağrı merkezi firmalarının gider kalemlerinden diğerleri olan teknoloji ve donanım için ise belli dönemlerde (ihtiyaç duyulduğunda) harcamalar yapılmakta, bunlar sürekli bir gider kalemini oluşturmamaktadır.

Çağrı merkezi çok aşamalı bir üretim zincirini içermektedir. Gerekli olan girdileri aldıktan sonra, müşteri firmaya çağrı merkezi hizmeti sunulmaktadır. Çağrı merkezi hizmeti ise tüm sektörler tarafından kullanılmaktadır. Çağrı merkezi kurulması, müşteri memnuniyetini artırmak ve sürekli kılmak istemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sağlık, sigorta, turizm, taşımacılık-ulaşım, banka-finans, üretim gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren ve son ürününü müşteriye ulaştıran, müşteri odaklı çalışan firmalar çağrı merkezi hizmetine ihtiyaç duymaktadır.

Çağrı merkezi firmaları farklı sektörlerle üç farklı coğrafi ölçekte ilişki içindedir. Birinci derecede mekansal yakınlığa (yakın çevre), toplumsal ve kişisel hizmetlerde faaliyet gösteren firmalarla (yeme-içme yerleri, kuaför, berber, vd.) ihtiyaç duyulurken, ikinci derecede mekansal yakınlık (aynı kent) teknik servis, ser-

vis, güvenlik, yemek fabrikaları için geçerlidir. Herhangi bir coğrafyada olabilen sektörler ise yazılım, donanım, eğitim-danışmanlık ve insan kaynakları-işe alım firmalarıdır. Bu sektörlerdeki firmalarla ilişkiler yüzyüze ilişkiye gerek olmadan, uzaktan da sürdürülebilme, farklı coğrafyalarda olmak işlerin yürütülmesini olumsuz etkilememektedir.

Çağrı merkezlerinin etkileşim içinde olduğu sektörlerle ilişki ağlarında önemli olan aktörler; müşteri firma, dış kaynak çağrı merkezleri, içsel çağrı merkezleri ve bağlı oldukları firma, çağrı merkezlerine mal ve hizmet sunan tedarikçi firmalar ve müşterilerdir. Müşteri firma, çağrı merkezleri ve mal ve hizmet sunan tedarikçi firmalar gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmış durumdadır. Ancak gelişmiş bölgelerde artan maliyetlerden (işgücü ve arsa) dolayı çağrı merkezi firmaları, az gelişmiş bölgelerde yeni şubeler açarak, büyümeyi o bölgelerde gerçekleştirmektedirler. Bu, firmanın hizmet verdiği piyasanın genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan ihtiyacın sonucudur. Bazı durumlarda firma, çağrı merkezi hizmet sunum alanını, müşterilerinin bulunduğu coğrafyalara göre belirleyebilmektedir. Bazı durumlarda da çağrı merkezi şubelerinin tamamından, farklı coğrafyalardaki müşterilere hizmet sunulmaktadır.

Herhangi sektörde faaliyet gösteren bir firma, çağrı merkezi hizmetini dış kaynak firmasından almaya karar verdiğinde, müşteri bilgisini ve kurum kültürünü paylaşmak durumunda kalmaktadır. İlişkinin uzun süreli olması güvene dayalı bir ilişki kurulmasına bağlıdır.

Çağrı merkezi sektöründe, yerel kurumsal atmosfer, girişimcilerin merkezi ve yerel yönetim yapıları ile ilişkileri önemlidir. Merkezi hükümet ve yerel yönetimler tarafından sunulan teknoloji altyapı hizmetleri ve teşviklerinden pek çok girişimcinin yararlandığı görülür. Erzurum, Erzincan, Diyarbakır gibi az gelişmiş bölgelerdeki kentlerde yeni çağrı merkezi şubelerinin kurulmasında yerel yöneticilerin isteği ve destekleri çok etkili olmuştur.

Sonuç olarak, genel anlamda çağrı merkezi firmalarının teknoloji ve ekipman sağlanması konusunda mekansal yakınlığın önemini kaybettiğini, buna karşın iş bağlantılarının kurulması aşamasında mekansal yakınlığın ve yüz yüze ilişkilerin çok önemli olduğu görülmüştür. Çağrı merkezinin, çevresi ile girdi-çıkış ilişkisi sadece işgücü temininde süreklilik göstermektedir. Diğer girdiler hem sürekli değildir hem de temin edilmesinde mekansal yakınlık önemli değildir. Dolayısıyla, bulunduğu coğrafyada çağrı merkezi firmalarının sürekli varolması işgücü piyasası havuzunun büyük ve ucuz olmasına bağlıdır. Maliyetler arttığı zaman, çağrı

merkezinin varlığı riske girmekte ya tamamen yok olmakta ya da yer değiştirmek zorunda kalmaktadır.

### Değerlendirme ve Sonuç

Yeni çağrı merkezi firma oluşumları, diğer sektördeki yeni firma oluşumlarından farklılık gösterir. Çağrı merkezlerinin oluşum sürecini iki açıdan ele almak mümkündür: İlk olarak kuruluş biçimleri incelendiğinde, belli bir bilgi birikimine sahip olan ve bu işe ilk kademe de başlayıp tecrübe ve çevre edinmiş diğer bir ifade ile bu sektörün içinde yetişen ve süreci bilen kişiler tarafından yeni çağrı merkezi firmalarının kurulduğu görülmüştür. Dolayısıyla geçmişte elde edilen birikim ve ortak geçmiş kilit kavramlar olarak öne çıkmaktadır. İkinci olarak yeni çağrı merkezi firmalarının oluştuğu yer incelendiğinde, İstanbul'un çağrı merkezi sektörünün doğum yeri olduğu görülmüştür. Çünkü çağrı merkezi firmaları ve diğer aktörlerin tamamı İstanbul'dadır ve güvene dayalı bir düzen içinde ilişkiler yürütülmektedir. Çağrı merkezinin dış kaynak firması tarafından üstlenilmesi durumunda, firmanın kurum kültürü ve müşteri bilgileri dış kaynak firmasına aktarılmaktadır. Dolayısıyla iki taraf arasında güven ortamının oluşması mekansal yakınlıktan daha önemlidir. Bu güven ortamının oluşması ilişkilerin uzun süreli olmasını, diğer bir ifade ile dış kaynak çağrı merkezinin varlığının sürekliliğini sağlamaktadır. Yeni firma oluşumlarının ve varolan firmaların devamlılığı burada yaratılan bağlantılara dahil olmasına bağlıdır. Diğer bir ifade ile İstanbul, uzun vadede de sektörün kalbi olmaya devam edecektir. Son yıllarda ise İstanbul'daki maliyetlerin fazla olmasından dolayı firmalar, büyümeyi özellikle az gelişmiş bölgelerde yapmaktadır. Dolayısıyla, İstanbul'daki çağrı merkezi sektörü, diğer illerle beslenmektedir.

Storper, yerel ve bölgesel gelişmeyi, birbirinden ayrılması gereken teknoloji, organizasyon ve bölgeden oluşan 'kutsal üçlülük' kavramına göre açıklamıştır. Storper, farklı aktörler arasındaki karşılıklı ilişkilere vurgu yapmaktadır. Bölgeyi, örgütlerin bulunduğu ve teknolojinin üretildiği yer olarak görmektedir. Bölge içinde firmalar arasında oluşan girdi-çıkı bağlantıları, bilgi transferi ve öğrenme süreci sonunda yeni ürün ve yöntemler ortaya çıkar.<sup>[24]</sup> Bu kapsamda çağrı merkezlerinin az gelişmiş bölgelerin gelişmesini etkilediği ve etkilemediği durumları açıklamak mümkündür. Çağrı merkezleri;

*Kısa vadede*, az gelişmiş bölgelerde yoğunlaşma göstermez ve bu bölgelerde bulunan çağrı merkezleri için gerekli olan hizmetler, İstanbul'dan sunulmaya devam eder ise bölge içinde öğrenme süreci gerçekleşmez ve yeni yerel firmalar ortaya çıkmaz.

*Uzun vadede* ise, bölgesel olarak bir yoğunlaşma gözlemlenir, bölgedeki artan çağrı merkezi firmalarının sayısına bağlı olarak, yerel tedarikçi firmalar oluşabilir. Bölge içinde çağrı merkezi firmaları için mal ve hizmet sunan firmaların yoğunlaştığı bir kent, odak olarak ortaya çıkabilir. Böylelikle İstanbul'a olan bağımlılık azalabilir. Ayrıca, bölge dışından gelen firmalardan çağrı merkezi işini öğrenen yerel çağrı merkezi firmaları da kurulabilir. Yoğunlaşma olması durumunda, teknoloji üreten yerel firmalarda ortaya çıkabilir. Böylelikle az gelişmiş bölgenin, gelişmiş bölgeye olan bağımlılığı azalarak, bölge içinde aktörler arasında etkileşim ortamı yaratılır. Çağrı merkezlerinin varlığı, aynı zamanda konut, ulaşım, eğlence, kültürel faaliyetler, yeme içme, taşımacılık, güvenlik bilgisayar bakım ve onarımı, satışı gibi çeşitli hizmetler sektörünün gelişmesini sağlar.

Bölgeye yapılan yatırımların, bölgenin yenilikçi kapasitesini artırması ve yığılmalar oluşturması beklenmektedir. Bu kapsamda çağrı merkezleri içinde yeni bilgi ve teknoloji üretilmez. Üretilmiş olan teknoloji kullanılarak hizmet sunulur. Dolayısıyla, çağrı merkezlerinde kullanılan sistemleri üreten ve bu sistemlerin bakım ve onarımını yapan firmaların varlığı gerekir. Çağrı merkezlerinde teknoloji yatırımı ilk kurulum aşamasında yapıldıktan sonra belli dönemlerde güncellenmektedir. Ayrıca teknoloji hizmeti sunan firmalarla da mekansal olarak yakın olmak gerekli değildir, ağ üzerinden de işler yürütülebilmektedir. Türkiye koşullarında bu tür hizmeti veren firmalar İstanbul'da yoğunlaşmaktadır. Bu durum az gelişmiş bölgelerin, çağrı merkezleri için sadece istihdam üreten yerler olarak kalmasına neden olmaktadır. Teknoloji üretimi, İstanbul'da devam etmekte, az gelişmiş bölgeler sadece üretilen teknolojinin kullanıldığı yerler olmaktadır. Diğer bir ifade ile, çağrı merkezi teknoloji girdisini İstanbul'dan, insanla ilgili her türlü girdiyi ise bulunduğu çevreden alır.

Böylelikle, İstanbul ve az gelişmiş bölgeler arasında çağrı merkezlerine dayalı bir ilişki ağı coğrafi olarak kurulmuş olmaktadır. Ernst ve ark.'nın (2002) "mükemmellik merkezleri" ve "maliyet ve zaman azaltma merkezleri" tanımlarından hareketle,<sup>[39]</sup> çağrı merkezi sektörü açısından İstanbul iş ilişkilerin kurulduğu, diğer firmalarla bir arada olunan "mükemmellik merkezi", az gelişmiş bölgeler ise "maliyet ve zaman azaltma merkezleri" olarak sınıflandırılabilir.

Çağrı merkezi firmalarının, çevresindeki diğer firmalarla ilişkisi sürekli ve belli dönemlerde olmak üzere iki türdür. Sürekli etkileşim içinde olunan firmalar, yeme-içme, taşımacılık vb. sektörlerinde faaliyet göstermektedir ve mekansal olarak çağrı merkezi firmaları ile aynı bölgededir. Başka bir deyişle, çağrı merkez-

lerinin yerel firmalarla ilişkileri daha çok, toplumsal ve kişisel hizmetlerin temini noktasında olmaktadır. Diğer taraftan, çağrı merkezi firmaları, belli dönemlerde ise yazılım, donanım ve teknik servis firmaları ile etkileşim halindedir. İlk kurulumdan sonra, yeni teknolojilerin kullanımı veya teknoloji güncellemelerinde bu firmalarla biraraya gelinmektedir. Çağrı merkezi büyüme kararı verdiği zaman veya yenileme zamanlarında yeni ekipman girdileri olmaktadır. Diğer bir ifade ile çağrı merkezlerine sürekli bir ekipman girdisi yoktur.

Çağrı merkezlerinin bölgesel gelişme açısından istihdam yaratma potansiyeli vardır. Ancak, düşük nitelikli işgücü yaratmak ve kariyer olanağı sunmamak çağrı merkezlerinin bölgesel gelişme üzerinde oluşturduğu en önemli engeldir. Dolayısıyla bölgesel gelişmede istenilen sonuca ulaşılması, çağrı merkezlerinin şu an içinde bulunduğu yapıdan uzman işgücü kullanılarak profesyonel hizmetlerin sunulduğu bir yapıya dönüştürülmesine bağlıdır. Çağrı merkezlerinde insanı makinenin bir parçası gibi görmek yerine, iş süreçlerine daha çok katmak ve işgücü kapasitesini geliştirmek gerekir. Dolayısıyla, çağrı merkezlerine dayalı bölgesel gelişme için, bu işin yapısında değişimlerin olması gerekmektedir. Çağrı merkezlerinde sunulan hizmet türüne göre iki model bulunmaktadır. Birincisi, kitlesel tüketim modeli. Bu modelde işler rutin olup belli bir konuda uzmanlık istenmemektedir. İkincisi ise, profesyonel hizmet modeli. Bu modelde ise belli bir konuda uzmanlık ve deneyim gerekmektedir. Birinci modelde çalışanlar müşteri temsilcisi olarak tanımlanırken, ikinci modelde ise danışman olarak tarif edilmektedir. İkinci modelde, standartlaşmanın ilerisine gidilmekte, çalışanlar iş süreçlerine dahil edilmektedir. Bu yapılanma başka bir deyişle kişiye özel hizmet sunma modelinin ortaya çıkmasını da sağlamaktadır.<sup>[24]</sup>

Çağrı merkezleri az gelişmiş bölgelerde düşük nitelikli işgücünü kullandığı sürece, uzman işgücü bölge dışına çıkmaya devam edebilir. Dolayısıyla uzman işgücüne ihtiyaç duyulan işlerin bölge içinde yaratılması gerekir. Çalışanların uzun süreli bir iş olarak çağrı merkezi işini görmeleri, bu işin meslek olarak görülmesine, kariyerlerinde bir avantaj elde etmelerine, bilgi ve beceri edinmelerine bağlıdır. Dolayısıyla çağrı merkezleri işin içeriği karmaşıklıktıkça, diğer bir ifade ile işler daha az standart oldukça yerel işgücünün kapasitesi gelişebilir.

Çağrı merkezi firmaları, bölgelerin sahip oldukları yerel bilgi birikimini kullanabilir. Örneğin turizm konusunda uzmanlaşmış bir bölgede turizm sektörüne yönelik hizmetler sunan firmalar yoğunlaşabilir. Diğer taraftan sağlıkla ilgili uzmanların olduğu bir bölgede bu tür konularda hizmet sunan (tahlil, röntgen sonuçlarını

okuma, telefonda danışmanlık hizmeti verme vb.) firmalar yer seçebilir. Bu noktada yerel yöneticiler, bölgelerinin özelliklerine, işgücünün niteliğine uygun yatırımların gelmesi için çalışmalarını organize edebilir, yatırımları bölgeye çekmek için eğitimlerle yerel işgücünün kapasitesini artırabilir.

İletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte hizmet sektöründe bir değişim yaşanmakta, artık bir çok hizmet telefon, internet üzerinden sunulmaktadır. Çeşitli iletişim kanalları (internet, faks vb.) üzerinden yürütülen, arka ofis işler (raporlama, muhasebe kayıtlarını tutma, veri girişi, tahlil sonuçlarını okuma, faturalama) olarak nitelenen yeni iş türleri ortaya çıkmaktadır. Çağrı merkezlerinin yanı sıra diğer arka ofis işlere de dayalı bir yoğunlaşma az gelişmiş bölgelerde yaratılabilir ve bu tür bölgelerin ekonomik gelişmeleri sağlanabilir. Böylelikle hem bölge içindeki uzman işgücü bu tür işlerde çalışır hem de diğer bölgelerden bu bölgelere yeni işgücü gelebilir. Bu noktada önemli olan bir diğer konuda yaşam kalitesidir. Az gelişmiş bölgelerde uzman işgücünün uzun süreli kalması için bir diğer konu da yaşam kalitesidir. Profesyonel hizmetler sunan firmalarda yüksek nitelikli elemanlar çalışır ve yüksek nitelikli işgücü de yaşam kalitesinin yüksek olduğu yerleri tercih eder, az gelişmiş bölgelerde çalışmak istemez. Dolayısıyla az gelişmiş bölgeleri geliştirecek türden profesyonel hizmetler sunan firmalar da bu tür bölgelerde yer seçmeyebilir. Bu riski önlemek ve profesyonel işgücü kullanan arka ofis işler sunan firmalar ve çağrı merkezleri için az gelişmiş bölgelerde yaşam kalitesinin artırılması gerekir. İnsanın makinenin bir parçası olarak gören çağrı merkezlerinden, insanın sürece dahil olduğu bir çağrı merkezi oluşumu ortaya çıkabilir. Böylelikle ucuz, genç, kısa süreli çalışan, düşük nitelikli, iş güvenliği olmayan bir işgücünden diğer bir ifade ile çeper işgücünden, uzun süreli, iş güvenliği ve kariyer fırsatı olan, iş deneyimi olan bir işgücüne (merkez) doğru bir değişim yaşanır.

Sonuç olarak, az gelişmiş bölgeler için çağrı merkezlerini bir fırsat olarak görmek mümkündür ancak bir takım kısıtlar da söz konusudur. Bu kısıtları ortadan kaldırmak; işin içeriği ile bölgedeki yerel işgücünün özelliklerini eşleştirmekle mümkün olabilir. Çağrı merkezlerini sadece çeperdeki işgücünün çalışabileceği işyerleri olarak görmek yerine, uzman işgücü için de bir fırsat olabileceğini göstermek ve uzun süreli iş güvencesinin olduğu bir ortam yaratmak bu işin gelecekteki önemini daha da güçlenmesinde yardımcı olacaktır. Böylelikle çağrı merkezi bir iş türü olarak algılanacak ve meslek olarak görülecektir. Az gelişmiş kentler arasında oluşacak rekabet ortamı ile gerek işgücü kapasitesi-

nin gerekse de yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik yatırımlarda artış olacaktır.

### Kaynaklar

1. Scott, A., (2004), "Küreselleşme ve kent-bölgelerin yükselişi", Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Sayı 3, 2004, p. 26.
2. George, I., (2006), "Industrial cluster and regional development, The Case of Timisoara and Montebelluna", [Erişim adresi: [http://mpr.ub.uni-muenchen.de/5037/MPPA\\_Paper\\_No\\_5037](http://mpr.ub.uni-muenchen.de/5037/MPPA_Paper_No_5037), Erişim tarihi 22 Temmuz 2008].
3. Evison, A., Birkinshaw, J., Barden, R., Terjesen, S., (2004), "Back office activities: offshore or not offshore?", Shifting Strategic Focus: European Business Forum Autumn (19):38-42, Caspian Publishing.
4. Chanda, R., (2006), "Global sourcing of services: the case of India", a conference on globalization and the knowledge economy, OECD and French Ministry of economy, Finance and Industry, Paris.
5. Altınok, S., Mercan, B., Baltacı, N., (2004), "Öğrenen bölgeler: Bölgesel kalkınmada ortak bilgi kullanımı", 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25-26 Kasım 2004, Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eskişehir.
6. Amin, A., Thrift, N., (2000), "Intervention, what kind of economic theory for what kind of economic geography?", *Antipode* 32:1, p. 4-9.
7. Beyhan, B., (2001), "Kuramlar ve dünya tecrübesi bağlamında Türkiye'nin ileri teknoloji bölgelikleri oluşturma çabası" *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 28(1-2), p. 15-82.
8. Gorzelak, G., Jallowiecki, B., (2004), "Illusory entities in scientific research, "IQ", *Contemporary Perpetuum Mobile, Knowledge-based Economy, Learning Regions, Clusters, Bipolar Systems, The Greenhouse Effect*", *Dialogue and Universalism*, No.1-2, p. 91-106.
9. Tödtling, F., (2001), "Book Reviews (Boekema, F., Morgan, K., Bakers, S., Rutten, R. Ed. (2000), "Knowledge, Innovation and Economic Growth - The theory and Practice of Learning Regions", Cheltenham: Edward elgar Publishing Limited)", *Growth and Change*, p. 432-434.
10. Wolfe, D.A., Gertler, M.S., (2001), "Globalization and economic restructuring in Ontario: from industrial heartland to learning region", *European Planning Studies*, Vol: 9, Issue: 5.
11. İMİ (2008), Türkiye çağrı merkezi kataloğu 2007-2008: çağrı merkezleri ve çağrı merkezi sektörü tedarikçileri, İMİ Conference, İstanbul.
12. Hauser, C., Tappeiner, G., Walde, J., (2007), "The learning region: the impact of social capital and weak on innovation", *Regional Studies* 41, p. 75-88.
13. Evren, Y., Çekiç, İ.,T., Seçkin, E., (2004), "Az gelişmiş bir bölgede sanayi örgütlenmesi: Erzurum alt bölgesi örneği", *Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokyumu Bildiri Kitabı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, TMMOB Şehir Plancıları ortak yayını, BRC Basım ve Matbaacılık, Ankara, s. 831-843.
14. MacKinnon, D., Cumbers, A., Chapman, K., (2002), "Learning, innovation and regional development: a critical appraisal of recent debates", *Progress in Human Geography* 26-3, p. 293-311.
15. Morgan, K., (2004), "The exaggerated death of geography: learning, proximity and territorial innovation systems", *Journal of Economic Geography* 4, s:3-21.
16. Yeung, H.W., (2005a), "Rethinking relational economic geography", *Transactions of the Institute of British Geographers* 30 (1):37-51.
17. Yeung, H.W., (2005b), "The firm as social networks: an organisational perspective", *Growth and Change*, Vol. 36, No.3, p. 307-328.
18. Yeung, H.W., (2002), "Towards a relational economic geography: old wine in new bottles?", Paper Presented at the 98th Annual Meeting of the Association of American Geographers, Los Angeles, ABD, 19-23 Mart 2002.
19. Öz, Ö., (2006), "Sektörel öbikleme ve rekabet gücü: işletme yazınındaki son tartışmalar", *Değişen Mekan*, Ayda Eraydın (derleyen), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
20. Yeung, H.W., (2006), "Situating regional development in the competitive dynamics of global production networks: an east asian perspective", Working Paper Series Vol: 2006-15. [Erişim adresi: <http://www.icsead.or.jp/7publication/workingpp/wp2006/2006-15.pdf>, 23 Haziran 2009].
21. Coe, N.M., Dicken, P., Hess, M., (2008), "Global production networks: realizing the potential", *Journal of Economic Geography* 8, p. 271-295.
22. Hess, M., Yeung, H.W., (2006), "Weither global production networks in economic geography? Past, Present and Future", *Environment and Planning A, Special Issue on "Global Production Networks"*, Vol. 38., s. 1-15.
23. Bathelt, H., (2006), "Geographies of production: growth regimes in spatial perspective 3 - Toward a Relational View of Economic Action and Policy", *Progress in Human Geography*, Vol: 30, p. 223-236.
24. Bathelt, H., Glückler, J., (2003), "Toward a relational economic geography" *Journal of Economic Geography* 3: 117-144.
25. Boggs, J., Rantisi, N.M., (2003), "The 'Relation Turn' in economic geography", *Journal of Economic Geography* 3, p. 109-116.
26. Ettlinger, N., (2001), "A relation perspective in economic geography: connecting competitiveness with diversity and difference", *Antipode* 33, p. 216-227.
27. Henderson, J., Dicken, P., Hess, M., Coe, N., Yeung, H.W., (2001), "Globalizing' regional development: a global production networks perspective", Working Paper No: 1, University of Manchester [Erişim adresi: <http://www.competition-regulation.org.uk/conferences/mcr05/henderson.pdf>, 10 Temmuz 2008].
28. Gordi, M.R., (2006), "Job satisfaction of call centre representative, Master Thesis, Faculty of Industrial Psychology, University of the Western Cape [Erişim adresi: [http://etd.uwc.ac.za/usrfiles/modules/etd/docs/etd\\_init\\_8719\\_1175067659.pdf](http://etd.uwc.ac.za/usrfiles/modules/etd/docs/etd_init_8719_1175067659.pdf), Erişim Tarihi: 11 Kasım 2008].
29. Benner, C., (2006), "South Africa on-call': information

- technology and labour market restructuring in south African call centres”, *Regional Studies*, Vol: 40, No: 9, p. 1025-1040.
30. Beekman, M., Bruinsma, F., Rietveld, P., (2004), “ICT and the location of call centres: regional and local patterns” [Erişim: [http://www.ftp\\_zappa.ubvu.vu.nl\\_20040026](http://www.ftp_zappa.ubvu.vu.nl_20040026), 26 Mayıs 2007].
31. Grip, A.,I., Siepen, D., Jaarsveld, (2006), “Labour market segmentation revisited: a study of the Dutch call centre sector”, *Research Centre for Education and the Labour Market*, Maastricht, [Erişim adresi, [http://roa.unimaas.nl/pdf%20publications/2006/ROA-W-2006\\_8E.pdf](http://roa.unimaas.nl/pdf%20publications/2006/ROA-W-2006_8E.pdf), 19 Şubat 2009].
32. Zapf, D., Isic, A., Bechtoldt, M., Blau, P., (2003), “What is typical for call centre jobs? Job characteristics, and service: interactions in different call centres”, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 12(4), s:311-340 [Erişim adresi: <http://www.sed.manchester.ac.uk/geography/research/gpn/gpnwp1.pdf>, 10 Temmuz 2008].
33. Breathnach, P., (2000), “Globalisation, information technology and the emergence of niche transnational cities: the growth of the call centre in Dublin”, *Geoforum*, No: 31, p. 477-485.
34. Bristow, G., Munday, M., Gripiaios, P., (2000), “Call centre growth and location: corporate strategy and the spatial division of labour”, *Environment and Planning A*, Vol. 32, p. 519-538.
35. Richardson, R., Belt, V., (2001) “Saved by the bell? Call centres and economic development in less favoured regions” *Economic and Industrial Democracy* 22, p. 67-98.
36. Richardson, R., Belt, V., Marshall J.N., (2000), “Taking calls to newcastle: the regional implications of the growth of call centres”, *Regional Studies*, 34(4), p. 357-369.
37. Richardson, R., Marshall, J.N., (1999), “Teleservices, call centres and regional development”, *The Service Industries Journal*, Vol. 19/1, p. 96-116.
38. Schenk, T., (2006), “A framework for agent-based computational economics in economic geograhı”, [Erişim adresi:<http://www.drake.edu/artsci/PolSci/ssjrn/2006/schenk.pdf>, 15 Mart 2008].
39. Ernst, D., Fagerberg, J., Hildrum, J., (2002), “Do global production networks and dijital information systems make knowledge spatially fluid?”, [Erişim adresi: <http://duo.uio.no/publ/tik/2002/6207/TIKWP13.pdf>, 23 Temmuz 2009].



# Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış\*

*Re-evaluation of Rural Development Problematic in the Context of Social Capital\**

Tuba İNAL ÇEKİÇ,<sup>1</sup> Ayşe Nur ÖKTEN<sup>1</sup>

“Kırsal kalkınma” konusu son yirmi yıldır gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların yanısıra pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yönetimi kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak ve zaman ayırmak durumunda kalırken, iktisat, politika ve coğrafya literatürü de teorik tartışmaların temelini oluşturmuştur. Bu süreçte kırsal yoksulluk, dengesiz gelişmeye bağlı olarak kente göç hareketleri, toprak ve su kirlenmeleri, tarımsal girdi ve üretim sorunları, birçok toplumun öncelikli problemlerinin arasında yer alırken; küresel çözüm arayışları da gündeme gelmiştir. Türkiye’nin de gündeminde önemli yer tutan kırsal kalkınma sorunsalı bu makalede farklı bir perspektifte ele alınmaktadır. Söz konusu küresel çözümlerin ortaya koyduğu kırsal kalkınma politikalarını, kırsal alanların özgün sosyal yapısı ile ilişkileri bağlamında değerlendirmek makalenin amacını oluşturmaktadır. Buna göre, makale kapsamında kırsal kalkınma alanında yaşanan paradigma değişimi açıklanarak, sosyal sermayenin kırsal kalkınma açısından rolüne değinilmiştir.

**Anahtar sözcükler:** Kırsal kalkınma; sosyal sermaye; sosyal ağlar.

\*Bu makale 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü’nde gerçekleştirdiği doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

<sup>1</sup>Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bölge Planlama Anabilim Dalı

*The matter of “rural development” has been an important issue for approximately 20 years. International organizations like the United Nations, the World Bank and the European Union, as well as many developed and developing countries are devoting increasing time and resources to the rural development issue. Studies in economics, politics and geography, on the other hand, lay out the theoretical framework in this matter. Rural poverty, migration to urban areas, pollution of water and agricultural land, problems of agricultural production, and introducing global solutions to these problems have become primary issues on the agendas of many countries. The aim of the paper is to discuss the rural development policies with built-in global solutions in a new perspective, in the context of local social structure and relations. Accordingly, the paper addresses the change in the rural development paradigm and the role of social capital in rural development.*

**Key words:** Rural development; social capital; social networks.

\*This paper reveals some of the findings of 1. authors’s PhD research at Yıldız Technical University, Institute of Science, supervised by 2nd author.

<sup>1</sup>Department of City and Regional Planning, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Turkey

MEGARON 2009;4(3):203-213

**Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2009 (Article arrival date: August 15, 2009) - Kabul tarihi: 19 Kasım 2009 (Accepted for publication: November 19, 2009)**

İletişim (Correspondence): Dr. Tuba İnal. e-posta (e-mail): tinal@yildiz.edu.tr

© 2009 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2009 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

## Türkiye’de Kırsal Kalkınma

Nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik hayatın daha çok tarıma dayandığı, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkin olduğu, eğitim, sağlık, haberleşme ve sosyal güvenlik gibi sosyal ve kültürel olanakların yeterince gelişmemiş olduğu yerleşimlerin kalkınması konusundaki tartışmaların “kırsal kalkınma” kavramının anlamı ile başladığı söylenebilir.<sup>[1]</sup> Farklı yorum ve yaklaşımlar bulunmakla birlikte kırsal kalkınma belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine dayandırılmaktadır. Buna bağlı olarak kırsal kalkınmanın amacı, kırsal alanın varlığının devam ettirilmesi, kır-kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir şekilde yararlanmanın sağlanması, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması ve kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır.<sup>[2]</sup>

Başlangıcı 19.yüzyılın ilk yarısına dayanan “kırsal kalkınma yaklaşımları” zaman içinde teknolojik ve sosyo ekonomik faktörler ile birlikte farklılaşmıştır. 1960’larda modernizasyon, 1970’lerde devlet müdahaleleri, 1980’lerde serbest pazar, 1990’larda katılım ile karakterize edilen bu farklılaşma, Türkiye’nin de kırsal kalkınma politikalarında yansıma bulmuştur.<sup>[2]</sup> Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kırsal alanları kaldırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kır-kent dengesizliğini gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.<sup>[3]</sup> 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nde tarımsal kredi sorununun çözülmesi, aşar vergisinin kaldırılması, eğitime önem verilmesi, köy kökenli aydınların kırsal kalkınma girişimlerinde misyonerlik yapması kararı ile kırsal kalkınma Türkiye’de ilk kez hükümet gündemine girmiş ve 1990’lardan bu yana diğer ülkelerde olduğu gibi gündemin önemli bir parçası olmuştur.

Kırsal alana yönelik politikalar incelendiği zaman görülmektedir ki, 1930’lu yıllardan tarımda destekleme politikasının geliştirildiği 1970’lere kadar, yeni kurumlaşmalar ve politikalar gündemden hiç düşmemiştir. Köy yolları ve anayolların yapımı, köylerin elektrikleştirilmesi, sulama için baraj ve su kanallarının yapılması altyapının fiziksel temelini oluştururken; köylere okul götürülmesi, tarım teknisyenleri ve mühendislerinin yetiştirilmesi vb. de altyapının insan temelini oluşturmuştur.<sup>[4]</sup> 1963’te planlı kalkınma döneminde de kırsal alan sorunları ele alınmaya devam edilmiş

bu doğrultuda, kalkınma planlarında, yıllık programlarda köye yönelik çeşitli yaklaşımlar öngörülmüş, önlemler geliştirilmiştir.<sup>[5]</sup> Ancak bu dönemde kırsal alana yönelik çalışmaların, hizmet götürme konusuna odaklandığı görülmektedir.<sup>[6]</sup>

Kırsal yerleşme sayısının fazlalığı, yerleşme yapısındaki dağınıklık, coğrafi ve doğal zorluklar, altyapı yetersizlikleri ve mali kaynakların yetersizliğine çözüm olarak değişik hükümet dönemlerinde Merkez Köy, Tarım-Kent, Köy-Kent Yaklaşımları geliştirilmiştir. Hepsinin ortak amacı kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, hizmetlerin etkinliklerinin artırılması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi olmuş, ancak yaklaşımların bir kısmı uygulama olanağı bula mazken, bazı projeler uygulanmış tekil örneklerle sınırlı kalmıştır.<sup>[5,7]</sup>

1980 sonrasında ise; küresel ekonomiyle bütünleşme olgusu Türkiye’nin diğer sektörlerde olduğu gibi gıda sektöründe de dışarıya açık bir pazar haline gelmesine yol açmıştır. Tarım sektörü ile birlikte kırsal alanda pek çok sorunu gündeme getiren bu süreç tarımsal üretimle yeterli gelirin sağlanamamasına bağlı olarak Türkiye’yi dışarıya bağımlı hale getirmiştir. Sanayileşme ile birlikte nüfusu azalan kırsal yerleşmeler, bu yeni süreçte gelir yetersizliği, yeni destekleme sistemleri ve tarım politikaları nedeni ile nüfus kaybetmeye başlamıştır. Bölgelerarası dengesizliklerin yanısıra kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının giderek artması ve kırsal alanların boşalması ile beslenen bu süreç kırsal kalkınma sorunsalında yeni bir aşamayı ortaya çıkarmıştır.

Bu durum, Türkiye’de kırsal kalkınma konusunun ekonomik ve bölgesel kalkınmanın temel yapı taşlarından biri olarak tanımlanmasını gündeme getirmiştir. 17 Aralık 2004 ve 3 Ekim 2005 tarihli Avrupa Birliği (AB) müzakere belgelerinde de en önemli koşullardan biri olarak tanımlanan kırsal alanda yeniden yapılanma süreci ve AB Ortak Tarım Politikalarına uyum çalışmaları, Türkiye’nin önündeki hedeflerden biri olarak görülmektedir. AB’nin kırsal kalkınma politikaları ise; kırsal kesimin yeniden yapılanması sorunsalı üzerine temel lenmektedir.

Söz konusu politikaların teorik altyapısını oluşturan ve bölgesel kalkınma kuramlarından da beslenen yaklaşımlar ve bu yaklaşımda yaşanan değişimler, paradigma kaymasını ortaya koymaktadır.

## Kırsal Kalkınmada Paradigma Değişimi

Bölgesel gelişme kuramlarının yeni kavramlar ile ortaya konulduğu 1950 yılı sonrasındaki süreçte, kırsal

alan da önemli değişimler geçirmiş ve bölgesel kalkınma içindeki önemi giderek artmıştır. Buna göre, farklı yaklaşım ve görüşlerin varlığına rağmen kırsal kalkınma, “kırsal alanların, varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha geri ekonomik ve sosyal imkânlarla sahip kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimler” olarak tanımlanmıştır. Kırsal kalkınma, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine dayandırılmaktadır.

Daha detaylı başka bir tanıma göre kırsal kalkınma, kentsel alanların dışında bulunan dezavantajlı yaşam ve çalışma ortamlarında, mevcut doğal kaynakların istismarına neden olmadan, uygulanabilirlik ve sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmek yoluyla;

- hayat standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi,
- refahın artırılması,
- bölgeler/yörelere/havzalar arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması,
- tarımsal yapının iyileştirilmesi,
- tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artırılması,
- her ölçekten işleme sanayisinin kurulması,
- en azından tarımsal üretimin sanayi ile entegre edilmesi,
- gıda güvenliği, işsizliğin azaltılması,
- sağlıksız bir göçün önlenmesi, vb.

amaçlarla, tarımsal kalkınmanın yanısıra; kırsal alt yapı, tarımsal alt yapı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, örgütlenme, barınma, ulaşım, haberleşme, istihdam, pazarlama, kırsal turizm, yöresel el sanatları, vb. sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki ihtiyaçların ve önceliklerin belirlenmesi, yetersizliklerin giderilmesi ve iyileştirilmesi için planlanan tüm geliştirici faaliyetleri ifade etmektedir.<sup>[2]</sup>

Bu tanım ve amaçtan hareketle geliştirilen farklı kırsal kalkınma yaklaşımları ise; dışsal kalkınma, içsel kalkınma, karma kalkınma kuramları ile açıklanmıştır:

Dışsal kalkınma, 1970’li yıllara kadar kırsal kalkınmayı açıklayan en temel yaklaşım olmuştur. Büyüme merkezleri teorisi ile ilişkili olarak, tarımın modernleşmesinin yanısıra istihdam olanaklarının artırılması amacıyla, imalat sektörünün kırsal alanda yer seçmesinin teşvik edilmesi kırsal kalkınmanın gereklilikleri olarak tanımlanmıştır. Bölgesel gelişme modelleri içinde yığılma modelleri ile birlikte anılan bu yaklaşımlar, 1970’li yıl-

lara gelindiğinde, kırsal alana dışardan kaynak aktarımının sürdürülebilir gelişmeyi sağlamadığı gerekçesiyle terk edilmiştir.<sup>[8]</sup>

Bölgesel gelişmede yerel modellere paralel olarak kırsal alan için geliştirilen içsel kalkınma yaklaşımlarında, kırsal çeşitlilik, yerinden yönetim, yerel girişimcinin desteklenmesi ve uygun eğitimin sağlanması politikalarını benimsenmiştir. Bu yaklaşım içinde üç temel kırsal kalkınma kuramı geliştirilmiştir:

Murray ve Dunn’ın tanımladığı “Topluluk Merkezli Kırsal Kalkınma Teorisi” sürdürülebilir ekonomik kalkınma için yerel aktörlerin kapasitelerinin geliştirilmesi üzerinde odaklanmıştır. Toplulukların kendi anlaşmazlıklarını çözmesini, ortak hedeflerin tanımlanmasını ve liderlik sisteminin işlemlerini öngören kırsal kalkınma kuramına göre tabandan tavana yönetim yaklaşımı ile yerel, bölgesel ve ulusal otoriteye bağlanmak için kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.<sup>[9]</sup>

“Byrden Teorisi” ise; sermaye, kalifiye işgücü, bilgi ve hizmetlerin hareketliliğin ön planda olduğu küreselleşme sürecinde güvenilir olmayan kaynaklar üzerine ekonomik gelişmenin sağlanmasını beklemek yerine, yerelin yarışmaya açık olmayan taşınmaz kaynaklarının harekete geçirilmesi üzerine odaklanmıştır. Byrden’e göre kırsal yerleşmenin taşınmaz kaynakları sosyal sermaye, kültürel sermaye, çevresel sermaye ve yerel bilgi sermayesi olmak üzere dört tipten oluşurken; kırsal kalkınma bu kaynakların birbiriyle yerel bağlamdaki ilişkisine bağlıdır Tablo 1.<sup>[10]</sup>

İçsel kırsal kalkınma yaklaşımlarından biri olarak tanımlanan “Yaratıcı Topluluk Kalkınması Teorisi”nde de; kırsal mirasın tüketilmesi üzerine odaklanılmaktadır. Girişimci bir pazarlama stratejisi ile kırsal alanın kendine özgü yapısının, nostaljik kırsal kökenine dönmek isteyen postmodern müşteriye satılması üzerine kurgulanmıştır.<sup>[8]</sup> Kırsal alanda tarım dışı faaliyet olarak turizmin geliştirilmesini öngören yaklaşıma göre kalkınma, kır yaşamının pazarlanması ile ilişkilendirilmiştir.

Karma kırsal kalkınma yaklaşımları ise; kırsal alana dışardan kaynak aktarımı veya yerel kaynakların harekete geçirilmesinden çok yerel aktörlerin yerel, bölgesel ve ulusal ağlara erişiminin önemi üzerine odaklanmıştır.

Kırsal alanda kalkınma için ortaya konulan karma yaklaşım, kalkınma kuramlarında yaşanan paradigma değişimine paralel olarak gelişmiştir. Bu bağlamda da paradigma değişimini yaratan kurumsalcı yaklaşım ve sosyal sermaye teorisi kırsal kalkınma sorunsalına farklı bir perspektiften bakma olanağı yaratmaktadır.

**Tablo 1.** Kırsal kalkınma teorileri\*

	Yazar	Yaklaşım	Açıklama
Dışsal Kalkınma Yaklaşımı*	–	Büyüme Merkezi	–
İçsel Kalkınma Yaklaşımı	J.M. Byrden	Bryden Teorisi	Yarısmacı avantaj sağlayan yerel potansiyelin harekete geçirilmesi
	M. Murray	Topluluk Merkezli Kırsal Kalkınma Teorisi	Yerel aktörlerin kapasitelerinin geliştirilmesi
	L. Dunn	( <i>Community-led Rural Development</i> )	
	C.J. Mitchell	Yaratıcı Topluluk Kalkınması ( <i>Creative Destruction Model of Community Development</i> )	Kırsal alanın nostaljik köklerine dönmek isteyen postmodern müşteriye pazarlanması
Karma / Kalkınma Yaklaşımı**	–	–	Kırsal aktörlerin yerel, bölgesel ve ulusal ağlarla etkileşimi

\* Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak makale kapsamında üretilmiştir; \*\* Dışsal ve Karma Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Bölgesel Kalkınma yaklaşımlarına paralel olarak geliştirilmiştir.

### Bölgesel ve Kırsal Kalkınmada Kurumsalçı Yaklaşım ve Sosyal Sermaye

1990'li yıllarda küresel rekabet koşullarının giderek ağırlaşması bölgesel farklılıkları azaltmak yönünde geliştirilen çabaları sonuçsuz bırakmıştır. Bu başarısızlıklardan üçüncü bir alternatif doğmuş ve politika ve iktisat biliminde yaygın olarak tartışılan kurumsallaşma kuramı, küreselleşmeye yapılan göndermelerle bölgesel ekonomik kalkınmaya da yeni açılımlar getirmiştir.

Kurumsalçı yaklaşım ile formel kurumların yanısıra enformel kurumlar, organizasyonlar, ağlar ve örgütlenme gelişmekte olan ekonomiler için bölgesel ve kırsal kalkınmanın temel kavramları olarak tanımlanmakta ve ticarileşmemiş bağımlılıklar, kurumsal sağlık, yürünge bağımlılık ve yerellik önemli kavramlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu kapsamda yerinden yönetim ile uzun vadeli, bölgeye özgü ve yerel aktör merkezli yeni bir bölgesel ve kırsal kalkınma yaklaşımı benimsenmiş ve gelişmeyi açıklamak için işgücü, sermaye ve mekânın yanısıra yenilik kavramı ortaya atılmıştır. Bölgesel yenilikçi modellerin de gelişmesine olanak tanıyan paradigma değişimi, öğrenen bölge, gömülü bilgi, yerel toplumsal örgütlenme, aktörler ve ağ ilişkilerini de gündeme getirmiştir. Öyle ki, küresel düzlemde, hızlı bir teknolojik dönüşüm yaşanırken, bu dönüşüme katılmanın formel veya enformel kurumlar üzerinden bilgi paylaşımını gerçekleştirmekle mümkün olabileceği belirtilmiştir. Bu noktada da, bölgelerin rekabetçi küresel ekonomi içinde küresel pazarlara eklemlenebilmesi için yerel odakların ve aktörlerin ağsal örgütlenmeler içinde yer almasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Kurumsalçı yaklaşımla önemi vurgulanan ve kalkınma ile ilişkisi tanımlanan enformel kurumlar ise; sosyal sermaye kavramı ile örtüşmektedir.

Geçtiğimiz yirmi yıl içinde akademik yazında büyük ilgi bulan “sosyal sermaye” bir terim olarak yeni olmakla beraber, bir düşünce olarak sosyal bilimlerde 18. ve 19. yüzyıllara dayanan uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir<sup>[11]</sup> Akademik literatürde sosyal sermaye kavramının kökeni Durkheim, Marx, hatta Aristo'nun çalışmalarına kadar geriye götürülürken; Woolcock ve Narayan, pek çok sosyal bilimci gibi sosyal sermayenin bir terim olarak ilk kez Hanifan (1916) tarafından kullanıldığını belirtmektedir.<sup>[12]</sup> Hanifan, toplumun katılımının eğitim ve okul performansını arttırmadaki önemini açıklarken, sosyal sermaye kavramını ortaya atmıştır. Sosyal sermayeyi de sosyal bir birimi oluşturan bireyler ve aileler arasında iyi beklentiler, arkadaşlık ve sosyal ilişki gibi kavramlara dayalı olarak tanımlamıştır. Hanifan'ın sosyal sermaye düşüncesi 20. yüzyılın ikinci yarısından önce bazı çalışmalarda ele alınmış ise de, kavrama yönelik olarak literatürde önemli bir gelişme sağlanmamıştır. Kavram, daha sonra ilk olarak 1960'lı yıllarda Kanadalı kent bilimcileri tarafından kullanılmış ve 1970'li yıllardan itibaren iktisatçılar tarafından dikkate alınmaya başlamıştır.

İktisatta sosyal sermaye literatürü neoklasik iktisat üzerinde ilerlemektedir. Neoklasik iktisat geleneğini sürdüren iktisatçılar sosyal sermayenin ekonomik gelişme sağlayıp sağlayamayacağını anlama çabasıyla bu kavramla ilgilenmeye başlamışlardır.<sup>[13]</sup> Bununla birlikte kavrama yönelik genel ilginin ve teorik gelişmelerin 1990'lı yıllarda ortaya çıktığı, ekonomi, sosyoloji ve politika ve özellikle kalkınma ile ilgili çalışmalarda sıkça kullanılan bir kavram olduğu görülmektedir.<sup>[14]</sup>

Fiziksel sermaye, doğal sermaye, insan sermayesinin yanısıra sermayenin dördüncü bir formu olarak, İsmail Serageldin sosyal sermayeyi tanımlamıştır.<sup>[15]</sup> Kavramın güncel kullanımı ise daha çok Bourdieu,<sup>[16]</sup> Cole-

man<sup>[17]</sup> ve Putnam'ın,<sup>[18-20]</sup> çalışmalarına dayandırılmaktadır. Literatürün temelini oluşturan Bourdieu,<sup>[16]</sup> Coleman<sup>[17]</sup> ve Putnam'ın,<sup>[18-20]</sup> sosyal sermaye yaklaşımlarında farklılıklar olmakla birlikte, üçü de sosyal sermayenin kişisel bağlantılardan, kişilerarası etkileşimin yanısıra bu ilişkilerle bağlantılı olan birtakım ortak değerlerle birlikte oluştuğunu belirtmişlerdir.

Putnam, sosyal sermayenin özünde sosyal ağların yattığını, bu ağların da bireyler ve grupların verimliliğini etkileyen değerler ve sosyal bağlantılara sahip olduğunu belirtmektedir. Sosyal sermaye, bireyler ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiler, davranış normları ve güvenilirlik olarak ifade edilebileceğini savunmaktadır.<sup>[20]</sup> Woolcock sosyal sermayeyi sosyal ağlar içinde yer alan formasyon, güven, davranış normları olarak nitelemektedir.<sup>[21]</sup> Bourdieu<sup>[16]</sup> sosyal sermayeyi, ekonomik sermaye ile yer değiştirebilen ve gerektiğinde kurumsallaşan sosyal ilişkiler olarak tanımlamıştır. Siyasal bilimci Fukuyama'ya göre, sosyal sermaye iki veya daha fazla birey arasında işbirliğini destekleyen zorunlu ve gayri resmi normlar bütünüdür. Sosyal sermayeyi oluşturan normlar iki arkadaş arasındaki karşılıklılık normundan kompleks doktrinlere kadar uzanabilmektedir.<sup>[22]</sup>

Sosyolog Coleman'a<sup>[17]</sup> göre sosyal sermaye işlevine göre tanımlanmakta ve tek bir varlık (*entity*) olmayıp, çeşitli varlıkların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Sosyal sermaye sosyal yapıların içinde ortaya çıkarak yapı içinde yer alan aktörlerin belirli faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Ostrom,<sup>[23]</sup> ve Knack,<sup>[24]</sup> gibi Dünya Bankası da sosyal sermayeyi bireylerin ortak problemlerini çözme yeteneklerini geliştiren anlayış, normlar, kurallar ve beklentiler gibi özellikler olarak tanımlamıştır.<sup>[25]</sup> Bireysel yeteneklere bağlı olan insan sermayesini, olanaklara bağlı olan sosyal sermayeden ayıran Burt<sup>[26]</sup> ise, ekonomik ve insan sermayesini kullanma imkanı yaratan meslektaş veya arkadaşlık ilişkilerini sosyal sermaye olarak adlandırmıştır. Benzer bir şekilde Fukuyama<sup>[22]</sup> da bir toplumda güven duygusunun hâkim olmasından kaynaklanan ve insanların ortak hedefleri için organizasyonlar halinde birlikte çalışma becerilerinin sosyal sermaye olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda sosyal sermayeyi grubun üyeleri tarafından paylaşılan ve onların işbirliği yapmasını sağlayan biçimsel olmayan değerler veya normlar kümesinin varlığı olarak tanımlamıştır.

Birlikler, birlik üyelikleri ve ağlar, sosyal sermaye tanımlamalarının pek çoğunda kullanılmaktadır. Birlikler yatay birlikler (örneğin spor kulübü gibi üyeler arasında eşit bir temel üzerine kurulan) ve dikey birlikler (üyeler arasında hiyerarşik ilişkiler ve eşitsiz güç ilişkileri içeren) şeklinde iki şekilde tanımlanırken, ağlar

yakından bilinen veya etkileşimde bulunulan insanlar arasında ortaya çıkan gayri resmi karşılıklı ilişkileri içermektedir.<sup>[27]</sup> Tanımlamalarda yoğun olarak kullanılan diğer iki kavram güven ve işbirliğidir. Çoğunlukla, başkaları ile tekrarlanan karşılıklı ilişkilerle kurulduğunda ağlar ve birlik üyelikleri güven ve işbirliğinin bir kaynağı olarak görülmektedir.

Bazı çalışmalar sosyal sermayeye ilişkin tanımları üç kategoride toplamaktadır.<sup>[28]</sup> Birinci kategoride yer alan tanımlar, aktörlerin diğer aktörlerle oluşturduğu ilişkiler üzerinde odaklanmaktadır. İkinci kategorideki tanımlar, bir toplulukta yer alan aktörler arasındaki ilişkilerin yapısını açıklamaya çalışmaktadır. Gerek aktörler arası ilişkileri, gerekse de bu ilişkilerin yapısını birlikte ele alan tanımlar ise üçüncü kategoriye girmektedir. Böylece literatürdeki farklı ele alışırlar sosyal sermayenin dar, geniş ve en geniş düzeyde farklı tanımlamalarını ortaya çıkarmaktadır.

Sosyal sermayenin en dar tanımını yapan Putnam'a<sup>[18]</sup> göre sosyal sermaye insanlar arasında oluşan yatay birlikler kümesi olarak görülebilir. Sosyal ağlar ve birlik haline gelerek kurumlaşmış normlar, topluluk veya birlik içindeki verimlilik üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.<sup>[18]</sup> Lin,<sup>[29]</sup> ve Baker<sup>[30]</sup> da çok benzer bir şekilde sosyal sermayeyi sosyal ağlar aracılığıyla aktörlerin eylemlerinde eriştikleri ve kullandıkları kaynaklar olarak tanımlamıştır.

Coleman'ın çalışmasında ileri sürüldüğü gibi, daha geniş bir tanımlamayla sosyal sermaye, ortak faaliyeti kolaylaştıran sosyal yapılar olarak görülmektedir. Buna göre sosyal sermaye, diğer sermaye şekillerinden farklı olarak, iki veya daha çok aktör arasındaki yapılar da doğal olarak mevcut bulunmaktadır. Sosyal sermaye sosyal yapının farklı görünüşleri ile oluşur ve yapı içinde bulunan kişisel veya firma düzeyinde aktörlerin belirli faaliyetlerini kolaylaştırır.<sup>[17]</sup> Bu tanımlama yatay birlikler gibi dikey birlikleri de dikkate almakta, firmalar gibi diğer varlıklar arasındaki davranışları da içererek genişletilmiş olmaktadır.

En geniş tanımlamayla sosyal sermaye sosyal yapıyı geliştirip şekillendirecek ve normlara yer verecek olan sosyal ve siyasal ortam olarak görülebilir. Bu en geniş tanımlama gayri resmi ve çoğunlukla yerel ilişkileri içerdiği gibi; aynı zamanda hükümet, siyasal rejim, hukuk düzeni, adli sistem, siyasal özgürlükler gibi daha resmi kurumları da geniş ölçüde içermektedir.<sup>[11]</sup>

Sosyal sermayenin öğeleri konusunda farklı yaklaşım ve görüşler bulunmaktadır. Ancak bu farklılara karşın kişisel bağlantılardan, etkileşimden ve bu etkileşim sürecinde doğan birtakım ortak değerlerden oluştuğu

konusunda ortak bir kanı vardır. Sosyal sermaye olgusunun niteliğini, gücünü ve etkisini belirleyen etmenler konusu da ilgili literatürde sıkça değinilen bir konu olmuştur. Bu olgunun bağımsız değişkenleri kapsamında çoğunlukla yaş, eğitim, cinsiyet, hane yapısı, istihdam yapısı, statü, yerleşme yapısı ve nüfusu sayılmaktadır. Güven, hoşgörü, karşılıklık ise sosyal sermayeyi belirleyen ara değişkenler olarak ortaya konmuştur. Bu çerçevede sosyal sermayenin ölçümü; özellikle Dünya Bankası olmak üzere pekçok araştırmacının ilgi alanını oluşturmuştur.

Kalkınma üzerinde olumsuz etkilerinin de olabileceğini varsayan çalışmalar da bulunmakla birlikte sosyal ilişki ağlarının yani sosyal sermayenin gelişmişliği iktisat ve sosyoloji alanında kalkınmanın koşullarından biri olarak tanımlanmıştır. Pek çok çalışmada da sosyal ağların ve bu ağları temsil eden güven, karşılıklık ile tekrarlayan alışkanlıkların ekonomik, bölgesel ve kırsal kalkınmada önemli rolü olduğu belirtilmiştir. Sosyal sermayenin kırsal kalkınma üzerindeki etkilerini açıklayan ve 4. bölümde irdelenen çalışmalarda da, kırsal alanlarda yer alan birliklerin oluşturduğu büyük bir ağın en az fiziksel sermaye ve uygun teknoloji kadar büyümede etkili olduğu belirtilirken, kaynakları yönetmek için ortaya konulan işbirliklerinin önemi vurgulanmıştır.

### Kırsal Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü

Callois ve Aubert, kırsal alanların örnek alan olarak belirlenmesinin homojen ve durağan sosyolojik yapıları nedeniyle ilginç olduğu görüşüyle, Fransa'nın kırsal yerleşmelerinde bölgesel gelişme çalışmalarına yön verecek sosyal sermaye göstergeleri tanımlama çabasında olmuşlardır. Sosyal sermayeyi, yerel bağlılık çerçevesinde 'bağlayıcı', dış bağlantılar çerçevesinde 'köprü kuran' olmak üzere iki boyutlu değerlendirmişlerdir. Yapılan ekonometrik analizle sosyal sermayenin bu iki boyutunun doygunluk etkisi yarattığı, birinin yüksek olmasının diğerinin performansını düşürdüğü ortaya konulmuştur. Yerel kurumların fonksiyonelliği ve liderlerin etkinliği sosyal sermayenin oluşumunda pozitif etki yaratırken; yerel bağlılık ve işbirliğinin yanısıra, dış bağlantıların da önemli olduğu görülmektedir.<sup>[31]</sup>

Giorgas, kırsal yerleşmeler ve topluluklar için sosyal sermayenin önemine değinirken yatay ağları, normları ve güveni etkin yönetimin ve ekonomik büyümenin ön koşulları olarak tanımlamaktadır. Gönüllü kuruluşların oluşturduğu güven ortamında birlikte hareket edilebileceğini, böylece ekonomik refahın bir ortak görüş çerçevesinde sağlanacağını belirtmektedir.<sup>[32]</sup>

Coleman sosyal sermayenin kırsal topluluk içindeki aktörlerin belirli faaliyetlerini kolaylaştırarak, başka bi-

çimde ulaşılamayacak amaçların gerçekleştirilmesine olanak sağlayacağını, fiziksel sermayeye benzer şekilde üretken sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. Bir çiftçinin bir başka çiftçi ile balya yapması veya ortak tarım makinası kullanması gibi işbirlikleri yaratan güçlü bir sosyal sermayenin olduğu yerlerde her çiftçi, araç gereç için daha az fiziksel sermayeye gerek duyacaktır.<sup>[17]</sup>

Kırsal kalkınma açısından sosyal sermayenin önemini vurgulayan bir diğer çalışma da ekonomik birimler tarafından koordine edilmeyen veya fırsatçılıkları araştıran çeşitli davranışların piyasa hatalarına yol açabilmesi üzerine temellenmiştir. Böyle davranışların, örnek olarak sulama projelerinin başarısız olmasının temel nedeni olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin bazı çiftçilerin, başkalarını dikkate almaksızın aşırı su kullanımına gidebilmektedir. Bu tür projelerde uygun paylaşım sağlayan düzenlemeler, resmi ve gayri resmi araçlar çoğunlukla eksik kalmaktadır. Oysa etkin bir sosyal sermayenin bu tür problemlerin üstesinden gelmeye katkı sağlayacağı belirtilmektedir.<sup>[33,34]</sup>

Vennesland ise; kırsal kalkınmada firmaların başarısında ulusal ve uluslararası ağ üyeliklerinin firmanın başarı şansını arttırdığını belirtmiştir.<sup>[35]</sup> Kırsal alanlarda yer alan birliklerin oluşturduğu yeterince büyük bir ağın en az fiziksel sermaye ve uygun teknoloji kadar büyüme için gerekli olduğu ve kaynakları yönetmek için ortaya konan işbirliği çabalarının finansal sermayeye dönüştürülebildiği belirtilmektedir.

Brooks, ekonomik açıdan avantajlı konumda olan yerleşmelerin köprü kuran (*bridging*) ve bağlantılı (*linking*) sosyal sermayesi güçlü topluluklar olduğunu yaptığı görgül çalışmayla ortaya koymuştur. Diğer taraftan, kırsal alanda sağlanabilecek ekonomik ve sosyal refahta hükümetin rolüne, sivil toplum kuruluşları ile ilişkisi bağlamında değinmiştir.<sup>[36]</sup>

Onyx ve ark., ise üç kırsal yerleşmede bağlayıcı, köprü kuran ve bağlantılı sosyal sermayenin nasıl geliştiğini araştırarak bunların güç ve kolektif hareketle ilişkilerini değerlendirmiştir. Güç ve yetki ilişkilerinin nasıl kullanıldığının önem kazandığı, gruplaşma ve kutuplaşmanın sosyal sermaye üzerindeki olumsuz etkilerinin tartışıldığı çalışmanın sonuçları arasında ekonomik ve politik dışsal faktörlerin kırsal yerleşmelerdeki sosyal ilişkiler üzerinde etkili olduğu görüşü yer almaktadır.<sup>[37]</sup>

Kilpatrick, Avusturalya'da kırsal yerleşmelerde yürütülen "Doğal Kaynak Yönetimi Projesi" kapsamında sosyal sermayenin gelişim sürecini incelemiştir. Bu süreçte projenin teknik açıdan yeterliğinin oluşması sağlanırken, diğer yanda toplulukların birlikte çalışmasına olanak tanıyan sosyal sermayenin de ortaya çıktığı

gözlenmiştir. İlk aşamada grup ilişkilerinin oluşması bireylerde özgüvenin oluşmasına olanak tanımış, birbirini tanıyarak ortak değerler oluşturan bireyler arasında güven de oluşmaya başlamıştır. Projenin tamamlanma sürecinde de birbirini destek ve tavsiye kaynağı olarak gören birey ve gruplar arasında güçlü bir sosyal sermayenin meydana geldiği izlenmiştir. Bu deneyimden hareketle proje ofislerinin genel tarım bilgisinin yanısıra grupları harekete geçirme becerisinin de olması gerektiği belirtilmektedir.<sup>[38]</sup>

Boxelaar ve ark. sosyal sermayenin kırsal kalkınmadaki rolüne, tarımın kırsal alandaki hegemonyasının sona ermesine ve verimliliğin temel yaklaşım olduğu kırsal kalkınma stratejilerinin yerini kırsal yerleşmelerde uzmanlaşma yaklaşımının almasına bağlı olarak değinmiştir. Bu süreçte kırsal yerleşmelerde var olan çeşitliliğin ve farklılıkların ortak hedeflere ulaşmada ortaya çıkardığı zorluklar, çalışmanın eksenini oluştururken; sürdürülebilir arazi yönetimi için farklı çiftçilerin bir arada hareket etmesini sağlamanın önemine değinilmiştir.<sup>[39]</sup>

Sosyal sermayenin yoksunluğun azaltılmasında ve sürdürülebilir kalkınmadaki rolünü tartışan bir başka çalışmada toprağın dengesiz dağılımı, sürdürülebilir gelişmenin önündeki engellerden biri olarak tanımlanmaktadır. Çevresel bozulmada, yoksul çiftçileri hem kurban ve hem de sorumlu olarak gören Asadi ve ark., yoksul çiftçilerin kısa vadeli gelir sağlamak amacıyla yaptıkları girişimlerin yanısıra, zengin çiftçilerin de kaynakları sürdürülebilir biçimde işletmemesini kurumların işlevsizliği ile ilişkilendirmiştir.<sup>[40]</sup>

Kırsal alanda sosyal sermaye yapısını araştıran çalışmalardan birinin konusu da din olmuştur. Dinselliğin, gönüllülük ve toplumsal eklemlenme ile pozitif ilişkisi olduğunu ortaya koyan çalışmada, kırsal yerleşmelerdeki kiliselerin sosyal sermaye gelişimindeki etkisi tartışılmaktadır. Bu kesitte yazar sosyal sermayenin geliştirilmesi adına çok kuvvetli bir yapışkan olarak gördüğü, bireyleri ve toplumları birbirine bağlayan dinin kullanılabilirliğini belirtmektedir.<sup>[41]</sup>

Sonuç olarak, literatür bölgesel ve kırsal kalkınmada formel ve enformel kurumların önemini vurgulayan çalışmalar açısından zenginlik sunmaktadır. Buna göre, kurumsalcı yerel/bölgesel kalkınma teorileri değişim ve gelişim sürecini, ortak değerler, ortak vizyon, kolektif aktivitelere zamanında katılım, güven ve işbirliği odaklı karar vermenin desteklenmesi gibi sosyal unsurlara dayalı olarak açıklamaktadır. Bu teorilere göre bir bölgenin sosyal sermayesi, bölgenin aktör ağlarının ve bu ağların temelinde yatan ortak değerler, normlar ve anlayış ile birlikte kurumsal yapıları ve ilişkileri içer-

mektedir. Bu unsurlar da sonuç olarak işbirliğine yönelik davranışları ve faaliyetleri kolaylaştırmaktadır.

Yerel/bölgesel kalkınma bağlamında, kalkınmada oldukça aktif olan bireyler ve aktörler kolektif faaliyetleri desteklemede katalizör görevi görür. Bu durum, yerel hükümet ve toplum grupları arasında pozitif ilişkilerin gerçekleştiği yerel düzeydeki yatay sosyal sermayeye işaret eder. Bununla birlikte kırsal ve bölgesel kalkınma teorisi ve uygulamaları, bireysel gruplar kadar yerel toplumlar arasında da bu tür yatay ağların olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tür yatay ilişkilerin mutlaka yerel/bölgesel dikey ilişkiler ile de tamamlanması gerekmektedir. Bu bağlamda oluşan sosyal organizasyonlar ve yapılar, sosyal sermaye potansiyelinden yararlanılmasının ön koşulu olarak ortaya çıkmaktadır.<sup>[42]</sup>

### Türkiye’de Kırsal Kalkınma Sorunsalı ve Sosyal Sermaye

Türkiyenin kırsal kalkınma sorunsalını değişen yaklaşımlar çerçevesinde ele alırken, 1990’lı yıllarda belirginleşen paradigma kaymasını ve sosyal sermayenin artan önemini yeniden vurgulamak yerinde olacaktır. Buna göre, bölgesel çalışmalarda betimleyici analizlerin yerini bölgesel gelişmeyi neden sonuç ilişkilerine bağlı olarak açıklayan yaklaşım almıştır. Bölge statik bir mekân olmaktan çıkmış, ilişki ağlarının parçası, dinamik bir mekân olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım içinde bireyler arasındaki ilişki ağları, bir başka deyişle sosyal sermaye, ekonomik gelişme için bir potansiyel olarak ele alınmaktadır. Kişilerarası bağlantılar ve ortak değerlerden oluşan sosyal sermaye hem proje üretme becerisi kazandırmak hem de etkin yönetim için önemlidir. Bu açıdan sosyal sermaye toplumsal refahın, ekonomik, bölgesel ve kırsal kalkınmanın temel öğelerinden birisi olarak görülmektedir.

Diğer taraftan toplumsal ve ekonomik gelişmeyle sosyal sermaye arasındaki ilişkinin önemi pek çok çalışmada dile getirilmiştir. “Gelişmiş ülkeler kendi aralarında görece olarak daha ileri düzeyde bütünleşme ve işbirliği örneği sergilerken; az gelişmiş ülkelerde insanların güvensizliğe dayalı olarak ortak problemleri çözümlenmek amacıyla işbirliği yapma ve birlikte çalışma yoluna gitmedikleri” görüşü;<sup>[14]</sup> sosyal sermayenin ekonomik kalkınma ile ilişkisini tanımlamayan pek çok çalışmada yer almıştır. Söz konusu çalışmalar birbirinden farklı bağlamlarda olsa da ortak olarak:

- sosyal ilişkilerin ekonomik sonuçları etkilediği ve onlardan etkilendiğini,
- enformel örgütlenme şekillerinin ekonomik faaliyetlerin etkinliğini geliştirebileceğini ve

- uygun sosyal ilişkilerin ve kurumların, pozitif dış-sallıklara sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Buna göre, sosyal sermayenin sosyal ağlar üzerinden bilgiye erişimi kolaylaştıracağı ve bilginin yayılmasına öncülük edeceği öngörülmüştür. Karşılıklı güvene dayalı olarak yerel ağlara katılımın toplu kararlara erişim ve uygulamayı kolaylaştırırken, işbirliği ortamı yaratacağı ve güçlü kurumsal aktivitesi olan toplumun efektif yönetime bağlı olarak kalkınmayı sağlayacağı sosyal sermayenin sonuçları olarak tanımlanmıştır. Dahası sosyal sermaye toplumun ekonomik, çevresel ve sosyal problemlerle başetme becerisi ve kapasitesi olarak kabul edilmiştir.

Kurumsalcı yaklaşım ve sosyal sermaye, yerel ağlar ve örgütlenmelerin desteklenmesi bağlamında adaylık sürecinde yeniden yapılanma çalışmalarını yürüttüğümüz AB'nin de bölgesel ve kırsal kalkınma stratejilerinde önemli rol oynamaktadır. Kırsal alanda istihdam yaratacak farklı sektörlerin gelişiminin desteklenmesini benimseyen yaklaşımın yanısıra; kırsal yatırımları destekleyen hibe programları, kalkınma stratejilerinin temel yapıtaşları olarak görülmektedir. Kırsal alanlarda yerel projeler geliştirilmesi üzerine temellenen kırsal kalkınma stratejilerinde, kırsal aktörlerin örgütlenmesi ve bu örgütlenmeler üzerinden proje üretmeleri beklenirken, uygulamaya konulan kırsal kalkınma programlarının hedeflerine ulaşamadığı saptanmıştır. Az gelişmiş bölgelerde proje üretme sıkıntısı yaşanırken, kabul edilen projelerin de uygulama olanağı bulamadığı ve aktarılan kamu kaynaklarının daha çok bireysel faydaya dönüştürüldüğü görülmüştür. Bu durum kırsal kalkınma için örgütlenme ve proje üretme becerisinin rolü açısından sosyal sermayenin yapısının incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada ülkenin genel sosyal sermaye kapasitesi de önem kazanırken, genelleştirilmiş güvenin ülke ve bölge genelinde zayıf olması sosyal sermaye konusunda bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu alanda yayınlanmış araştırmalar bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile sosyal sermayesinin gücü arasında bağıntıya işaret etmektedir. Toplumda sosyal sermayenin temel belirleyicisi olarak kabul gören "kişiler arası güvenin" ölçülmesi 1995-1996 yılları arasında yürütülen "Dünya Değerler Anketi" ile sorgulanmıştır. Toplumdaki sosyal sermaye düzeyinde "güven" unsurunu temel belirleyici olarak kabul eden bu araştırmanın, Türkiye açısından sonuçları, sosyal sermayenin yapısı açısından mevcut olumsuzlukları ortaya koymaktadır. Türkiye'de "insanlara güvenirim" diyenlerin oranı %6.5 olarak ortaya çıkmıştır.

Dünya Değerler Anketi'nde yakın oran paylaştığımız

ülke yüzde 2.8 ile Brezilya olmuştur. Güven unsurunun çok yüksek olduğu ve buna bağlı olarak yüksek bir sosyal sermayeye sahip ülkelerin gelişmiş ülkeler ve özellikle de İskandinav ülkeleri olduğu da dikkat çekmektedir. Gelişmiş ülkelerin sadece mali sermaye açısından değil aynı zamanda sosyal sermaye bakımından da öne çıktıkları görülmektedir. Türkiye'nin de yer aldığı ve AB üyesi ve aday üye statüsündeki ülkelerle karşılaştırılmalı yapılan bir çalışma da Norris tarafından 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. AB üyesi ve üyeliğe aday ülkeler arasında yapılan ve sosyal sermayenin karşılaştırılmasını içeren çalışmada, Türkiye'nin sosyal sermaye düzeyi 47 ülke içinde 45. sırada görülmektedir.<sup>[43]</sup> Türkiye'nin bu sıralamanın sonlarındaki yeri, gelir dağılımındaki dengesizliğin sosyal sermaye üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye'de plan ve programların, ekonomik kalkınmayı sağlamada ve bölgesel dengesizlikleri azaltmadaki başarısızlığının sebepleri öncelikle kırsal yerleşimlerin sayısının çokluğuna ve bu yerleşimlerin dağınık ve parçalı yapısına bağlanabilir.<sup>[44]</sup> Bu durum fiziksel ve sosyal altyapı hizmetlerinin yeterince sağlanamaması, coğrafi yapı ve iklim koşullarıyla ilgili zorlukların giderilememesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Az gelişmişliği besleyen ve kırsal kalkınma girişimlerinin başarısızlığına neden olan mevcut tarımsal yapının temel sorunlarından birisi de, sermayenin yetersizliği ve dengesiz dağılımıdır. Ülkenin tarımsal yapısı içerisinde önemli bir sorun olan sermaye yetersizliği, tarımsal yapının birçok konuda modernleşememesine neden olmaktadır. Tarım işletmelerinin yeterli büyüklükte olmaması ve sermaye birikimi sağlayamamasının, işletmelerde gerekli yatırımların yapılmamasına, tarımsal girdi kullanımının yaygınlaştırılmamasına ve modern tarım teknolojilerinin uygulanmamasına neden olduğu görülmektedir. Ancak tüm bunların yanısıra sosyal sermayeyi belirleyen ilişki ağlarının da kalkınma sorunsalının bir parçası olduğu düşünülmektedir.

İkincil küme ilişkilerinin yoğun olduğu yerlerde aynı zamanda güçlü bir kurumsallaşma da görüldüğü bilinmektedir. Oysa toplumumuzda kentsel ve özellikle kırsal alanlarda pek çok toplumsal ilişki ve eylem birincil küme ilişkileriyle, geleneksel kurumlar kapsamındaki yöntemlerle yürütülmektedir. Proje üretmek gibi yepyeni davranış kalıpları ve toplumsal sorumluluklar gerektiren, geleneksel yaşam biçiminin alışkanlıklarından farklı ortamlarda birincil küme ilişkileri yeterli güven ortamını sağlamamaktadır. Ayrıca tarımdaki mülkiyet ve işletme yapısı gibi kimi yerel gerçekler de kalkınma stratejilerinde aranan koşullarla uyumsuzdur. Bu açıdan bakıldığında, proje üretmekte yaşanan kısır-



lık, yerel toplumsal özellikleri verimli kılacak bir kurumsal yapılanmanın olmamasına bağlanabilir.

Başka bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, teknoloji ve ulaşım olanaklarının kullanımı bağlamında orta ve üst gelir gruplarına nazaran, alt gelir grubundaki toplulukların daha çok coğrafyaya yani mekana bağlı oldukları görülmektedir. Debertin,<sup>[45]</sup> sosyal sermayeyi coğrafi (mekansal) veya coğrafi (mekansal) olmayan olmak üzere ikiye ayırmış ve mekansal olmayan sosyal sermayenin, mekansal olana oranla daha üstün olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla mekansal olmayan sosyal sermayenin, hem teknoloji hem de ulaşım olanakları açısından kısıtlılıkların bulunması sebebiyle kırsal alanlarda gelişmesi olası görünmemektedir. Ancak bu durum, ortak problemleri yaşamayan toplulukları daha kolay birleştireceği düşünüldüğünde; kırsal alanlardaki yerleşmelerin küçüklük, homojenlik, mekansal yakınlık ve bilinirlik gibi özellikleri bu bağlamda bir avantaj olarak görülebilir.

Bu noktada, uygulanan kırsal kalkınma stratejileri bölgesel ve kültürel farklılıkların yanısıra sosyal sermayenin yapısı da göz önünde bulundurularak yeniden ele alınabilir. Bu değerlendirme kırsal alanda gelişmiş bir sosyal sermaye ve kalkınma için ipuçları verecektir.

Kırsal kalkınma sürecinin başarısında, kırsal kalkınmanın içsel olarak üretilmemesinin yanısıra, dışsal kurumların ve fonların etkinliği de önemli rol oynamaktadır. Nitekim AB kırsal kalkınma politikalarının genel çerçevesini, yerel ihtiyaçlara cevap verecek kalkınma programlarının, demokratik katılım süreci ve kararlara katılımın sağlanarak dış fonlarca desteklenmesi oluşturmaktadır. Ancak, burada fon aktarımının genel olarak ekonomik temelli olduğu ve çiftçilerin tarımsal pazara entegrasyonunu öngören bir yaklaşım bulunduğu görülmektedir. Bu noktada yüksek sosyal sermayesi olan toplulukların yeni proje ve yatırım girişimlerinin de daha fazla olacağı gerçektir.

Bunun yanısıra, sosyal sermayesi yüksek toplulukların girişimlerinin karşısında düşük sosyal sermayesi olan topluluklarda girişimler sadece bireysel fayda sağlandığında destek bulacaktır. Bu da bireysel faydayı sağlayabilen ekonomik açıdan da avantajlı bireyler ile, diğerlerinin arasındaki toleransı dolayısıyla sosyal sermayeyi düşüren bir etki yaratacaktır. Bu noktada da çiftçilerin tarımsal pazara entegrasyonu yerine, diğer kırsal yerleşmelerle ve çiftçilerle bütünleşmesi önem kazanmalıdır.

Kollektif hareketi oluşturmanın ve uygulama sürecinin kökeninde sosyal sermaye yatarken, güvenin de sosyal sermayenin ayırt edici karakteri olarak öne çıktığı

görülmektedir. Güvenin sağlanması ise, birey ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Kamu hizmetlerinin ihtiyaçlara cevap verdiği durumlarda insanların kollektif harekete daha çok güvendiği bilinmektedir.<sup>[46]</sup> Kırsal toplulukların kendi geleceğini planlaması üzerine temellenen ve bu yönde kurgulanan kalkınma programları kollektif hareketin gelişmesi ile başarıya ulaşabilmektedir. Kendi geleceğini planlama becerisinin ise, kollektif harekete inançla gelişeceğini ve dahası güvenin ancak kamunun daha önceki girişimlerine bağlı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması kollektif harekete güvenin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Sosyal demokratik refah devletine ihtiyacı ortaya koyan bu durumda, kırsal kalkınma programlarının kamu hizmetleri geliştirilerek desteklenmesi önem kazanmaktadır.

Kalkınma programları çerçevesinde bireylere fayda sağlayacak destekler yerine, bütün yerleşmeyi ilgilendiren toplu hareketi yaratacak konulardaki yatırımların desteklenmesi ve fon sağlanması önemli bir farklılık yaratacaktır. Başka bir deyişle projeler yarattığı ortak faydaya göre sıralanmalı ve fonlamada öncelik almalıdır.

Burada önemle vurgulanması gereken bir diğer konu da, sosyal sermayenin tek başına kalkınma ve büyümeyi sağlayamayacağıdır. Ekonomik yönden gelişmemiş, kaynaklarını etkin kullanamayan az gelişmiş bir ekonomide, sosyal sermayeye ağırlık verilerek sosyal ve ekonomik kalkınmanın beklenmesi doğru olmayacaktır. Entegre ve gelişmiş kentsel alanlara nazaran bu durumun kırsal yerleşmelerin genel karakteri olduğu görülmektedir. Diğer taraftan sosyal sermayenin, az gelişmişliğin hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıktığı da unutulmamalıdır. Devletin bu anlamda görevi ise, yerelde de kamu hizmetlerini eksiksiz sağlayarak kollektif harekete duyulan güvenin oluşmasını sağlamak olmalıdır. Ayrıca sosyal sermayenin oluşumu ve gelişimini sağlamak da önem kazanmaktadır. Bunun için ulaşım ve coğrafi erişebilirliğin, sosyal sermayenin gelişmesinde önemli rol oynadığı gerçeğinden hareket edilmelidir. Özellikle kurumlarla ilişkiler bağlamında ulaşım olanaklarının artırılması ilişkiyi arttıracak bir unsur olarak görülmelidir.

Bilgiye erişmenin önemi de gözardı edilmemesi gereken bir noktadır. Bireylerin ancak bilgiye dayalı birliktelikler çerçevesinde toplu girişimler gerçekleştirebilecekleri unutulmamalıdır. Uygulanan programların eğitim düzeyi oldukça düşük olan çiftçilere anlatılması, gazete ve diğer yayın organları aracılığıyla etkin bir şekilde tanıtımının yapılması ve herşeyden önce bilgiye erişmenin yollarının aktarılması önemlidir.

Aile bağlarının ve kültürel değerlerin varlığını koruduğu Türkiye’de, sosyal sermaye kaynağı olarak görülebilecek unsurlar, güçlü bir sivil toplum geleneği ile desteklenmemesi nedeniyle, sermaye değeri taşımak yerine toplumsal hareketlilik ve dayanışmayı kısıtlayan öğeler haline gelmiştir. Sosyal sermayesi yüksek olan toplumlara baktığımızda, bunların demokratik toplumlardan oluştuğu gözden kaçmamalıdır. Demokratik toplumların başkalarına güvenen, katılımcı, özgürlükçü ve hoşgörülü, uzlaşmacı, yasal otoriteye karşı eleştirel fakat reddedici olmayan bireylerin oluşmasına katkı sağladığı unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, kırsal kalkınma için yapılan tüm öneriler ancak etkin, güçlü sivil ve demokratik toplumun yaratılması, yoksulluk ve eşitsizlik sorununun giderilmesi, hukuksal sistemin, kurumsal yapının gelişmesi, yasa ve yönetmeliklerin uygulanması ile desteklendiğinde anlam kazanacaktır.

### Kaynaklar

- Tütengil, C.O., (1979), Kırsal Türkiye’nin yapısı ve sorunları. Gerçek Yayınevi; İstanbul.
- TKB, (2004), Kırsal kalkınma politikaları komisyon raporu, II. Tarım Şurası, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Ankara.
- Köymen, O., (1999), “Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G., (1999), 1980’lerde Türk tarımında yapısal değişim” 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Geray, C., (1974), Planlı dönemde köye yönelik çalışmalar, TODAİE, Ankara.
- Kayıkcı, S., (2005), “Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar köye ve köylüye yönelik olarak izlenen politikalar”, İçişleri Bakanlığı, Türk İdare Dergisi, Sayı 448, Dönem Eylül
- Geray, C., (1999), “İşlendirme açısından kırsal gelişme yöneltilerimiz”, A.Ü.SBF Dergisi, 54-2, Ankara.
- Terluin, I., (2003), “Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories”, Journal of Rural Studies,19 (2003), 327-344.
- Murray, M., Dunn, L., (1995), “Capacity building for rural development in the United States”, Journal of Rural Studies, 11, 89-97.
- Bryden, J.M., (1998), “Development Strategies For Remote Rural Regions: What Do We Know So Far?”, OECD International Conference on Remote Rural Areas: Developing through Natural and Cultural Assets, Albarracin, Spain, November 5-6, 1998. [Sunulmuş Bildiri]
- Lehtonen, M., (2004), “The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, Social Capital, Institutions”, Ecological Economics, 49, 199-214.
- Woolcock, M., Narayan, D., (2000), “Social capital: implications for development theory, Research, and Policy”, The World Bank Research Observer, Vol. 15, No. 2, August, 225-249.
- Durlauf, S., (2004), Social capital, NBER Working Paper Series no: 10485.
- Tüylüoğlu, Ş., (2006), “Sosyal sermaye iktisadi performans ve kalkınma: Bir yazın taraması”, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi (12) 2006, 14-60.
- Uphoff, N., (1999), Understanding social capital: learning from the analysis and experiences of participation, 187-203, Dasgupta and Serageldin, Social Capital: A Multifaceted Perspective, World Bank, Washington DC, USA.
- Bourdieu, P., (1986), The forms of capital, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, (Ed. J.G. Richardson), New York, Greenwood Press, 241-258.
- Coleman, J., (1988), “Social capital in the creation of human capital”, The American Journal of Sociology, Vol. 94, 95-120.
- Putnam, R.D., (1993), “The prosperous community: social capital and public life”, The American Prospect, No. 13, Spring.
- Putnam, R.D., (1995), “Bowling alone: America’s declining social capital”, Journal of Democracy, Vol 6, No 1, 65-78.
- Putnam, R.D., (2000), Bowling alone: the collapse and revival of American community, Simon and Schuster, New York.
- Woolcock, M., (2001), “The place of social capital in understanding social and economic outcomes, The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being”, International Symposium Report, Human Resources Development, Canada (HRDC) and OECD, Chapter 5, 65-88.
- Fukuyama, F., (2001), “Social capital, civil society and development”, Third World Quarterly, Vol. 22, No. 1, 7-20.
- Ostrom, E., (2000), “Social capital: a fad or a fundamental concept?”, 172-214, Dasgupta, P., Serageldin, I. (Derleyen) Social Capital: A Multifaceted Perspectives, World Bank: Washington, D.C.
- Knack, S., (2002), “Social capital and the quality of government: evidence from the states,” American Journal of Political Science, 46(4):772-785.
- World Bank, (2006), Social capital, World Bank Web Sitesi, <http://web.worldbank.org>, 19.02.2008 tarihinde ziyaret edilmiştir.
- Burt, R.S., (1997), “The contingent value of social capital”, Administrative Science Quarterly, 42:339-365.
- Knowles, S., (2005), “The future of social capital in development economics research”, WIDER Jubilee Conference, Thinking Ahead: The Future of Development Economics, Helsinki, 17-18 June 2005.
- Adler, P.S., Kwon, S.W., (2002), “Social capital: prospects for a new concept”, Academy of Management Review, 27 (1), 17-40.
- Lin, N., (2001), Social capital: a theory of social structure and action, Cambridge University Press, Cambridge.
- Baker, W., (1990), “Market networks and corporate behaviour”, American Journal of Sociology, 96, 589-625.
- Callois, J.M., Aubert, F., (2007), “Towards indicators of social capital for regional development issues: the case

- of French rural areas”, *Regional Studies*, 41:6, 809-821.
32. Giorgas, D., (2007), “The significance of social capital for rural and regional communities”, *Rural Society*, (2007) 17:3 206-214.
33. Serageldin, I., Grootaert, C., (2000), “Defining social capital: an integrating view”, 40-58, Dasgupta, P. ve Serageldin I., *Social Capital: A Multifaceted perspective*, (Editörler), The World Bank, Washington D.C.
34. Narayan, D.L., Pritchett, (1999), *Cents and sociability: household income and social capital in rural Tanzania*, Policy Research Working Paper, No. WPS 1796, World Bank. Washington D.C.
35. Vennessland, B., (2004), “Social capital and networks in forest based rural economic development”, *Scandinavian Journal of Forest Research*, No. 1432, ss. 82-89.
36. Brooks, K., (2007), “Social capital: analysing the effect of a political perspective on the perceived role of government in community prosperity”, *Rural Society*, 17:3 231-247.
37. Onyx, J., Edwards, M., Bullen, P., (2007), “The intersection of social capital and power: an application to rural communities”, *Rural Society*, (2007) 17:3 215-230.
38. Kilpatrick, S., (2007), *Building social capital in groups: facilitating skill development for natural resource management*, *Rural Society*, (2007) 17:3, 248-257.
39. Boxelaar, L., Paine, M., Beilin, R., (2007), *Sites of integration in a contested landscape*, *Rural Society*, (2007) 17:3 258-272.
40. Asadi, A., Akbari, M., Fami H.S., Iravani, H., (2008), “Poverty alleviation and sustainable development: the role of social capital”, *Journal of Social Sciences*, 4 (3), 202-215.
41. Mitchell, R., (2007), “Social capital and the rural church”, *Rural Society*, (2007) 17:3 273-285.
42. Çetin, M., (2006), “Bölgesel kalkınmada sosyal ağların rolü: silikon vadisi örneği”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:21 Sayı:1, Yıl:2006, 1-25.
43. Norris, P., (2001), *Making democracies work: social capital and civic engagement in 47 societies*, Paper for the European Science Foundation EURESCO Conference on Social Capital: Interdisciplinary Perspectives at the University of Exeter, 15-20 September 2001.
44. Arie, O., Longworth, N., Yildiz, A., (2005), “Turkey’s economy and regional income distribution” Burrell, A., Arie O. (Editörler), *Turkey in the European Union: Implications for Agriculture, Food and Structural Policy*, CABI Publishing, The Netherlands.
45. Debertin, D.L., (2008), “A comparison of social capital in rural and urban settings”, Department of Agriculture Economics, University of Kentucky, Basılmamış Makale, Lexington.
46. Basile, E., Cecchi, C., (2005), “Building social capital in rural areas: does public action help?” *The International Conference on Engaging Communities*, 14-17 Ağustos, Queensland, Avustralya.

## Megaron 2009 Yılı 4. Cilt Konu Dizini

- Algı *bkz.* 2009;4(3):131-146  
 Arazi kullanım *bkz.* 2009;4(3):175-190  
 Aynışma-tek tipleşme *bkz.* 2009;4(2):79-89  
 Ayrışma *bkz.* 2009;4(3):121-130
- Bakım üniteleri *bkz.* 2009;4(1):52-60  
 Bilgi ve iletişim teknolojileri *bkz.* 2009;4(1):27-34  
 Bölgesel gelişme *bkz.* 2009;4(3):191-202  
 Büro binaları *bkz.* 2009;4(1):45-51  
 Büyük-ölçekli tüketim mekânları *bkz.* 2009;4(2):90-100
- C tipi denge bacalı aygıtlar *bkz.* 2009;4(1):61-68  
 Coğrafi bilgi sistemleri *bkz.* 2009;4(1):27-34
- Çağrı merkezi *bkz.* 2009;4(3):191-202  
 Çevre teknolojileri *bkz.* 2009;4(1):27-34
- Deprem *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Doğal gaz *bkz.* 2009;4(1):61-68
- Ekolojik-teknolojik kentsel tasarım *bkz.* 2009;4(1):27-34  
 Enformasyon *bkz.* 2009;4(2):101-109
- Göç *bkz.* 2009;4(2):79-89  
 Gökdelenler *bkz.* 2009;4(2):71-78
- Hastane; tasarım *bkz.* 2009;4(1):52-60  
 Hermetik sistemler *bkz.* 2009;4(1):61-68
- İmar hakkı *bkz.* 2009;4(2):71-78  
 İstanbul *bkz.* 2009;4(1):1-4  
 İstanbul *bkz.* 2009;4(1):5-15  
 İstanbul *bkz.* 2009;4(2):101-109  
 İstanbul *bkz.* 2009;4(2):110-118  
 İstanbul *bkz.* 2009;4(2):71-78  
 İstanbul *bkz.* 2009;4(3):121-130  
 İstanbul tarihi yarımada *bkz.* 2009;4(3):175-190
- Kamu yararı *bkz.* 2009;4(2):71-78  
 Kaos *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Kendi-kendine organizasyon *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Kentleşme *bkz.* 2009;4(2):79-89  
 Kentsel hizmet-donatı alanı yerseçimi *bkz.* 2009;4(3):175-90
- Kentsel mekân *bkz.* 2009;4(3):131-146  
 Kentsel mekân kalitesi *bkz.* 2009;4(3):131-146  
 Kentsel perakende alanları *bkz.* 2009;4(2):90-100  
 Kentsel rejim kuramı *bkz.* 2009;4(1):16-26  
 Kırsal kalkınma *bkz.* 2009;4(3):203-213  
 Kısıtlamalar *bkz.* 2009;4(2):90-100  
 Koruma *bkz.* 2009;4(1):5-15  
 Korunaklı konut yerleşmeleri *bkz.* 2009;4(3):121-130  
 Kullanıcı gereksinimleri *bkz.* 2009;4(1):45-51  
 Kültür-kimlik *bkz.* 2009;4(2):79-89  
 Küresel akışlar *bkz.* 2009;4(2):101-109  
 Küresel mimarlık *bkz.* 2009;4(2):101-109
- Lüks konut *bkz.* 2009;4(2):110-118
- Mahalle yenilemesi *bkz.* 2009;4(3):163-174  
 Mekân kalitesi *bkz.* 2009;4(3):131-146  
 Meydanlar ve caddeler *bkz.* 2009;4(3):131-146  
 Mimaride yeniden kullanım *bkz.* 2009;4(1):35-44
- Ortak yaşamlar *bkz.* 2009;4(3):163-174
- Perakendecilik *bkz.* 2009;4(2):90-100  
 Perakendecilik/düzenlenmeler *bkz.* 2009;4(2):90-100  
 Planlama *bkz.* 2009;4(2):79-89
- Rezidans *bkz.* 2009;4(2):110-118
- Sermaye *bkz.* 2009;4(2):101-109  
 Sinerjetik toplum *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Sinerjik yönetim *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Sinerjist planlama *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Sistem iyileştirme *bkz.* 2009;4(1):45-51  
 Sit *bkz.* 2009;4(1):5-15  
 Siyasal yapı çözümlemesi *bkz.* 2009;4(1):16-26  
 Sokaklarda kentsel mekân kalitesi kavramı  
*bkz.* 2009;4(3):131-146  
 Sosyal ağlar *bkz.* 2009;4(3):203-213  
 Sosyal sermaye *bkz.* 2009;4(3):203-213  
 Sosyokültürel sürdürülebilirlik *bkz.* 2009;4(1):35-44  
 Süleymaniye tarihi mirası *bkz.* 2009;4(3):163-174  
 Sürdürülebilir kentler *bkz.* 2009;4(1):27-34  
 Sürdürülebilirlik *bkz.* 2009;4(1):35-44

Tarihi ve doğal miras alanları *bkz.* 2009;4(1):5-15  
 Tercih kriterleri *bkz.* 2009;4(3):121-130  
 Toplumsal sinerji *bkz.* 2009;4(3):147-162  
 Tüketim odaklı mimarlık *bkz.* 2009;4(2):110-118  
 Türkiye'nin kentleşme süreci *bkz.* 2009;4(1):16-26  
 Ulaşım ağı *bkz.* 2009;4(3):175-190

Verimlilik *bkz.* 2009;4(1):45-51  
 Verimlilik *bkz.* 2009;4(1):52-60  
 Yeniden kullanıma adaptasyon *bkz.* 2009;4(1):35-44  
 Yer seçimi *bkz.* 2009;4(3):121-130

## Megaron 2009 Yılı 4. Cilt Yazar Dizini

Akbulut MT (*bkz.* Yüksel U ve ark.) 2009;4(2):110-118  
 Aluçlu İ ve ark. 2009;4(1):45-51  
 Aras L 2009;4(3):163-174  
 Avlar E ve ark. 2009;4(1):61-68  
 Aydın D ve ark. 2009;4(1):35-44  
 Ayтуğ A (*bkz.* Aluçlu İ ve ark.) 2009;4(1):45-51  
 Ayтуğ A (*bkz.* İnceoğlu M ve ark.) 2009;4(3):131-146  
 Çelik M (*bkz.* Kompil M ve ark.) 2009;4(2):90-100  
 Diker N ve ark. 2009;4(3):147-162  
 Dinçer İ (*bkz.* Uzbek MH ve ark.) 2009;4(1):16-26  
 Dinçer İ ve ark. 2009;4(1):5-15  
 Düzgüneş A (*bkz.* Kazanasmaz ZT ve ark.) 2009;4(1):52-60  
 Enlil Z (*bkz.* Dinçer İ ve ark.) 2009;4(1):5-15  
 Evren Y (*bkz.* Dinçer İ ve ark.) 2009;4(1):5-15  
 Evren Y (*bkz.* Şengezer B ve ark.) 2009;4(2):71-78  
 Görgülü T ve ark. 2009;4(2):101-109  
 Hamamciođlu C ve ark. 2009;4(3):175-190  
 İnal Çekiç T ve ark. 2009;4(3):203-213  
 İnceoğlu M ve ark. 2009;4(3):131-146  
 Karaaslan Ş (*bkz.* Yalçiner Ö ve ark.) 2009;4(1):27-34  
 Kazanasmaz ZT ve ark. 2009;4(1):52-60

Koca SK (*bkz.* Görgülü T ve ark.) 2009;4(2):101-109  
 Kompil M ve ark. 2009;4(2):90-100  
 Korkmaz E (*bkz.* Avlar E ve ark.) 2009;4(1):61-68  
 Kozaman Som S (*bkz.* Özkan Töre E ve ark.) 2009;4(3):121-30  
 Lovering J 2009;4(1):1-4  
 Okuyucu E (*bkz.* Aydın D ve ark.) 2009;4(1):35-44  
 Ökten AN (*bkz.* Şengezer B ve ark.) 2009;4(2):71-78  
 Ökten AN (*bkz.* Diker N ve ark.) 2009;4(3):147-162  
 Ökten AN (*bkz.* Seçkin E ve ark.) 2009;4(3):191-202  
 Ökten AN (*bkz.* İnal Çekiç T ve ark.) 2009;4(3):203-213  
 Özkan Töre E ve ark. 2009;4(3):121-130  
 Seçkin E ve ark. 2009;4(3):191-202  
 Sel BD ve ark. 2009;4(2):79-89  
 Som SK (*bkz.* Şengezer B ve ark.) 2009;4(2):71-78  
 Şengezer B ve ark. 2009;4(2):71-78  
 Uzbek MH ve ark. 2009;4(1):16-26  
 Yalçiner Ö ve ark. 2009;4(1):27-34  
 Yazgan Gül A (*bkz.* Sel BD ve ark.) 2009;4(2):79-89  
 Yenen Z (*bkz.* Hamamciođlu C ve ark.) 2009;4(3):175-190  
 Yüksel U ve ark. 2009;4(2):110-118

## Yazarlara Bilgi

Megaron Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nin yayın organıdır. Megaron, planlama, mimarlık, tasarım ve yapı alanındaki orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlar. Dergide araştırma yazılarına öncelik verilmekte, bu nedenle derleme türündeki yazılarda seçim ölçütleri daha dar tutulmaktadır. Bir e-dergi olan Megaron yılda üç kez yayınlanmaktadır. 2008 yılından itibaren EBSCO Host Art & Architecture Complete tarafından taranmakta olan Megaron Dergisi, 07.04.2008 tarihinde TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmıştır.

Dergide Türkçe ve İngilizce yazılmış makaleler yayınlanabilir. Makaleler için tercih edilen yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 6000, görüş ve araştırma özetleri için 2000-2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır; daha sonra incelenmesi için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur; gerektiğinde, yazarlardan bazı soruları yanıtlanması ve eksikleri tamamlanması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır; bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir; yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi, çalışmanın daha önce yayınlanmadığı, başka bir yerde yayınlanmasının düşünülmediği ve Megaron Dergisi'nde yayınlanmasının tüm yazarlar tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar), çalışmanın yayınlanmasının kabulünden başlayarak, yazıya ait her hakkı Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne devretmektedir(ler). Yazar(lar), izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayınlamayacaklarını kabul eder(ler). Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise, toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmeli ve tez yürütücüsü ikinci yazar olarak eklenmelidir.

**Yazıların hazırlanması:** Yazılar (A4) kağıda, 12 punto büyüklükte "Times New Roman" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır. Sayfalara göre sıralama, başvuru mektubu (1. sayfa); başlık sayfası (2. sayfa); Türkçe özet (3. sayfa); yazının İngilizce başlığı ve özeti (4. sayfa) şeklinde yapılmalıdır. Sonraki sayfalarda ise yazının bölümleri ile varsa teşekkür ve kaynaklar yer almalıdır.

Başvuru mektubunda yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmeli ve yazar isimlerinin yanında imzaları bulunmalıdır. Başlık sayfasında yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir. Özetler 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

**Tablo, şekil, grafik ve resimler:** Tüm tablo, şekil ve grafikler metnin sonunda, her biri ayrı bir kâğıda basılmış olarak ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde, ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifade-

si kullanılarak) belirtilmelidir. Yazarlara ait olmayan, başka kaynaklarca daha önce yayınlanmış tüm resim, şekil ve tablolar için yayın hakkına sahip kişilerden izin alınmalı ve izin belgesi yazıyla birlikte gönderilmelidir.

**Kaynak gösterimi:** Makale içinde geçen kaynaklar, "kısaltılmış kaynak bilgisi" olarak, diğer açıklama notları ile birlikte metin içindeki kullanım sırasına göre numaralandırılarak ve sayfa sonuna dipnot halinde verilmelidir. Kısaltılmış kaynak bilgisinde, aşağıdaki örnekte olduğu gibi, sadece yazarın soyadı, yılı ve alıntı yapılan sayfası belirtilmelidir.

1 Kuban, 1987, s. 43.

2 Ünsal, 1972, s. 135.

3 Alkım, 1958, s. 201.

4 Yazar her ne kadar bu konuda...

5 Kuban, 2002, s. 97.

Kullanılan tüm kaynakların bir listesi ise alfabetik sıra ile ana metnin sonunda aşağıdaki örneğe uygun olarak verilmelidir. Eğer kullanılan kaynaklarda aynı yazarın o yıla ait birden fazla eseri varsa 2008a, 2008b, 2008c düzeninde gösterilmelidir.

### **Sürelili yayın için; (makale, ansiklopedi maddesi)**

Andreasyan, H.D. (1973) "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", Tarih Dergisi, Sayı 27, s.57-84.

### **Kitap içinde bölüm için;**

Tekeli, İ. (1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Ed.: F.Bayramoğlu Yıldırım (editör) Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, s.15-27.

### **Kitap için;**

Demircanlı, Y. (1989) İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

### **Basılmış bildiri için;**

Kılınçaslan, T. ve Kılınçaslan, İ. (1992) "Raylı Taşıt Sistemleri ve İstanbul Ulaşımında Gelişmeler", İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16-18 Aralık 1992, İstanbul, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, s. 38-48.

### **Basılmamış tez için;**

Agat, N. (1973) "Boğaziçi'nin Turistik Etüdü", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

**İnternet kaynakları** ise kaynakça listesinin en sonunda ve ayrı bir başlık altında aşağıdaki gibi verilmelidir:

<http://www.ia.doc.gov/media/migration11901.pdf> [Erişim tarihi 14 Nisan 2008]

**Makale gönderme:** Yazılar (şekil, resimler ve tablolar ile birlikte) üç takım çıktı halinde ve CD'ye kopyalanmış olarak Megaron Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Merkez Yerleşim, Beşiktaş, 34349 İstanbul adresine gönderilmelidir. CD üzerine okunaklı bir şekilde yazı başlığı, birinci yazarın adı ve gönderildiği tarih yazılmalıdır. Bu şartlara uymayan yazılar değerlendirmeye alınmaz. Editörün, kabul edilmeyen yazıların bütününe ya da bir bölümüne (tablo, resim, vs.) iade etme zorunluluğu yoktur.

**İletişim:** Tel: +90 (0)212 2366537 Faks: +90 (0)212 2610549

E-posta: megaron@yildiz.edu.tr

## Information for the Authors

Megaron is an official publication of Yıldız Technical University, Faculty of Architecture. It is an anonymously peer-reviewed e-journal that considers for publication original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, architecture, design and construction. Priority of publications is given to original studies; therefore, selection criteria are more refined for reviews. Three issues are published annually. As from 2008 Megaron has been indexed in EBSCO Host Art & Architecture Complete. On 07.04.2008 it was recognised as national refereed journal in the Social Science Data Base of ULAKBIM by TUBITAK.

Manuscripts may be submitted in English or in Turkish. The preferred length for manuscripts submitted is 7000 words including Notes and References for articles, or 2500-3000 words (including Notes and References) for viewpoints and research briefs. All submissions are initially reviewed by the editors, and then are sent to reviewers. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, will be returned to the authors for responses to outstanding questions or for addition of any missing information. For accuracy and clarity, a detailed manuscript editing is undertaken for all manuscripts accepted for publication. Final galley proofs are sent to the authors for approval.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before; that it is not under consideration for publication elsewhere; and that its publication in Megaron is approved by all co-authors. The author(s) transfer(s) the copyright to Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, effective if and when the manuscript is accepted for publication. The author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Faculty. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the name of the meeting, date, and the place.

**Manuscript preparation:** Manuscripts should have double-line spacing, leaving sufficient margin on both sides. The font size (12 points) and style (Times New Roman) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively. Cover letter, manuscript title, author names and institutions and correspondence address, abstract in Turkish (for Turkish authors only), and abstract in English should be provided before the main text.

The cover letter must contain a brief statement that the manuscript has been read and approved by all authors, that it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in, another journal. It should contain the names and signatures of all authors. Abstracts should not exceed 250 words.

**Figures, illustrations and tables:** All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text. Authors are themselves responsible for obtaining permission to reproduce copyright material from other sources.

### References:

All references should be numbered in the order of mention in the text and should be given in abbreviated form (author, year of publication and page numbers) in footnotes. The style and punctuation of these abbreviated references should follow the formats below:

1 Kuban, 1987, s. 43.

2 Ünsal, 1972, s. 135.

3 Alkım, 1958, s. 201.

4 Having provided an overview of the literature, this section focuses on....

5 Kuban, 2002, s. 97.

The references should be listed in full at the end of the paper in the following standard form. If several papers by the same author and from the same year are cited, a, b, c, etc. should be put after the year of publication.

### Journal article;

Andreasyan, H.D. (1973) "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", Tarih Dergisi, Sayı 27, s.57-84.

### Chapter in book;

Tekeli, İ. (1996) "Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üzerine", Ed.: F.Bayramoğlu Yıldırım (editör) Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, s.15-27.

### Book;

Demircanlı, Y. (1989) İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

### Proceedings;

Kılınçaslan, T. ve Kılınçaslan, İ. (1992) "Raylı Taşıt Sistemleri ve İstanbul Ulaşımında Gelişmeler", İstanbul 2. Kentiçi Ulaşım Kongresi, 16-18 Aralık 1992, İstanbul, İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, s. 38-48.

### Unpublished thesis;

Agat, N. (1973) "Boğaziçi'nin Turistik Etüdü", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.

**Internet sources** should be listed at the end of the reference list in the following standard form:

<http://www.ia.doc.gov/media/migration11901.pdf> [Accessed 14 April 2008]

**Manuscript submission:** Please send three copies of your manuscript (including figures and tables) and an electronic copy of them in a CD to: Megaron Journal, Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Merkez Yerlesim, Barbaros Bulvarı, Besiktas, 34349, İstanbul - Turkey. Tel: +90 (0)212 2366537 Fax: +90 (0)212 2610549.

E-mail: megaron@yildiz.edu.tr







